

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

SOSYAL HİZMET BAKIŞ AÇISINDAN TÜRKİYE GÖÇ POLİTİKALARININ İNCELENMESİ VE GÖÇMENLERLE SOSYAL HİZMET MODELİ

Ezgi ARSLAN ÖZDEMİR

**SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Veli DUYAN**

**ANKARA
2022**

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**SOSYAL HİZMET BAKIŞ AÇISINDAN TÜRKİYE GÖÇ
POLİTİKALARININ İNCELENMESİ VE GÖÇMENLERLE
SOSYAL HİZMET MODELİ**

Ezgi ARSLAN ÖZDEMİR

**SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

DANIŞMAN

Prof. Dr. Veli DUYAN

ANKARA

2022

Etik Beyan

Ankara Üniversitesi

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne;

Doktora tezi olarak hazırlayıp sunduğum “Sosyal Hizmet Bakış Açısından Türkiye Göç Politikalarının İncelenmesi ve Göçmenlerle Sosyal Hizmet Modeli” başlıklı tez; bilimsel ahlak ve değerlere uygun olarak tarafımdan yazılmıştır. Tezimin fikir/hipotezi tümüyle tez danışmanım ve bana aittir. Tezde yer alan araştırma tarafımda yapılmış olup tüm cümleler, yorumlar bana aittir.

Yukarıdaki belirtilen hususların doğruluğunu beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: Ezgi ARSLAN ÖZDEMİR

Tarih: 23.06.2022

İmza:

Kabul ve Onay

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalında

Ezgi ARSLAN ÖZDEMİR tarafından hazırlanan

“Sosyal Hizmet Bakış Açısından Türkiye Göç Politikalarının İncelenmesi ve
Göçmenlerle Sosyal Hizmet Modeli” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından

DOKTORA TEZİ olarak OY BİRLİĞİ ile kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 23.06.2022

Prof. Dr. Sema BUZ
Hacettepe Üniversitesi
Jüri Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARATAŞ
Sabahattin Zaim Üniversitesi
Raportör

Prof. Dr. Elif GÖKÇEARSLAN
Ankara Üniversitesi
Üye

Doç. Dr. Melahat DEMİRBİLEK
Ankara Üniversitesi
Üye

Prof. Dr. Veli DUYAN
Ankara Üniversitesi
Üye

Tez hakkında alınan jüri kararı, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü
Yönetim Kurulu tarafından onaylanmıştır.

Prof. Dr. Fügen AKTAN
Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Etik Beyan	ii
Kabul ve Onay	iii
İçindekiler	iv
Önsöz	vii
Simgeler ve Kısaltmalar	viii
Şekiller	ix
Çizelgeler	x
1.GİRİŞ	1
1.1. Sosyal Hizmette İnsan İhtiyaçları Kavramı	6
1. 2. Max-Neef'in İnsan Odaklı Gelişim ve İnsan İhtiyaçları Yaklaşımı	17
1.2.1. İhtiyaçlar ve İhtiyaç Giderici Mekanizmalar	19
1. 2.2. Yoksulluklar ve Patalojiler	21
1.2.2.1. Yoksulluklar ve Potansiyeller	22
1. 2.3. İhtiyaçlar ve Toplum	23
1. 2.4. İhtiyaç Giderici Mekanizmalar ve Ekonomik Mallar	24
1. 2.5. Özelliğin Kabul Edilmesi	26
1. 2.7. İhtiyaçlar Matrisi ve İhtiyaç Giderici Mekanizmalar	27
1. 2.8. İhtiyaç Giderici Mekanizmalar ve Özellikleri	30
1. 2.9. Matrisin Kullanımı	32
2.GEREÇ VE YÖNTEM	34
2.1. Araştırmanın Amacı	34
2.2. Araştırmanın Önemi	35
2.3. Sayıtlar	37
2.4. Sınırlılıklar	37
2.5. Tanımlar	38

2.6. Materyal ve Metot	39
2.5.1. Araştırmanın Modeli	39
2.5.2. Evren ve Örneklem	44
2.6. Veri Toplama Araçları	48
2.7. Verilerin Analizi	48
2.8. Süre ve Olanaklar	53
3. BULGULAR	54
3.1. Türkiye'nin Göç Alanındaki Hedef ve Stratejilerine Dair Bulgular	57
3.2. Türkiye'nin Göç Politikalarının Karşılık Geldiği İnsan İhtiyaçlarına Dair Bulgular	68
3.2.1. Koruma-Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçlarına Dair Bulgular	71
3.2.2. Yaşamını Sürdürebilme- Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçlarına Dair Bulgular	77
3.2.3. Yaşamını Sürdürebilme-Varoluş Kategorisindeki İnsan İhtiyaçlarına Dair Bulgular	81
3.2.4. Koruma-Eyleme Kategorisindeki İnsan İhtiyaçlarına Dair Bulgular	87
3.2.5. Anlama-Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçlarına Dair Bulgular	91
3.2.6. Özgürlük-Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçlarına Dair Bulgular	98
4. TARTIŞMA	101
4.1. Türkiye'nin Göç Alanındaki Hedef ve Stratejileri ve İnsan İhtiyaçları	103
4.2. Koruma-Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçları	107
4.3. Yaşamını Sürdürebilme-Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçları	112
4.4. Yaşamını Sürdürebilme-Varoluş Kategorisindeki İnsan İhtiyaçları	116
4.5. Koruma-Eyleme Kategorisindeki İnsan İhtiyaçları	125
4.6. Anlama-Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçları	154
4.7. Özgürlük-Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçları	159
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	169
ÖZET	204

SUMMARY	205
KAYNAKLAR	206
EKLER	223
Ek 1. Etik Kurul İzin Yazısı	223

ÖNSÖZ

İçinde bulunduğumuz zamanlar savaşlar, karışıklıklar, iklim krizi, sosyal ve ekonomik zorluklar nedeniyle göçler çağı olarak nitelendirilmektedir. Bu göçler çağının getirdiklerinden en çok etkilenen ülkelerden biri olan Türkiye'nin bu anlamda göç alanında en büyük sorumluluğa sahip olduğu açıktır. Bu nedenle göçmenlerin insan ihtiyaçlarına ve kendilerini gerçekleştirmelerine en küçüğünden bir katkı da dahi bulunmak sosyal hizmet alanında çalışan bir öğrenci olarak da büyük bir sorumluluktur. Bu tez çalışmasının alanda çalışan uzmanlara, gönüllülere ve birçok meslek elemanına göçmenlerin ülkemizde karşılamak için mücadele ettikleri insan ihtiyaçları ve bunların göçle ilgili tüm yasal dokümanlarda ne şekilde yer aldığının öğrenilmesinin faydalı olmasını temenni ediyorum.

Bu çalışmanın her aşamasında uzun yıllardır bana destek olan ve yol gösteren başta danışmanın Prof. Dr. Veli Duyan, tez izleme komitesindeki hocalarım Prof. Dr. Sema Buz ve Doç. Dr. Melahat Demirbilek'e bana güvendikleri, her konuda sorularımı yanıtladıkları, kafam karıştığında destek oldukları için; tüm süreç boyunca duygusal ve akademik desteklerini asla esirgemeyen dostlarım Dr. Öğr. Üyesi Tuba Yüceer Kardeş ve Dr. Öğr. Üyesi Burcu Özdemir Ocaklı'ya; uzun yıllardır parçası olmaktan gurur duyduğum Ankara Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü hocalarıma ve arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Tüm bu doktora sürecinde benden manevi desteklerini asla esirgemeyen başta beni sosyal hizmet alanını sevdiren ve meslek olarak edinmemi sağlayan sosyal hizmet uzmanı babam İsmail Arslan'a ve aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AFAD	Afet ve Acil Durum Başkanlığı
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
ÇSGB	T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
GİGM	T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
GKY	Geçici Koruma Yönetmeliği
IOM	Uluslararası Göç Örgütü
MEB	T.C. Millî Eğitim Bakanlığı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNFPA	Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNİCEF	Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu
YUKK	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanun

ŞEKİLLER

Şekil 3.1. Türkiye’nin Göç ile İlgili Politikalarının İnsan Odaklı Gelişim Açısından Durumu (Barreiro, 2006: 148, 161)

56

ÇİZELGELER

Çizelge 1.1. İhtiyaç Giderici Mekanizmalar ve İnsan İhtiyaçları Matrisi	28
Çizelge 2.1. Max-Neef'in İnsan İhtiyaçlarına Göre Belirlenen Analiz Kategorileri	52
Çizelge 3.1. Türkiye'nin Yasa ve Yönetmelikleri ve Uluslararası Belgeler içinde Değınilen İnsan İhtiyaçları Kategorileri ve Referans Sayıları	69
Çizelge 3.2. Türkiye'nin Göç Politikalarındaki İnsan İhtiyaçlarının Max-Neef'in Matrisine Göre Değınılme Durumu	70
Çizelge 4.1. 2020 yılında Türkiye'de verilen çalışma izinleri (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2020)	111
Çizelge 4.2. 65 Yaş Üzeri Suriyeli Göçmenler	149
Çizelge 4.3. İnsan Hakları Derneğı İstanbul Şubesi Ocak-Eylül 2020 Mültecilere Yönelik Hak İhlalleri (İnsan Hakları Derneğı, 2020)	165
Çizelge 5.1. Sosyal hizmetin işlev, düzey, rol ve stratejileri	186

1. GİRİŞ

Göç, insan dünyada var olmaya başladığı andan beri süregelen bir olgudur. Dünya milletlerinin geçmişine bakıldığında göç ve göç dinamiklerini görmek mümkündür. Bir şekilde dünyayı şekillendiren güçlerden biri geçmişte olduğu gibi bugün de göçtür. Özellikle son yüz yılda ekonomik, politik ve iklimsel karmaşa ve sorunlardan dolayı göçün yapısında değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişimi Türkiye birinci elden oldukça sarsıcı ve yoğun bir deneyimle yaşamıştır ve yaşamaktadır. 2011 yılı Suriye Arap Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye kitlesel olarak yönelen göç ve sonrasında Türkiye'nin açık kapı politikası ile Türkiye'nin göç alanındaki çalışmaları hız kazanmıştır. Görece aniden gerçekleşen bu konjonktür değişimi ile beraber Türkiye'nin özellikle sosyal refah ve sosyal hizmet olmak üzere sosyal, kültürel, politik ve ekonomik birtakım mücadelelere ve çabalara girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira 2013 yılına kadar Türkiye'nin göç alanında düzenlemelere sahip temel bir yasası dahi bulunmamaktaydı.

Türkiye'nin genel olarak göç konusunda temel düzenlemelerini içeren kanun Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'dur (YUKK). Bu kanun 2013 yılında kabul edilip 2014 yılında yürürlüğe girmiş olup kanunun iki amacı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yabancı olarak tanımlanan tüm göçmenlerin Türkiye'ye giriş, kalış ve çıkışları ile Türkiye'den koruma talebinde bulunmuş olan yabancılar için sağlanacak olan koruma hizmetlerinin kapsamı ve uygulama esaslarını düzenlemektedir. İkinci amaç ise bu kanunla T.C. İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün¹ (GİGM) kuruluş esaslarını

---

¹ 2022 yılı itibariyle T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı olarak değişmiştir.

belirlemek ve bu müdürlüğün görevlerini, alandaki yetkilerini ve sorumluluklarını ortaya koymaktır.

Bu kanunun üçüncü kısmı olan Uluslararası Koruma başlığı altında ise birtakım tanımlamalara yer verilmiştir. Bu başlık altında mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma şeklinde farklı göçmen tanımları açıklanmıştır. Bu tanımlar aşağıdaki gibidir (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu [YUKK], 2013).

“Mülteci

MADDE 61 – (1) Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir.”

“Şartlı Mülteci

MADDE 62 – (1) Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir.”

“İkincil Koruma

MADDE 63- (1) Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde;

- a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek,*
- b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak,*
- c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir. ”*

Bu tanımlamalara ek olarak ise yine YUKK içinde yer alan dördüncü bölümde ise geçici korumaya dair hükümler açıklanmıştır. Buna göre ise bir geçici koruma tanımı yapılmıştır (YUKK, 2013).

“Geçici koruma

MADDE 91 – (1) Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir. (2) Bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir ”

YUKK’un 91. Maddesinde belirttiği gibi 22 Ekim 2014 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Geçici Koruma Yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu yönetmeliğin amacı aşağıdaki gibi açıklanmıştır (Geçici Koruma Yönetmeliği [GKY], 2014):

“Bu Yönetmeliğin amacı; ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılardan, 4/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 91 inci maddesi çerçevesinde, uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayanlara sağlanabilecek geçici koruma işlemlerinin usul ve esasları ile bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemleri, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirleri ve ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasındaki işbirliğiyle ilgili hususları düzenlemektir”

Geçici koruma sistemi kapsamında belirtilmesi önemli olan bir diğer nokta ise geçici koruma statüsünün 24 Nisan 2011 tarihi itibarıyla “Suriye Arap Cumhuriyeti’nde meydana gelen olaylar nedeni ile kitlesel veya bireysel olarak Türkiye sınırlarına gelen ve/veya geçen her insanın” geçici koruma altına alınacak/alınmış olmasını tanımlamasıdır. Bu kişiler uluslararası koruma başvurusu yapsalar dahi başvurularının işleme koyulmayacağı yönetmeliğin geçici maddesinde belirtilmiştir (GKY, 2014). Başka bir deyişle Türkiye’de şuan bulunmakta olan tüm Suriyeli bireyler geçici koruma altında değerlendirilmektedir.

Görüldüğü gibi Türkiye’nin göç alanındaki temel iki resmî belgesi olan YUKK ve GKY’de göçmen kavramı için birçok çeşitleme ve tanımlama yer almaktadır. Politik düzlemde bu tür tanımlama ve çeşitlerin işlevi ve nedenleri elbette ki vardır ve politik bilimlerde tartışılabilir. Fakat insan hakları ve insan odağında meseleye bakılırsa hangi tanımlama ve kategorilerde olurlarsa olsunlar tüm bu insanlar göçmendir. Yaşamlarını kurdukları ve sürdürmek istedikleri yaşam alanlarını terk etmiş, ne nedenle olursa olsun göç etmişlerdir. Sosyal hizmet bakış açısı ile bu tez kapsamında insan odaklı gelişim ve insan

odaklı insan ihtiyaçları ele alınacağından dolayı, tüm tez metni içinde mülteci, şartlı mülteci, sığınmacı, uluslararası korunan, geçici korunan ve ikincil koruma statüsü şeklinde ayrı ayrı tanımlamaların hepsine göçmen olarak isim verilmiş ve bu şekilde kullanılmıştır. Tez kapsamındaki göçmen kavramı içinde yukarıda sıralanan tüm tanımlamalar anlaşılmalıdır.

Göçmenlerle sosyal hizmet alışmaları Türkiye’de olduğu gibi tüm dünyada da giderek artmış olan bir deneyim alanı sunmaktadır. Dünya’nın içinde bulunduğu koşullardan dolayı ne şekilde adlandırılırsa adlandırılırsın sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı grupları içindeki göçmen sayıları giderek artmaktadır. Bu nedenle göçmenlerle çalışma alanında daha derinden bir anlayış ve göçmenlerin deneyimleri üzerine bilgi temelini artırılması elzem bir gerekliliktir. Göçmenlerin, vardıkları ölkelerdeki sosyal refah hizmetlerinden yararlanabildiği bilinmekle beraber daha derin düzeyde göçmenlerin ne gibi diğer ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığı tartışmaya açık bir konudur. Göçmenler üzerine gerçekleştirilen sosyal hizmet araştırmalarında göçmenlerin durumlarının normalleştirilmesinden ziyade bir çeşit “istisna” olarak göröldükleri ifade edilmektedir (Bakewell, 2010). Fakat bu durumunun sosyal hizmetin temel değerlerine aykırı olduğu ve bu “istisna diğerleri” grubu olarak görölen göçmenlerin; sadece temel ihtiyaçlar değil tüm insani gelişim ihtiyaçlarının ve insan haklarının sağlanabilmesi için bir bakış açısı değışikliğinin gerekliliği ortadadır. Güncel araştırmalar sosyal hizmet uzmanlarının göç alanında bilgi eksikliklerinin olduğunu ve göçmen müracaatlarla müdahale konusunda belirsizlikler yaşadıklarını da göstermektedir (Masocha, 2014). Bu bilgi eksikliğinin müracaatların iyilik hallerine elbette dolaylı olarak etkisi olması kaçınılmazdır. Sosyal hizmet, temel değerlerinden de anlaşılabilceğı gibi bir sosyal adalet mesleğidir. Bunun anlamı insan haklarını ve güçlendirmeyi önceliğidir; bu nedenle göçmenlerle sosyal hizmet çalışmalarında sosyal adalet, baskı ve ayrımcılık karşıtı çalışma ve insan hakları odağının en ön planda olması kaçınılmazdır. Tüm bunların sağlanabilmesi ve sosyal hizmetin bu alandaki bilgi

temelinin desteklenmesi için insan ihtiyaçlarına farklı bir bakış açısı sunan bir yaklaşım üzerinden göçmen ihtiyaçlarının derinlikli ve çok boyutlu olarak değerlendirilmesi önemlidir. Bu çalışmanın çıkış noktasını da bu önem ve gereklilik oluşturmaktadır. Göçmenlerin içinde bulundukları durumun normalleştirilmesi ve onlara sunulacak olan sosyal hizmetlerin bilgi, beceri ve değer anlamında güçlenmesi için; göçmenlerin de biricikliğe sahip olduğu ve temel insani ihtiyaçlar dışında gelişim ile değişim potansiyellerini destekleyen ihtiyaçlarına saygı duyulması gerektiğinin anlaşılması gerekmektedir. Bu bağlamda bu ihtiyaçların hangi perspektifle ve nasıl değerlendirileceğinin ortaya konması da önemlidir. Bu bağlama uygun olan insan ihtiyaçları yaklaşımı Max-Neef'e (Max-Neef ve ark., 1991; Max-Neef, 2007) aittir. Bu yaklaşımın detaylarına geçmeden önce sırasıyla sosyal hizmetteki insan ihtiyaçları kavramı ve bu olguya yaklaşımlar ele alınacaktır.

1.1. Sosyal Hizmette İnsan İhtiyaçları Kavramı

İnsan ihtiyaçları, sosyal hizmet uygulamalarında ve çalışmalarında göz ardı edilmemesi gereken bir kavramdır. Sosyal hizmet, doğası gereği insan ve insanın ihtiyaçları ile iç içe çalışmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları mesleğin ilk günlerinden beri profesyonel ihtiyaç tanımlayıcılar olarak görülmüş ve insanların giderilmemiş ihtiyaçları ve giderilebilmesi için kaynaklara olan ihtiyaçtan bahsetmişlerdir (İfe, 2017).

Tarihsel perspektiften insan ihtiyaçları kavramına ilk değinen sosyal hizmet uzmanı Charlotte Towle olarak bilinmektedir. Towle (1987), Ortak İnsan İhtiyaçları (Common Human Needs) kitabıyla dönemin sosyal hizmet

alışanlarına yol göstermiş ve sosyal çevresi içindeki insan davranışları üzerine bilgiler sunmuştur. Towle'un ne çıkan düşüncelerinden biri insan ihtiyaçlarının birbirine bağlılığının farkında olmaktı. Fiziksel ve ruhsal sağlık için kişi; beslenme, barınma ve giyinme gibi evrensel ihtiyaçlarının karşılanması için çalışmaktadır. Towle, insan ihtiyaçlarına hiyerarşık bir sıralama ile bakmaktadır. Bir insan özgürleşme ihtiyacını karşılayabilmesi için ilk olarak temel ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Bu temel/evrensel ihtiyaçlar da kişinin yaşam döngüsünde bulunduğu noktaya göre değişmektedir.

Sosyal hizmet alanındaki insan ihtiyaçları kavramı üzerine çalışmış bir diğer insan ise David Gil'dir. David Gil de Towle ile benzer olarak hiyerarşık bir insan ihtiyaçları modelini savunmuş ve insan ihtiyaçlarını anlamlı insan ilişkileri ihtiyacı, anlamlı çalışma yaşamı ihtiyacı ve ilişkileri güvenceye alan bir güvenlik ihtiyacı, kendini gerçekleştirme ihtiyacı ve tinsel ihtiyaçlar olarak tanımlamıştır. Gil, insan ihtiyaçlarının karşılanması ve sosyal adaletin sağlanması toplamların değer yargılarının ve kültürlerinin önemli bir değişken olduğunu savunmuştur. İnsan ihtiyaçlarının nasıl ve ne şekilde karşılanacağını değer ve kültürün ortaya çıkardığı sosyal refah politikaları belirlemektedir (Gil, 2004). Bu bağlamda insan ihtiyaçlarının içinde bulunulan çevrenin özelliklerine göre değişebileceği ve ele alınabileceğinin bilinmesi önemli bir noktadır. Sosyal hizmetin bütüncül yaklaşımı da bunu gerektirmektedir. Hiçbir insan veya insanın ihtiyacı çevresi bağlamından ayrı değerlendirilemez.

Sheafor ve Horesji (2014) sosyal hizmet uygulamalarının dört amacı üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki birey, aile, grup ve toplulukların ihtiyaç duydukları sosyal işlevselliklerinin sağlanması, bu işlevselliğin korunması ve geliştirilmesi; ikincisi sosyal politikaların, hizmetlerin, program ve kaynakların temel insan ihtiyaçlarını karşılaması yönünde çalışmak ve bununla bağlantılı

olarak insanların sahip oldukları kapasitelerinin desteklenmesi amacıyla planlama yapmak ve bu planların yürütülmesini sağlamak; üçüncüsü risk altında olan grupların güçlendirilmesi, sosyal ve ekonomik adaletin sağlanması için sorumluluk almak ve son olarak ise tüm bu amaçların gerçekleşmesi için mesleki bilgi ve becerileri geliştirmektir.

Bu amaçlarda da belirtildiği gibi sosyal hizmetin en temel amacı sosyal işlevsellikte yaşanan sorunların giderilmesidir. Bu sorunların ortaya çıkmasının nedeni de karşılanmayan gereksinimlerdir. Sosyal hizmet uzmanları bu gereksinimleri, bu gereksinimlerin özelliklerini ve boyutunu müracaatçı ile birlikte değerlendirmelidir (Johnson, 1998; Duyan, 2010). Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının ihtiyaçları değerlendirmede araçlara ihtiyacı vardır.

Sosyal hizmetin bilgi temeli eklektik ve disiplinlerarasıdır (Johnson, 1998). Bu nedenle sosyal hizmet mesleği ve akademisinde tartışılan ve kullanılan birçok ihtiyaç değerlendirme yaklaşımı vardır. Bunlardan en fazla öne çıkanlarına burada değinilecektir.

Doyal ve Gough (1991) insan ihtiyaçlarının tartışılmasında ilk defa felsefi açıdan yapılandırılmış bir insan ihtiyaçları teorisi ortaya atan felsefeci ve politik ekonomistlerdir. Bu teoriye göre bazı sosyal koşullar, kültürel ihtiyaç giderici mekanizmalar, orta seviye ihtiyaçlar ve iki temel ihtiyaç olan sağlık ve otonomi arasında hiyerarşik bir ilişki bulunmaktadır. Bu iki temel ihtiyaç; insanların sosyal yaşama katılımı sırasında incinmelerden kaçınmaları için gereklidir. Temel ihtiyaçların karşılanması için gereken evrensel sosyal koşullar; üretim, yeniden

Üretim, kültürel aktarım ve politik otorite gibi sosyal sistemlerden etkilenmektedir. Bu sistemler en düşük ideal düzeyde orta düzey ihtiyaçların karşılanması çeşitliliğine izin verir ve bu çeşitlilik kültür ve çevresel faktörlere göre farklılık gösterir. Orta düzey ihtiyaçlar ise yeterli besin, çocukluk döneminde güvenlik, birincil sağlam insan ilişkileri, ekonomik güvenlik, güvenli doğum kontrolü ve ocuk yetiştirme ve temel eğitim olarak sıralanmaktadır. Tüm bu ihtiyaçların karşılanması kişinin en temel ihtiyaçları olan fiziksel sağlık ve otonomisini sağlayacak ve kişinin toplumsal yaşam içinde incinmesinin/zarar görmesinin önüne geçecektir. Burada bahsedilen otonomi ihtiyaı kapsamında ruhsal sağlık, bilişsel yoksunluktan uzak kalmak ve seçim yapabilmek için sınırlandırılmamış fırsatlar değerlendirilmektedir. Tüm bunlar kişinin bağımsızlığı için elde etmesi gereken ihtiyaçlar olarak değerlendirilmektedir. Bu iki temel ihtiyacın yanında ise Doyal ve Gough; insanların özgürleşmesi kavramı üzerinde de durmaktadır. Bunun için insanların fiziksel sağlık ve eleştirel otonomiye sahip olmaları gerekmektedir. Tüm bu ihtiyaçlar karşılandığında ve toplumsal ve kültürel koşullar da sağlandığında insanların özgürleşmesinin önünde engel kalmayacağını düşünmektedirler. Bir başka değişle insan haklarının iyi birer ihtiyaç giderici mekanizma oldukları ifade edilebilir. Özetle Doyal ve Gough'un İnsan İhtiyaçları Teorisi evrensel insan ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanmasındaki kültürel ve çevresel olarak ortaya çıkan koşullar üzerine kurulmuştur. Bu durumda bahsedilen bu teorinin sosyal hizmet disiplini ve uygulamaları ile de bağlantısı ortaya çıkmaktadır. Birey, aile, grup ve toplumu çevresi içinde değerlendiren sosyal hizmet açısından, insan ihtiyaçlarının karşılanmasındaki kültürel ve çevresel faktörler vurgusu oldukça önemlidir.

İnsan ihtiyaçlarının değerlendirilmesinde bir diğer ne çıkan yaklaşım Deci ve Ryan'a aittir (1987 akt. Deci ve Ryan, 2000). Özerklik (Kendini Kaderini Tayin) Teorisi olarak isimlendirilmiş ve psikoloji odaklı bir insan ihtiyaçları teorisidir. Teorinin ne çıkan özelliklerinden biri mikro ve makro düzeyde kullanılabilmesi ve deneysel araştırmalarla desteklenmesidir. Teoriye göre

psikolojik büyüme, insani bütünlük ve iyilik halinin sağlanabilmesi için gereken yeterlilik, ilgi ve özerklik ihtiyaçlarının farkına varılabilmesi için öz farkındalık oluşturulması gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşımda sübjektif iyilik hali kavramı da kullanılmaktadır fakat bunun başarılması için temel psikolojik ihtiyaçlar karşılanmalıdır. Özerklik teorisinin temel birleştirici kavramı ise insan motivasyonudur. Buna göre insan motivasyonu özerk ve kontrollü olmak üzere ikiye ayrılır. Özerk motivasyon; iradeli ve değer verilen insan davranışları ile ilgiliyken kontrollü motivasyon ise doğada zorunlu olarak veya zorlama olarak bulunan motivasyona karşılık gelmektedir. Özerk motivasyon aynı zamanda içsel motivasyon olarak da değerlendirilebilirken kontrollü motivasyon bir zorunluluğu beraberinde getirmektedir. Deci ve Ryan, bu motivasyon çeşitlerini kullanarak insan davranışlarının nedenselliğinin açıklanabileceğini savunmaktadır. Sosyal hizmet açısından değerli olan nokta ise bu teori içinde üzerinde durulan insanın temel psikolojik ihtiyaçlarıdır. Bunlardan ilki kişinin yaşam içindeki görevlerde kendisini yeterli hissetmesidir. Aksi halde kendisine yönelik olumsuz bakış açısı ortaya çıkacaktır. Bu olumsuz bakış açısı ve algılanan yetersizlik durumu neredeyse tüm kültürlerde zayıf psikolojik sonuçlara neden olmaktadır. İkinci ihtiyaç ise kişinin kendisini bir şeylerin parçası olarak hissetmesi durumudur. Toplumsal katılım ve aidiyeti gösteren bu ihtiyaç karşılanmadığında bir takım psikolojik sorunlara neden olmaktadır. Son ihtiyaç ise insanların kendi hayatları içinde özerk olabilmeleridir. Özerk olabilmek, insanların kendi hayatları içinde alınacak kararlarını herhangi bir baskı ve etki altında kalmadan alabilmesi ve buna bağlı olarak eyleme geçebilmesi şeklinde açıklanabilir. Özgürleşme ve güçlenme olarak da yorumlanabilecek bu ihtiyaç aslında sosyal hizmetin de temel amaçları arasında yer alır. Özerklik teorisi; aslında adından da anlaşılacağı gibi özerk, kendi yaşamlarının denetimini eline almış karar ve eylemleri en temel insan ihtiyacı olarak görmektedir.

İnsan ihtiyaçları ve insan davranışları konusunda bir model geliştirmiş olan Jani ve Reisch'in (2011) sosyal hizmet alanındaki eleştirel yaklaşımlarına

değınmekte fayda vardır. Adı Dönüşümcü Birleştirici Çok boyutlu Evrimsel Model olan (bundan sonra İngilizce adı olan TIME [The Transformational Integrative Multidimensional Evolutionary Model] olarak geçecektir) bu modelde, sosyal hizmet uzmanlarının insan ihtiyaçları konusunda kültürel çeşitlilik, baskı ve önyargıların farkında olarak değerlendirme yapmalarına işaret etmektedir. Jani ve Reisch'e göre ortak insan ihtiyaçları tarihsel süreçte erkek, beyaz, orta sınıf ve Hristiyan insanların özelliklerine göre belirlenmiş kültürel farklılıklar, göçmenler ve hatta kadınların ihtiyaçlarına hassas bir bakış açısı sağlanamamıştır (2011). Bu nedenle bu modelle, sosyal hizmet uzmanları insan ihtiyaçlarına eleştirel yaklaşmalı, farklı kültür gruplarında, farklı özelliklere sahip müracaatçılarla ihtiyaçları önyargısız, baskı ve ayrımcılık karştı bir perspektifle değerlendirmelidir (Dover, 2013). TIME modeline göre insanların yaşamları içinde benzer yaşam hedefleri ve ihtiyaçları olabilir ama bu ihtiyaçların tanımları ve bu ihtiyaçları ve hedefleri karşılama durumları yaşamlarının kültürel, dini, tarihsel ve yapısal faktörlerine bağlıdır. Bu model, insan ihtiyaçlarının ve davranışlarının sosyokültürel ve tarihi bağlamından kopuk olarak önceden belirlenmiş bir "normal" kategorisi içinde değerlendirmemeyi sağlamaktadır. TIME bakış açısı insan davranışları ve ihtiyaçları için çok boyutlu bir bakış açısı getirerek birkaç önemli özelliğı bütünleştirme amacındadır. Bu özellikler şunlardır (Jani ve Reisch, 2011):

- İnsanların benzer yaşam hedefleri vardır ama bunları farklı şekillerde başarırlar
- Bireylerin yaşamlarında karşılaştıkları benzersiz sorunları anlamak için postmodern eleştirel teori kullanılmalıdır
- Bu anlayışı geliştirmek için makrososyolojik kuramlar ve mikro gelişimsel bakış açısı bütünleştirilmelidir
- Bireylerin kişiliklerinin şekillenmesine ve yaşamlarına etki eden kurumsal, kültürel, yapısal ve tarihsel güçlerin rolü bilinmelidir
- İnsani gelişim aşamalarının tarihsel ve kültürel bağlamını fark etmek çok önemlidir.

Jani ve Reisch (2011) insan davranışı konusundaki birçok teorisyenin çalışmalarını incelemiş ve altı ortak insan ihtiyacı olduğunu belirtmişlerdir. Bunlar yakınlık ihtiyacı veya aile kurma ihtiyacı; gelişme fırsatı ve kendini ifade edebilme; akademik, duygusal ve psikolojik olarak öğrenme ve büyüme fırsatı; çalışma ve boş zaman ile akranlarla zaman geçirme; yeterli maddi destek ve kişinin ekonomik, sosyal ve psikolojik ihtiyaçları için yeterli bir işe sahip olmasıdır. TIME modeli bu ihtiyaçları yadsımaz ama bu ihtiyaçların karşılanmasında bir sıra olmadığını, ihtiyaçların birbirinden bağımsız değerlendirilemeyeceğini ve ihtiyaçların ortaya çıkması ve nasıl karşılanacağını bireyin kendi tanımlamasına bağlı olduğunu savunmaktadır. Bu bakış açısı insan ihtiyaçlarının hiyerarşik bir sırada olduğunu savunan yaklaşımlara bir eleştiri getirmektedir. Bu yaklaşımlardan biri de Maslow'un insan ihtiyaçları hiyerarşisi yaklaşımıdır.

Maslow'un insan ihtiyaçları hiyerarşisi yaklaşımı psikoloji alanında bir motivasyon teorisidir (1954). Buna göre insanların hiyerarşik bir düzene sahip 5 ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ihtiyaçlar genel olarak bir piramit şeklinde ifade edilir. Piramidin en alt katında bir insanın en temel ihtiyaçları olarak tanımlanan fizyolojik ihtiyaçlar (yiyecek, barınma, su, dinlenme vb) bulunmaktadır. Bu basamağın bir üstünde ise insanın yine temel ihtiyaçlarından olan güvenlik ihtiyacı takip etmektedir. Piramidin bir sonraki iki basamağı ise insanın psikolojik ihtiyaçları olarak tanımlanan ait olma ve sevgi ile saygı ihtiyacıdır. Piramidin en üst basamağını ise kendini gerçekleştirme ihtiyacı oluşturmaktadır.

Maslow'a göre insanlar bu ihtiyaçlar piramidinin en alt basamağından en üst basamağına doğru ihtiyaçlarını karşılama eğilimindedir. Çünkü beslenme ihtiyacını karşılayamayan bir bireyin kendini gerçekleştirme ihtiyacının ön planda olamayacağını savunmaktadır. Ancak bir alt düzeydeki ihtiyaç karşılandığında bir üstteki ihtiyaç ortaya çıkabilir. Bu nedenle insan ihtiyaçları arasında bir hiyerarşi

var sonucuna varılır (1954). Malsow'un bu ihtiyaçlar yaklaşımı çok uzun yıllardır kabul gören bir yaklaşım olmasına rağmen zamanla bu yaklaşıma birçok eleştirisi getirilmiştir (Diewald ve Mayer, 2009; Ife, 2008; Vermaak, 2006; Biswas-Diener ve Diener, 2001; Oshi ve ark., 1999; Gibbons ve ark., 1991; Max-Neef ve ark., 1991). Bu eleştiriler; insan ihtiyaçlarının yapısal eşitsizliklere değinilmeden ele alınması, ihtiyaçların hiyerarşik yapıda olması, insanların ilerinde bulundukları toplumsal koşulların özellikle yoksul toplumlar için ele alınmaması ve özellikle kadınların ve erkeklerin ihtiyaçlarının ayrıştırılarak ele alınmaması şeklinde özetlenebilir (Hatipoğlu Eren, 2016). Örneğın Tay ve Diener'in (2011) 123 ülkeden 60,865 kişi ile yaptıkları ihtiyaçlar ve sübjektif iyilik hali araştırmasında Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi yaklaşımı da test edilmiştir. Sonuçlara göre insanların daha temel ihtiyaçlarını karşılamadan psikolojik ihtiyaçlarını karşılayabildikleri ve bazı yoksul lkelerdeki insanların temel ihtiyaçları karşılanmadığı halde iyilik hallerini olumlu olarak değerdendirdiğı görülmüştür. Bunun nedeni ise kültürel ve toplumsal özelliklerin insanların ihtiyaçlarını etkilemesidir. İnsanların ihtiyaçları ve motivasyonları içinde yaşadıkları koşullardan etkilenmektedir. Bu bağlamda bakıldığında insan ihtiyaçlarının toplumsal ve kültürel koşullara göre farklılaşması ve aciliyetlerinin değışmesi sosyal hizmet disiplini açısından önemli ve geçerli bir noktadır. Sosyal hizmette bireylerin çevresi içinde değerdendirilmesi ilkesi tam da bu ihtiyaçların içinde bulunan çevreden etkilenmesi düşüncesini desteklemektedir. Bu noktada modern sosyal hizmet uygulamalarında, insan ihtiyaçlarını hiyerarşiyeye sokmayan, toplumsal ve kültürel koşulları dikkate alan ve kadın, erkek, LGBTİ+, engelli, mülteci vb. gruplara göre çeşitlenmesi gereken ihtiyaçların değerdendirilmesi kritik öneme sahiptir. Üstelik insan ihtiyaçlarını hiyerarşik bir bakış açısıyla değerdendirmek insan haklarının gerçekleşmesine ve blnmezliğine de engel oluşturmaktadır.

İnsan ihtiyaçları ve gelişimi üzerine incelen yukarıdaki yaklaşımlardan farklı olarak insan ihtiyaçlarını ve bunların karşılanmasını haklar ve adalet ile

ilişkilendiren yaklaşımlarda bulunmaktadır. Hak temelli olan bu yaklaşımlardan öne çıkanları Ife'nin insan hakları yaklaşımı (2017), Nussbaum'un yapabilirlikler yaklaşımı (2018) ve bu tezin odağı ve analiz birimi olan Max-Neef'in (1991) insan odaklı gelişim yaklaşımıdır.

Ife (2017), “İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet” isimli kitabında insan hakları ve ihtiyaçlar konusuna bir bölümde değinmiştir. Ife'ye göre ihtiyaçlar pozitivist anlayışa göre yalın olarak var olan, tarafsız olarak tanımlanabilen ve ölçülmesi mümkün bir olgu olarak görülmektedir (2002). Bu düşünceye göre kurumların, bireylerin ve/veya toplulukların hepsinin ortak, benzer, bağımsız ve aynı şekilde tarafsız tanımlanabilecek ihtiyaçlara sahip olması söz konusudur. Fakat ihtiyaçlar Ife'ye göre değer yüklüdür ve farklı değerlere sahip görüşlerin neye ihtiyaç duyduğu da oldukça farklılaşacaktır. Feminist bakış açısına sahip bir sosyal hizmet uzmanının aile içi şiddet vakasındaki belirleyeceği ihtiyaçların muhafazakâr bir sosyal hizmet uzmanının belirleyeceği ihtiyaçlardan farklılaşacağı örnek olarak verilmiştir. Tam da bu nedenle aslında ihtiyaçlar, belirli bir gerçeğin dışı vurumu değil, değer ve ideolojilerin bir yansımasıdır. Üstelik belirli bir kişi, topluluk veya toplum için dışarıdan birilerinin ihtiyaç tanımlaması yapmasının güçlendirmeyi ve kendi kaderini tayin hakkını engelleyici olduğu da değerlendirilmelidir (Illich, 1978). Bu dışarıdan tanımlama yapan kişilerin de profesyonel meslek elemanları olması da bir eleştiri konusudur çünkü bu durumda güçlendirme amacıyla olan sosyal hizmet uzmanları aslında güçsüzleştirme yapmış olacaktır. Bu bağlamda Ife'ye göre bireylerin kendi ihtiyaçlarının belirleyicisi olması en önemli insan haklarından biridir ve bunu engellemeye çalışan herkes, her kurum insan hakları ihlali yapmaktadır (2017). Bir insanın neye ihtiyacı olduğunu dışarıdan gelen müdahalelerden bağımsız olarak yapabilme hakkı vardır. Bu bakış açısında ihtiyaç temelli yaklaşımdan ziyade hak temelli yaklaşımların ihtiyaç tanımlamaları ve ihtiyaçların karşılanması için en kritik yaklaşım olacağı ifade edilmektedir. Sosyal hizmet disiplini ve mesleği kapsamında müracaatçının beyan ettiği bir ihtiyaç aynı

zamanda bir hak beyanıdır. Hak temelli sosyal hizmet uygulaması, beyan edilen ihtiyaçların arkasındaki insan haklarının keşfedildiği bir sosyal hizmet yaklaşımıdır ve bir insan hakları mesleği olan sosyal hizmet için kritik bir öneme sahiptir. Kim için hangi ihtiyacın/hakkın daha önemli olduğuna ancak yine o kişi karar verebilir. Örneğin bazı insanlar için özgürlük hakkı hayatta kalma hakkından bile daha önemli olabilir.

Ife'nin kitabında ele aldığı bir diğer önemli nokta ise insan ihtiyaçlarının ve haklarının nasıl karşılanacağına dairdir. Sorgulanamaz bir şekilde eğitim hakkı evrensel bir insan hakkıdır fakat bu eğitim ihtiyacının nasıl karşılanacağı kültüre, topluma ve o toplumda yaşayan bireylere göre farklılaşır (2017). Örneğin bir toplumda eğitim ihtiyacı yeterli okul binaları ile karşılanabilirken başka bir toplumda teknolojik aletlerin öğrencilerle buluşturulması ile de karşılanabilir. Önemli olan tüm insanların kendilerinin tanımladığı ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Fakat ihtiyaçlar herkes için aynı şekilde karşılanmak zorunda değildir. Dünya üzerinde her insan için aynı şekilde, aynı yollarla karşılanabilecek bir ihtiyaç yoktur.

İnsan ihtiyaçlarını ele alma konusunda insan hakları ve sosyal adaleti ön plana almış olan yaklaşımlardan bir diğeri de Martha C. Nussbaum (2018) ve Amartya Sen'in (2004) Yapabilirlikler ve Temel Özgürlükler yaklaşımıdır. İnsan ihtiyaçlarını yapabilirliklerle ele alan bu yaklaşımda insanların büyüyüp gelişme ve kalkınması için ne olabilecekleri ve neler yapabilecekleri değerlendirilmektedir. Bahsedilen temel özgürlükler insanların kendilerini yönetecek olan kişileri seçme, eleştirme, değerlendirme, değiştirme ve gerektiğinde politik katılım gösterme özgürlüğü; ekonomik özgürlükler; eğitim, sağlık, beslenme ve bakım gibi sosyal hizmetler ve kamusal fırsatlar; yolsuzlukların önüne geçmek için şeffaflık teminatı ve koruyucu sosyal güvenlik

önlemleridir (Sen, 2004 akt. Hatipoğlu Eren, 2016). Bu özgürlüklerin sağlanabilmesi için özelde kadınlar, genelde tüm insanların 6 temel insani ihtiyacının karşılanması gerekmektedir. Nussbaum'a (2018) göre bu ihtiyaçlar yaşam, duygu ve düşünce bütünlüğü, bedensel sağlık, çevre üzerinde kontrol ile oyun ve eğlence ve doğayla ilişkili ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçların giderilmesi için ise merkezi yapabilirlikler tanımlanmıştır. Bunlar (DeHaan ve ark., 2016);

- Yeterli uzunlukta bir yaşama sahip olma
- Vücut sağlığına sahip olma
- Hareket özgürlüğü ve şiddet korkusundan bağımsızlığı da içeren vücut bütünlüğüne sahip olma
- Kişinin duygularını, hayal gücünü ve düşüncelerini kullanabilmesi
- Deneyimleme ve duygularını ifade edebilme özgürlüğü
- Mantıkla hareket edebilme
- Yakınlık deneyimleme hakkına sahip olma
- Diğer canlı türleri ile etkileşime geçme ve onları takdir edebilme
- Oyun ve eğlence için fırsatlara sahip olma
- Kendi çevresi üzerinde kontrole sahip olma

Nussbaum'a göre tüm bunlara sahip olabilen insanlar gelişme potansiyellerini yaşarlar ve bu yapabilirlikler olmadan bir toplumun iyilik hali artamaz ve sosyal adalet sağlanamaz (2018). Yapabilirlikler listesinden de anlaşılacağı gibi aslında bu kalemler insanların ihtiyaçları ve hakları ile yakından ilişkilidir. İnsani ihtiyaçların karşılanması noktasında hangi noktaların geliştirilmesi gerektiğine dair yapabilirlikler sunan ve bu yapabilirliklerin gerçekleşmesi için hangi araçsal ihtiyaçların karşılanması gerektiğini gösteren bu yaklaşım sosyal hizmet disiplini açısından oldukça önemlidir (Hatipoğlu Eren, 2016). Ayrıca bu yaklaşımın bir diğer en önemli noktası odağına insan ihtiyaçları ile toplumsal cinsiyet ilişkilerini bütünleştirmesidir. Nussbaum ve Sen, yapabilirlikleri ve temel özgürlükleri ortaya çıkarırken kadınların yaşadıkları toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ve kadın yoksulluğunu odaklarına almışlardır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine odaklanması bakımından da bu yaklaşım hak temelli ve sosyal adalet odaklı olarak tanımlanabilir.

İnsan ihtiyaçlarını ele alma konusunda insan hakları ve sosyal adaleti ön plana almış olan yaklaşımlardan burada değinilecek olan sonuncusu ise bu tez çalışmasının odağını ve analiz birimini oluşturan Max-Neef'in (1991; 2007) insan odaklı gelişim ve insan ihtiyaçları yaklaşımıdır. Bu yaklaşım detaylı bir şekilde sonraki bölümlerde ele alınmıştır.

1. 2. Max-Neef'in İnsan Odaklı Gelişim ve İnsan İhtiyaçları Yaklaşımı

Manfred Max-Neef, uluslararası kalkınma alanında çalışmakta olan bir ekonomisttir. Şilili olan Max-Neef, Latin Amerika'nın içinde bulunduğu ekonomik kriz üzerine çalışmalarında insan ihtiyaçlarının ve bunların karşılanma yöntemlerinin ekonomik ve toplumsal gelişime etkilerini incelemiştir. Bu bağlamda insan odağında gelişime (human scale development) bağlı yeni bir praksis (uygulama) ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Bahsedilen bu insan odağında gelişim yaklaşımının odaklandığı birkaç temel nokta bulunmaktadır. Bunlardan biri temel insani ihtiyaçlarının karşılanması için bir ülkenin nesilleri boyunca üreteceği kendi kaynaklarını artırması ve bu kaynaklara güvenmesi ve dışa bağımlılığın azaltılmasıdır. Bir diğer temel nokta ise yerelde gerçekleştirilen eylemlerin küresel süreçlere etki etmesidir. Bir nevi yerel olanın küresel olması ve küresel olanın yerel ile ilgili olması olarak açıklanabilir. Temel noktalardan bir diğer ise bireylerin ve kurumların bağımsız (otonom) bir şekilde kendi hayatlarını ve işleyişlerini planlayabilmesidir. Bununla bağlantılı olarak son temel nokta ise sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkiye verilen dikkattir (Max-Neef, 2007). Tüm bu yapısal ilişki ve kavramlar ilerleyen bölümlerde tek tek ele alınacaktır.

Bahsedilen insan odağında gelişimin üç temel sütunu bulunmaktadır. Bunlar insan ihtiyaçları, kendi kendine yetebilme ve bütünlüktür. İnsan ihtiyaçlarının, kendi kendine yetebilmenin ve bütünlüğün sağlanması ile ancak insanlar kendi geleceklerinin kontrolünü ellerine alabilirler. İnsan ihtiyaçları karşılanan, kendi kendine yetebilen bir hayata sahip olmak ve ülkesi ve doğa ile bütünlük içinde yaşayabilmek ile insan odağında gelişim sağlanabilir. İnsan ihtiyaçları söz konusu olduğunda bu ihtiyaçların sahipleri olan insanların söz hakkına sahip olması ile hem çeşitlilik hem de özerklik sağlanmış olacaktır. İnsanların nesne olarak görüldüğü anlayıştan kendi hayatlarının özneleri olarak görüldüğü bağlama geçebilmek bu yaklaşımın en zorlayıcı kısmını oluşturmaktadır. Çünkü hiyerarşik olarak düzenlenmiş ve kararların tepeden aşağı doğru verildiği ve içinde yaşadığımız bu devasa sistemler içinde insanların aktif katılımcı ve söz söyleyen olabilmeleri oldukça zordur. Fakat insan odağında gelişim doğrudan ve katılımcı bir demokrasiyi hedeflemektedir. Bu hedeflere göre insan odaklı gelişimin geleneksel ve yarı ataerkil devletlerin yaratıcı çözümler için “tabandan gelen halk hareketi (grassroots movement)” şeklinde bir çözüm üretme politikasına sahip olmasına yardım edecek şartları oluşturacağına inanılmaktadır. Bu bağlamda bu yaklaşım; ekonomik ve politik âdemi merkezîyetçilik; demokratik kurumların güçlendirilmesi ve ortaya çıkan sosyal hareketlerde özerkliğin artırılmasını teşvik etmek amacındadır.

Heterojen insan topluluklarının ilgi ve ihtiyaçlarını temsil edecek demokratik bir politik düzen oluşturmak hem devletler hem de sivil toplum için zorlu bir görevdir. Bu noktadaki en önemli sorun ise demokratik kültüre sahip bir toplumun çeşitliliği kontrol etmek yerine, bu çeşitliliğe nasıl saygı duyup teşvik edeceğini keşfetmesi ve bunu uygulayabilmesidir. Bu bağlamda insan odaklı gelişim yerel çalışmaları beslemeli, mikro-organizasyonların işlerini

kolaylaştırmalı ve sivil toplumu oluşturan kültürel matrislerin artmasını desteklemelidir.

Çeşitliliği besleyen, sosyal katılımı artıran ve çevre üzerinde kontrol sağlayan süreçler; ulusal özerkliği artıran projelerle ortaya çıkar ve ekonomik gelişimin çıktılarının daha eşitlikçi bir şekilde halka dağıtımını besler. Bu nedenle sosyal hareketlerin, kültürel kimliklerin ve toplumların ayrışması engellemek esastır. Bu hareketleri, kimlikleri, stratejileri ve sosyal talepleri yani çeşitliliği bütünleştirmek genelde benzer özelliklerdeki-homojen insan grupları için düzenlenmiş programlarla mümkün değildir. Bu ancak devletlerin insan topluluklarının heterojenliğini kabul eden ve insanların katılımını artıran yeni kurumsal mekanizmalar ile mümkün olacaktır. Ayrıca bunun başarılması için daha aktif temsiliyet yöntemleri ve kamu sektöründe daha şeffaf çalışma anlayışı da gerekecektir. İnsan odağında gelişimin amacı yeni bir devlet modeli önermek değil gelişimden beslenen sivil toplumu güçlendirmektir.

Max-Neef ve arkadaşlarının geliştirdikleri (Max-Neef, Elizalde ve Hopenhayn, 1991); insani gelişim için insan ihtiyaçları teorisine yeni bir uygulama yöntemidir.

1.2.1. İhtiyaçlar ve İhtiyaç Giderici Mekanizmalar

Max-Neef'e göre (2007) insan ihtiyaçları bir sistem olarak algılanmalıdır ve bu nedenle insan ihtiyaçları birbiri ile bağlantılı ve interaktiftir. İnsan ihtiyaçları birçok farklı kategoride şekillendirilebilir. Max-Neef ve arkadaşları bu ihtiyaçları iki temel kategoriye ayırmıştır (Max-Neef, Elizalde ve Hopenhayn, 1991). Bunlar

bir matris içinde gösterilmiş varoluşsal ve değerbilimsel ihtiyaçlardır (Çizelge 1). Bu matris ile bir yandan Varoluş, Sahip Olma, Eyleme ve Etkileşim şeklindeki varoluşsal ihtiyaçların ve aynı zamanda değerbilimsel olan Yaşamı Sürdürme, Duygulanım, Anlama, Koruma, Katılım, Serbest Zaman, Yaratıcılık, Özgürlük ve Kimlik ihtiyaçlarının etkileşimini gösterir. Tüm bu ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan mekanizmalara ise ihtiyaç giderici mekanizmalar denilmektedir. Bu sınıflandırmada örneğin yiyecek ve barınma ihtiyaç olarak değil bireyin yaşamını sürdürmesi için temel olan ihtiyaç giderici mekanizmalar olarak görür. Bir başka deyişle insanın temel ihtiyacı yiyecek ve barınma değil yaşamını sürdürme ihtiyacıdır.

İhtiyaçlar ve ihtiyaç giderici mekanizmalar birebir birbirlerine karşılık gelmezler. Bir ihtiyaç giderici mekanizma aynı anda birden çok farklı ihtiyacın karşılanmasına katkı verebilir ve ihtiyacın tamamen karşılanması için başka mekanizmalara da ihtiyaç duyulabilir. Bu ihtiyaç ve ihtiyaç giderici mekanizmalar da zamana, mekâna ve durumun koşullarına göre değişebilir. Örneğin çocuğunu emziren bir anne aynı anda çocuğun yaşamını sürdürme, korunma, duygulanım ve kimlik ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu durum çocuk, emzirme dışında bir yolla beslenirse tamamen giderilen veya giderilmeyen ihtiyaçları değişecektir.

İhtiyaçlar ve ihtiyaç giderici mekanizmaların kavramsal olarak farkını ortaya koyabilmek için iki önermeyi ele almak gerekir. Bunlardan ilki temel insani ihtiyaçların sınırlı, az ve sınıflandırılabilir olması ve ikincisi temel insani ihtiyaçların tüm kültürlerde ve tarihi dönemlerde aynı olmasıdır. Başka bir ifade ile insani ihtiyaçlar evrenseldir fakat zamana ve kültüre göre değişen şey sadece bu ihtiyaçların nasıl karşılandığıdır. Bu noktada insan ihtiyaçları konusunda kültüre odaklı bir yaklaşıma sahip olunması gerektiği görülmektedir.

Her ekonomik, sosyal ve politik sistem aynı temel insan ihtiyaçlarının karşılanması için farklı yöntemler geliştirir. Bir kültürü tanımlayan şeylerden birisi de ihtiyaçları karşılamak için hangi yöntemlerin kullanıldığıdır. İster tüketim toplumu olsun ister muhafazakâr toplum olsun insan ihtiyaçları aynıdır; farklı olan ihtiyaçların karşılanmasındaki kalite ve miktardır. Yani kültürel olarak tanımlanan şey temel insan ihtiyaçları değil onları karşılayacak mekanizmaların neler olacağının seçimidir.

1. 2.2. Yoksulluklar ve Patolojiler

Max-Neef'in ortaya attığı bu yeni bakış açısı çerçevesinde insan ihtiyaçlarının karşılanması ve en önemlisi nasıl karşılandığına dair kavramların anlaşılması için ancak günümüze kadar gelen geleneksel anlamda tanımlanan yoksulluk kavramının yeni bir açıdan tanımlanmasını gerektirmektedir (2007). Geleneksel yoksulluk kavramı; insanların yoksul olma durumunu sadece belirli bir gelir sınırının altında kalmaları olarak tanımlamaktadır. Bu sadece ekonomik bir tanımdır. Fakat Max-Neef'e göre sadece ekonomik kriterlere göre tanımlanan bir yoksulluktan bahsetmek mümkün değildir. Ona göre karşılanmayan her bir insan ihtiyacı sonucunda ortaya bir tür yoksulluk çıkar. Örneğin yaşamını sürdürebilmek için gerekli olan yeterli gelir, beslenme ve barınma olanaklarından yoksun olmak yaşamını sürdürme yoksulluğunu; kötü sağlık sistemleri ve şiddet, korunma yoksulluğunu; düşük kalite eğitim sistemleri anlama yoksulluğunu, marjinalleştirme ve ayrımcılık katılım yoksulluğunu ve zorunlu göç, sürgün, bölgesel değerlerin empoze edilmesi ise kimlik yoksulluğunu ortaya çıkaracaktır. Aynı zamanda yukarıda örneklendirilen her bir yoksulluk ortaya bir tür patoloji çıkaracaktır. Max-Neef'in verdiği bir örneğe göre Latin Amerika'nın ekonomik patolojileri işsizlik, dış borç ve yüksek enflasyondur. Ortak politik patolojileri ise

korku, şiddet, ötekileştirme ve sürgündür. Aslında bu yeni yaklaşımın amacı çeşitli sosyoekonomik ve politik sistemlerin ortaya çıkardığı ve karşılanmayan ihtiyaçlardan kaynaklanan bu patalojilerin farkına varılması ve değerlendirilmesi ile diyaloga ve gelişime dayalı bir çözümü yapısal olarak yeniden üretebilmektedir (2007).

1.2.2.1. Yoksunluklar ve Potansiyeller

Bu yaklaşımda temel insan ihtiyaçları iki yönü ile tanımlanırlar; yoksunluk ve potansiyeller. İhtiyaçlar ise genel olarak fizyolojik olan ve yokluğu sorun yaratan şey olarak tanımlanır. Fakat ihtiyaçlar insanların etkileşime girmesine, motive olmasına ve harekete geçmesine olanak verir; bu nedenle bir potansiyel de oluşturlar ve sonunda bir kaynağa dönüşürler. Örneğin bir insanın katılım ihtiyacı, onun katılım gösterme potansiyelini gösterir. Buna ihtiyacı olan kişinin katılım gösterme potansiyeli vardır. İnsanların ihtiyaçlarını ve potansiyellerini kabul etmek onları kısıtlı bir varoluş kategorisine sokmayı engeller (Max-Neef, Elizalde ve Hopenhayn, 1991).

Sosyal hizmet alanında da ihtiyaçlar; giderilmediğinde mutsuzluk/sorun yaratan durumlar olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca potansiyeller konusunda da sosyal hizmet alanı benzer bir çeşit görüşe sahiptir. Sosyal hizmet, her insanın değişim ve gelişim için bir potansiyeli olduğuna inanır ve insanları yoksunlukları ve güçsüzlükleri ile değil güçlü yönleri ve potansiyelleri ile değerlendirir (Duyan, 2010).

1. 2.3. İhtiyaçlar ve Toplum

Max-Neef'in insan odaklı gelişim yaklaşımına göre temel insan ihtiyaçları açısından çevreyi tanımlamak ve değerlendirmek istediğimizde sadece birey ve grupların ihtiyaçlarının karşılanması için var olan fırsatları anlamak yeterli olmayacaktır. Çevrenin ne boyutta fırsatları engellediği, tolere ettiği veya yarattığı analiz edilmelidir. Çevre, insanlara sunduğu fırsatlar açısından nasıl ulaşabilir, yaratıcı veya esnek? En önemli nokta ise insanların fırsatları etkileyen yapılara ne kadar etki edebildiğidir (Max-Neef, Elizalde ve Hopenhayn, 1991).

Sosyal hizmet alanında kullanılan ekolojik sosyal hizmet yaklaşımı da kaynak ve fırsatları benzer şekilde değerlendirir. Buna göre kaynak ve fırsatlar bireyler tarafından elde edilebilir düzeyde olan özgürlük, güvenlik, zenginlik ve güç kavramlarını, bunlarla bağlantılı hizmetleri ve tüm tüketim mallarını içermektedir. Bunlar genellikle yerel ve ulusal liderlerin hoşgörüsü, istikrar, politikalar, etkililik ve çatışma çözüm yöntemleri ile alınır (Derezotes, 2000). Bireysel çalışma düzeyinde bu kaynak ve fırsatlar bu şekilde değerlendirilirken toplumla sosyal hizmet alanında ise kaynak ve fırsatlar; kurumsal, grupsal ve toplumsal olarak ele alınır. Sosyal hizmetin temel amaçlarından biri insanları kaynak ve fırsatlarla bağlantılandırmak ve/veya bu kaynak ve fırsatlara ulaşmasında yardımcı olmaktır. Ayrıca sosyal hizmet, savunuculuk rolü bağlamında insanların ulaşımına açık olmayan, ulaşımı önünde engeller bulunan veya toplum içinde var olmayan ama olması gereken kaynak ve fırsatların yaratılması adına insanlar için, insanlarla birlikte çalışmaktadır. Bu çerçevede sosyal hizmet makro düzeyde lobicilik rolüne de sahiptir ve topluma sosyal hizmet çalışmaları kapsamında tabandan tavana doğru olan eylemlerde de arabuluculuk rollerini üstlenmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmetin de insan odaklı gelişim felsefesine amaçları ve rolleri açısından yakın olduğu ve insan

odaklı gelişime katkı verdiği söylenebilir. Fakat ne yazık ki Türkiye’de göç ve sığınma alanında çalışan temel meslek grupları arasında sosyal hizmet bulunmamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, göç ve sığınma alanında çalışan resmi ve sivil kurumlarda bulunmasına rağmen kilit rollerde yer almamaktadır. Bu durum göçmenlerin/sığınmacıların insan odaklı gelişimini destekleyen çalışmalar ve politikalarda etkilerinin az olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

1. 2.4. İhtiyaç Giderici Mekanizmalar ve Ekonomik Mallar

İnsan odaklı gelişim yaklaşımının (Max-Neef, 2007) en önemli noktalarından biri ihtiyaç giderici mekanizmaların ekonomik mallar ile aynı şey olmadıkları düşüncesidir. Bu mekanizmalar var olma, sahip olma, eyleme ve etkileşim gibi insan ihtiyaçlarının gerçekleştirilmesine katkı vermeleri ile ilgilidir. İhtiyaç giderici mekanizmalar; çeşitli kurumlar, politik yapılar, sosyal uygulamalar, sübjektif koşullar, değerler ve normlar, alanlar, bağlam, davranış ve durumlar gibi birçok kavramı içerebilir.

İhtiyaç giderici mekanizmalar ekonomik mallar değildir. Üretim ve tüketim malları, başka bir deyişle dünyadaki kaynaklar sınırsız olmadığı için ihtiyaçların karşılanma kapasitesini ve yaratacakları potansiyelleri engelleyebilir. Bir insanın yaşamını sürdürme ihtiyacı sadece belirli bir ekonomik malın kendisine verilmesi ile karşılanamaz. Asıl ihtiyacın karşılanması o kişinin yaşamını sürdürebilme ihtiyacının önünde engeller çıkaran ekonomik sistemlerdeki sorunların çözülmesi ile mümkündür. Aksi halde toplumlar bir üretme yarışı içine girerler. O zaman yaşam; yaşamın hizmetinde olan nesneler değil nesnelere hizmet eden bir yaşam

haline gelir. Aslında yaşam kalitesi, üretimi artırmak için oldukça abartılan bir kavram haline gelir.

Bu bakış açısından insan ekonomisinin inşasında ihtiyaçlar, ihtiyaç giderici mekanizmalar ve ekonomik mallar arasındaki diyalektiği anlama noktasında teorik bir zorluk ortaya çıkar. Bu nedenle insan ihtiyaçlarının sosyal bağlamını tekrar düşünmek gerekir. Sorun sadece malları ve hizmetleri insanlarla buluşturmak değil; bu mal ve hizmetlerin sosyal uygulamalar, kurumlar, politik modeller ve değerlerle buluşma noktalarındaki eksikliktir. Tüm bunların ihtiyaçların nasıl ifade edileceğine etkisi vardır.

İnsan ihtiyaçlarının kültürel ve tarihsel olarak sabit olduğunu kanıtlamak imkansızdır ama Max-Neef bu ihtiyaçların sosyo-evrensel olduğunu söylemektedir çünkü dünyanın her yerinde insanlar ihtiyaçlarını karşılamak ister (2007). Yaşamını sürdürme, korunma, duygulanım, anlama, katılım, yaratıcılık ve boş zaman aktiviteleri gibi burada tanımlanan ihtiyaçlar homo sapiens'in ortaya çıkışından beri var olmuştur. Kimlik ve Özgürlük ihtiyaçları ise evrimin bir sonraki döneminde gelişmiştir. Bu nedenle insan ihtiyaçlarının evrimin hızına göre değiştiğini varsaymak yanlış olmayacaktır. Evrimin hızı da oldukça yavaştır. Bu nedenle temel insan ihtiyaçları sadece evrensel değil aynı zamanda türlerin evrimi ile de iç içedir.

Üretim ve ürün çeşitliliğinin hızı, artık kendi kendilerini tüketecek seviyededir ve insan ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. İnsanlar giderek bu üretim sistemine daha çok bağımlı hale gelmektedir ve bunun sonucunda bu üretim ve

tüketim sistemine bağılılıkları arttıkça kendilerine ve sisteme daha fazla yabancılaşmaktadır. Krizler ve ekonomik zorluklar nedeniyle ötekileşen bir grup varken refah içinde üretilen mallardan fayda sağlayan başka bir grup vardır. Bu nedenle ekonomik mallar insan ihtiyaçlarının gerçekleştirilmesinde yetersizdir.

1. 2.5. Öznelliğin Kabul Edilmesi

Max-Neef'e göre ihtiyaçlar ve ekonomik mallar arasında direkt bir ilişkinin olduğunu varsaymak kendisini objektif olarak tanımlayan mekanik bir ekonomi disiplini ortaya çıkarır. Bu nedenle ihtiyaç giderici mekanizmaları ekonomik analiz çerçevesinde değerlendirebilmek için öznelliğin kabul edilmesi gerekmektedir. Çünkü deneyimlediğimiz ihtiyaçlarımız ve yaşam kalitemiz her zaman öznedir. Eğer insanlar ve toplum arasındaki etkileşim çalışılmak isteniyorsa öznelliği göz ardı etmek mümkün değildir. Max-Neef'e göre insan yaşamını gözlemleme amacı bulunan her yaklaşım, mutlaka öznelliğin sosyal rolünü kabul etmek ve anlamak zorundadır (2007).

İhtiyaç gidericiler üzerinden ihtiyaçların nasıl ifade edildiği tarihsel döneme ve kültüre göre çeşitlenir. Tarihsel ve kültürel koşullarla tanımlanan sosyal ve ekonomik ilişkiler nesnel ve öznel konularla ilgilenir. Bu durumda ihtiyaç giderici mekanizmalar; ihtiyaçları tarihsel ve kültürel bağlamda açıklar ve ekonomik mallar bunun sadece maddi dışavurumudur.

1. 2.7. İhtiyaçlar Matrisi ve İhtiyaç Giderici Mekanizmalar

Max-Neef ve arkadaşlarının ortaya çıkardığı ihtiyaçlar matrisine göre ihtiyaçlar, ihtiyaç giderici mekanizmalar ve ekonomik mallar arasındaki karşılıklı ilişki kalıcı ve dinamiktir (Max-Neef, Elizalde ve Hopenhayn, 1991). Aralarında diyalektik bir ilişki vardır. Eğer ekonomik mallar ihtiyaç giderici mekanizmaların etkililiğini etkiliyorsa mekanizmalarda malların üretimi ve yaratımının belirleyicisidir. Bu karşılıklı nedensellik ilişkisi; gelişim stilini sınırlayan bir kültürün tanımını oluştururlar.

Çizelge 1.1’de ihtiyaç giderici mekanizmaların ve ihtiyaçların bir matrisi görülebilir. Bu matris ile bir yandan Varoluş, Sahip Olma, Eyleme ve Etkileşim şeklindeki varoluşsal ihtiyaçların ve aynı zamanda değerbilimsel olan Yaşamı Sürdürme, Duygulanım, Koruma, Anlama, Katılım, Serbest Zaman, Kimlik, Yaratıcılık ve Özgürlük ihtiyaçlarının etkileşimini gösterir.

Matristeki farkı alanların incelenmesi ile ihtiyaçların karşılanmasındaki mekanizmaların farklı ekonomik malları ortaya çıkardığı görülebilir. Örneğin anlama ihtiyacının karşılanması için yapılması gerekenler araştırma, çalışma, deney, eğitim, analiz, arabuluculuk ve yorumlamadır. Tüm bunların yapılması ise kültüre ve kaynaklara bağlı olarak kitap, laboratuvar, araçlar, gereçler, bilgisayarlar gibi ekonomik malların ortaya çıkmasına bağlıdır. Bu malların işlevi, anlama ihtiyacı için eğlenmesi gerekenleri güçlendirmektir.

Çizelge 1.1. İhtiyaç Giderici Mekanizmalar ve İnsan İhtiyaçları Matrisi

Varoluşsal Değerbilimsel	Varoluş	Sahip olma	Eyleme	Etkileşim
Yaşamı Sürdürebilme	Ruhsal ve fiziksel sağlık durumu, uyum gösterme, espri anlayışı ve denge	Gıda, barınma, iş	Beslenme, üreme, dinlenme, çalışma	Yaşanan çevre, sosyal çevre
Koruma	Bakım, uyum, dayanışma, özerklik ve bunlar arasındaki uyum	Sosyal güvenlik ve sigorta sistemleri, birikimler, haklar, aile, iş	İş birliği, önlemler, planlar, bakım, tedaviler, yardım	Yaşanan alan, sosyal çevre, yerleşim
Duygulanım	Öz saygı, dayanışma, saygı, tolerans, cömertlik, kararlılık, duygusallık, mizah anlayışı, yeni fikirlere açıklık	Arkadaşlık, aile, partner ilişkileri, doğa ile ilişkiler	Aşk, sevgi, duyguların ifadesi, paylaşım, bakım, yetiştirmek, taktir etmek	Gizlilik, yakınlık, ev, birlikte olunan alanlar
Anlama	Eleştirel şuur, yeni fikirlere açık olma, merak, şaşkınlık, disiplin, iç güdü, mantık	Edebiyat, öğretmenler, eğitim yöntemleri, eğitim ve iletişim politikaları	Araştırma, ders çalışma, deney, eğitim, analiz, aracılık	Geliştirici etkileşim ortamları, okullar, eğitim kurumlar, üniversiteler, akademiler, grup, topluluk, aile
Katılım	Uyumluluk, yeni fikirlere açık olma, dayanışma, istek, karar olabılme, kendini adanmışlık, saygı	Haklar, sorumluluklar, görevler, ayrıcalıklar, iş	Ait olma, iş birliği, amaç, paylaşım, muhalif olmak, etkileşim, fikirleri ifade etmek, kurallara uymak	Katılımcı etkileşim alanları, partiler, dernekler, dini alanlar, topluluklar, komşuluk, aile
Serbest zaman	Merak, yeni fikirlere açıklık, hayal gücü, atılganlık, huzur, mizah, duygusallık	Oyunlar, kulüpler, törenler, partiler, iç rahatlığı,	Hayal kurma, derin düşünmek, nostalji, hatırlamak, rahatlamak, eğlence, oyun	Gizlilik, yakınlık, serbest zaman, çevre ve açık alanlar
Yaratıcılık	Tutku, kararlılık, iç güdü, hayal gücü, cesaret, mantık, özerklik, merak, buluşlar	Beceriler, yetenekler, yöntem, çalışma	Çalışma, buluş, inşa, tasarım, yorumlamak, yaratmak	Üretici ve geribildirimine uygun alanlar, atölyeler, kültürel gruplar, seyirciler, ifade özgürlüğü için alan, kalıcı özgürlük
Kimlik	Ait olma duygusu, tutarlılık, farklılaşma, öz saygı, kararlılık	Semboller, dil, din, alışkanlıklar, adetler, referanslar, cinsellik, değerler, normlar, tarihsel hafıza, çalışma	Kendini adama, kendini bütünlleştirme, yüzleşme, karar verme, kendini tanıma, kendini fark etme, kendini gerçekleştirme, büyüme	Sosyal ritim, günlük alanlar, ait olunan alanlar, olgunlaşmak
Özgürlük	Özerklik, açık fikirlilik, öz saygı, kararlılık, cesaret, isyan, tolerans tutku	Eşit haklar	Muhalefet, seçim yapma, farklı olma, riskler, farkındalık geliştirmek, kendini adamak, boyun eğmemek	Kalıcı ve mekânsal esneklik

İnsan ihtiyaçları matrisindeki insan ihtiyaçlarını daha detaylı olarak açıklaması aşağıdadır.

- Yaşamı Sürdürme İhtiyacı: Bir insanın ruhsal ve fiziksel olarak sağlıklı bir şekilde bütüncül olarak uyumlu bir biçimde; gıdaya, barınacak yere ve çalışma yaşamına erişmesini sağlayacak insan haklarının sağlanması gerekmektedir.
- Koruma İhtiyacı: İnsanın zarardan korunarak sosyal güvence ve sağlıkla ilgili insan haklarının sağlanması anlamına gelir ve yaşamı sürdürme ihtiyacının karşılanması ile doğrudan ilişkilidir.
- Duygulanım İhtiyacı: Sevgi, saygı, özel hayat, sosyal ilişkiler, duyguların ifade edilebilmesi ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.
- Anlama İhtiyacı: Kişisel gelişimi sağlayıcı doğru bilgiye ulaşma, eğitim alma hakkını kapsamaktadır.
- Katılım İhtiyacı: Self-determinasyon, dayanışma, örgütlenme ve kendisi ile ilgili her türlü karar süreçlerine katılım hakkını ifade eder. Katılım ihtiyacının karşılanmasındaki sorunlar, diğer tüm alanlarda sorunlara neden olabilir.
- Serbest zaman İhtiyacı: Eğlenme, serbest zamanları nitelikli bir şekilde geçirebilme hakları ile bağlantılıdır.
- Yaratıcılık İhtiyacı: Gelişime, değişime ve kendini gerçekleştirilmeye katkı verecek özerk davranabilme, yetenek ve becerilerini geliştirme, destekleme ve sergileme hakkı ile bağlantılı bir ihtiyaç grubudur.
- Kimlik İhtiyacı: Kendine ve ait olduğu toplumsal kesime dair özellikler, değer, farklılıklar, kural ve örüntüleri özgürce ifade etme ve uygulama hakkını içermektedir.
- Özgürlük İhtiyacı: Politik ve sivil alandaki her türlü hak, herkes ile eşit fırsatlara erişebilme hakkı, kendi yaşamına dair karar verebilme özgürlüğü gibi hakların gerçekleştirilmesini anlamına gelmektedir.

1. 2.8. İhtiyaç Giderici Mekanizmalar ve Özellikleri

İnsan odaklı gelişim yaklaşımında ihtiyaç giderici mekanizmalar çok sayıda olabilir ve her birinin çok farklı özellikleri olabilir. Max-Neef ve arkadaşları analiz açısından bu mekanizmaları beş temel sınıfa ayırmıştır (Max-Neef, Elizalde ve Hopenhayn, 1991). Bunlar 1) (violators or destroyers) yıkıcı mekanizmalar; 2) (pseudo-satisfiers) sahte mekanizmalar; 3) (inhibiting) engelleyici mekanizmalar; 4) (singular) tekil mekanizmalar ve 5) (synergic) birlikte çalışmaya dayalı mekanizmalardır.

Bu yaklaşıma göre aslında ilk dört sınıflandırma; sivil topluma empoze edilen, gelenekselleşmiş veya kurumsallaşmış dışsal ihtiyaç giderici mekanizmaları temsil eder. Bu anlamda bu ilk dört mekanizma ihtiyaçların karşılanmasında geleneksel olarak yukarıdan aşağıya doğru oluşturulan sözde çözümleri içermektedir. Diğer yandan içsel mekanizmalar ise toplumda aşağıdan yukarı hareketlerle gerçekleşen ve özgürleştirici mekanizmalardır. Bu mekanizmalar; devlet eliyle ortaya çıksa bile baskıcı (otoriter) olmayan özelliğe sahiptir. İnsan odaklı gelişim açısından ihtiyaç giderici mekanizmaların özellikleri şunlardır.

- 1) Yıkıcı Mekanizmalar: Bu mekanizmaların ikilem yaratan bir etkisi vardır. Görünürde ihtiyacı karşılar gibi görünmektedir fakat diğer ihtiyaçların karşılanmasını imkânsız hale de getirebilmektedirler. Örneğin askeri uygulamalar, insanların veya toplumların korunma ihtiyaçlarını gideriyor gibi gözükmemektedir ama derinlemesine bakıldığında yaşamını sürdürme,

duygulanım, katılım ve özgürlük gibi ihtiyaçların karşılanmasını imkânsız hale getirmektedir.

- 2) Sahte Mekanizmalar: Bu mekanizmalar belirli bir ihtiyacı karşılama konusunda yanlış bir algı yaratır. Yıkıcı mekanizmalar gibi agresif engellemelere sahip değillerdir ama nadir olarak asıl ihtiyaçları karşıladıkları da görülebilir. Örneğin milliyetçilik, kimlik ihtiyacını karşılıyor gibi görünmektedir fakat farklı etnik kimliklere sahip insanlar için sorun yaratabilmektedir.
- 3) Engelleyici Mekanizmalar: Bu mekanizmalar ise belirli bir ihtiyacı karşılama yöntemi (genellikle gereğinden fazla karşılaması söz konusudur) ile diğer ihtiyaçların karşılanmasını imkânsız hale getirir. Örneğin korumacı aile yapısının aile üyelerinin korunma ihtiyaçlarını karşıladığı söylenebilir ama bu korumacı uygulamalar kişilerin duygulanım, anlama, katılım, serbest zaman, kimlik ve özgürlük ihtiyaçlarının karşılanmasını imkânsız hale getirmektedir.
- 4) Tekil Mekanizmalar: Tek seferde tek bir ihtiyacın karşılanmasına yöneliktir ve bu nedenle diğer ihtiyaçların karşılanmasına etki etmezler. Genellikle gelişim, iş birliği ve programların oluşturulması ile ilgilidirler. Örneğin gıda yardımları sadece kişilerin yaşamlarını sürdürme ihtiyacını karşılar, diğer ihtiyaçlara katkı vermezler.
- 5) Birlikte Çalışmaya Dayalı Mekanizmalar: Bu mekanizmalar ihtiyacın karşılanması ile diğer ihtiyaçlarında karşılanmasına katkıda bulunur veya yardımcı olur. Örneğin demokratik toplum örgütleri, insanların katılım ihtiyaçlarını karşılarırken sağladığı fayda ile korunma, duygulanım, boş zaman, yaratıcılık, kimlik ve özgürlük haklarının da gerçekleştirilmesinde etkili olur.

Max-Neef'in düşüncesine göre devletlerin ihtiyaç giderici mekanizmaları geleneksel olandan (dışsal olandan) içsel olana dönüştürmesi gerekir. Özellikle oldukça kısıtlayıcı, baskıcı olan devletlerde yerel, bölgesel ve ulusal öz yeterlilik

öncelik olmalıdır. Bunlar da ancak toplumun tüm kesimlerini içeren iş birliğine dayalı süreçlerin başarılmasıyla mümkündür.

Temel insan ihtiyaçları; hiyerarşik bir sıra izlemeyen bir dinamiğe sahip bir sistem olarak anlaşılmalıdır. Bunun anlamı hiçbir ihtiyaç bir diğerinden daha önemli değildir ve ihtiyaçların gerçekleşmesinde katı ve belirli bir sıra yoktur. İhtiyaçlar aynı anda karşılanabilir ve aynı önemde olabilir.

İhtiyaçların sıralı ve hiyerarşik olması halinde gelişim stratejisi sadece yaşamı sürdürme ihtiyacına odaklı kalacaktır. Sadece maddi yardımla sınırlandırıldığında ihtiyaçların karşılanması güçleşir. Bu durum dairesel ve kümülatif bir nedenselliğe yol açar; yoksullar, dışsal ihtiyaç gidericilere (maddi yardım vb. gibi) daha fazla bağımlı oldukça yoksul kalmaya devam edeceklerdir. Fakat ihtiyaçların sistematik olduğu kabul edilirse gelişim stratejisi içsel ve iş birliğine dayalı ihtiyaç gidericilere odaklanacaktır. Bu durumda ihtiyaçların aynı anda gerçekleşebileceği; yoksunluk ve potansiyellerin kabul edileceği ve sonunda yoksulluk çemberini kırarak ihtiyaç giderici mekanizmalar kullanılabilir.

1. 2.9. Matrisin Kullanımı

İnsan ihtiyaçları matrisi; teşhis, planlama, değerlendirme ve inceleme amaçlı kullanılabilir. Bu matris ile toplulukların ihtiyaç ve ihtiyaç giderici mekanizmaları ve bu mekanizmaların işlevleri ve devlet kurumlarıyla ilişkileri incelenebilmekte;

artı ve eksi noktaları ortaya konulabilmektedir. Bunun sonucunda çalışılan grubun yoksunluklarının ve potansiyellerinin belirlenmesi sağlanır. Durum teşhis edildikten sonra grubun temel ihtiyaçlarını karşılamada gereken ihtiyaç giderici mekanizmaların saptanması gerçekleştirilebilir. Bu mekanizmaların özellikleri; buna göre dışsal mı içsel mi oldukları saptanır. Bu gibi bir analiz grubun öz yeterliliğinin oluşması potansiyelini göstermektedir. Benzer şekilde olumlu mekanizmalar (iş birliğine dayalı) ve olumsuz mekanizmalar (yıkıcılar, engelleyiciler, sahte) saptanabilir. Bir sonraki aşamada grup gereken ekonomik mallar ve maddi kaynakları inceler. Bu analiz yöntemi sadece yerel düzeyde yapılmayabilir. Bölgesel ve ulusal düzeyde de benzer analizler yapılabilir. Bölgesel ve ulusal düzeyde ise her alanı temsil edecek kişiler, kamu ve özel sektör uzmanları da sürece dâhil edilir ve mutlaka disiplinler arası bir çalışma olması gerekir (Max-Neef, 2007; Max-Neef, Elizalde ve Hopenhayn, 1991).

Matrisin bu kullanım amacından yola çıkarak bu tez çalışmasında dezavantajlı gruplardan biri olan göçmenlerin insan odaklı gelişim yaklaşımı açısından insan ihtiyaçlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda bu bölümde araştırmanın amacı, önemi, kullanılan gereç ve yöntem ayrıntıları ile ele alınmıştır.

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı; Türkiye'nin göç alanındaki politikalarının, insan odaklı gelişim yaklaşımı ile derinlemesine ve sistematik olarak incelenerek Türkiye'de yaşayan göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanma durumlarının ortaya çıkarılması ve elde edilen sonuçlar ışığında yeni ve kapsamlı bir göçmenlerle sosyal hizmet yaklaşımı/modeli geliştirmektir. Bu bağlamda ortaya çıkan alt amaçlar şunlardır;

- Türkiye'nin ülkesel çapta yeni göç politikalarını insan odaklı gelişim açısından incelemek,
- Türkiye'nin göç alanındaki hedefleri ile stratejilerini saptamak ve bu hedef ve stratejileri insan ihtiyaçları açısından değerlendirmek,
- Türkiye'nin göç politikalarının karşılık geldiği insan ihtiyaçlarını belirlemek,
- Göç politikaları için koruma-sahip olma, yaşamını sürdürebilme-sahip olma, yaşamını sürdürebilme-varoluş, koruma-eyleme, anlama-sahip olma, özgürlük-sahip olma kategorisindeki insan ihtiyaçlarını belirlemek ve değerlendirmek,
- Bu politikalar içinde insan ihtiyaçlarının önemini ve bu ihtiyaçların karşılanma durumunu ortaya çıkarmak

- Bu politikalar içindeki insan ihtiyaçları açısından gelişime açık yönleri ortaya koymak
- Politikaların incelenmesinden elde edilen sonuçların değerlendirilmesi ile yeni ve kapsamlı bir insan gelişimi odaklı göçmenlerle sosyal hizmet yaklaşımı ve/veya modeli geliştirmek,
- Göçmenlerin ihtiyaçları, iyilik halleri ve insan onuruna yakışır yaşam koşullarına sahip olmalarına yönelik organize edilmiş, entegre ve uzun vadeli müdahale ve hizmet modellerine olan ihtiyacın giderilmesine katkıda bulunmak

Bu temel ve alt amaçların gerçekleştirilmesinde kullanılan araştırma soruları şunlardır:

1. Türkiye'nin göçmenlerin insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hedef ve stratejileri nelerdir?
2. Bu hedefler ve stratejiler insan ihtiyaçlarının hangilerine yöneliktir?
3. Türkiye'nin göç politikası içinde koruma-sahip olma, yaşamını sürdürebilme-sahip olma, yaşamını sürdürebilme-varoluş, koruma-eyleme, anlama-sahip olma, özgürlük-sahip olma kategorisindeki insan ihtiyaçlarının karşılanma durumu nedir?
4. Bu insan ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmama durumu sosyal hizmet mesleği ve disiplini için ne gibi avantaj ve dezavantajlar sağlamaktadır?
5. Bu ihtiyaçların karşılanmasında sosyal hizmetin yeri ve katkısı nerededir?

2.2. Araştırmanın Önemi

Türkiye, 2010'lu yıllardan itibaren tarihinde benzerine rastlanmamış bir göç trafiği ile karşı karşıyadır. Sayıları milyonları bulmuş olan göçmen grubu, Türkiye'nin sosyal ve politik gündeminde önemli bir yer işgal etmektedir. Bu

bağlamda göçmenlere sunulan hizmetler ve hakların değerlendirilmesi kritik bir öneme sahiptir. İlgili Türkçe literatür tarandığında sosyal hizmet bakış açısı ile göç politikalarının değerlendirilmesine dair bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Sosyoloji, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi alanlarında politika incelenmesine dair çalışmalar mevcuttur. Fakat bu çalışmalarda sosyal hizmet odağına rastlanmamıştır. Fakat göç alanının bir akademik çalışma alanı olarak multi-disipliner yapıda olması, bu alana bütüncül bir bakış açısı ile bakmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bütüncül bir bakış açısı ile çalışan sosyal hizmet disiplinin göç alanındaki çalışmaların odağında olması beklenmektedir. Sosyal hizmet alanında göç alanında farklı hedef grupları ile yapılan birçok çalışma elbette bulunmaktadır. Fakat Türkiye’de yukarıda da bahsedildiği gibi sosyal hizmet ve insan odaklı gelişim yaklaşım odağında göç politikalarının analiz edildiği çalışmalara rastlanamamıştır. Bu tez çalışması her ne kadar politika düzeyinde olsa da Türkiye’nin artmakta olan göçmen sayıları düşünüldüğünde daha fazla göç sorunu yaratacağı projeksiyonu ile önemlidir. Göçmen sayısının artması ile daha fazla göçmenin mağduriyeti ve sosyal hizmet ihtiyacının artacağı açıktır. Bu nedenle sosyal hizmet mesleği ve disiplininin bütüncül, sosyal adalet ve hak temelli bakış açısı ile gelişim odaklı insan ihtiyaçları yaklaşımı ile Türkiye’nin göç politikalarının incelenmesi oldukça önemlidir. Tüm göç politikalarının irdeleneceği bu tez çalışmasının bu alanda önemli çıktılar sağlaması beklenmektedir.

Bugün de olduğu gibi Türkiye’de sığınmacılara/göçmenlere yönelik hizmetler devlet eliyle sistematik hale getirilmeye çalışılsa da hala birçok dağınık hizmet ve kurumlar bulunmaktadır. Bu nedenle bu tez çalışmasının da amaçları arasında yer alan bütüncül bir göçmenlerle sosyal hizmet modelinin oluşturulması kritik bir öneme sahiptir.

Türkiye’deki göç çalışma alanı ve sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından bu doktora tez çalışmasının önemli bir boşluğu doldurabileceği

düşölmektedir. Daha önce göç politikaları ve sosyal hizmet odağında gerçekleştirilmemiş çalışmaların eksikliği ve yeni bir insan ihtiyaçları değeriendirme yaklaşımı olan insan odaklı gelişim Yaklaşımının kullanılması bu tez çalışmasının önemini ortaya koymaktadır.

2.3. Sayıtlar

- Bu araştırmanın kapsamındaki dokümanların Türkiye'nin göç politikalarını oluşturduğu;
- Bu belgelerin resmî belgeler olmasından dolayı tarafsızlığın en üst düzeyde olduğu;
- Sürekli olarak güncellenen ve her dönem tekrar üretilme özelliğine sahip bu belgelerin son 5 yıl için genellenebilir olduğu kabul edilmiştir.

2.4. Sınırlılıklar

- Bu araştırmadan elde edilen bulgular, sadece örneklem kapsamına alınan resmi ulusal ve uluslararası dokümanlarla sınırlıdır.
- Bu araştırmaya dâhil edilen belgelerin analizinin sağlıklı bir şekilde yapılabilecek bir büyüklükteki örnekleme sahip olabilmesi için bir süre sınırlaması olmak zorundadır. Bu nedenle bu araştırma kapsamındaki dokümanlar; 2019 yılı sonuna kadar olan yayınlananlarla sınırlıdır.
- Bu araştırma kapsamında örnekleme ve analize dâhil edilen dokümanlar farklı kurum/kuruluş ve tüzel kişilikler tarafından yazıldıkları için aralarında standart bir format yoktur; bu nedenle format açısından bir karşılaştırma yerine, analiz içerik açısından gerçekleştirilmiştir.

- Birçok doküman olası bir yanlışlık ihtimali taşımaktadır. Bu nedenle doküman analizi ile incelenen belgelerde bulunabilecek olan olası yanlışlık ihtimali bir sınırlılık oluşturmaktadır.
- Bu araştırmaya dahil edilmesi gereken ama dökümanlara ulaşma konusunda zorluklar yaşanmıştır. Örneğin yıllık olarak düzenli paylaşılması gereken göç ile ilgili raporların ilgili kurumlar tarafından paylaşılamaması, bazı kurumların raporlarının kamu ile paylaşılmayıp gizli kalması bir sınırlılık oluşturmıştır.
- Bu araştırma kapsamında ulaşılan ve analiz edilen dokümanlar, araştırmacıdan kaynaklı olarak sadece Türkçe ve İngilizce olanlardan ele alınabilmiştir.

2.5. Tanımlar

Bu bölümde araştırma kapsamında ele alınan kavramların içe vuruk tanımları yer almaktadır.

Göçmen: Türkiye’de yaşamakta olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Geçici Koruma Yönetmeliğinde mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma, geçici koruma başvuru sahipleri ve statü sahipleri ile alıntı yapılan dokümanlarda yer alan sığınmacı/iltica sahibi, düzensiz göçmen ve/veya kayıt dışı göçmenlerin tümü

Doküman: Bu araştırma kapsamında araştırmanın örnekleme dahil edilen tüm yasa, yönetmelik ve raporlar

İnsan ihtiyaçları matrisi: Max-Neef’e ait olan insan odaklı gelişim yaklaşımı içinde açıklanmış olan insan ihtiyaçlarına yönelik hazırlanmış olan matris

2.6. Materyal ve Metot

Bu bölümde araştırmanın modeli ve evren ve örneklem seçimine dair bilgilere yer verilmiştir.

2.5.1. Araştırmanın Modeli

Nitel araştırmalarda geleneksel anlamda üç farklı veri toplama yönteminden bahsedilebilir. Bu yöntemler gözlem, görüşme/mülakat ve doküman/kaynakların incelenmesidir (Merriam, 2018). Bu araştırma, doküman analizi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

Doküman analizi yöntemi; en basit tanımıyla amaçlar doğrultusunda araştırılmasına karar verilmiş olgu ve/veya olgular hakkındaki yazılı materyallerin amaca uygun olarak analiz edilmesi anlamına gelmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bilindiği gibi dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili kullanılması oldukça önemli kaynaklardır (Merriam, 2018; Creswell, 2013; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmacı ihtiyaç duyduğu verileri, gözleme veya görüşmeye gerek kalmadan doküman analizi ile de elde edebilir. Elbette doküman analizi bir araştırmada temel yöntem olarak kullanılabilir ama aynı zamanda veri çeşitlemesinin sağlanması için gözlem ve görüşme gibi tekniklerle birlikte kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Fakat bu araştırma, Türkiye Cumhuriyeti devletinin resmi göç politika ve eylemlerine odaklandığı ve bu bilgilerin gözlem ve

görüşmeye gerek kalmadan dokümanlar üzerinden tarafsız olarak elde edilebileceğinden dolayı tercih edilmiştir.

Bir nitel araştırma yöntemi olarak doküman analizinin bazı avantajları vardır. Bunlar tepkiselliğin olmaması, kolay ulaşılamayan kişilerle çalışma, zaman açısından uzun zamana yayılmış ve süreli analiz imkânı sunması, örneklem büyüklüğü, nitelik ve maddi ve zamansal verimlilik olarak sıralanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

- ***Kolay Ulaşılamayan Öznelerle Çalışma:*** Doküman analizi yönteminde araştırmacının kişi ve kurumlara doğrudan ulaşmakta zorluk yaşadığı durumlarda önemli bir bilgi toplama yöntemidir. Bu düzeyde bir politika incelemesinde bulunmak oldukça geniş ve çeşitli bir insan örneklem grubu ile çalışması ya gerektirmektedir. Türkiye’de yaşayan sığınmacıları ve bu sığınmacılarla çalışan kurum ve kuruluşları düşündüğümüzde sayı oldukça artmaktadır. Ayrıca bu kişi, kurum ve kuruluşlara ulaşmada karşılaşılabilecek olan bürokratik engeller de mevcut olduğu geçmiş çalışmalardan bilinmektedir. Elbette görüşmeler yapmak belirli konularda ve özel hedef gruplarıyla mümkündür. Fakat bu tezin konusu Türkiye’nin bütüncül olarak göç politikalarını ele aldığı için iletişim kurulması gereken kurum, kuruluş, dernek ve bireylerin sayısı oldukça artmaktadır. Doktora tezi gibi kısıtlı zamanda gerçekleşen bir araştırmada bu kadar kalabalık bir görüşmeci profiline ulaşmak oldukça zordur.
- ***Örneklem Büyüklüğü:*** Doküman analizi yöntemi, nicel yöntemlerde anket çalışmasında olduğu gibi büyük bir örneklem oluşturulmasını sağlar. Ayrıca bu türden geniş bir örneklem ve veri çeşitliliği araştırmanın genelleme sorununu da çözebilmektedir. Bu tez çalışmasında da Türkiye Cumhuriyeti devletinin göç politikaları ve hizmetleri üzerine geniş bir doküman taraması ile büyük bir örneklem oluşturulması ve Türkiye’nin

göç politikalarının insan ihtiyaçlarını karşılama açısından genel bir değerlendirmesinin sunulması hedeflenmiştir.

- **Maddi ve Zamansal Verimlilik:** Doküman analizi yöntemi, seyahatler, ham verilerin yazıya aktarılması gibi zaman ve maddi odaklı bir çalışma değildir. Bu doğrultuda diğer bilgi toplama yöntemlerinden daha az maliyetlidir. Bir doktora tezi kapsamında gerçekleştirilen bu araştırmanın da bir zaman sınırı bulunmakta ve araştırmacının da herhangi bir destek almadığından dolayı maddi sınırı bulunmaktadır.
- **Tepkiselliğin Olmaması:** Öncelikle belgeler, sadece araştırmalarda kullanılma amacıyla oluşturulmadıkları için gözlem ve görüşmede olduğu gibi birtakım sınırlamalara sahip değildir. Doküman incelemesi yönteminde, araştırmacının varlığı ve alana girmiş olması; gözlem veya görüşmede olduğunun aksine hiçbir etkisi bulunmaz, “belgeler araştırmacıya kapris yapmaz” (Merriam, 2018).
- **Uzun Süreli ve Zamana Yayılmış Analiz İmkânı:** DeneySEL ve anket çalışmalarının aksine doküman analizi, gözlem yöntemi gibi uzun bir dönemi kapsayan konularda nitelikli veri toplama imkânı sağlar. Araştırma kapsamında ele alınan belli bir zaman dilimi içinde yayınlanmış tüm resmi doküman ve belgelerin toplanıp incelenmesi ile görüşmelerden daha uzun zamanı kapsayan bir analiz imkânı da sağlanmış olur.
- **Nitelik:** Görsel, işitsel veya yazılı metin olarak ortaya çıkarılan dokümanlar, elbette alanında uzman kişiler tarafından düzenlenmiş, gözden geçirilmiş ve hazırlanmıştır. Bu çalışmada da resmî belgeler araştırmaya dâhil edildiğinden nitelikli veri kaynaklarına ulaşılması kolaylaşmıştır. Bu şekilde düzenlenip alanında uzman kişilerce hazırlanan dokümanların incelenmesi ise nitelikli veri sağlaması bakımından araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmaktadır. Bu tez çalışması da nitelikli veri ortaya çıkarmayı hedeflemiştir.

Bu araştırmanın kurgusundaki özelliklerden dolayı doküman analizinin en uygun yöntem olduğuna karar verilmiştir. Tez kapsamında doküman analizi yönteminin kullanılması; uzun süreye yayılmış analizlerin yapılmasına ve nitelikli veri elde etmeye yardımcı olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti devletinin göç politikasını şekillendiren dokümanların uzun bir zaman aralığına yayılmış olması; yapılan analizlerin daha kapsayıcı olmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca kullanılacak dokümanların resmi dokümanlar olması da toplanacak verilen niteliğini ve tarafsızlığını artıracaktır.

Merriam (2018)'e göre 6 çeşit doküman türü bulunmaktadır. Bunlar kamuya ait kayıtları, kişisel dokümanlar, popüler kültüre ait evrakları, görsel dokümanlar, fiziki materyaller ve araştırmacının kendisinin ürettiği dokümanlardır. Bu doküman türleri içinde bu araştırma kapsamında kamu kayıtları incelenecektir. Kamu kayıtları, hali hazırda meydana gelmekte olan veya meydana gelmiş olayları veya durumları kayıt altına alan resmî belgelerdir. Guba ve Lincoln'e göre "eğer bir olay olduysa mutlaka onunla ilgili bir kayıt vardır" (1981). Kamu kayıtları; doğuma, ölüme, evliliklere dair belgeler, medyaya ve hükümete ait belgeler, nüfus sayımı, polis, acente, kurum ve program kayıtları ve yasa, yönetmelik ve mahkeme kararları olarak sıralanabilir. Tez kapsamında incelenecek dokümanlar Türkiye Cumhuriyeti devletinin göç politikasını şekillendiren belge, yasa, kanun, yönetmelik ve anlaşmalardan oluşmaktadır.

Doküman analizi yönteminin beş aşaması bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla dokümana ulaşmak, dokümanın orijinalliğini kontrol etmek, dokümanları anlamak, veriyi analiz etmek ve ardından veriyi kullanmaktır. Bu tez kapsamında bu aşamalar aşağıdaki gibi gerçekleştirilmiştir.

- **Dokümanlara Ulaşma:** Seçilen ve Türkiye'nin göç politikasını şekillendiren belge, yasa, kanun, yönetmelik ve anlaşmalar zaten kamuya açık olarak paylaşılan ve erişilmesinde sorun yaşanmayan dokümanlardır. Bu nedenle ilgili dokümanlara ilgili bakanlık, müdürlük, T.C. Resmî Gazetesi ve uluslararası kurum/kuruluşların resmi internet sitelerinden ve kütüphane taramalarından ulaşılmıştır.
- **Orijinalliği Kontrol Etme:** Elde edilen dokümanların orijinalliğinin kontrol edilmesi noktasında araştırmacı ulaştığı dokümanların orijinal internet sitelerinden alındığını ve Resmî Gazete'de yayınlanma ve onaylanma durumlarını kontrol etmiştir. Tez kapsamında kullanılacak olan dokümanların göç alanında sınırlı ve güncel olarak yürürlükte olan resmi dokümanlardır. Ayrıca bu dokümanların halka açık olarak paylaşılan ve ulaşılanları örnekleme dâhil edilmiştir.
- **Dokümanları Anlama:** Elde edilen dokümanlar, araştırmanın amacına uygun olarak Max-Neef'in insan odaklı gelişim yaklaşımı ve insan ihtiyaçları matrisine göre anlaşılmaya ve incelenmeye çalışılmıştır.
- **Veriyi Analiz Etme:** Bu tez çalışmasında da veriler Max-Neef'in insan odaklı gelişim kuramı çerçevesinde ortaya konan insan ihtiyaçları açısından ele alınmıştır ve bu insan ihtiyaçlarına göre önceden belirlenen kategorilere göre içerik analizi gerçekleştirilmiştir.
- **Verileri Kullanma:** Elde edilen analizlerin sonuçlarının etkileneceği incinebilir grupların varlığı söz konusu olmadığından dolayı tez kapsamında analiz edilen veriler doğrudan kullanılacaktır.

2.5.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın doküman analizi için örneklem Türkiye'nin göç politikasını şekillendiren belge, kanun, yönetmelik ve anlaşmalardan oluşmaktadır. Aşağıda tez kapsamında analize dâhil edilen 46 belge kategorilerine göre sıralanmıştır.

Uluslararası Temel Belgeler

- Mültecilerin Hukusal Durumuna Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (BM, 1951)
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (BM, 1948)
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (BM, 1950)

Türkiye'ye Ait Kanun ve Yönetmelikleri

Kanunlar

- 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013)
- Türk Vatandaşlığı Kanunu (2009)
- Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun (2003)
- Pasaport Kanunu (1950)
- Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun (1950)

Yönetmelikler

- Geçici Koruma Yönetmeliği (2014)
- Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kişilerin Çalışmasına Dair Yönetmelik (2016)
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik (2016)

- Türkiye’de Oturan Yabancıların Nüfus Kayıtlarının Tutulması Hakkında Yönetmelik (2006)
- Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik (2016)
- İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik (2016)

Genelgeler

- T.C. İçişleri Bakanlığı’nın Mülteci ve Sığınmacılar Konulu Genelgesi (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2010)
- T. C. İçişleri Bakanlığı 57 No’lu Genelgesi (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2006)
- T.C. İçişleri Bakanlığı 2010 Genelgesi: Yasa Dışı Göçle Mücadele (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2010)
- T.C. İçişleri Bakanlığı 2011 Harçlar Genelgesi (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2011)
- T.C. İçişleri Bakanlığı Mültecilerin/Sığınmacıların Sağlık Giderleri Genelgesi (T.C. İçişleri Bakanlığı , 2010)
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yabancı Uyraklı Öğrenciler Genelgesi (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2010)

Stratejik Planlar

- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Stratejik Planı (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2015-2019)
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı² 2018-2022 Stratejik Planı (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2018-2022)

Diğer Resmî Belgeler

- T.C. Sağlık Bakanlığı Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslar Hakkında Yönerge (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2014)

---

² Bakanlığın ismi 2021 itibariyle T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak değişmiştir.

- AFAD Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Hizmetlerinin Yürütülmesi (AFAD, 2014a)
- 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019)
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yıllık Göç Raporları (GİGM, 2016)

Avrupa Birliği Sözleşme; Yönerge ve Raporları

- Avrupa Komisyonu Yıllık İlerleme Raporları (Avrupa Komisyonu, 2012-2013-2014-2015-2016-2018a-2019a)
- Avrupa Komisyonu Avrupa Birliği Genişleme Politikasına İlişkin 2018 Bilgilendirmesi Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı 2018 Türkiye Raporu (Avrupa Komisyonu, 2018b)
- Avrupa Denetçiler Mahkemesi Türkiye Raporu (Avrupa Denetçiler Mahkemesi, 2018)
- Avrupa Birliği İltica Usulleri Yönergesi (Avrupa Birliği [AB], 2011)
- Avrupa Birliği Geçici Koruma Yönergesi (AB, 2001)
- Avrupa Konseyi İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme Ek Protokol 4 (Avrupa Konseyi, 1963) ve 7 (Avrupa Konseyi, 1984)
- Avrupa Komisyonu'nun Avrupa Parlamentosu'na ve AB Konseyi'ne Tebliği: Türkiye'deki Mülteciler İçin Mali Yardım Programının Üçüncü Yıllık Raporu (AB, 2019)

Birleşmiş Milletler Sözleşme ve Raporları

- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Durum Raporları (BMMYK, 2021)

- BMMYK ve BM Nüfus Fonu 3RP Bölgesel Mülteci Dayanıklılık Planı 2018-2019 ve 2019-2020
- Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu Suriye Krizi Hakkında Bölgesel Raporları 2017 (UNFPA, 2017, 2015)
- BMMYK Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No: 11 (BMMYK, 2015)
- BMMYK Uluslararası Koruma için Kararlar (BMMYK, 1975-2017)
- BM Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocuklarının İhtiyaç Analizi (BM, 2018)
- BM Nüfus Fonu 3RP Bölgesel Mülteci & Dayanıklılık Planı Geçim Kaynakları ve İstihdam Verileri Analizi Raporu (UNFPA, 2018-2019)

Diğer Ulusal ve Uluslararası Raporlar

- Dünya Gıda Programı Türkiye’de Mülteciler: İkinci Kapsamlı Zarar Görebilirlik Haritalandırma Çalışması (Dünya Gıda Programı, 2018)
- OMRAN Suriyeli Mültecilerin Türkiye’deki Geçim Kaynağı Zorlukları: Analitik Araştırma (OMRAN, 2018)
- T.C. Kamu Denetçileri Kurumu Türkiye’deki Suriyeliler Özel Rapor (T.C. Kamu Denetçileri Kurumu, 2018)
- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu Göç ve Uyum Raporu 2018 (TBMM, 2018)

2.6. Veri Toplama Araçları

Seçilen ve Türkiye'nin göç politikasını şekillendiren belge, kanun, yönetmelik ve anlaşmalar zaten kamuya açık olarak paylaşılan ve erişilmesinde sorun yaşanmayan dokümanlardır. Bu nedenle ilgili dokümanlara ilgili bakanlık, müdürlük, T.C. Resmî Gazete'si ve uluslararası kurum/kuruluşların resmi internet sitelerinden ulaşılmıştır. Bu burumda veri toplama araçları arasında internet ve kütüphane taramaları olarak ifade edilebilir.

Ayrıca bu araştırmanın analizinde Max-Neef'e ait insan odaklı gelişim yaklaşımı içindeki insan ihtiyaçları matrisi kullanıldığından dolayı veri toplarken dokümanlar, insan ihtiyaçları matrisi kullanarak da toplanmıştır. Bir diğer veri toplama aracı bu nedenle Max-Neef'e ait olan insan ihtiyaçları matrisidir.

2.7. Verilerin Analizi

Doküman analizi yöntemi dört adımda gerçekleştirilir. Bunlar ilki analize konu olan verilerden örneklem seçme, kategorileri geliştirmek, analiz birimini tespit etmek ve sayısallaştırmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Örneklem Seçme

Bu kapsamda ilk olarak Türkiye'nin göç politikalarını etkileyen ulusal ve uluslararası kanun, yönetmelik ve belgeler taranmış ve bu veri içinden örneklem aşağıdaki kriterlere göre seçilmiştir.

- Dokümanların analize dahil edildiği tarihte resmi olarak yürürlükte olması
- İlgili kurum/kuruluşun resmi internet sitesinde bulunması
- İncelenen belgelerin ağırlıklı olarak Türkiye'deki göç politikaları ile ilgili olması
- Resmi olarak kamuya açık dokümanlar olması
- Ulusal ve/veya uluslararası kurum ve kuruluşlara ait olması
- Türkiye'de yaşamakta olan göçmenlerin hak ve ihtiyaçlarına yönelik olması
- Göçmenlerin insan ihtiyaçları ile ilgili olması

Bu sıralanan kriterlere göre internet ve kütüphane taramaları yapılarak yukarıda sıralanan ve bu çalışmasının örneklemine oluşturan dokümanlara ulaşılmıştır.

Kategoriler Geliştirme

Max-Neef'in önerdiği insan odaklı gelişim yaklaşımında insanlar temel olarak ihtiyaçlarının iki yönü ile tanımlanırlar. Bunlar yoksunluklar ve potansiyellerdir. İhtiyaçlar ise genel olarak fizyolojik olarak ve yokluğu sorunu yaratan şey olarak tanımlanır. Fakat ihtiyaçlar insanların etkileşime girmesine,

motive olmasına ve harekete geçmesine olanak verir. Bu nedenle aslında her ihtiyaç bir potansiyel oluşturur ve sonunda bir kaynağa dönüşür. İnsanların ihtiyaçlarını ve potansiyellerini kabul etmek onları kısıtlı bir varoluş kategorisine sokmayı engeller. Sosyal hizmet alanında da ihtiyaçlar; giderilmediğinde mutsuzluk/sorun yaratan durumlar olarak tanımlanmaktadır. Fakat potansiyeller konusunda sosyal hizmet alanı benzer bir görüşe sahiptir. Sosyal hizmet, her insanın değişim ve gelişim için bir potansiyeli olduğuna inanır ve insanları yoksunlukları ve güçsüzlükleri ile değil güçlü yönleri ve potansiyelleri ile değerlendirir.

Temel insan ihtiyaçları açısından çevreyi tanımlamak ve değerlendirmek istersek sadece birey ve grupların ihtiyaçlarının karşılanması için var olan fırsatları anlamak yeterli olmayacaktır. Max-Neef'e göre çevrenin ne boyutta fırsatları engellediği, tolere ettiği veya yarattığı analiz edilmelidir. Çevre, fırsatlar açısından nasıl ulaşabilir, yaratıcı veya esnektir? En önemli nokta ise insanların fırsatları etkileyen yapılara ne kadar etki edebildiğidir. Sosyal hizmet alanında kullanılan ekolojik sosyal hizmet yaklaşımı da kaynak ve fırsatları benzer şekilde değerlendirir. Buna göre kaynak ve fırsatlar bireyler tarafından elde edilebilir düzeyde olan kabul, zenginlik, güvenlik, özgürlük, güç gibi kavramları ve tüm tüketim malları ile bunlarla bağlantılı tüm hizmetleri içermektedir. Bunlar ise genellikle yerel ve ulusal liderlerin müsamahası, istikrarlı olma, sosyal politikalar, ve çatışma çözme yöntemlerinin kullanılması ile elde edilebilirler (Derezotes, 2000). Bireysel çalışma düzeyinde bu kaynak fırsatlar bu şekilde değerlendirilirken toplumla sosyal hizmet alanında ise kaynak ve fırsatlar; kurumsal, grupsal ve toplumsal olarak ele alınır. Sosyal hizmetin temel amaçlarından biri insanları kaynak ve fırsatlarla bağlantılandırmak ve/veya bu kaynak ve fırsatlara ulaşmasında yardımcı olmaktır. Ayrıca sosyal hizmet, savunuculuk rolü bağlamında insanların ulaşımına açık olmayan, ulaşımı önünde engeller bulunan veya toplum içinde var olmayan ama olması gereken kaynak ve fırsatların yaratılması adına insanlar için çalışmaktadır. Bu çerçevede sosyal

hizmet makro düzeyde lobicilik rolüne de sahiptir ve topluma sosyal hizmet çalışmaları kapsamında alttan yukarı doğru olan eylemlerde de arabuluculuk rollerini üstlenmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmetin de insan odaklı gelişim felsefesine amaçları ve rolleri açısından yakın olduğu ve insan odaklı gelişime katkı verdiği söylenebilir. Bu nedenle bu araştırmanın analiz yöntemi olarak Max-Neef'in geliştirmiş olduğu insan odaklı yaklaşım teorisinin içindeki insan ihtiyaçları matrisi ve sınıflandırması kullanılmıştır.

Dokümanların bir araştırmanın tek veri toplama yöntemi olarak kullanılması durumunda, araştırmanın amacına göre veri seti kapsamlı olarak bir içerik analizine dâhil edilmelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu içerik analizinin ilk aşaması örneklem seçme ve ikinci aşaması kategori geliştirme olarak sıralanabilir. Kategori geliştirme aşamasında ise araştırmacı; araştırmanın doğası, araştırmanın problemleri ve alandaki kuramlardan yola çıkarak önceden geliştirdiği kategoriler ile de yola çıkabilmektedir. Bu tez çalışmasında da veriler Max-Neef'in insan odaklı gelişim kuramı çerçevesinde ortaya konan insan ihtiyaçları açısından ele alınmış ve bu nedenle kategoriler önceden bu ihtiyaçlara göre belirlenmiş durumdadır. Bu tez çalışmasında araştırmanın amacına uygun olarak kategoriler önceden belirlenmiştir. Bu bağlamda Max-Neef'e göre insan ihtiyaçları sınıflandırması aşağıdaki gibidir.

Varoluşsal İnsan İhtiyaçları: Varoluş, Sahip olma, Eyleme, Etkileşim

Değerbilimsel İnsan İhtiyaçları: Yaşamı Sürdürebilme, Koruma, Duygulanım, Anlama, Katılım, Serbest Zaman, Yaratıcılık, Kimlik, Özgürlük

Çizelge 2.1. Max-Neef'in İnsan İhtiyaçlarına Göre Belirlenen Analiz Kategorileri

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Yaşamını Sürdürebilme-Varoluş	Koruma-Varoluş	Duygulanım-Varoluş	Anlama-Varoluş	Katılım-Varoluş	Serbest Zaman-Varoluş	Yaratıcılık-Varoluş	Kimlik-Varoluş	Özgürlük-Varoluş
2	Yaşamını Sürdürebilme-Sahip Olma	Koruma-Sahip Olma	Duygulanım-Sahip Olma	Anlama-Sahip Olma	Katılım-Sahip Olma	Serbest Zaman-Sahip Olma	Yaratıcılık-Sahip Olma	Kimlik-Sahip Olma	Özgürlük-Sahip Olma
3	Yaşamını Sürdürebilme-Eyleme	Koruma-Eyleme	Duygulanım-Eyleme	Anlama-Eyleme	Katılım-Eyleme	Serbest Zaman-Eyleme	Yaratıcılık-Eyleme	Kimlik-Eyleme	Özgürlük-Eyleme
4	Yaşamını Sürdürebilme-Etkileşim	Koruma-Etkileşim	Duygulanım-Etkileşim	Anlama-Etkileşim	Katılım-Etkileşim	Serbest Zaman-Etkileşim	Yaratıcılık-Etkileşim	Kimlik-Etkileşim	Özgürlük-Etkileşim

Max-Neef'e göre temel insan ihtiyaçları; hiyerarşik bir sıra izlemeyen bir dinamiğe sahip bir sistem olarak anlaşılmalıdır ve insan ihtiyaçları birbirleri etkileşim halindedir. Varoluşsal ve değerbilimsel insan ihtiyaçları matris olarak ele alınır. Bu nedenle bu kategoriler insan ihtiyaçlarının matristeki kesişim noktalarına göre hazırlanmıştır.

Analiz Birimi Saptama

İçerik analizinin bir diğer adımı ise analiz biriminin saptanması aşamasıdır. Gerçekleştirilen araştırmanın amacına göre tema, cümle, karakter veya paragraf, madde, içerik ve sözcük gibi analiz birimleri söz konusudur. Bu tez çalışmasında ise “tema” analiz birimi olarak seçilmiştir. Bir doküman içindeki temalar, dokümanın yazılma amacı ile doğrudan ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu

bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi göç ile ilgili dokümanlarının, belirli bir nüfus grubunun birtakım ihtiyaçlarını karşılama amacıyla olduğu açıktır ve bu karşılanmak amacıyla olunan ihtiyaçlar dokümanlar içinde birer tema oluşturmaktadır. Bu nedenle de Max-Neef'in insan ihtiyaçları kategorilerine dair analizler; incelenen yasa ve resmi dokümanlarda karşılık geldiği ihtiyaçların oluşturduğu temalar açısından değerlendirilmiştir. Gerçekleştirilen içerik analizinde Atlas.ti programından yararlanılmıştır.

Sayısallaştırma

Doküman analizi sonucunda elde edilen veriler istenirse sayısallaştırılarak istenirse düzyazı şeklinde rapor edilebilir. Bu çalışmada her iki yaklaşım da kullanılmıştır.

2.8. Süre ve Olanaklar

Bu tez çalışması; Nisan 2018 tarihinde tez önerisinin Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nün onayıyla başlamıştır. Nisan 2018 ile Haziran 2021 yılları arasında veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Daha sonrasında araştırma bulgularının yazımı Nisan 2022'de tamamlanmıştır.

3. BULGULAR

Türkiye’de yaşamakta olan geçici korunan ve uluslararası korunan bireylerin ihtiyaçlarının insan odaklı gelişim açısından sistematik ve derinlemesine incelenmesi amacıyla olan bu çalışma kapsamında Türkiye’nin göç politikalarını şekillendiren resmi ulusal ve uluslararası dokümanlar analiz edilmiştir.

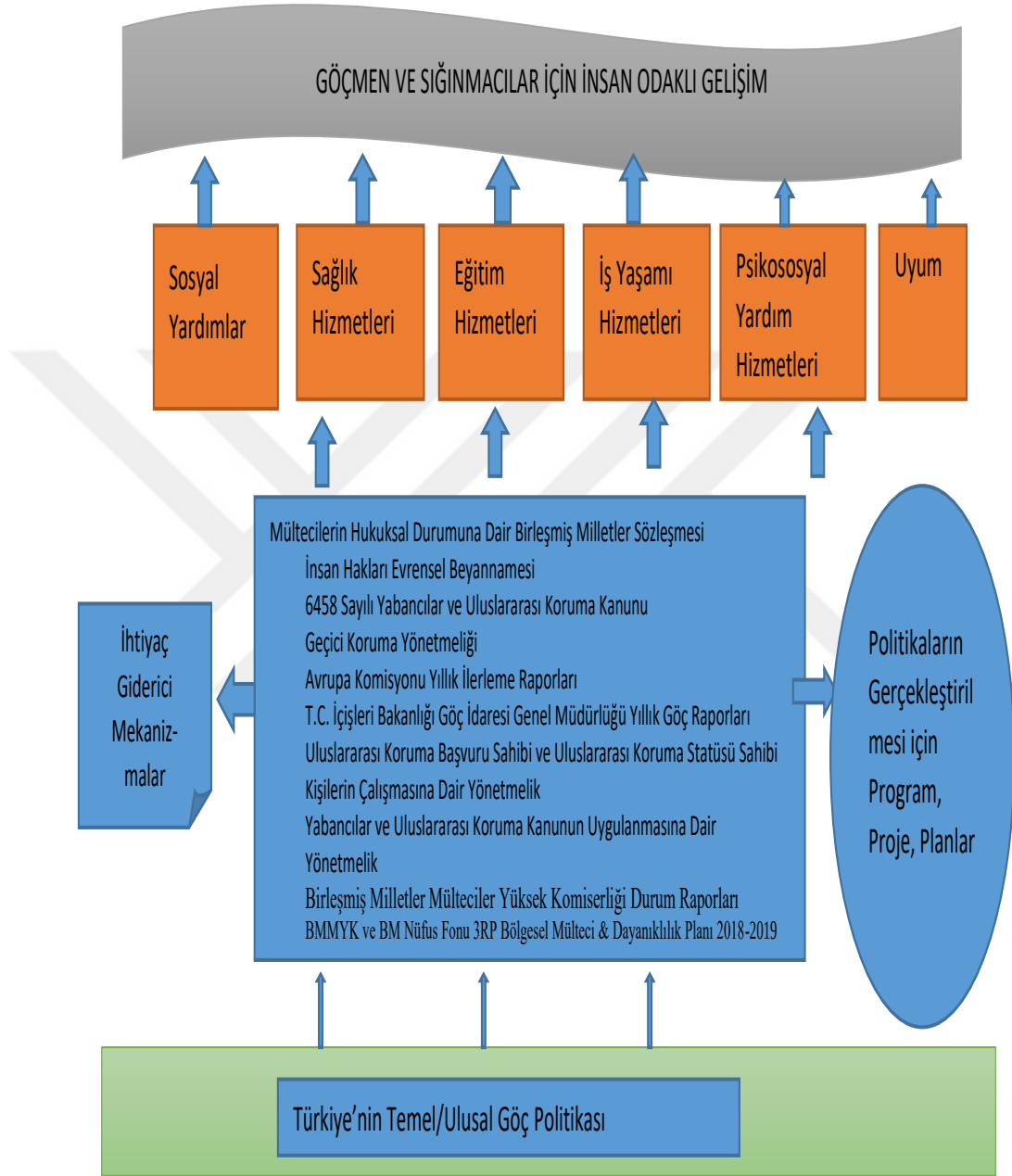
Türkiye’nin göç/sığınma ile ilgili düzenlemeleri Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ve Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY) ile tam ve ilgili bir yasa haline getirilmiştir. Daha öncesinde bu alandaki uygulamalar, Cenevre Sözleşmesi (1951), İskân Kanunu (1934) ve yürürlükten kalkmış olan Sığınma Düzenlemesi (1994) çerçevesinde yapılmaktaydı (Kaiser ve Kaya, 2016). Yerleşim Yasası; Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk kuruluş yıllarında etnik Türklerin Türkiye’ye gelişini ve Türkiye’ye yerleşmesini düzenler ve hala güncel olan temel bir politika olarak kabul edilir görünmektedir zira bu yasa Türk kökeninden veya kültüründen kişilerin Türkiye’de mülteci olabilmesini açıklamaktadır. Fakat bu yasa; sığınmacılardan ziyade Türk köken ve kültürü bağlamında olduğundan bu araştırmanın odağına alınmamıştır. Ayrıca Sığınma Düzenlemesi’nin³ yürürlükten kalkmış olması ile araştırmanın kapsamında bulunmamaktadır.

---

³ Kısaca Sığınma Düzenlemesi olarak anılan bu yönetmeliğin adı “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”tir.

Şekil 3.1’de İnsan Odaklı Gelişim yaklaşımı çerçevesinde Türkiye göç/sığınma yasalarının/politikalarının hedeflenen amaçları, bu amaçları gerçekleştirmek adına yürütülmüş ve/veya yürütülen program, proje, plan ve programlar yer almaktadır. Bu amaçlar ve bu amaçları gerçekleştirmek adına yapılan uygulamalar; Türkiye’nin temel ve ulusal göç yasa ve yönetmeliklerinden yola çıkılarak saptanmıştır. Bunların hepsinin birlikte varoluşsal ve değerbilimsel insan ihtiyaçlarını karşılamadaki durumu analiz edilmiştir. YUKK ve GKY ile Türkiye sınırları içinde bulunan sığınmacılara yönelik olarak belirlediği uygulamaları ve amaçları ortaya koymuştur. Bunlar; yasa da başlıklar halinde bulunan sosyal yardımlar, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, iş yaşamına erişim, psikososyal destek, barınma hakkı ve sosyal uyumdur. Bu saptanan amaçların; politika ve stratejiler açısından geliştirilmesi için ek olarak aşağıda sıralanan politika belgeleri, yasalar, yönetmelikler, sözleşmeler ve resmi raporlardan yararlanılmıştır.

Bahsedilen amaçları gerçekleştirmek için hazırlanmış olan program, proje, plan ve programlar Max-Neef’in yaklaşımına göre ihtiyaç giderici mekanizmalar olarak tanımlanabilir çünkü her biri göçmenlerin belirli bir ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca Türkiye özelinde bu bahsedilen program ve projelerin çok az bir kısmı devlet eliyle ve büyük çoğunluğunun ulusal ve/veya uluslararası sivil toplum örgütleri eliyle yapıldığı bilinmektedir (Avrupa Denetçiler Mahkemesi, 2018). Bu nedenle bu araştırmanın esas analiz birimi olan ihtiyaç giderici mekanizmalar bu bağlamda Türkiye’de gerçekleştirilen ulusal, uluslararası proje ve programlar üzerinden ve elbette ihtiyaç giderici mekanizmaları tanımlaması bakımından temel göç/sığınma yasaları ve düzenlemeleri ile ele alınmıştır.

Şekil 3.1. Türkiye'nin Göç ile İlgili Politikalarının İnsan Odaklı Gelişim Açısından Durumu (Barreiro, 2006: 148, 161)

3.1. Türkiye'nin Göç Alanındaki Hedef ve Stratejilerine Dair Bulgular

Türkiye'nin göç alanı ile ilgili hedef ve stratejilerinin belirlenmesi için aşağıda sıralanan belgelerden yararlanılmış; belgelerin ayrıntıları aşağıda verilmiştir.

- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Stratejik Planı (2017-2021)
- İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2005)
- Göç Strateji Belgesi (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2003)
- İltica Strateji Belgesi (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2003)
- Türkiye-Avrupa Birliği Ortak Eylem Planı (2015)
- 18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-AB Zirvesi Bildirgesi (2016)

Türkiye, 2011'de Suriye Arap Cumhuriyeti'nde yaşanan karışıklıklar ve savaş kaynaklı olarak sınırlarına yönelen kitlesel göç hareketinden önce Avrupa Birliği'ne (AB) katılım sürecinde göç ve sığınma alanında birtakım stratejiler belirlemiştir. Bu stratejiler temelini, AB katılım sürecindeki müzakere fasıllarından olan “Fasıl 24- Adalet, Özgürlük ve Güvenlik”ten almaktadır. Bahsedilen fasıl içinde Avrupa Birliği'ni bir güvenlik, özgürlük ve adalet alanı olarak muhafaza etmek ve geliştirmek için gerekli olan politikalar bulunmaktadır. Bu nedenle bu fasıl kapsamında sınır yönetimi; göç, vize ve iltica kuralları; terörizm dahil örgütlü tüm suçlar; uyuşturucu maddelerin kaçakçılığı, kara para aklama suçu; uluslararası anlamda polis güçleri ve adli kurumların iş birliği; gümrük işletmeleri ve prosedürleri hakkında iş birliği; kişilere ait verilerin

korunması ve AB ile Türkiye arasındaki mahkeme kararlarının ortak ve karşılıklı olarak tanımlanması bulunmaktadır.

Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecinde İltica Alanında Yapılması Öngörülen Çalışmalara İlişkin Strateji Belgesi (2003) ve Göç Strateji Belgesi (2003) ile AB'nin göç politikasına uyum sağlamak üzere bir takım hedef ve stratejiler ortaya koymuştur. Göç Strateji Belgesi'nde Avrupa Birliği'nin göç politikalarının yasadışı göçle mücadele ve yasal göçün düzenlenmesi odağında olduğu ve Avrupa Birliği'nin Birlik içinde özgür, güvenli ve adil bir alan oluşturmayı hedeflediği ortaya konmuştur. Bu noktada Türkiye'nin coğrafi konumu nedeniyle AB göç politikalarından en çok etkilenen ülke olması bakımından göç yönetimi alanında yasal ve idari kapasitenin artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin göç alanında AB müktesebatı ve uygulamalarına uyum sağlayabilmesi için gerekenler sıralanmıştır. Bunlar;

- Yabancıların ülkeye kabulü, ikameti, göçmenlere tanınacak statüler, sınır dışı işlemleri, göçmenlerin ülkeye uyumları konularında yasal altyapının geliştirilmesi;
- Yasadışı göç ile mücadelede üçüncü ülkelerle geri kabul anlaşmalarının imzalanması;
- Yasadışı göçmenler için AB ile mali külfet paylaşımı ile Yabancı Kabul ve Barınma Merkezleri'nin kurulması;
- Yasal ve yasadışı göç kapsamındaki ikamet, sınır dışı, statü verilmesi gibi süreçlerle ilgilenecek birimin güçlendirilip yeniden yapılandırılması;
- İdari denetimin sağlanması ve uyuşmazlıkların çözümü için Değerlendirme Kurulu oluşturulması;

- İnsan ticareti ve insan kaçakçılığı ile mücadelede eğitim ve kamuoyu bilgilendirmesi çalışmalarının yapılmasıdır.

İltica Strateji Belgesi'nde (2003) ise iltica alanında temel ilkeler belirlenmiştir. Bunlar;

- İltica başvurularında dil, din, ırk, menşe ülke vb. ayrımı yapmaksızın üçüncü güvenli ülke tespiti yapılacağı
- Türkiye sınırına ulaşan kişilerin iltica veya sığınma talebinde bulunması sağlanacağı
- İltica başvurularında zaman sınırı olmayacağı
- Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan geri göndermeme ilkesinin uygulanmaya devam edeceği
- Mülteci statüsü, hak ve sorumlulukları ile ilgili gereken yasal, idari ve fiziksel altyapının düzenleneceği ve bu alanda bir ihtisas kurumu kurup eğitileceğidir.

Bu strateji belgesi ile ortaya çıkarılacak olan yasal düzenlemenin içinde göçmenler için kaliteli tercüman desteğinin sağlanması; hassas gruplar için özel önlemler alınması, göçmenlerin eğitim, iş, sağlık ve kamu olanaklarına erişimlerinin tahsis edilmesi, kimlikleri ve seyahat ile ilgili belgelerinin düzenlenmesi ve aile birleşimi esasları gibi konularda Avrupa Birliği standartlarına erişmek sıralanmaktadır.

2011 sonrasında ise göç alanında AB ve Türkiye ortak bir eylem planı ilan etmiştir. 15 Ekim 2015 tarihli bu planda iki taraf karşılaşılan mevcut durumla birlikte yüzleşme ve üstesinden gelme konusunda kararlılıkları ifade edilmiştir. Planda Suriye’deki savaşın yol açtığı durumla ilgili olarak Suriyelilerin kitlesel olarak akınına yol açan nedenlerin irdelenmesi, geçici koruma altına alınan Suriyeli vatandaşların ve onlara ev sahipliği yapmakta olan bölgelerin desteklenmesi; AB’ye yönelen göç akışının önlenmesinde iş birliği yapılması noktaları ön plana çıkmıştır. Ayrıca planda geçici koruma altında olan bireyler ve yaşadıkları bölgelere dair aşağıdaki amaçlar ifade edilmiştir.

- Suriye’deki olaylardan kaynaklı krizle baş edebilmesi için aday ülkelere verdiği destek fonu olan IPA dışında yeni fonlarla destek verilmesi;
- Türkiye’ye acil insani yardım konusunda insani yardım örgütleri eliyle destek verilmesine devam edilmesi;
- Türkiye ve AB’nin iş birliği ile ihtiyaç analizinin yapılması ve eylem planları oluşturulması;
- YUKK’un uygulamasının güçlendirilmesi;
- Daha etkili göç yönetimi stratejisinin ve sisteminin oluşturulması;
- Geçici koruma altındaki Suriyelilere ilkökul eğitimi dâhil, kamu ve sağlık sistemlerine erişimleri; ekonomik katılımları ile ilgili olarak politika, mevzuat ve programların kabul edilmesi;
- Korunma ihtiyacında olan kişilerin saptanması ve bakımlarının sağlanması.

Düzensiz göç ile mücadele alanında ise;

- Türkiye'nin sığınma talebinde bulunan insanlara riskler, imkânlar ve mevcut uygulamalar hakkında daha geniş bilgi sağlanması;
- Türk makamlarının devriye ve gözetleme kapasitesinin artırılması ile göçmen kaçakçılığına karşı tedbirlerin desteklenmesi;
- Düzensiz göçmenlerin ülkelerine dönmeleri için ortak programların düzenlenmesi;
- Göçmen kaçakçılığına yönelik Türkiye'ye Frontex (AB Sınır Koruma Kurumu) göç irtibat görevlisi atanması;
- Türkiye'nin güçlü ve entegre göç, iltica ve vize yönetimi sistemi geliştirmesi ve bu konuda desteklenmesi;
- Europol (Avrupa Polis Teşkilatı) için bir irtibat görevlisi atanması;
- Uluslararası korunma ihtiyacı bulunmayan düzensiz göçmenlerin geri gönderilmesi için iş birliğinin artırılması;
- Başvuruları olumlu şekilde değerlendirilen sığınmacılara gecikmeden mülteci statüsü verilebilmesi için başlatılan sığınma usullerinin tamamlanması amaçları bulunmaktadır.

Türkiye'nin göç ve sığınma alanındaki hedef ve stratejilerini şekillendiren bir diğer resmî belge ise 18 Mart 2016 tarihli Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi'dir. Bu zirvede göç krizinin ele alındığı görülmektedir. AB ve Türkiye; Türkiye'den hareket edip Avrupa Birliği'ne doğru gerçekleşen düzensiz göçün sonlandırılmasına karar vermiş ve bu doğrultuda aşağıdaki amaçlarda anlaşmaya varmışlardır. Bu amaçlar;

- 20 Mart 2016 itibariyle Türkiye üzerinden Yunanistan'a ait adalara geçmiş olan ve bu esnada yakalanan düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye iade edilmesi,

- Yunanistan’a ait adalarda yakalanıp Türkiye Cumhuriyeti’ne iade edilmiş olan bir Suriyeli düzensiz göçmene karşılık Türkiye’de bulunan Avrupa Birliği’ne hiç girmemiş veya teşebbüs etmemiş bir Suriyeli sığınmacının AB’ye yerleştirilmesi,
- AB’ye yerleştirmede sınırın 18 bin kişi; ilave ise en fazla 54 bin kişi olması,
- Bu sayının aşılması durumunda ise bu sistem devam ettirilmemesi,
- Türkiye’nin, Avrupa Birliği’ne yönelen düzensiz göç için oluşabilecek yeni kara ve/veya deniz yollarının önlemek için gerekli olan her türlü tedbiri alması,
- Avrupa Birliği’nin, Sığınmacı Mali İmkânı fonu kapsamında tahsis edilen ve başlangıç olarak 3 milyar avronun ödemesinin hızlanmasını sağlaması,
- Türkiye’nin bu fon kapsamında öncelikli olarak gıda, sağlık, altyapı çalışmaları, eğitim ve diğer yaşam giderleri alanlarında olmak üzere, sığınmacı nüfusa yönelik uygulanacak somut projelere dair bir liste oluşturması,
- Avrupa Birliği’nin, daha önce açılmış olan Sığınmacı Mali İmkânı kapsamında ek 3 milyar avroluk bir fonu 2018 yılının sonunda kullanıma sunmasıdır.

Türkiye’nin sığınma/göç alanındaki hedef ve stratejilerini şekillendiren bir diğer belge ise Avrupa Birliği katılım süreçlerinde göç ve iltica alanında yerine getirilmesi gerekenleri açıklayan İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı’dır (25 Mart 2005). Bu planda Türkiye’nin AB’ne katılım süreci içerisinde Türkiye’nin göç alanındaki yasal mevzuatını ve bu işlemlerin yürütüleceği sistemin AB müktesebatına uygun bir duruma getirilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi; idarî olarak kurulacak yapılanması ve fizikî anlamda alt yapıların hazırlanması için gerekli olacak olan tüm önlemleri ve yatırım projeleri açıklanmaktadır. Bu planda aşağıdaki hedefler belirlenmiştir. Hedefler;

- İçişleri Bakanlığı bünyesinde ve AB müktesebatına uygun bir mülteci ve sığınmaların statü saptaması, bu statünün geri alınması, uzatılması konusunda yetkili olan merkezi ve tek bir birim oluşturmak,
- Kurulacak bu birimin başta temel hizmetlere erişim olmak kaydıyla diğer bakanlıklarla uyum içinde çalışması,
- Yabancılarla ilgili işlemlerdeki karar verme ve sonuçlanma sürelerinin kısaltılması yönünde tedbir alınması,
- Kurulacak bu birimde; refakatsiz çocuklar, toplumsal cinsiyete dayalı baskı altında kalmış kadınlar, işkence başta olmak üzere başka her türlü travmaya maruz kalmış incinebilir gruplarla çalışacak personelin bu gibi hassas gruplarla görüşme teknikleri ile özel eğitimleri olmalı ve genel olarak tüm birim personelinin bu konuda eğitilmesi,
- Kurulacak bu birimde çalışan personelin dil eğitimi alabilmeleri için düzenlemeler yapılması,
- Kaynak ülke ve iltica konusunda bilgi isteminin kurulması,
- Sığınmacı ülkeye kabulü, barınma merkezlerinin ve mülteci konuevlerinin açılması,
- İltica ve göç alanında çalışan veya çalışacak personel için İçişleri Bakanlığı bünyesinde bir eğitim enstitüsünün açılması,
- Ülkelerine geri gönderilecek yabancıların işlemlerinin sonuçlanmasına kadar geçici olarak barınacakları geri gönderme tesislerinin kurulması,
- Gelecekte, Türkiye'nin yer aldığı coğrafi bölge içindeki önemli nüfus aksiyonlarını etkileyecek politik, ekonomik ve sosyal değişimleri izleyerek göç ve iltica politikalarının tekrar değerlendirmesi ve kurulacak tesislerin kapasitelerinin izlenmesi,
- Türkiye sınırına bizzat ulaşmış olan yabancılara iltica ve sığınma talep etme hakkı verilmesi ve sığınma talebinde gecikmiş olanların da bu haktan yararlanması,
- Kimliği/belgeleri olmayan kişilerin de iltica sistemine tam erişimlerinin sağlanması,

- Sığınma başvurusu yapan kişilere sığınma talebinin nedenlerini açıklayabilmesi için kişisel mülakat hakkı sağlanması,
- Tercümanların nitelikli ve işinin uzmanı olmasının sağlanması ve bu alanda eğitilecek tercümanlar için kaynak ayrılması,
- Sığınma prosedürü süresince iş birliği gereken kamu kurumları arasındaki çalışma ilişkisi mevzuatta düzenlenmesi,
- Hassas grupların yaşayacakları olumsuzlukları en aza indirmek için özel bir takip süreci oluşturulması,
- Mülteci statüsü tanınan kişilerin Türk toplumuna entegre olabilmesi için ikamet yerini seçebilmesi,
- İltica kararlarına itiraz usullerinin başvuran tüm kişilere açık ve ulaşılabilir olması ve başvuruların bu konuda yeterli miktarda bilgilendirilmesi,
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve diğer uluslararası standartlara uygun olarak geri göndermeme ilkesinin uygulanması,
- Kitlemel akın yaşanması durumlarında kriz öncesi, kriz süreci ve kriz sonrası planlamaların ve koordinasyon çalışmalarının yapılması,
- Korumasız sivillerin yanında sınırı geçen askeriyeyle bağlantılı kişilerin de taramadan geçirilip geçici korumanın sağlanması,
- Geçici korumanın ülke sınırların içinde ve/veya dışında sağlanıp sağlanmaması hususunun ve geçici korumanın kapsamının belirlenmesi,
- İltica, göç, sığınma ve/veya yabancılar yasa tasarısı içinde “ikincil koruma, tolere gösterilecek yabancılar ve insani mülahazalara göre verilen ikamet izinlerine” ilişkin prosedürler tanımlanmalıdır; bu prosedürlere istinaden bu yabancıların mülteci statüsünde olanlardan ne gibi farklı haklara sahip olacağının düzenlenmesidir.

Türkiye’nin sığınma/göç alanındaki hedef ve stratejilerini şekillendiren temel belgelerden biri göç/sığınma alanındaki temel kurum olan T. C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün stratejik planıdır (2016-2021). Bu

stratejik plan göç alanında ilerleyen yıllarda Türkiye'nin hedeflerini net olarak ortaya koymaktadır. Stratejik amaç ve hedeflerin ağırlıklı olarak uluslararası hukuk ve insan hakları odağında belirlenmiş olduğu görülmektedir. Bu kapsamda sığınma alanı ile ilgili stratejik amaç ve hedefler:

- **“Stratejik Amaç 2: Düzensiz Göç:** Düzensiz göçte temel insan hak ve özgürlüklerine saygılı, uluslararası standartlara uygun, en iyi örneklerle ve güncel gelişmelerle göç yönetimine ilişkin tüm unsurların sürekli gözden geçirildiği, proaktif bir göç yönetimi oluşturulması,
Stratejik Hedef 2.1: Düzensiz göçle mücadele edilebilmesi ve sınır dışı etme mekanizmasının işletilebilmesi amacıyla ilgili paydaşlar arasında koordinasyon sağlayarak etkinliği artırılması,
Stratejik Amaç 2.2: Geri kabul kapsamında yürütülen tüm iş ve işlemlerin uluslararası hukuk ve insan hakları normları çerçevesinde yürütülmesi,
Stratejik Amaç 2.3: Ulusal ve uluslararası hukuk çerçevesinde düzensiz göçmenlerin gönüllü ve güvenli geri dönüş sayılarını artıracak bir sistemin oluşturulması,
- **Stratejik Amaç 3: Uluslararası Koruma:** Ülkemizden gerek bireysel gerekse kitlesel olarak koruma talep eden yabancıların tüm iş ve işlemlerinin uluslararası temel insan haklarını güvence altına alarak etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi,
Stratejik Hedef 3.1: Ülkemizden bireysel olarak koruma talep eden uluslararası koruma kapsamındaki yabancıların ve kitlesel olarak ülkemize gelen ve geçici koruma kapsamına alınan yabancıların iş ve işlemlerinin yürütülmesinde hız ve etkinliğin artırılması,
Stratejik Hedef 3.2: Uluslararası koruma ve geçici koruma kapsamındaki yabancıların kaydedilmesinin ve kimliklendirilmesinin güncel gelişmeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda sağlanması,

- **Stratejik Amaç 4:** İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması: İnsan ticaretiyle mücadele ve mağdurların korunması alanında uluslararası hukuk perspektifiyle mağdur odaklı etkin bir mağdur koruma ve mücadele sistemi geliştirilmesi,
Stratejik Hedef 4.1: İnsan ticaretine ilişkin kapsamlı ve mağdur odaklı bir yaklaşımın geliştirilerek mağdur tespit sürecinin iyileştirilmesi,
Stratejik Hedef 4.2: İnsan ticaretiyle mücadele ve mağdurların korunması alanında yasal ve idari kapasitenin güçlendirilmesi,
Stratejik Hedef 4.3: STK'larla iş birliği içerisinde insan ticareti mağdurlarına destek hizmetlerinin artırılması,
- **Stratejik Amaç 5:** Uyum ve İletişim: Ülkemizdeki yabancıların toplumla olan karşılıklı uyumlarının desteklenmesi,
Stratejik Hedef 5.1: Müstakil bir uyum eğitim programının oluşturulmasını ve yabancıların uyumlarını sağlamak amacıyla kursların yaygınlaştırılmasını ve kurslara katılım oranının artırılmasının desteklenmesi,
Stratejik Hedef 5.2: Başta çocuklar ve özel ihtiyaç sahipleri olmak üzere ülkemizde bulunan yabancıların uyum süreçlerinin desteklenmesi,
Stratejik Hedef 5.3: Uyum konusunda ilgili tüm paydaşlar ile koordinasyonu sağlayarak etkili bir uyum sürecinin geliştirilmesi ve uygulanmasıdır”

Ayrıca üst politika belgeleri olarak kabul edilen 2007–2013 dönemini kapsayan 9 uncu Kalkınma Planı ve 2011-2013 Orta Vadeli Kalkınma Planlarının güvenlik önlemleri başlığı altında düzensiz göç hareketleriyle etkili bir şekilde mücadele edilebilmesi adına bu alandaki hukuki ve kurumsal düzenlemelerin yapılması ve yürütülmesi yer almaktadır. Ayrıca bu planlarda, düzensiz göç hareketleri, insan kaçakçılığı ve insan ticareti ile etkili bir şekilde mücadele edilmesi ve sınırların güvenliğinin tekrar yapılandırılması konularında gerçekleştirilmekte olan müdahalelerin sürdürülmesi ele alınmıştır.

Alandaki bazı görüşlere göre Türkiye, Avrupa Birliği tarafından göç hareketlerinin kontrol edildiği tampon bir bölge gibi görüldüğü savunulmaktadır (Kaygısız, 2013). Bu tür bölgenin bir özelliği ise Türkiye üzerinden Avrupa Birliği'ne geçen düzensiz göçmenlerin yakalanmaları durumunda geldikleri ülkelere geri gönderilmeleridir. Bu sistemin uygulanabilmesi için gerekli olan ikili geri kabul anlaşması 2013 yılında taraflar tarafından imzalanmış ama bu anlaşma 2014 yılında onaylanarak kullanıma girmiştir. Bahsedilen bu anlaşmaya göre Avrupa Birliği'nin sınırları içerisinde yakalanan düzensiz göçmenlerin; ciddi yaralanma ve ölüm riski olanların uluslararası hukuktaki geri göndermeme ilkesinden dolayı kendi ülkelerine gönderilememe durumunda güvenli bir bölge olarak görülen Türkiye'ye gönderilmesi planlanmaktadır. Bu durum Türkiye açısından sorunlu bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü eğer Türkiye'nin geri göndermeme ilkesi ile kabul ettiği tüm düzensiz göçmenlerin menşei ülkeleri ayrı ayrı ikili geri kabul anlaşmaları imzalayamaması durumunda Avrupa Birliği'nden gönderilecek olan göçmenleri menşei ülkelerine iade etmesi mümkün görünmemektedir. Ayrıca geri göndermeme ilkesi uyarınca menşei ülkelerinde ölüm tehlikesi, savaş ve çatışmalar bulunan düzensiz göçmenlerin menşei ülkelerine gönderilmeleri de mümkün olmayacaktır. Bu durum; alandaki gelişmeleri izleyen uzmanlara göre Türkiye'nin ciddi düzeyde bir göçmen ülkesi olmasına neden olabilir ve hukuksal, ekonomik, sosyal ve kültürel birçok sorunu da ortaya çıkaracaktır (Kaygısız, 2013).

Uluslararası göç politikasında güvenlik odağında ilerleyen Avrupa Birliği; Türkiye'nin üyelik müzakereleri kapsamında göç ve kontrol ekseninde birtakım taleplerde bulunmaktadır. Bunlardan biri Türkiye'nin Avrupa Birliği ile imzalamış olduğu Geri Kabul Anlaşmasını yürürlüğe koyması ve akabinde yine Türkiye'nin 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne (Mültecilerin Hukuksal Durumuna Dair BM Sözleşmesi) koymuş olduğu tarih ve coğrafi alan çekincelerini kaldırmasını istemektedir. Bunlara ek olarak Türkiye'nin sınırlarının güvenliği artırmasını ve Türkiye'nin komşusu ülkelerden talep ettiği vize uygulamasını artırmasını ve

düzensiz göç ile mücadele alanında daha fazla çalışmasını talep etmektedir. Tüm bu talepler Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik müzakere fasıllarından olan “Adalet, Özgürlük, Güvenlik” içinde kendine yer bulmaktadır (T. C. Dış İlişkiler Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2012).

3.2. Türkiye'nin Göç Politikalarının Karşılık Geldiği İnsan İhtiyaçlarına Dair Bulgular

Türkiye'deki uluslararası korunan ve geçici korunan bireylerin ihtiyaçlarının insan odaklı gelişim açısından değerlendirildiği bu çalışmada; Türkiye'nin göç politikalarına etki eden yasal, resmi, ulusal ve uluslararası dokümanların analizinde Max-Neef'in insan odaklı gelişim yaklaşımına ait insan ihtiyaçları matrisi kullanılmıştır. Max-Neef'in oluşturduğu bu matrise göre insan ihtiyaçları değerbilimsel (yaşamını sürdürebilme, duygulanım, koruma, anlama, yaratıcılık, katılım, serbest zaman, kimlik ve özgürlük) ve varoluşsal (Varoluşsal, sahip olma, eyleme, etkileşim) olarak iki genel kategoriye ayrılmış ve 36 kategori kesişimi belirlenmiştir. Yapılan doküman analizinin sonuçlarına göre bu 36 kategoriden sadece 21 tanesine ait referanslar elde edilmiştir (Çizelge 3.1). Bu 21 kategori için elde edilen referansların Türkiye'nin yasa ve yönetmelikleri ile uluslararası belgeler açısından dağılımı ve toplamaları Çizelge 3.2'te verilmiştir.

Çizelge 3.1. Türkiye'nin Yasa ve Yönetmelikleri ve Uluslararası Belgeler içinde Değinilen İnsan İhtiyaçları Kategorileri ve Referans Sayıları

İnsan İhtiyaçlarına Dair Oluşturulan Kodlar	Türkiye'nin Yasa ve Yönetmelikleri	Uluslararası Belgeler	Toplam
1. Yaşamını Sürdürebilme-Etkileşim	0	2	2
2. Yaşamını Sürdürebilme-Sahip Olma	40	22	62
3. Yaşamını Sürdürme-Eyleme	3	3	6
4. Yaşamını Sürdürme-Varoluş	22	24	46
5. Koruma-Eyleme	20	15	35
6. Koruma-Sahip Olma	54	35	89
7. Koruma-Varoluş	4	10	14
8. Duygulanım-Eyleme	1	0	1
9. Duygulanım-Sahip Olma	2	1	3
10. Anlama-Sahip Olma	16	12	28
11. Anlama-Etkileşim	3	6	9
12. Anlama-Eyleme	2	3	5
13. Katılım-Etkileşim	0	3	3
14. Katılım-Sahip Olma	1	0	1
15. Katılım-Varoluş	4	1	5
16. Boş Zaman-Eyleme	0	1	1
17. Yaratıcılık-Eyleme	0	1	1
18. Kimlik-Eyleme	0	1	1
19. Kimlik-Sahip Olma	7	4	11
20. Özgürlük-Etkileşim	3	4	7
21. Özgürlük-Sahip Olma	8	13	21
Toplam	190	163	353

Doküman analizine göre en çok değinilen ihtiyaçlar kategorileri sırasıyla Koruma-Sahip Olma (89), Yaşamını Sürdürebilme-Sahip Olma (62), Yaşamını Sürdürebilme-Varoluş (46), Koruma- Eyleme (35), Anlama-Sahip Olma (28) ve Özgürlük- Sahip Olma (21) şeklindedir. En çok değinilen ihtiyaçlar belirlenirken en az 20 ve/veya üstü referansa sahip kategoriler kullanılmıştır. Değerbilimsel ihtiyaçlar kategorisi altındaki ihtiyaçlardan yaşamını sürdürürebilme, koruma ve bir miktar anlama kategorilerindeki ihtiyaçlara karşılık referanslar saptanırken varoluşsal ihtiyaçlar kategorileri içinde en çok sahip olma ve varoluş ihtiyaçlarına değinilmiştir (Çizelge 3.1 ve 3.2).

Çizelge 3.2. Türkiye'nin Göç Politikalarındaki İnsan İhtiyaçlarının Max-Neef'in Matrisine Göre Değerlendirilme Durumu

	Varoluş	Sahip Olma	Eyleme	Etkileşim
Yaşamını Sürdürebilme	90	76	22	2
Koruma	104	95	38	1
Duygulanım	3	3	2	0
Anlama	30	30	7	9
Katılım	6	1	0	3
Boş Zaman	0	0	1	0
Yaratıcılık	0	0	1	0
Kimlik	11	11	3	0
Özgürlük	22	22	1	7
Toplam	266	238	75	22

Türkiye'nin göç/sığınma alanındaki politikaları insan odaklı gelişim ve ihtiyaçlar açısından değerlendirildiğinde varoluşsal ihtiyaçlar kategorisinde etkileşim ihtiyaçlarının en zayıf kalan nokta olduğu görülmektedir. Matrisin etkileşim sütununda; yaşamını sürdürebilme, duygulanım, koruma, katılım, yaratıcılık, serbest zaman, kimlik ve özgürlük ihtiyaçlarına dair çok fazla yasa, uygulama olmadığı dikkat çekmiştir. Varoluşsal kategori içinde eyleme ihtiyaçlarının da diğer ihtiyaçlara göre görece daha az karşılandığı saptanmıştır. Ayrıca varoluşsal kategoride sahip olma ihtiyaçlarının diğerlerine göre daha fazla politika ve uygulama ile desteklendiği görülmektedir.

Değerbilimsel ihtiyaçlar açısından ise duygulanım, katılım, boş zaman, yaratıcılık, kimlik ve özgürlük ihtiyaçları çok az miktarda politika ve uygulamalarda kendine yer bulmuştur. Değerbilimsel kategoride yaşamı sürdürebilme, korunma ve anlama ihtiyaçları en fazla politika ve uygulamaların yer aldığı ihtiyaç alanları olarak göze çarpmaktadır.

3.2.1. Koruma-Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçlarına Dair Bulgular

Gerçekleştirilen doküman analizine göre tüm kategoriler arasında en çok göçmenlerin koruma-sahip olma insan ihtiyaçlarına dair referanslara rastlanmıştır. Koruma-sahip olma ihtiyaç kategorisi sosyal güvence, sağlık sistemi, haklar, aile ve iş alanlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda analize dâhil edilen belgeler incelendiğinde Türkiye'nin yasa ve yönetmeliklerinde bu alanlarla ilgili ihtiyaçların karşılanması adına yapılanlar ve/veya yapılacaklara dair 54; uluslararası belgelerde ise 35 referansa rastlanmıştır.

Genel olarak bulgulara bakıldığında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Cenevre Sözleşmesi ile tüm göçmenlerin sağlık, iş yaşamına erişim ve sosyal güvence ile ilgili hakları tanımlanmış ve Türkiye gibi bu sözleşme ve beyannameye imza atan taraf devletlerin ülkelerinde bulunan mülteci veya sığınmacı herkese bu temel hakları sağlaması gerekmektedir (BM, 1945; 1951).

Koruma-sahip olma kategorisine giren bu ihtiyaçlar ve ihtiyaçlarla bağlantılı haklardan sağlık hizmetine erişim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma Geçici Koruma Yönetmeliği, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, AFAD Geçici Koruma Altındaki Yabancılarla İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi Genelgesi (2014a) ve Sağlık Bakanlığı Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslar Hakkında Yönergesi (2015) ile açıklanmıştır.

“Sağlık Bakanlığı tarafından birinci basamak koruyucu, tanı ve tedavi edici sağlık hizmetleri kapsamında; ayakta tanı ve tedavi hizmetleri, bağışıklama hizmetleri, bulaşıcı hastalık ve salgın ile mücadele hizmetleri, tüberkülozla mücadele hizmetleri, çevre sağlığı hizmetleri, kadın ve üreme sağlığı hizmetleri, çocuk ve ergen sağlığı hizmetleri verilmektedir. Bu hizmetlerin sunumu; geçici barınma merkezlerinde toplum sağlığı merkezi personeli, geçici barınma merkezleri dışında ise başvurdukları aile ya da toplum sağlığı merkezi personeli tarafından gerçekleştirilmektedir.” (T.C. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016).

Bahsedilen sağlık hizmetleri geçici koruma altında olanlar için aşağıdaki gibidir.

“Madde 27: b) Temel ve acil sağlık hizmetleri ile bu kapsamdaki tedavi ve ilaçlardan hasta katılım payı alınmaz.

c) İkinci ve üçüncü basamakta sunulan sağlık hizmetleri de dâhil olmak üzere, sağlık hizmeti bedelleri; Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından genel sağlık sigortalıları için belirlenmiş olan sağlık uygulama tebliğindeki bedeli geçemez.

ç) Sunulan sağlık hizmeti bedeli, Sağlık Bakanlığı kontrolünde, Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından genel sağlık sigortalıları için belirlenmiş olan sağlık uygulama tebliğindeki bedeli geçmeyecek şekilde AFAD tarafından ödenir.” (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2013).

Uluslararası koruma altında olanlar için ise aşağıdaki gibi farklılaşmaktadır.

“Madde 89: Herhangi bir sağlık güvencesi olmayan ve ödeme gücü bulunmayanlar, 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu hükümlerine tabidir. Genel sağlık sigortasından faydalanacak kişilerin primlerinin ödemesi için Genel Müdürlük bütçesine denek konulur. Primler Genel Müdürlük tarafından denenlerden ödeme glerine göre primin tamamı veya belli bir oranı talep edilir” (Yabancılar ve Uluslararası koruma Kanunu, 2013).

Ayrıca Türkiye’deki göçmenlerin sağlık hizmetlerinden yararlanma durumlarına dair değerlendirmeler BM ve AB tarafından da raporlarla ortaya konmuştur.

“Sağlık sektörü, göçmen sağlığı merkezlerinde ve birimlerinde alışan Türk doktor ve hemşire kadrosuna Suriyeli sağlık personeli entegrasyonunu sağlayarak geçici koruma sağlanan Suriyelilere sunulan sağlık hizmetlerini geliştirip zenginleştirmiştir. Göçmen sağlığı merkezleri, Türkiye’deki toplum sağlığı merkezleri sisteminin bir parçası olarak faaliyet göstererek sağladığı birinci basamak sağlık hizmetleriyle hastanelerin üzerindeki yükü hafifletmektedir. Planlanan 179 göçmen sağlığı merkezinin 151’inin açılmasıyla sağlık hizmetlerine erişimde gelişmeler kaydedilmiş, dil engelinin zayıflaması ve insan kaynakları kapasitesinin yükselmesiyle birlikte kalitenin düşmesi tehlikesi azalmıştır.” (BMMYK, 2019).

“Türkiye’deki Suriyeli kadınlar en çok sağlık hizmetlerine erişim konusunda memnuniyet iindelerdir. Kadınların %86’sı yaşadıkları şehirlerde ücretsiz sağlık hizmetlerine erişebildiklerini ifade etmiştir.” (BM 2018).

Koruma-sahip olma kategorisinde diğer insan ihtiyaı alanları ise sosyal güvence ve iş yaşamı ile ilgilidir. Bulgulara bakıldığında geçici korunanlar ve

uluslararası koruma altında olan kişilerin Türkiye’de çalışma izni alması yasal olarak mümkündür. Bu çalışma izni hakkı geçici korunanlar ve uluslararası koruma altında olan bireyler için farklı yönetmeliklerde tanımlanmıştır.

“Madde 5: (1) Geçici koruma sağlanan yabancılar, geçici koruma kayıt tarihinden altı ay sonra çalışma izni almak için Bakanlığa başvuruda bulunabilir.

(2) Çalışma izni başvuruları, geçici koruma sağlanan yabancıları çalıştıracak işveren tarafından e-Devlet Kapısı üzerinden yapılır.” (Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, 2016).

“MADDE 4 – (1) Mülteci veya ikincil koruma statüsü sahibi kişiler statü almasından itibaren bağımlı veya bağımsız olarak çalışabilir.

(2) Mülteci veya ikincil koruma statüsü sahibinin kimlik belgesi, çalışma izni yerine geçer ve bu durum kimlik belgesine yazılır.

MADDE 5 – (1) Başvuru sahibi ve şartlı mülteci statüsü sahibi kişiler çalışmaya başlamadan önce çalışma izni almakla yükümlüdür. Bu kişilerden başvurusu uygun görülenlere çalışma izni Bakanlık tarafından verilir.

MADDE 7 – (1) Çalışma izni başvuruları e-Devlet Kapısı üzerinden Bakanlığa yapılır.” (Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kişilerin Çalışmasına Dair Yönetmelik, 2016).

Türkiye’de işyerinde yabancı çalıştıran tüm kurumlar sosyal güvenlik yükümlüğüne de tabidir.

“MADDE 23 – (1) Çalışma izni alan yabancılar ile yabancı çalıştıran işverenler, sosyal güvenlik mevzuatından kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirirler. Bu yükümlüğü yerine getirmeyenler hakkında 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel

Sağlık Sigortası Kanunu hükümleri uyarınca idari yaptırım uygulanır.” (Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Koruma Altındakilerin Çalışmalarına Dair Yönetmelik, 2016).

Türkiye’de geçici korunan ve uluslararası korunan bireylerin mesleki eğitim hakkına da sahiptir. Buna göre bu kişiler işyerinde mesleki eğitim ve işbaşı eğitimi görebilir (Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Koruma Altındakilerin Çalışmalarına Dair Yönetmelik, 2016; Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, 2016). Birleşmiş Milletler verilerine göre BM’ye bağlı projelerde 2017 yılında 35,230 geçici korunan ve Türk vatandaşı mesleki beceri eğitimleri almış ve bunlardan 7,348 kişi iş yaşamına girmiştir (BM, 2018). Ayrıca 2018 itibari ile toplamda 54,671 geçici korunanlara çalışma izni verilmiştir (BMMYK, 2020).

Türkiye’ye Avrupa Birliği’nin mülteci ve sığınmacıların eğitim, sağlık, sosyoekonomik destek gibi insani temel ihtiyaçlarının karşılanması ve yerel altyapılar ve göç yönetimi için mali destek fonu sağlanmıştır. Bu mali destek fonu toplamda 6 milyar dolar olarak belirlenmiş ve temel amacı sığınmacı ve mültecilerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Türkiye, bu mali destek fonu ile temel insani ihtiyaçlar odağında birçok projeye bütçe sağlamış ve göçmenlerin korunması dâhil barınma, beslenme, sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır (Avrupa Denetçiler Mahkemesi, 2016).

Korunma-sahip olma ihtiyaçlarına dair bulgular Türkiye’nin temel yönetmelik ve yasalarındaki özel düzenlemelerle düzenlenmeye çalışılmış

olmakla birlikte uluslararası referanslar genel olarak göçmenlerin sağlık sistemine erişimleri, iş yaşamına erişimleri, sosyal güvence durumları üzerine yoğunlaşmış ve bu alanda istatistiki veriler sunmaktadır.

“Yardım Programının başlangıcından Ekim 2018’e kadar, mülteci nüfusun yoğun olduğu illerde mültecilere toplam 873.365 birinci basamak sağlık muayenesi yapılmıştır. Ayrıca, 40.705 gebe kadın 84.714 doğum öncesi bakım (ANC) muayenesinden faydalanmış, 105.315 mülteci ruh sağlığı hizmeti ve psikososyal destek almış, 13.075 mülteci de ameliyat sonrası ve rehabilitasyon hizmetlerinden istifade etmiştir.” (Avrupa Birliği Türkiye Delagasyonu, 2020).

“Göçmen sağlığı merkezleri, Türkiye’deki toplum sağlığı merkezleri sisteminin bir parçası olarak faaliyet göstererek sağladığı birinci basamak sağlık hizmetleriyle hastanelerin üzerindeki yükü hafifletmektedir. Planlanan 179 göçmen sağlığı merkezinin 151’inin açılmasıyla sağlık hizmetlerine erişimde gelişmeler kaydedilmiş, dil engelinin zayıflaması ve insan kaynakları kapasitesinin yükselmesiyle birlikte kalitenin düşmesi tehlikesi azalmıştır.” (BMMYK, 2020).

“Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, Türkiye’de 31 Ağustos 2017 itibarıyla 13154 üreme sağlığı hizmeti, 3868 aile planlaması hizmeti, 1108 doğum öncesi bakım hizmeti, 125 doğum sonrası bakım hizmeti ve 18 yaş altı 30 gebelik bildirimi yaparken farkındalık çalışmaları kapsamında sahada 2979 müracaatçıya ulaşmış ve 5811 broşür dağıtmıştır” (UNFPA, 2017).

Ayrıca BMMYK, Türkiye Adalet Bakanlığı ile birlikte göçmenlerin haklarının korunmasına yardımcı olmak ve yeni çıkarılan yönetmelik ve yasaların bilinirliğini artırmak için hâkimler, savcılar ve avukatlara yönelik eğitim çalışmaları düzenlemiştir. Türkiye’nin çeşitli illerinden 887 meslek elemanı eğitimlere ve çalıştaylara katılmıştır (BMMYK, 2018).

İnsani temel ihtiyaçlar arasında kabul edilen iş yaşamına erişim, sağlık sistemine erişim ve iş güvencesi incelenen dokümanlar arasında grldği kendisine en geniş yer bulan haklar arasındadır.

3.2.2. Yaşamını Sürdürebilme- Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçlarına Dair Bulgular

Gerçekleştirilen doküman analizine göre tüm kategoriler arasında en çok rastlanan ikinci kategori göçmenlerin Yaşamını Sürdürebilme-Sahip Olma insan ihtiyaçlarına dair referanslardır. Yaşamını Sürdürebilme-Sahip Olma ihtiyaç kategorisi yiyecek, barınak ve iş alanlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda analize dâhil edilen belgeler incelendiğinde Türkiye'nin yasa ve yönetmeliklerinde bu alanlarla ilgili ihtiyaçların karşılanması adına yapılanlar ve/veya yapılacaklara dair 40; uluslararası belgelerde ise 22 referansa rastlanmıştır.

Genel olarak bu bulgular kapsamında yiyecek ve barınma gibi en temel insani ihtiyaçlar ele alınmıştır. Bu bağlamda Uluslararası G rgt;

“İnsani müdahale, gıda yardımı (kuponlar, aşevi), gıda dışı malzemelerin sağlanması/kışa hazırlık, acil durum vaka yönetimi, okul için ulaşım, geçici barınma merkezine ulaşım, çok hizmetli toplum merkezleri kurmak şeklinde yapılmaktadır. Gıda dışı ve kışa hazırlık yardımı özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde gerçekleştirilmiş olup, 85 bin kişiye kömür, soba, battaniye ve malzeme yardımında bulunulmuştur.

Gaziantep’te günde 4000 kişiye yemek veren bir aşevi bulunmakta ve Hatay’ın kırsalında ise market alışverişinde kullanılan gıda kartlarının dağıtımı yapılmaktadır.” (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2018)

Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD) ise;

“Çok yönlü destek merkezlerinde, mülteci ve sığınmacılara psiko-sosyal danışmanlık, hukuki danışmanlık, insani yardım, sağlık danışmanlığı hizmeti verilmekte; bunların yanında Türkçe, İngilizce, Arapça resim, müzik dersleri ve mesleki eğitim verilmektedir. SGDD, Kent Mültecileri Koruma Programı kapsamında 81 ilde hassas durumda olan/risk altında olan mülteci ve sığınmacılara mobil ekiplerle müdahale etmektedir. Acil müdahale programı kapsamında, gıda, gıda dışı yardım ve alışveriş kartı yardımlarında bulunmaktadır.” (TBMM, 2018).

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Göç ve Uyum Raporu’na (2018) göre;

“Türkiye’de kamp içinde ve kamp dışında bulunan Suriyelilerin gıda ihtiyaçlarını karşılamak için Birleşmiş Milletler ortaklığıyla Gıda Kart Projesi yürütülmektedir. Suriyeli göçünün başladığı 2012 yılında Kızılay sıcak yemek dağıtımı yapmaktaydı. Ancak Suriyelilerin damak tadının farklı olmasından dolayı çok fazla yemeğin israf edildiğinin görülmesi üzerine bu programa geçilmiştir. Program öncelikle geçici barınma merkezlerinde uygulanmaya başlanmış olup, bu merkezlerde yaşayan 27290 kişiye (aile bireylerinin de yararlandığı) 441 milyon TL kadar gıda için harcanmak üzere para transferi yapılmıştır. Transferler Kızılay Kart adı verilen bir karta para yüklenmesi şeklinde yapılmakta olup, geçici barınma merkezlerinde bulunan toplam 29 markette faal olarak kullanılmaktadır. Geçici barınma merkezlerinde bulunanların Kızılay Kartlarına ayda 62 TL para yüklenmektedir. Kızılay tarafından 2016 yılında Yabancılar Yönelik Sosyal Uyum Yardım Programı yürütülmeye başlanmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar

Bakanlığı, AFAD, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü ve Halkbank işbirliğiyle yürütülen proje Türkiye’de 1 milyon Suriyeliye ulaşma hedefiyle yola çıkmıştır. Program kapsamında her ay ailede birey başına 100 TL nakit transferine başlanmıştır. 2018 yılı itibariyle geçici barınma merkezlerinde yaşayan 144.096 kişiye 499.093.445,00 TL kadar gıda için harcanmak üzere Kızılay Kart aracılığıyla para transferi yapılmıştır”

Türkiye çapında 2016 yılının Kasım ayından itibaren yürütülen Sosyal Yardım Uyum (SUY) Programı kapsamında ise yardıma muhtaç sığınmacıların en temel insani ihtiyaçlarının karşılanması adına nakit para yardımı yapılmaktadır. Bu program Dünya Gıda Programı, Kızılay ve T.C. Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ortaklığı, AFAD koordinasyonu ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü desteği ile hayata geçirilmektedir (AB Türkiye Delegasyonu, 2019).

“SUY programı yararlanıcıların neredeyse yarısının (%47) iyi veya kabul edilebilir barınma koşullarında yaşadığını göstermektedir. Bu oran programa başvurmamış olanlara ise %33’tür. Yararlanıcıların bir başka aileyle aynı evi paylaşma oranı (%15) hak sahibi olmayan başvuranlardan (%25) ve programa başvurmamış olanlardan (%29) daha düşüktür... SUY yararlanıcılarının yarısı, yardımının esas para/gelir kaynakları olduğunu belirtmiştir. Hanelerin ortalamada toplam harcamalarının %44’ünü gıdanın, %22’sini kiranın ve %13’ünü aylık faturaların oluşturduğu göstermektedir.” (Dünya Gıda Programı, 2018).

Dünya Gıda Programı’nın Türkiye’de Mülteciler: İkincil Kapsamlı Zarar Görebilirlik Haritalandırma Çalışması’na göre (2018) sığınmacıların kamplar dışında onurlu ve saygın bir hayat sürdürebilmesi için gerekli olan mal ve hizmetlerin asgari olarak aylık maliyeti hesaplanmıştır. Bu maliyet 324 TL’dir.

Aylık geliri bu miktarın altında olan sığınmacıların yoksul olduğu kabul edilmektedir. Buna göre;

“Bu göstergeye göre yoksul kabul edilen hanelerin oranı %49’a gerilemiştir. Yararlanıcılar hala en yoksul grup olarak kalmakla birlikte (%55’i yoksulluk eşiğinin altındadır) aynı zamanda en fazla ilerleme kaydeden gruptur. En endişe verici durumdaki grup, hane reisinin kadın olduğu programa başvurmamış hanelerdir. Bu göstergeye göre bu gruptaki hanelerin %63’ü yoksuldur.” (Dünya Gıda Programı, 2018).

Benzer şekilde bu araştırma kapsamında Alkire-Foster Metodu⁴ ile çok boyutlu yoksulluk oranı hesaplanmıştır. Araştırma kapsamındaki SUY programı yararlanıcı hane halklarının mahrum kaldığı imkânlar eğitim, sağlık, gıda güvenliği, barınma koşulları ve gelir olarak belirlenmiştir. Bu göstergeye göre ise *“Elde edilen veriler çok boyutlu açıdan yoksul olarak sınıflandırılan hanelerin oranının %56’dan %59’a yükseldiğini göstermektedir.”* (Dünya Gıda Programı, 2018).

Genel olarak yaşamını sürdürebilme-sahip olma kategorisinde değinilen insan ihtiyaçları olan barınma ve beslenme konusunda hem yerel hem de uluslararası girişimlerin oldukça büyük pay ve bütçe ayırdığı bulgularda saptanmıştır.

---

⁴ Metot hakkında daha fazla bilgi için bakınız Uğur M. 2015. Yoksulluğun Çok Boyutluluğu ve Türkiye İçin Çok Boyutlu Bir Yoksulluk Ölçümü, EY International Congress on Economics II (EYC2015), November 5-6, 2015, Ankara, Turkey.

3.2.3. Yaşamını Sürdürebilme-Varoluş Kategorisindeki İnsan İhtiyaçlarına Dair Bulgular

Gerçekleştirilen doküman analizine göre tüm kategoriler arasında en çok rastlanan bir diğer insan ihtiyaçlarına dair referans kategorisi ise Yaşamını Sürdürebilme-Varoluş olmuştur. Yaşamını Sürdürebilme-Varoluş ihtiyaç kategorisi fiziksel ve zihinsel sağlık, denge, espri anlayışı ve uyum alanlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda analize dâhil edilen belgeler incelendiğinde Türkiye'nin yasa ve yönetmeliklerinde bu alanlarla ilgili ihtiyaçların karşılanması adına yapılanlar ve/veya yapılacaklara dair 22; uluslararası belgelerde ise 24 referansa rastlanmıştır.

Genel olarak bu kategorideki bulgulardan fiziksel sağlık alanında olanlar Koruma-Sahip Olma kategorisindekilerle örtüşmektedir. Bu nedenle bu bölümde zihinsel sağlık ve uyum alanındaki referanslara odaklanılmıştır. Denge ile espri anlayışı olarak tanımlanan alanlarında ise hiçbir referansa ulaşılamamıştır.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2016 yılı Türkiye Göç Raporu (2016) uyum alanında göçmenlere sunulacak hak ve hizmetlere dair birtakım bilgiler sunmaktadır.

“Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü iş birliğinde Türkçe dil kursları, uyum kursları ve mesleki ve sosyal becerilerin yükseltilmesine yönelik kursların düzenlenmesi ve başarılı olanların belgelendirilmesi amacıyla 25 Nisan 2016

tarihinde bir işbirliği protokolü imzalanmıştır... Göçmen çocuklar ile Türkiye’de yaşayan çocuklar arasında iletişimi kolaylaştırmak, göç konusuna farkındalık oluşturmak ve göçmen çocukların dil ve psiko-sosyal gelişimine katkı sağlamak üzere 6-11 yaş arasındaki çocukların kullanımı için uygun olabilecek bir set hazırlamışlardır. Bu setlerin içerisinde, Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinde hikâye kitapları, hikâyeli boyama kitapları, motif boyama kitabı, resim defteri, boyama kalemleri ve kalem kutusu bulunmaktadır... Göç İdaresi Genel Müdürlüğü; kurulduğu günden bu yana İnsan Ticareti Mağduru Acil Yardım ve İhbar Hattı olarak hizmet veren 157 numarasını devralmış ve 20.08.2015 tarihinde Yabancılar İletişim Merkezi (YİMER) adını alan ihbar hattı yabancıların tüm soru ve sorunlarının çözüm merkezi haline getirmiştir. Başlangıçta Türkçe, İngilizce, Arapça ve Rusça dillerinde hizmet veren YİMER’e 1 Nisan 2016 tarihi itibarıyla Almanca ve Farsça dillerinin de eklenmesiyle yabancılara 6 dilde 7 gün 24 saat kesintisiz hizmet sunulmaktadır.”

Türkiye’nin çıkardığı ve şu an yürürlükte olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013) içerisinde ise uyum alanına ayrı bir başlık ayrılmış ve uyum çalışmalarına dair mevzuatın çerçevesi çizilmiştir.

“MADDE 96 – (1) Genel Müdürlük, ülkenin ekonomik ve mali imkânları ölçüsünde, yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından da faydalanarak uyum faaliyetleri planlayabilir.

(2) Yabancılar, ülkenin siyasi yapısı, dili, hukuki sistemi, kültürü ve tarihi ile hak ve yükümlülüklerinin temel düzeyde anlatıldığı kurslara katılabilir.

(3) Kamusal ve özel mal ve hizmetlerden yararlanma, eğitime ve ekonomik faaliyetlere erişim, sosyal ve kültürel iletişim, temel sağlık hizmeti alma gibi konularda kurslar, uzaktan eğitim ve benzeri sistemlerle tanıtım ve bilgilendirme etkinlikleri Genel Müdürlükçe kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarıyla da iş birliği yapılarak yaygınlaştırılır.”

YUKK’nda çizilen bu yasal çerçeveye göre uyum faaliyetlerinin yürütülmesi ve planlanmasına adına hangi kurum ve kuruluşların etkin olduğu, ne gibi uyum çalışmalarının yapıldığına ve/veya yapılacağına dair bulgulara rastlanmamıştır. Yaşamı Sürdürebilme-varoluş kategorisinde zihinsel sağlık ve uyum alanlarındaki insan ihtiyaçları bağlamında uluslararası dokümanlarda ise bir takım çalışma ve planlara rastlanmıştır.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu Türkiye; Ankara, Gaziantep ve İstanbul’da Suriyeli sığınmacılara temel üreme sağlığı ve toplumsal cinsiyete bağlı şiddet hizmetleri sunmakta ve toplumun incinebilir kesimlerine ulaşmak için çalışmalar düzenlemektedir. Bu bağlamda; işlevsel olarak faal olan 35 kadın ve kız çocukları için güvenli alan kurulmuş; 144213 kişi toplumsal cinsiyete dayalı şiddet programı ve hizmetlerinden yararlanmış; 1175 kişi vaka yönetimi kapsamında hizmet almış 39606 kişiye toplumsal cinsiyete dayalı şiddet konusunda farkındalık çalışmalarına katılmıştır. Ayrıca 4 adet gençlik merkezinde 10958 gence hizmet sağlanmıştır (UNFPA, 2018).

BMMYK ise kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile 2018 yılında protokol imzalayarak ülke çapındaki Sosyal Hizmet Merkezleri’nde sunulan hizmetlerin (nakit yardımı,

kurumsal bakım, kadın ve çocukların destelenmesi ve aile danışmanlığı) sığınmacı ve mültecileri de kapsayacak şekilde genişletilmesine destek olmaktadır. BMMYK, 8 ildeki 43 sosyal hizmet merkezine destek vermiştir. Bu destek kapsamında il müdürlüklerine; risk altındaki kadınlar, şiddet mağdurları, incinebilir çocuk ve ergenler, engelli ve yaşlı bireyler özelinde incinebilirlikleri yüksek ve risk altında olan birey ve ailelere ulaşma konusunda teknik ve lojistik destek sunmaktadır. Ayrıca bu merkezlerde çalışacak Arapça bilen tercümanların sağlanması, alana çıkan meslek elemanları ve sosyal hizmet uzmanlarının uluslararası koruma, psikolojik destek sağlama ve özel nüfus grupları ile çalışma gibi gerekli eğitimleri almaları sağlamıştır. Ayrıca BMMYK ve partnerleri toplum merkezleri aracılığı ile özel ihtiyaçları olan ve en incinebilir bireylerin (refakatsiz çocuklar, cinsel şiddet mağdurları ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurları ve LGBTI+'lar) tespiti ve desteklenmesi için çalışmaktadır (BMMYK, 2018).

Avrupa Birliği Denetçiler Mahkemesi; Türkiye'ye AB tarafından göçmenler için tahsis edilen bütçenin değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirdiği çalışmasına dair özel raporunda Türkiye'de 5 tane Birleşmiş Milletler ve 5 tane çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından yürütülen projeler incelenmiştir. Bu projelerde sunulan hizmetlerin %34'nün nakit yardımı, %28'inin eğitim, %15'inin sağlık, %7'sinin sosyoekonomik destek (iş yaşamına erişim, mesleki eğitim ve sosyal içerme), %13'nün diğer insani yardımlar ve %3'ünün göç yönetimi alanlarında gerçekleştiği görülmüştür (AB Denetçiler Mahkemesi, 2018).

Zihinsel sağlık konusundaki referanslara bakıldığında ise T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü bünyesinde Göç Sağlığı Dairesi Başkanlığı bulunmaktadır. Bu Başkanlık içinde göçmen sağlığı merkezleri, yabancı uyruklular polikliniği ve gönüllü sağlık tesisleri yer almaktadır. Ruh sağlığı özelinde bakıldığında ise; AB fonu ile gerçekleştirilen "Geçici koruma

altındaki Suriyelilerin sağlık statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi Projesi (SIHHAT I)” kapsamında Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri’nin hem Türk hem Suriyeli nüfusa hizmet etme potansiyeli ile geliştirildiği görölmüştür.

“Toplum Ruh Sağlığı Merkezlerinin (TRSM) amacı, kronik ruh sağlığı problemlerine sahip Geçici Koruma altındaki Suriyeliler ve ev sahibi toplum için ruh sağlığı hizmetleri sunmaktır. Bu merkezlerde, kronik psikiyatrik hastalar tıbbi tedavi almakta ve zamanlarını eğlence-dinlenme faaliyetleriyle geçirmeleri sağlanmaktadır.

Bu faaliyet kapsamında:

İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, Hatay, Şanlıurfa, Mardin, Gaziantep ve Kilis illerinde 10 Toplum Ruh Sağlığı Merkezi kurulmuştur. İstanbul’da biri Avrupa, diğeri Anadolu yakasında olmak üzere 2 TRSM bulunmaktadır. Bu merkezlerde Arapça ve Türkçe bilen Hasta Yönlendirme ve Destek Personeli istihdam edilmektedir.

2020 Eylül ayına kadar SIHHAT kapsamındaki TRSM’lere aylık ortalama 2.000 Türk ve Suriyeli başvuru yapmıştır, bu kişilere yaklaşık 42.000 ruh sağlığı hizmeti sunulmuştur. Merkezler için mobilya, spor ekipmanları, medikal ekipmanlar, bilişim ekipmanları ve sarf malzemeleri tedariki gerçekleştirilmektedir.” (AB Türkiye Delagasyonu, 2020)

Bahsedilen projenin devamı niteliğinde olan “Geçici koruma altındaki Suriyelilerin sağlık statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi Projesi (SIHHAT II)” nde ise Ruh Sağlığı ve Psiko-Sosyal Destek Hizmetlerinin Sağlanması faaliyeti kapsamında;

“... hedef illerde mobil hizmetler aracılığıyla ruh sağlığı ve psiko-sosyal destek hizmetlerini en az 75 GSM’ye (Göçmen Sağlığı Merkezi) çıkarmayı amaçlamaktadır. Ruh sağlığı ve psiko-sosyal destek faaliyetleri bireysel danışmanlık, vaka yönetimi, hasta sevgi ve destek grupları aracılığıyla sağlanacaktır. Bir ruh sağlığı ve psiko-sosyal destek ekibi; 1 psikolog, 2 sosyal çalışmacı ve özel olarak eğitim alan hasta yönlendirme

personelinden oluşacaktır. Bu ekip aynı zamanda eğitim ve sosyal yardım faaliyetleri yürütecektir. Bu faaliyet kapsamında koruyucu sağlık hizmetleri, birinci basamak ve toplum temelli hizmetlere öncelik verilerek ruh sağlığı ve psiko-sosyal destek hizmetlerinin geliştirilmesi sağlanacaktır.” (AB Türkiye Delagasyonu, 2020)

31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla projenin ilerleme göstergeleri arasında *“102.859 mültecinin ruh sağlığı ve psiko-sosyal destek hizmetlerinin alması”* bulunmaktadır (Avrupa Birliği Türkiye Delagasyonu, 2020).

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü bünyesinde Göç Sağlığı Dairesi Başkanlığı'na bağlı Yabancı Uyruklular Poliklinikleri (YUP) açılmaktadır.

“Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre ülkemiz, geçici koruma altına alınan Suriyelilerin yanında çoğu Pakistan, Afganistan ve Irak'tan olmak üzere farklı uyruklardan göçmene de ev sahipliği yapmaktadır. Bu doğrultuda Bakanlığımız, söz konusu kişilere, koruyucu sağlık hizmetleri ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele öncelikli olmak üzere birinci basamak sağlık hizmetlerini sunmak için “Yabancı Uyruklular Polikliniği (YUP)” açılmasına karar vermiştir. YUP'ların her ilde, bu kişilerin en yoğun olduğu ilçelerde, Toplum Sağlığı Merkezleri bünyesinde açılması planlanmıştır. YUP'ların, o bölgenin ihtiyacına göre, dil bilen personel ile desteklenmesi düşünülmektedir. Bu merkezlerde görev yapan TSM personelinin göç ve göçmen sağlığı konusunda eğitilmeleri suretiyle göç sağlığına yönelik hizmet kapasitesinin artırılması hedefler arasındadır.” (Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2021).

Genel olarak Yaşamını Sürdürebilme-Varoluş kategorisine dair referanslar fazla olmasına rağmen içeriğin karşılık geldiği insan ihtiyaçlarından uyuma ve bir miktar zihinsel sağlık alanlarına dair referanslar yoğunlukta olup diğer alanların ihmal edildiği gözlenmiştir.

3.2.4. Koruma-Eyleme Kategorisindeki İnsan İhtiyaçlarına Dair Bulgular

Gerçekleştirilen doküman analizine göre tüm kategoriler arasında en çok referansa rastlanan kategorilerden biri de göçmenlerin koruma-eyleme insan ihtiyaçları kategorisi olmuştur. Koruma-eyleme ihtiyaç kategorisi iş birliği, koruma, planlama, ilgilenme, yardım ve iyileştirme alanlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda analize dâhil edilen belgeler incelendiğinde Türkiye'nin yasa ve yönetmeliklerinde bu alanlarla ilgili ihtiyaçların karşılanması adına yapılanlar ve/veya yapılacılara dair 20; uluslararası belgelerde ise 15 referansa rastlanmıştır.

Türkiye'nin göç alanındaki temel yasası olan YUKK'a dair bulgulara baktığımızda koruma, yardım ve iyileştirme ihtiyaçları bakımından yasal çerçeveyi çizen düzenlemelere rastlanmıştır.

“MADDE 66 – (1) Uluslararası koruma başvurusunda bulunan refakatsiz çocuklar hakkında aşağıdaki hükümler uygulanır:

a) Refakatsiz çocuklarla ilgili tüm işlemlerde çocuğun yüksek yararının gözetilmesi esastır. Başvuru alındığı andan itibaren, haklarında 3/7/2005 tarihli ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu hükümleri uygulanır.

b) Refakatsiz çocuğun görüşü dikkate alınarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından, uygun konaklama yerlerine veya yetişkin akrabalarının veya koruyucu bir ailenin yanına yerleştirilir.

c) On altı yaşını doldurmuş olanlar, uygun koşullar sağlandığında kabul ve barınma merkezlerinde de barındırılabilir.

ç) Mümkin olduğu ölçüde, çocukların yararı, yaşları ve olgunluk düzeyleri dikkate alınarak, kardeşler bir arada bulundurulur. Zorunlu olmadığı sürece konaklama yerlerinde değişiklik yapılmaz.

MADDE 67 – (1) Özel ihtiyaç sahiplerine bu Kısımda yazılı hak ve işlemlerde öncelik tanınır.

(2) İşkence, cinsel saldırı ya da diğer ciddi psikolojik, bedensel ya da cinsel şiddete maruz kalan kişilere, bu türden fiillerin neden olduğu hasarlarını giderecek yeterli tedavi imkânı sağlanır.” (YUKK, 2013).

Geçici Koruma Yönetmeliği’nde ise koruma ve iyileştirme hizmetleri sosyal yardım ve hizmetler başlığı altında açıklanmıştır.

“MADDE 30- (1) Bu Yönetmelik kapsamındaki yabancılardan ihtiyaç sahibi olanlar, 29/5/1986 tarihli ve 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanununun 3 üncü maddesinde belirtilen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulunun belirleyeceği usul ve esaslar çerçevesinde anılan Kanun kapsamındaki sosyal yardımlardan yararlandırılabilir.

(2) Bu Yönetmelik kapsamındaki yabancılardan ihtiyaç sahibi olanların, sosyal hizmetlere erişimleri Bakanlık ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından belirlenen usul ve esaslara göre sağlanır.”

Ayrıca Geçici Koruma Yönetmeliği’ne göre özel ihtiyaç sahipleri olarak tanımlanan nüfus gruplarına yönelik olarak sağlık, psiko-sosyal destek ve rehabilitasyon gibi yardım ve desteğin olasılıklar ölçüsünde herhangi bir ücret talep edilmeden öncelikli olarak sunulacağı ifade edilmiştir. Bu kapsamda Çocuk Koruma Kanunu ve 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin

Önlenmesine Dair Kanun ve İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunmasına Dair Yönetmeliği'n yabancılar içinde hemen uygulanacağı Madde 48'te verilmiştir.

Koruma ve iyileştirme ihtiyaçları kapsamında insan ticareti mağdurlarına sunulacak hizmetlere dair açıklamalar da saptanmıştır. Buna göre tespit edilen mağdurlar uygun sığınmaevlerine yerleştirilebilir. Bu kişilere maddi destek ve destek programlarına erişim hakkı verilir. İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunmasına Dair Yönetmeliği'ne göre;

“Madde 28: (2) Mağdura asgari düzeyde ve imkânlar çerçevesinde sağlanacak mağdur destek programı;

- a) Sığınmaevlerinde veya güvenli yerde barınmasını,*
- b) Sağlık hizmetlerine erişiminin sağlanması,*
- c) Psiko-sosyal destek sağlanmasını,*
- ç) Sosyal hizmet ve yardımlara erişimini,*
- d) Hukuki yardıma erişim ve mağdurların yasal haklarına ilişkin danışmanlık hizmeti ve bilgi verilmesini,*
- e) Eğitim ve öğretim hizmetlerine erişim konusunda rehberlik yapılmasını,*
- f) Mesleki eğitim alması ve iş gücü piyasasına erişimi konusunda destek verilmesini,*
- g) Temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde geçici maddi destek temini amacıyla 29/5/1986 tarihli ve 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu hükümleri uyarınca maddi destek konusunda gerekli rehberliğin sağlanmasını,*
- ğ) İlgili sivil toplum kuruluşları ile uluslararası ve hükümetler arası kuruluşlar tarafından sağlanabilecek danışmanlık hizmetlerine erişimini,*

h) Tercümanlık hizmeti verilmesini,

ı) Vatandaşı olduğu ülkenin büyükelçiliği veya konsoloslukuna, rızası hâlinde bilgi verilmesini,

i) Vatandaşı olduğu ülke büyükelçilik veya konsolosluk yetkilileriyle görüşebilme imkânı tanınmasını,

j) Kimlik tespiti ve seyahat belgelerinin temini konusunda yardım sağlanmasını,

k) Genel Müdürlük tarafından uygun görülen diğer hizmetleri, kapsar”

AFAD’a göre refakatsiz çocuklar, engelliler, kadınlar gibi özel ihtiyaçları bulunan geçici korunanlar ve uluslararası koruma altındakiler için sunulacak barınma, bakım ve koruma hizmetlerinden Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı sorumludur.

“Anılan Bakanlık tarafından geçici barınma merkezleri dışında bulunan hassas grupların çocuk yuvaları, kadın sığınma evleri gibi kuruluşlardan yararlandırılması sağlanır. Geçici koruma altındaki yabancılara verilecek psikososyal destek hizmetlerinden birinci derecede Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı sorumludur. Diğer kurum ve kuruluşlar ile yerli ve yabancı sivil toplum kuruluşları tarafından verilebilecek psikososyal destek hizmetleri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinasyonu ve denetiminde yürütülür. Refakatsiz çocukların uluslararası hukukun gereklerine uygun olarak geçici barınma merkezlerinde çocuğun üstün yararına uygun olarak barındırılması amacıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Valilikler işbirliği içinde kapasite oluşturur. Geçici koruma altındaki yabancılara verilecek sosyal yardımların tespiti, bu yardımların verilmesine ilişkin usul ve esasların belirlenmesi ile sosyal yardımların tekerrüre yer vermeyecek şekilde eşit ve adil dağılımının sağlanması Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının sorumluluğundadır.” (AFAD, 2014a).

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2018-2020 Stratejik planında ise “göç deneyimini yaşamış çocukların sosyal uyum mekanizmalarıyla sosyal hayata katılımları sağlanması” bir ihtiyaç olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda ise “göç, afet ve acil durumlarda bireylere ve ailelere yönelik psikososyal destek hizmetini koordineli ve etkili bir şekilde sunmak” hedef olarak kendine yer bulmuş ve bu hedeften sorumlu çalışma birimi Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak ifade edilmiştir.

Daha önce de bahsedildiği gibi BMMYK, 8 ildeki 43 sosyal hizmet merkezine destek vermiştir. Bu destek kapsamında il müdürlüklerine; risk altındaki kadınlar, şiddet mağdurları, incinebilir çocuk ve ergenler, engelli ve yaşlı bireyler özelinde incinebilirlikleri yüksek ve risk altında olan birey ve ailelere ulaşma konusunda teknik ve lojistik destek sunmaktadır.

Genel olarak Koruma-Eyleme kategorisine dair referanslar fazla olmasına rağmen içeriğin karşılık geldiği insan ihtiyaçlarından korumaya dair referanslar yoğunlukta olup diğer alanların ihmal edildiği gözlenmiştir.

3.2.5. Anlama-Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçlarına Dair Bulgular

Gerçekleştirilen doküman analizine göre tüm kategoriler arasında en çok rastlanan bir diğer ihtiyaç kategorisi ise göçmenlerin anlama-sahip olma insan

ihtiyaçlarıyla ilgilidir. Anlama-sahip olma ihtiyaç kategorisi okur-yazarlık, öğretmenler, yöntem, eğitim politikası, iletişim politikası alanlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda analize dâhil edilen belgeler incelendiğinde Türkiye'nin yasa ve yönetmeliklerinde bu alanlarla ilgili ihtiyaçların karşılanması adına yapılanlar ve/veya yapılacaklara dair 16; uluslararası belgelerde ise 12 referansa rastlanmıştır.

İlk olarak YUKK'a baktığımızda eğitimle ilgili hizmetlere dair yapılacaklar Yardım ve Hizmetlere Erişim başlığı altında verilmiştir.

“Madde 89 – (1) Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişi ve aile üyeleri, ilköğretim ve ortaöğretim hizmetlere erişim sağlayabilir.”

Eğitim politikası ile ilgili olarak ise ayrıca öğrenci ikamet izinleri YUKK'un 39. Maddesinde açıklanmıştır. Öğrenci istenen belgeleri sağlar ve Türkiye'ye girmesine izin verilmeyecek yabancılar kriterlerini taşımıyorsa adresini bildirmek koşulu ile ikamet izni alabilir.

Geçici Koruma Yönetmeliği incelendiğinde ise eğitim ile ilgili haklara dair bilgiler Eğitim Hizmetleri başlığı altında Madde 28'de sunulmuştur.

“MADDE 28- (1) Bu Yönetmelik kapsamındaki yabancıların eğitim faaliyetleri, geçici barınma merkezlerinin içinde ve dışında Millî Eğitim Bakanlığının kontrolünde ve sorumluluğunda yürütülür. Bu kapsamda;

a) 54-66 aylık çocuklar öncelikli olmak üzere okul öncesi eğitim çağındaki 36-66 aylık çocuklara, okul öncesi eğitim hizmeti verilebilir.

b) İlköğretim ve ortaöğretim çağındakilerin eğitim ve öğretim faaliyetleri, Millî Eğitim Bakanlığının ilgili mevzuatı çerçevesinde yürütülür.

c) Her yaş grubuna yönelik dil eğitimi, meslek edindirme, beceri ve hobi kursları talebe bağlı olarak düzenlenebilir.

(2) Geçici korunanların ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimleriyle ilgili usul ve esaslar Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından belirlenir.

(3) Bu Yönetmelik kapsamında ülkemizde eğitim alan yabancılara, aldıkları eğitimin içeriğini ve süresini gösteren belge verilir. Farklı müfredatta eğitim alınmış ve belgelendirme yapılmış ise bu belgeler, Millî Eğitim Bakanlığı veya Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının ilgili birimleri tarafından değerlendirilir ve uygun bulunan seviyelere denklikleri yapılır.

(4) Bu Yönetmelik kapsamındaki yabancıların eğitim faaliyetleriyle ilgili diğer usul ve esaslar, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenir.”

Eğitim ile ilgili hizmetler T. C. Millî Eğitim Bakanlığı sorumluluğuna bırakılmıştır. Bu nedenle Bakanlık 2010 yılında Yabancı Uyruklu Öğrenciler başlıklı bir genelge yayınlamış ve Türkiye’de bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim süreçlerinin düzenlenmesine dair genel bir çerçeve çizmiştir. Bu genelgeye göre “il millî eğitim müdürlükleri bünyesinde eğitim-öğretimden sorumlu müdür yardımcısı/şube müdürünün başkanlığında yabancı uyruklu öğrencilerle ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere bir komisyon oluşturulacaktır. Bu komisyonda; her seviye ve türden birer okul/kurum müdürü, il emniyet müdürlüğü yabancılar şube müdürlüğünde görevli bir yetkili ile yabancı uyruklu öğrencinin ana dilinde mülakat yapabilecek yabancı dil öğretmeni veya tercüman bulundurulacaktır”. Bahsedilen bu komisyon yabancı uyruklu öğrencilerin kayıt ve kabullerine dair şartları taşıyıp taşımadıklarını ve buna balı olarak denkliklerini belirleyerek ilgili okullara yönlendirme yapacaktır. İlgili komisyon ayrıca

“Vatansız, sığınmacı/mülteci ve sığınma/iltica başvuru sahibi durumundaki yabancı uyruklulardan öğrenim belgesi bulunmayanların, okul ve sınıf seviyelerini beyanlarına dayalı olarak mülakat, gerektiğinde yazılı veya sözlü sınav yoluyla ülkelerinde öğrenim gördükleri sınıf seviyesi üzerinden denkliğini belirleyerek ilgili okul/kurumlara yönlendirecektir”. Ayrıca bu komisyonun okullarda veya halk eğitim merkezlerinde Türkçe öğretilmesine ve mesleki beceri kazandırılması amacıyla gerekli tedbirler alma ve destekleyici eğitim ve öğretim çalışmalarının planlaması ve yürütülmesine dair sorumluluk verilmiştir. İlgili genelgenin diğer hususlar başlığında ise aşağıdaki noktalara yer verilmiştir.

“b) Öğrencilerin okul, çevre ve diğer öğrencilerle uyum içerisinde öğrenimlerini sürdürebilmeleri, uyum zorluğu çekenlere gerekli destek ve yardımın sağlanması için okul yönetimleri, rehberlik servisleri, rehberlik araştırma merkezleri ile komisyonca gerekli önlemler alınacaktır.

e) Ülkemizde bulunma durum ve statüleri emniyet makamlarınca belirlendikten sonra ikamete tabi tutuldukları yerleşim yerlerinde bulunan vatansız, sığınmacı/mülteci ve sığınma/iltica başvuru sahibi durumundaki öğrencilerin nakilleri, emniyet makamlarının bilgisi dâhilinde gerçekleştirilecektir. Ayrıca yabancı uyruklu öğrencilerin okuldan ayrılma, okul bitirme ve benzeri durumları emniyet makamlarına bildirilecektir.

f) Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim-öğretimleri ile ilgili karşılaşılan/karşılaşılabilecek tereddüt ve sorunlar öncelikle komisyonca değerlendirilerek çözüme kavuşturulacaktır. Bu konuyla ilgili mahallinde çözüme kavuşturulamayan sorunlar, Bakanlığımızın ilgili öğretim dairesine intikal ettirilecektir.

h) Ülkemizde bulunma durum ve statüleri emniyet makamlarınca belirlendikten sonra ikamete tabi tutuldukları yerleşim yerlerinde bulunan vatansız, sığınmacı/mülteci ve sığınma/iltica başvuru sahibi durumundaki yabancı uyruklular ile geri gönderme merkezlerinde barındırılan yabancı uyrukluların eğitim-öğretimden yararlandırılmaları hususunda; okul/kurumlar ile uygun mekânlarda seviyelerine uygun programlar dâhilinde eğitim-öğretim faaliyetleri yapılması için il millî eğitim müdürlüklerince, il emniyet müdürlükleri ile koordineli bir şekilde gerekli tedbirler alınacaktır.”

BMMYK ve T.C. Millî Eğitim Bakanlığı'nın işbirliği çalışmaları kapsamında mevcut eğitim fırsatlarına erişebilme konusunda açıklayıcı bilgilerin yer aldığı broşürler basılarak dağıtılmaktadır. Ayrıca BMMYK 2017 yılında geçici eğitim merkezleri ve halk eğitim merkezlerinde kullanılması amacıyla 1300000'a yakın Türkçe ders kitabı tedarik ederek eğitim faaliyetlerine destek olmuştur. Aynı çalışma 2018 yılında da devam etmiştir. BMMYK, *“yetişkinler için etkili bir şekilde Türkçe iletişim kurma becerisi kazanmak, işgücü piyasasına erişimi kolaylaştırdığı gibi mültecilerle içinde bulundukları topluluk arasındaki toplumsal bütünleşmeye de katkı sağlar”* ifadelerine yer vermiştir.

Ayrıca BMMYK, YÖK ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ile yaptığı iş birliği ile göçmen gençlerin yükseköğrenime erişimlerini desteklemeye çalışmaktadır. Bu kapsamda *“UNHCR/YTB üniversiteye hazırlık programı ile mültecilere Türkiye'deki üniversitelere girmek için gereken Türkçe dil yeterliliğini kazandırmayı hedefleyen 9 aylık bir yoğun Türkçe dil kursu hazırlanmıştır. 2018 yılında, yeni akademik yıl başlamadan önce bu programı 3.600'ün üzerinde mülteci gencinin tamamlanması beklenmekte ve Eylül 2018'de yeni bir öğrenci alımı planlanmaktadır”*. Bu programdan hariç olarak BMMYK'nin küresel burs programı 2014 yılında Türkiye'de başlatılmış ve o tarihten beri 820 öğrenciye burs sağlanmıştır.

Kızılay, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu, Millî Eğitim Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Avrupa Birliği İnsani Yardım Ofisi iş birliği ile Türkiye'de ilk ve orta öğrenimde okuyan göçmen çocukların ailelerine şartlı nakit transferi yapılması projesi hayata geçirilmiştir. Buna göre okula devam şartı sağlandığı sürece bu çocukların annelerine 40 TL ile 60TL arasında değişen nakit yardımı ödenmektedir (TBMM, 2019). Türkiye, şartlı eğitim yardımı (ŞEY) programını 2017 yılından itibaren tüm göçmen çocukları kapsayacak şekilde

genişletmiştir. “şEY Programı, aynı zamanda okula devamlılığı ve en hassas durumdaki mülteci çocukların okula kaydolup devam etmelerini ve gerektiğinde çocuk koruma hizmetlerine yönlendirilmelerini sağlamak üzere bir stratejik çocuk koruma bileşeni de içermektedir” (BMMYK, 2020). Avrupa Birliği’nin verilerine göre ise “şubat 2019 itibarıyla, okula devam eden 470.000’i aşkın çocuğun ailesi şartlı Eğitim Yardımı programı ile maddi destek almıştır. Ayrıca, Aralık 2018 itibarıyla ayda ortalama 6.768 çocuk okula ulaştırma yardımından, 9.267 mülteci çocuk da yaygın eğitim faaliyetlerinden istifade etmiştir. Bu tür faaliyetler, Türkçe ve/veya Arapça yaygın eğitim kurslarını, hızlandırılmış öğrenim programlarını, evde eğitim girişimlerini ve ödev kulüplerini de kapsamaktadır” (Avrupa Komisyonu, 2019b).

Türkiye’de Mülteciler: İkincil Kapsamlı Zarar Görebilirlik Haritalandırma Çalışması’na göre ise sığınmacı hanelerinde yaklaşık olarak hane resilerinin üçte ikisinin (%61) ilkokuldan sonra herhangi bir eğitim almadığı saptanmıştır. Okuma yazma bilmeyen hane reisi oranı ise %15 olarak saptanmıştır. Bu hanelerdeki her üç çocuktan birinin ise bir yıldan uzun bir süredir herhangi bir düzeyde okula devam etmediği görölmüştür. Bunun nedeni sorulduğunda ise en çok çocukların çalışmaya gönderildiği cevabı alınmıştır (Dünya Gıda Programı, 2018).

AFAD’ın Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Hizmetlerin Yürütölmesi Genelgesinde (2014a) ise “geçici koruma altındaki yabancılara eğitim-öğretim hizmetleri verilmesinde kayıtlı oldukları iller esas alınır. Buna göre, geçici koruma altındaki yabancılar bulundukları ilde bulunan eğitim-öğretim merkezlerinde hizmet alır. Geçici koruma altındaki yabancıların bulundukları illerde, geçici koruma altındaki yabancı nüfusun yoğunluğu, eğitim-öğretim imkânları gibi hususlar değerlendirilerek geçici eğitim merkezleri

kurulabilir” ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca geçici korunanların eğitimi için AB, 300 milyon avro tutarında hibede bulunmuştur.

“Suriyeli çocukların Türk eğitim sistemine entegrasyonunu desteklemek için gerçekleştirilen PICTES projesi 2018 eğitim-öğretim döneminde de sürmüş, pek çok alanda belirlenen eylemin gösterge hedeflerinin üstüne çıkmıştır. Örneğin, Türkçe öğretiminin sonunda bir yeterlilik sınavı yapılmış, Eylül 2018’de neredeyse 400.000 öğrenci sınava girmiştir. Toplamda 16.000’den fazla öğrenci telafi eğitimi almış, 43.000’i aşkın öğrenci de destekleme eğitimi almıştır. Proje kapsamında eğitim alan öğretmen ve Millî Eğitim Bakanlığı yöneticisi sayısı Eylül 2018 itibarıyla 19.000’i geçmiştir. Bu faaliyetler, Aralık 2018’de imzalanan PIKTES II sözleşmesi kapsamında da sürecektir. Toplam 400 milyon avro değerindeki bu eylemin amacı, Türkiye’de yaşayan mülteci çocukların üç eğitim-öğretim yılı daha kaliteli, kapsayıcı eğitime erişebilmesini sağlamaktır. Ayrıca, bu eylem yetişkinler de dahil sosyal uyumu artırırken çocukların Türk eğitim sistemine entegrasyonunu da destekleyecektir” (Avrupa Komisyonu, 2019b).

Genel olarak Anlama-Sahip Olma kategorisindeki referans sayısı diğer kategorilere göre görece az olmasına rağmen, bu kategorinin kapsamı gereken insan ihtiyaçlarından sadece eğitim politikasına dair referanslara rastlanmıştır. Bu eğitim politikasına dair referanslar ise yoğunlukla ilk, orta ve yükseköğrenim odaklıdır. Yetişkin eğitimi ve iletişim politikalarına dair referanslar oldukça azdır. Üstelik eğitim politikalarına dair referansların genel olarak geçici korunanları kapsadığı da saptanmıştır.

3.2.6. Özgürlük-Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçlarına Dair Bulgular

Gerçekleştirilen doküman analizine göre tüm kategoriler arasında göçmenlerin özgürlük-sahip olma insan ihtiyaçlarına dair referanslara da diğerlerine göre fazla rastlanmıştır. Özgürlük-sahip olma ihtiyaç kategorisi eşit haklar alanlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda analize dâhil edilen belgeler incelendiğinde Türkiye'nin yasa ve yönetmeliklerinde bu alanlarla ilgili ihtiyaçların karşılanması adına yapılanlar ve/veya yapılacaklara dair 8; uluslararası belgelerde ise 13 referansa rastlanmıştır.

Bu kategorideki referansların yoğunluğunun Türkiye'nin imzalamış olduğu uluslararası anlaşmalar ve sözleşmelerde olduğu görülmüştür. Bunlardan en önemlisi ve en çok referansa sahip olanı 1951 Cenevre Sözleşmesidir. Bu sözleşme mültecilerin haklarını koruma altına alması bakımından oldukça önemlidir. Sözleşmeye göre herkesin özgürlüklerinin tehdit altında olması durumunda bir başka ülkeye sığınma hakkı bulunmaktadır. Taraf devletler topraklarında bulunan bu kimseler için ceza veremez ve onları ülkelerine geri gönderemez. Ayrıca eşit haklar bakımından mültecilerin ırk, din veya geldikleri ülke bakımından da ayrımcılığa uğramayacağını da garanti altına almaktadır.

Uluslararası belgeler içinde eşit haklar referanslarına sahip bir diğer temel belge ise İnsan Hakları Evrensel Beyannamesidir. Türkiye'nin taraf olduğu bu beyannameye göre;

“Madde 1- Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.

Madde 2- Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayrım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Ayrıca, ister bağımsız olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayrım gözetilmeyecektir.

Madde 14- 1. Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır”.

Uluslararası belgelerle paralel olarak YUKK ve GKY’de de benzer haklar tanımlanmıştır. Geri gönderme yasağı her iki belge de de tanımlanmıştır.

“MADDE 4 – (1) Bu Kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyet veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez.” (YUKK, 2013).

Ayrıca YUKK’ta eşit haklara sahip olmak bakımından yabancılara sunulacak olan hizmetlere de yer verilmiştir.

“MADDE 70 – (1) Başvuru sahibi başvurusuyla ilgili takip edilecek usuller, başvurusunun değerlendirilmesi sürecindeki hak ve yükümlülükleri, yükümlülüklerini nasıl yerine getireceği ve bu yükümlülüklere uymaması ya da yetkililerle işbirliğinde halinde ortaya çıkabilecek muhtemel sonuçlar, itiraz usulleri ve süreleri konusunda kayıt esnasında bilgilendirilir.

(2) Başvuru sahibinin talep etmesi halinde başvuru, kayıt ve mülakat aşamalarındaki kişisel görüşmelerde tercümanlık hizmetleri sağlanır.

MADDE 81 – (1) Başvuru sahibi le uluslararası koruma statüsü sahibi kişiler, bu Kısımda yazılı iş ve işlemlerle ilgili olarak, ücretleri kendilerince karşılanması kaydıyla avukat tarafından temsil edilebilir.

(2) Avukatlık ücretlerini karşılama imkânı bulunmayan başvuru sahibi ve uluslararası koruma statüsü sahibi kişiye bu Kısım kapsamındaki iş ve işlemlerle ilgili olarak yargı önündeki başvurularında 1136 sayılı Kanunun adli yardım hükümlerine göre avukatlık hizmeti sağlanır.

(3) Başvuru sahibi ve uluslararası koruma statüsü sahibi kişi, sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanan danışmanlık hizmetlerinden faydalanabilir”.

Türkiye’nin yasa ve yönetmeliklerinde eşit haklar konusunda maddeler olmasına karşın bu maddelerin genel olarak kimin neyi, nasıl, nerede yapacağına dair bilgilerin eksik olduğu saptanmıştır.

4. TARTIŞMA

Bu araştırmanın amacı; gerçekleştirilen doküman analizi ile Türkiye'nin göç alanındaki politikalarının; insan odaklı gelişim yaklaşımı ile derinlemesine ve sistematik olarak incelenerek Türkiye'de yaşayan göçmenlerin insan ihtiyaçlarının karşılanma durumlarının keşfedilmesidir. Analizde Max-Neef'in oluşturduğu insan odaklı gelişim yaklaşıma ait insan ihtiyaçları matrisi kullanılmıştır. Max-Neef'in oluşturduğu bu matrise göre insan ihtiyaçları değerbilimsel (yaşamını sürdürebilme, duygulanım, koruma, anlama, serbest zaman, katılım, yaratıcılık, kimlik ve özgürlük) ve varoluşsal (varoluşsal, sahip olma, eyleme, etkileşim) olarak iki genel kategoriye ayrılmış ve 36 kategori kesişimi belirlenmiştir. Bu kategorilerden sadece 21'ine ait referans elde edilmiştir. En çok referans elde edilen ihtiyaç kategorileri; yaşamını sürdürebilme-sahip olma, koruma-sahip olma, yaşamını sürdürebilme-varoluş, koruma-eyleme, anlama-sahip olma, özgürlük-sahip olma olarak saptanmıştır. Bunun yanı sıra hiç referansa veya 10'dan az referansa rastlanmış kategoriler ise yaşamını sürdürebilme-etkileşim, yaşamını sürdürebilme-eyleme, duygulanım-eyleme, duygulanım-sahip olma, anlama-etkileşim, anlama-eyleme, katılım-etkileşim, katılım-sahip olma, katılım-varoluş, boş zaman-eyleme, yaratıcılık-eyleme, kimlik-eyleme ve özgürlük-etkileşim'dir.

Bu ihtiyaç kategorilerini Max-Neef aşağıdaki gibi tanımlamış ve açıklamıştır:

- Yaşamı Sürdürme İhtiyacı: Bir insanın ruhsal ve fiziksel olarak sağlıklı bir şekilde bütüncül olarak uyumlu bir biçimde; gıdaya, barınacak yere ve çalışma yaşamına erişmesini sağlayacak insan haklarının sağlanmasını gerektirmektedir.

- Koruma İhtiyacı: İnsanın zarardan korunarak sosyal güvence ve sağlık haklarının sağlanması anlamına gelir ve yaşamı sürdürme ihtiyacının karşılanması ile doğrudan ilişkilidir.
- Duygulanım İhtiyacı: Sevgi, saygı, özel hayat, sosyal ilişkiler, duyguların ifade edilebilmesi ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.
- Anlama İhtiyacı: Kişisel gelişimi sağlayıcı doğru bilgiye ulaşma, eğitim alma hakkını kapsamaktadır.
- Katılım İhtiyacı: Self-determinasyon, dayanışma, örgütlenme ve kendisi ile ilgili her türlü karar süreçlerine katılım hakkını ifade eder. Katılım ihtiyacının karşılanmasındaki sorunlar, diğer tüm alanlarda sorunlara neden olabilir.
- Serbest zaman İhtiyacı: Eğlenme, serbest zamanları nitelikli bir şekilde geçirebilme hakları ile bağlantılıdır.
- Yaratıcılık İhtiyacı: Gelişime, değişime ve kendini gerçekleştirmeye katkı verecek özerk davranabilme, yetenek ve becerilerini geliştirme, destekleme ve sergileme hakkı ile bağlantılı bir ihtiyaç grubudur.
- Kimlik İhtiyacı: Kendine ve ait olduğu toplumsal kesime dair özellikler, değer, farklılıklar, kural ve örüntüleri özgürce ifade etme ve uygulama hakkını içermektedir.
- Özgürlük İhtiyacı: Sivil ve politik tüm haklar, herkes ile eşit imkanlara sahip olma hakkı, kendi yaşamına dair karar verebilme özgürlüğü gibi hakların gerçekleştirilmesini anlamına gelmektedir.

Araştırma kapsamında incelenmiş olan kategori başlıklarına ait tartışmalar aşağıda başlıklar halinde ele alınmıştır.

4.1. Türkiye'nin Göç Alanındaki Hedef ve Stratejileri ve İnsan İhtiyaçları

Türkiye'nin göç ve sığınma alanı ile ilgili hedef ve stratejileri incelendiğinde de genel olarak yönetim, güvenlik ve koruma alanında olduğu görülmektedir. Hedef ve stratejilerin büyük oranda AB katılım müzakereleri kapsamında, AB müktesebatının gereklerini yerine getirmek odağında oluşturulduğu görülmektedir. Türkiye'nin gerçekleştirmeyi hedeflediği amaçlar; yabancıların ülkeye kabulü, verilecek statüler, ikametleri, yasadışı göç ile mücadele, sınır dışı işlemleri, iltica prosedürleri, sınır güvenliği, insan kaçakçılığı, geri gönderme işlemleri gibi güvenlik, göç yönetimi ve koruma alanlarındadır. Zira Türkiye'nin 9. Kalkınma Planı ve 2011-2013 Orta Vadeli Kalkınma Planı içinde düzensiz göç ve iltica konuları güvenlik başlığı altında yer almaktadır.

Yönetim, güvenlik ve koruma alanına odaklı göç alanındaki hedef ve stratejiler, Max-Neef'in insan ihtiyaçları gruplamasından koruma kategorisine girdiği söylenebilir. Fakat koruma kategorisinde bakım, koruma, haklar, sosyal güvence, iş birliği ve yaşam alanına dair ihtiyaçlar ele alınmaktadır. Türkiye'nin hedef ve stratejilerinin odağının düzensiz göç ile mücadele odağında kalması insan odaklı gelişim için elzem olan tüm ihtiyaçlar bütününe hitap etmekten uzak görünmektedir.

Bu hedef ve stratejiler içinde Türkiye'de bulunan göçmenlerin duygulanım, anlama, katılım, boş zaman, yaratıcılık, varoluş, sahip olma, eyleme ve etkileşim alanlarındaki ihtiyaçlarına yönelik bir hedef ve planlamaya rastlanmamıştır. Türkiye'nin göç ve sığınma alanındaki temel hedeflerinin güvenlik ve göç yönetimi odağında olması bir takım insani ihtiyaçların göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir. Yapılan insan ihtiyaçları analizleri de bu sonucu desteklemektedir. Analiz kapsamında insan ihtiyaçları değerbilimsel (yaşamını sürdürebilme, duygulanım, koruma, anlama, katılım, serbest zaman, kimlik, yaratıcılık ve özgürlük) ve varoluşsal (varoluşsal, sahip

olma, eyleme, etkileşim) olarak iki genel kategoriye ayrılmış ve 36 kategori kesişimi belirlenmiştir. Fakat analizler sonrasında Türkiye'nin göç alanındaki ulusal ve uluslararası belgelerinde; bu insan ihtiyaçları kategorilerinden sadece 21'ine ait referanslara rastlanmıştır. Bu 21 kategoriden ise yeterli referans ile ele alınan insan ihtiyacı kategorisi sayısı 6'dır. Bu durumda Türkiye'nin göç politikalarında insan ihtiyaçlarının büyük oranda ihmal edildiği görülmektedir.

Türkiye'nin göç alanındaki hedef ve stratejileri, zaman içinde ülkede meydana gelen bir takım önemli olayların etkisiyle dönemsel olarak şekillenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devletine yönelen ilk göç hareketleri cumhuriyet ile birlikte imzalanan Lozan Barış Anlaşması'nın kapsamında imzalanmış olan “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” ile gerçekleşmiştir. Bu anlaşma kapsamında Yunanistan'dan Türkiye'ye Türk soyundan ve Türk kültüründen olan yaklaşık 400.000 kişi geçmiştir. Mübadele olarak anılan bu kitlesel göçten sonra ise sayıları 67.000'e ulaşan ve Alman Nazi işgalinden kaçmış olan göçmenler Türkiye'ye gelmiştir (Adıgüzel, 2016). 1950 ve 1960 dönemine bakıldığında ise Türkiye'den Avrupa'ya yönelen ve devlet kontrolünde ilk defa büyük bir işçi göçünün meydana geldiği görülür. Bu tarihsel göç akımlarında olduğu gibi Türkiye'nin bugün de temel göç politikası Türk soyundan ve kültüründen geliyor olmak üzerine kuruludur (Kaygısız, 2013). Örnek verecek olursak Türkiye, bir Türk vatandaşı ile evlenme ve Türkiye topraklarında doğmuş olmak koşulları ile Türk vatandaşlığı verir (T.C. Türk Vatandaşlığı Kanunu, 2009). Yukarıda açıklanan bu göç hareketleri bir protokol ve devletin kontrolünde olmasından dolayı düzenli göç kapsamında ele alınır. Bu bağlamda geçmişten bugüne kadarki süreçte Türkiye “göç veren ülke” olarak sınıflandırılmıştır; bunun nedeni Türkiye'den beyin ve iş gücü göçünün devam ediyor oluşudur. Buna ek olarak Türkiye az miktarda olsa da İsrail, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nden göç aldığı söylenebilir. Alınan bu göçlerin nedenleri ise Türk vatandaşı ile evlenme; Türkiye'de doğum yapmak ve özellikle Avrupa Birliği'nden emekli bireylerin Türkiye'ye göç etmesi olarak açıklanabilir. Fakat Avrupa Birliği'nin Avrupa'da “bir refah bölgesi” kurması hedefi ile Türkiye'ye yönelmekte olan göçün yapısı kaçınılmaz olarak değişime uğramıştır. Avrupa'daki bu

“refah bölgesine” ulaşmak amacıyla olan göçmenlerin geçiş yolu üzerinde olan Türkiye; göç açısından bir geçiş ülkesi haline gelmiştir denilebilir. Bu değişimin en önemli sonucu olarak Türkiye’ye yönelen düzensiz göç hareketlerinde büyük bir artış meydana gelmesidir. Bu bağlamda Afganistan, Irak, İran, Pakistan ve Bangladeş gibi ülkelerden yönelen göç ile birlikte Romanya, Moldova, Rusya, Ukrayna, Belarus gibi ülkelerden Türkiye yoğun bir göç hareketi oluşmuştur (Akçadağ, 2012: 29). Tüm bu göç hareketlerinin sonucu olarak 2007 yılında Türkiye’ye 7,2 milyon göçmen girmiştir (İçduygu ve Kemal Kirişçi, 2009: 1-11 akt. Kaiser ve Kaya, 2016). Türkiye’de artan bu düzensiz göç hareketleri ile göç alanındaki hedef ve stratejiler de oldukça kritik bir şekilde değişmiştir. Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen analizde de görüldüğü gibi temel hedef ve stratejiler genel olarak düzensiz göçün düzenlenmesi ve düzensiz göç ile ülkeye giren veya girecek olan göçmenlerin kontrol altına alınması odağında şekillendiği görülmektedir. Özellikle Avrupa Birliği müktesebatının gereklerini yerine getirmek amacıyla Türkiye’nin temel amaçları yasadışı göç ile mücadele, sınır dışı işlemleri, iltica prosedürleri, sınır güvenliği, insan kaçakçılığı ve geri gönderme işlemleri ekseninde şekillenmiştir.

Göç alan veya veren ülke olma durumu açısından değerlendirilmesi gereken bir diğer konu ise net göç oranıdır. Bu kavram; bir ülkeye gelen göçmen sayısı ile bu ülkeden ayrılan göçmen sayılarının birbirine oranlanması anlamına gelmektedir ve bir ülkenin göç konusundaki durumu hakkında bilgi verir (OECD, 2005). Bu bağlamda Türkiye’ye ait net göç oranı ise 2012 yılına kadar eksi oranlarda izlenmiştir. Bunun anlamı Türkiye’den göç edenlerin sayısının Türkiye’ye gelen göçmenlerden fazla olması demektir. Başka bir deyişle Türkiye geçmişte göç veren bir ülkedir. 2012 yılından sonra ise Türkiye’nin net göç oranı pozitif yükselmiştir. Net göç oranının pozitif olması; ülkeye giren ve ülkeden ayrılan göçmen sayısının birbirine neredeyse eşit olduğu anlamına gelmektedir (The World Bank, 2012; 2010). Bu durum Türkiye için yeni bir durum olmuştur. Son yılları kapsayan dönem değerlendirildiğinde Türkiye’nin yoğunlukla uluslararası düzensiz göç ile mücadele ekseninde olduğu söylenebilir. Dünyada küresel boyutta yaşanan değişim ve olayların etkisiyle Türkiye, transit göç hareketlerinin bir nevi hedefi haline gelmiş ve jeopolitik konumundan

dolayı Avrupa Birliği'ne ulaşma rotası üzerinde bir geçiş noktası olarak göçmenler tarafından tercih edilmektedir (Kaiser ve Kaya, 2016). Bu durumun etkisiyle Türkiye'nin göç alan bir ülkeye doğru yapısı değişmektedir ve bunun bir sonucu olarak da bu artan göç hareketi ile mücadele etme yönünde uygulamaların gerçekleştirilme çabası vardır. Son on yılda özellikle Suriye Arap Cumhuriyeti'nde yaşanan iç karışıklıklardan kaynaklı olarak Türkiye'ye yönelen kitlesel yapıdaki göç hareketi ile birlikte Türkiye'nin bütüncül, uzun vadeli ve Avrupa Birliği'nin ortaya koymuş olduğu kriterlere uygun bir genel göç politikası oluşturmalarının öneminin giderek arttığı gerçekleştirilen analiz sonuçlarında ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye, özellikle son 10 yılda aldığı göç ile, genel olarak göç alanındaki hedef ve stratejilerini tekrar değerlendirmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin göç politikalarını anlamlandırabilmek adına bu hedef ve stratejilerin incelenmesi önemlidir ve bu araştırma ile bu gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'nin göç ile alakalı yasal düzenlemelerinin başlangıcı Cumhuriyet'in ilk kuruluş yıllarına kadar uzanmasına rağmen bu alandaki en büyük politik reform 2013 yılında yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile gerçekleşmiştir. Daha önce bahsedildiği gibi bu reformda Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyelik süreci çalışmaları etkili olmuştur (Kaiser ve Kaya, 2016). Fakat Türkiye'nin jeopolitik konumu ve coğrafi özellikleri (kara sınırlarının fazla; dağlık ve denetiminin zor yapıda olması) nedeniyle sınırlarının geçişlere uygun yapıda olabilmesi ve genel anlamda uzun vadeli, planlı ve koordinasyonlu bir göç ve göçmen politikasına sahip olmaması, sınırlarına yönelen düzensiz göçün denetim altına alınmasını zorlaştırmıştır (Akçadağ, 2012). Türkiye'nin sınırlarına düzenli veya düzensiz göçmen olarak gelmiş olan göçmenlerin; yukarıda üzerinde durulduğu gibi Türkiye'yi bir geçiş noktası olarak kullanarak Avrupa Birliği ülkelerine veya daha ötesine ulaşma amacı bulunmaktadır denilebilir. Bu nedenle Avrupa Birliği'nin kendisine yönelen bu düzensiz göçü denetim altında tutma temayülü son dönemde ön plana çıkmış ve bunun etkisiyle Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin önemli başlıklarından birini oluşturmuştur. Bu bağlamda incelendiğinde üyelik müzakerelerinde göç politikası ve/veya göçün denetimi kendine oldukça geniş yer

bulmaktadır (Kaygısız, 2013). Yapılan analiz sonrasında da göç kontrolünün Türkiye'nin hedef ve stratejileri içinde kendine büyük bir yer bulduğu saptanmıştır.

4.2. Koruma-Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçları

Gerçekleştirilen doküman analizine göre tüm kategoriler arasında en çok koruma-sahip olma insan ihtiyaçlarına dair referanslara rastlanmıştır. Koruma-sahip olma ihtiyaç kategorisi; en temel düzeyde sosyal güvence, sağlık sistemi, haklar, aile ve iş alanlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda analize dâhil edilen belgelerin tümü incelendiğinde Türkiye'nin yasa ve yönetmeliklerinde bu alanlarla ilgili ihtiyaçların karşılanması adına yapılanlar ve/veya yapılacaklara dair 54; uluslararası belgelerde ise 35 referansa rastlanmıştır.

Değerbilimsel ihtiyaç olarak tanımlanan Koruma-Sahip Olma kategorisindeki insan ihtiyaçları bakım, özerklik, sosyal güvence, aile, iş gibi alanları kapsarken ihtiyaç giderici mekanizmaların da bu alanlara karşılık gelen uluslararası ve ulusal mutabakat, sözleşme ve mevzuatta tanımlandığı görülmektedir. Küresel göç mutabakatında özellikle vurgulanan konu, daha çok gelişmekte olan ülkelerde düzensiz göçmen nüfusunun olması nedeniyle sözleşmeyi imzalayan tüm devletlerin ortak bir biçimde sorumluluk almasını sağlamaktır. Özellikle göç alan devletlerin gelişmekte olan devletler olduğu ve bu ülkelerde sağlık, eğitim, sosyal güvence, konut gibi ihtiyaçlar noktasında sıkıntı yaşandığı ifade edilmektedir (BMMYK, 2020). Dolayısıyla mutabakat, koruma, yardım iş birliğinin arttırılması, sosyal yardımın temini, insana yakışır işin temini ve koşullarının düzenlenmesi, aile bütünleşmesinin sağlanması gibi taahhütleri içermektedir (BM, 2018).

Ulusal mevzuatta tanımlanan düzenli ve düzensiz göçmen tanımı Suriyeli göçmenlerin ülkeye kitlesel olarak göç etmesiyle genişlemiş ve “geçici koruma statüsü” ile birlikte yeni bir tanımlamaya ihtiyaç duyulmuştur. Geçici Koruma Statüsü”; acil ve geçici koruma olarak tanımlanarak, Suriye’den göç edenlere verilen bu statü “koruma” kavramına vurgu yapmakta ve kapsamı farklı bir kavram olarak literatürde yerini almaktadır. Bu koruma kavramının ya da bu statü kavramının kapsamı 04.04.2013 tarihinde kabul edilen 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu çıkartılarak kabul edilmiştir. Bu kanun kapsamında “koruma” kavramının kapsamı şu şekilde ele alınmıştır: Kabul ve Koruma (hukuki), Geri göndermeme (İkincil koruma), Barınma, yaşam alanı ve sosyal çevrenin oluşması adına uyum, kimlik, sosyal güvenlik, sağlık güvencesi.

Küresel göç mutabakatının bağlayıcılığının olmaması (Kekeç, 2018), ülkelerin sorumluluk paylaşımında rollerini yeterli düzeyde yerine getirmemesine çıkış noktası olmuş, ulusal mevzuatta ise taahhüt edilenler gerek kitlesel göçün karmaşası gerekse Türkiye’nin gelişmekte olan ülkeler içerisinde yer alan konumu itibariyle kapasite yetersizliği nedeniyle yerine getirilememiştir. Araştırmada yapılan doküman analizine göre en çok değinilen ihtiyaçlar kategorilerinde Koruma-Sahip Olma (89) yer almaktadır. Buna göre göçmenlerin bakım, özerklik, sosyal güvence, sağlık, iş gibi alanlarda ulusal ve uluslararası taahhüt edilenlerin yerine getirilmediği, mevcut politikaların yeterli düzeyde işlemediği anlaşılmaktadır. Suriyeli göçmenlerin, Türkiye’ye kitlesel olarak gelmesi ile başlayan Türkiye’nin yeni göç süreci bugün artık 10 yıldan fazla bir geçmişe sahip olmasına rağmen en çok referansın koruma-sahip olma kategorisinde bulunması, hala göçmenler adına temel insani ihtiyaçlardan ötesine geçmekte sıkıntılar yaşandığını göstermektedir. Göçmenler için temel insani ihtiyaçların ötesinde insanca bir yaşam sürdürmek için gerekli olan imkanlardan biri de çalışma ve sosyal güvenceye erişimdir.

Koruma-Sahip olma kategorisi ihtiyaçlarından biri olan çalışma hakkı hukuki olarak, “insanın emeği ile geçimini sağlamak için bir işe sahip olma hakkı” olarak tanımlanmaktadır (Yarmalı ve Alp, 2011). Bu hak hem İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 6. ve 23. Maddesinde hem de Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında (md 49/1) “alışma herkesin hak ve ödevidir” şeklinde güvence altına alınmıştır. 2003 yılında yürürlüğe giren ve Türkiye’nin de taraf olduğu “Tüm Göçmen İşçilerin ve Ailelerin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme”de ise adıyla çelişir bir biçimde sadece Avrupa Konseyine üye ölkelerin vatandaşlarını kapsayan göçmenlerin özgürlüklerini, ekonomik ve sosyal güvenliklerini korumak amacıyla düzenlendiği görölmektedir. Buna göre sözleşmenin içeriği incelenmeden sözleşmenin kapsamı ve sınırının bir ayrımcı nitelendirmeye işaret ettiği söylenebilir.

Çalışma izni ve sosyal güvenceye dair YUKK, GKY ve “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların alışma İzinlerine Dair Yönetmelik” (2016) de farklı imkanlar tanımlandığı görölmektedir. Geçici Koruma Yönetmeliği’nde aşağıdaki gibi açıklanan iş piyasasına erişim, Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların alışma İzinlerine Dair Yönetmelik’te detaylandırılmıştır. Bu yönetmeliğin içeriğine göre geçici korunan göçmenlerin çalışma izinlerinin kendilerini işe alan işverenler tarafından yapılması gerektiği görölmektedir. Şartlı mülteci, uluslararası koruma statüsünde bulunan göçmenlere verilen kimlik belgelerinin aynı zamanda çalışma izni yerine geçtiği YUKK’da açıklanmıştır.

Türkiye’nin göç ile ilgili temel yasal metinlerinde göröldüğu gibi mülteci, uluslararası korunan, geçici korunan vb. statüler arasında iş yaşamına erişim açısından da birtakım ikilikler olduğu görölmektedir. Bu, birçok mağduriyete ve hak ihlaline neden olabilecek bir durumdur. Ayrıca eşitlik ilkesinin ihlali olarak da yorumlanabilir. Her ne statüde olursa olsun şu an için yaşamını Türkiye’de sürdürmekte olan göçmenlerin bir kısmının kimlikleri çalışma izni sayılırken bir kısmının işverenleri tarafından çalışma izni başvurusunun yapılması gerekmektedir. Zaten yapılan

araştırmalarda çalışma izni ile çalışma oranının %3'lerde olduğu görülmüştür (BMMYK, 2020). Bu durum çalışma yaşamına katılım ve sosyal güvence elde edebilme hakkı söz konusu olduğunda birtakım yetersizlikler olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de göçmenlere çalışma izni hakkı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından tanınmıştır. Uluslararası İşgücü Kanununa (m.3) göre mülteci ve ikincil koruma statüsüne sahip olan göçmenlerin mevzuatta belirtilmiş olan çalışamayacakları iş alanları ve meslekler kolları haricinde bağımlı ya da bağımsız olarak çalışmaları için bir engel yoktur. Bunun için izin almalarına gerek de yoktur. Göçmenlere kayıt işlemlerinden sonra verilen yabancı kimlik belgesi, çalışma izni olarak işlev göstermekte ve kimlikle hak işlenmektedir (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Müdürlüğü, 2020). Teoride şekillendirilmiş çalışma hakkına ilişkin pratik işleyiş alanda göçmen deneyimlerinde farklılık göstermektedir. İşverenlerin kayıtlı olsun ya da olmasın göçmenlerin iş gücü maliyetlerinin düşüklüğünden faydalandığı, çalışma şartları konusunda yetersizliğin olduğu, özellikle asgari ücret elde etme hakkı ve fazla mesai ücreti ödenmesi konularında düzenlemelere uyulmadığı, sosyal güvence, vergi gibi alanlarda eksik ödeme ya da hiç ödememe gibi eğilimlerin olduğu, sigorta primlerinin ödenmediği, sosyal haklarını bilmeyen ya da bilse de çalışmak zorunda olan göçmenlerin fazla çalışma saatlerine maruz bırakıldığı bilinmektedir (Aslantürk ve Tunç, 2018a). 2011-2016 yıllarında çalışma izni alabilen Suriyeli göçmen sayısında istikrarlı bir artış görülmektedir. Buna göre 2016 yılına kadar olan dönemde 10 binden daha az sayıda Suriyeli uyruklu göçmene çalışma izni verilmişken 2016 yılında “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” ile yaklaşık 30 bin Suriyeli göçmene çalışma izni verilmiştir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın en son açıkladığı çalışma izinleri istatistiklerinde 2020 yılında ise 123.574 göçmene çalışma izni verildiği görülmektedir (2020, Çizelge 4.1). Bu izinler arasında 62.379 Suriyeli göçmenin bulunduğu dikkate alındığında ve 3.5 milyondan fazla Suriyeli göçmenin Türkiye’de bulunduğu göz önünde bulundurulduğunda bu çalışma izinleri oldukça azdır (Aslantürk ve Tunç, 2018b). Bin kişinin üzerinde çalışma izinlerinin verildiği ülke vatandaşlarına dair bir çizelge aşağıda sunulmuştur.

Verilen çalışma izinleri kapsamında hangi göçmenlerin çalışma vizesi ile hangi göçmenlerin uluslararası koruma, mülteci veya geçici koruma altında bu izinleri aldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat görüldüğü gibi en çok çalışma izninin Suriyeli göçmenlere verildiği anlaşılmaktadır.

Çizelge 4.1. 2020 yılında Türkiye’de verilen çalışma izinleri (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2020)

Uyruk	Çalışma İzni Sayısı
Afganistan	1921
Suriye	62.379
Azerbaycan	2945
Çin	1611
Endonezya	1417
Filipinler	1603
Gürcistan	4873
Irak	1794
İran	4015
Kırgızistan	3505
Özbekistan	4383
Türkmenistan	9721
Ukrayna	2271
Rusya	3124
Moldova	1240
Nepal	1421

Her ne kadar mevzuat ve sözleşmelerde göçmenlerin çalışma hakkının güvence altına alındığı ifade edilse de iş gücü piyasalarında kayıt dışı istihdamın arttığı ve buna paralel olarak yerel işsizliğin arttığı da görülmektedir. 18 yaş altındaki çocuk göçmenlerin %31 hane bütçesine katkıda bulunmak için çalışmak zorunda olduğu da bilinmektedir (Dünya Gıda Programı, 2018). Bu durum hem sosyal güvence eksikliği hem de çocuk işçiliği gibi ciddi sorunlara neden olmaktadır. Bir diğer çarpıcı gerçek ise yapılan bir araştırmaya göre Suriyeli göçmenlerin yaşadığı hanelerin %84’ünde en az bir kişinin çalışmasına rağmen kayıtlı olarak çalışanların sadece %3 oranında olmasıdır (UNHCR, 2020). Çalışma izni olarak istihdama katılım oranının ciddi anlamda toplamda istihdama katılan göçmen sayılarını yansıtmadığı ve özellikle kayıt dışı çalışan göçmenlerin eşitsizliğe ve hak ihlaline uğradığı görülmektedir. Her ne

kadar sosyal güvence ve iş yaşamına katılım yasa ve yönetmeliklerle düzenlese de pratikte engellenemeyen bir kayıt dışı çalışma eğiliminin olduğu saptanmaktadır. Örneğin Uşak ilinde yapılan bir çalışmada Afganlı göçmenlerin genel olarak kaçak şekilde ve “merdiven altı” olarak tabir edilen yasa dışı atölyelerde çalıştıkları görülmüştür (Güler, 2020). Dahası Afganlı göçmenlerin düşük ücretle, sosyal güvence olmadan uzun çalışma süreleri boyunca çalıştırıldığı da çarpıcı bir sonuçtur. Bu durum insan hakları ihlallerine, sosyal güvencesizliğe ve sosyal sorunlara neden olmaktadır.

Ager ve Strang (2008), göçmenlerin sosyal çevre ile uyumunu ve toplumdaki dengeyi tanımlamak için uyumu, “haklar ve uygulamalar, toplum içindeki gruplar arasındaki sosyal bağlantı süreçleri, dil, kültür ve yerel çevre ile ilgili engellerin azlığı” şeklinde tanımlamaktadır. Özellikle vurgulanan konut, eğitim, istihdam ve sağlık konularında başarılı yönetilen sürecin ve erişiminin belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Fakat görüldüğü gibi istihdam ve sosyal güvence konularında çok fazla engel bulunmaktadır ve bu durum uyumun sağlanmasını derinden etkilemektedir. Göçmenlerin, insan onuruna yakışır bir yaşam sürebilmesinin ve bulundukları ülkeyle uyum geliştirebilmelerinin en temelinde iş yaşamına sorunsuz ve güvencesiz katılımları reddedilemez bir gerçektir.

4.3. Yaşamını Sürdürebilme-Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçları

Gerçekleştirilen doküman analizine göre tüm kategoriler arasında en çok rastlanan ikinci kategori göçmenlerin Yaşamını Sürdürebilme-Sahip Olma insan ihtiyaçlarına dair referanslardır. Yaşamını Sürdürebilme-Sahip Olma ihtiyaç kategorisi yiyecek, barınak ve iş alanlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda analize dâhil edilen belgeler incelendiğinde Türkiye’nin yasa ve yönetmeliklerinde bu alanlarla ilgili

ihtiyaçların karşılanması adına yapılanlar ve/veya yapılacaklara dair 40; uluslararası belgelerde ise 22 referansa rastlanmıştır.

İnsanların yaşamını insan onuruna yakışır bir biçimde ve insan hakları temelinde sürdürebilmesi öncelikle temel ihtiyaçlar olarak tanımlanabilecek barınma, yiyecek ve bir işte çalışarak yaşamın idamesinde gerekli olan maddi kaynaklara ulaşmaktır. Göçmenlerin özellikle acil koruma ile sığınan göçmenlere ilişkin gerçekleştirilen doküman analizinde ivedilikle koruma ihtiyaçlarını belirttiği, tüm kategoriler arasında en çok rastlanan ikinci kategorinin ise Yaşamını Sürdürebilme-Sahip Olma insan ihtiyaçlarına dair referanslar olduğu bulgulanmıştır. Genel olarak bu bulgular kapsamında yiyecek ve barınma gibi en temel insani ihtiyaçlar ele alınmaktadır. Bu analize paralel olarak yaşamını sürdürebilme-sahip olma kategorisinde değinilen insan ihtiyaçlarına hem yerel hem de uluslararası düzeyde büyük pay ve bütçe ayrıldığına ilişkin bulgular da saptanmıştır. Buna rağmen bütçe göstergeleri, yapılan araştırmalarda göçmenlerin barınma, yiyecek ve iş gibi temel ihtiyaçlarında yetersizlik yaşadığı sonucunu değiştirmemektedir. Bu durum Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye ayırdığı bütçeden de anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki Mülteciler İçin Mali Yardım Programı kapsamında ayırdığı toplam 6 milyon avroluk bütçenin ilk etabında 3 milyon avro Türkiye'deki projelere destek verilmek suretiyle aktarılmıştır. Bu bütçenin insani ve insani olmayan yardım kalemleri olarak ikiye bölünmüştür ve insani yardım kapsamında 1,4 milyar avro ile insani olmayan yardım kapsamında 1,6 milyar avro ayrılmıştır. Bu kapsamda insani yardım kalemi kapsamı; temel insan ihtiyaçları olarak nitelendirilebilen barınma ve beslenme olarak ön plana çıkmaktadır. İnsani olmayan yardım ise eğitim, sağlık, altyapı, göç yönetimi ve sosyoekonomik destek olarak tanımlanmaktadır. Bu iki bütçe kalemine neredeyse eşit pay verilmiştir (Avrupa Birliği, 2019). Ayrıca Dünya Gıda Programı, Türkiye'deki 7 ilde belediyelerle iş birliği ile günlük 11,500 civarında sıcak yemek dağıtımını yapmakta ve hala kamplarda bulunan 46,654 göçmen için aylık 120 TL olan bir yardım sunmaktadır (2020).

Suriyelilerin barınma durumları ve koşulları ile ilgili yapılan araştırmada, Suriyelilerin büyük çoğunluğunun depo, bodrum, üzeri naylon veya plastikle örtülmüş gecekondularda yaşadığını göstermektedir (Barın, 2015). Suriyelilerin barınma koşullarının sağlık koşulları açısından elverişsiz olduğu ve asgari insani koşulları sağlayamadığı görülmektedir. Yapılan başka bir araştırmada göçmenlerin %28'ini barınaklarının hijyen koşulları açısından yetersiz olduğu ve %19'unun hava koşullarına karşı korunağı yetersiz barınma koşullarının olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan değerlendirmeye göre ise barınakların %11'inin “yaşanmaz” durumda olduğu saptanmıştır. Bu bulgular doğrultusunda araştırmaya katılan göçmenlerin yarısından fazlasının barınma sorunu yaşadığı anlaşılmaktadır. Bir diğer çalışmada ise Suriyeli katılımcıların %33'ünün hala barınma ile ilgili sorunlar yaşadıkları saptanmıştır (Aslan ve Güngör, 2019). Bu araştırmada katılımcıların elde ettikleri aylık gelirlerin çok büyük bir kısmının barınmaya harcandığı; bu nedenle birkaç aile bir arada yaşandığını ve bulabildikleri evlerinde fiziksel, hijyenik anlamda kötü durumda olduğu görülmüştür.

Göçmenlerin yiyecek ihtiyaçlarına ilişkin araştırmaların bir işte çalışma ve yardımlarla ilgili olduğu görülmektedir. Buna göre sığınmacılarla yapılan bir araştırmada göçmenlerin %95'inin ekonomik olarak sıkıntı yaşadığı, %70'inin Türkiye’de kısa süreli de olsa hiç çalışmadığı ortaya çıkmıştır (Buz, 2008). 2014 yılında AFAD’ın yaptığı araştırmada ise “yeterli yiyeceğe ya da yiyecek temin edebilecek paraya sahip misiniz?” sorusunu göçmen kadınların %78'inin olumsuz cevapladığı görülmüştür. Aynı çalışmada yine kadınların kamp içinde maddi olarak daha az zorluk yaşadığı, kamp dışındaki kadınların ise yaklaşık %97'sinin gelir elde edebilecek bir durumunun olmadığı belirlenmiştir (AFAD, 2014b). Özellikle barınma ve gelir konusunda kadınların erkek göçmenlere göre daha fazla sorun yaşadığı görülmektedir. SGDD ve UNWOMEN’in (BM, 2018) yaptığı çalışmada özellikle kadınların konut elverişliliği, temel hayat masrafları, kalabalık ve özel alana sahip olmada eksikliği, sıklıkla taşınma sorunları yaşadığı belirlenmiştir.

Denizli ilindeki Suriyeli göçmenler gerçekleştirilen bir araştırmada; işçi olarak çalışanların günlük yevmiyelerinin genel olarak 40 TL olduğu ve aylık olarak ancak 1100-1200 TL kazanabildikleri; daha yüksek yevmiye alanların ise mevsimlik olarak iş bulamamaktan dolayı aylık gelirlerinin yine 1200 TL üzerine çıkmadığı saptanmıştır. Üstelik araştırmaya katılan Suriyeli katılımcıların hiçbirinin sigortası olmadığı ve talep ettiklerinde işten çıkarılmakla tehdit edildikleri görülmüştür (Akbaş ve Ünlütürk Ulutaş, 2018). Alanda gerçekleştirilen araştırmalarda ise beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak adına sunulan sosyal yardımların yetersiz kaldığı görülmektedir. Suriye Barometresi araştırmasını gerçekleştiren Erdoğan'a (2020) göre aylık kişi başı 120 TL⁵ olarak ödenen AB destekli Sosyal Uyum Yardımı Programı kapsamındaki bu meblağ ile göçmenlerin beslenme ihtiyaçlarının yanı sıra kira, faturalar gibi giderleri de ödemesi beklenmektedir fakat bu meblağ tüm bunlar için oldukça yetersizdir. Aynı araştırmada tüm Türkiye'den 1418 Suriyeli sığınmacıya Türk devletinin sunduğu yardımların yeterliliği de sorulmuştur. Katılımcıların %64'ü kalacak yer ve %61,6'sı gıda yardımlarının yeterli olmadığını belirtmiştir. İstanbul'da gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise katılımcıların %18'inin sosyal yardım alamamaktan şikayetçi olduğu ve %68'nin maddi sorunlar yaşadığı görülmüştür (Güngör Aslan ve Güngör, 2019). Beslenme ve barınma ihtiyacının karşılanabilmesindeki en temel faktör elbette insanca yaşamayı sağlayabilecek oranda gelir elde edilebilecek bir işte çalışmaktır. Bu araştırmada da vurgulandığı gibi Türkiye'nin yasa ve belgelerinde kendine yer bulan iş yaşamına katılım hakkı pratikte yeterli düzeyde karşılanmadığından dolayı iş dünyasının en alt basamağında bulunan göçmenlerin vasıfsız, güvencesiz, düşük ücretle ve uzun saatler çalışmasından dolayı beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar bir gelire sahip olmaması şaşırtıcı değildir.

---

⁵ 2021 itibarıyla bu miktar kişi başı 155 TL olarak verilmektedir (<https://kizilaykart.org/tr/faq0.html>)

4.4. Yaşamını Sürdürebilme-Varoluş Kategorisindeki İnsan İhtiyaçları

Yaşamını Sürdürebilme-Varoluş ihtiyaç kategorisi fiziksel ve zihinsel sağlık, denge, espri anlayışı ve uyum alanlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda analize dâhil edilen belgeler incelendiğinde Türkiye'nin yasa ve yönetmeliklerinde bu alanlarla ilgili ihtiyaçların karşılanması adına yapılanlar ve/veya yapılacaklara dair 22; uluslararası belgelerde ise 24 referansa rastlanmıştır. Bu kategorideki bulgulardan fiziksel sağlık alanında olanlar Koruma-Sahip Olma kategorisindekilerle örtüştüğü için bu bölümde uyum ve zihinsel sağlık alanındaki sonuçlara ve tartışmaya yer verilmiştir. Bu ihtiyaç kategorisinde bulunmasına rağmen denge ve espri anlayışı alanlarında ise hiçbir referansa ulaşılamamıştır. Ayrıca uyum çalışmalarının doğası gereği genelde kalışları uzun ve/veya kalıcı olan göçmenlere (geçici korunanalar, mülteciler) yönelik olduğu için bu bölümde Türkiye'den başka bir ülkeye geçiş durumları bulunan uluslararası korunanlar ele alınmamıştır.

Uyum

Göçmenler ve etnik azınlıklarla çalışma sosyal hizmet disiplinin ve mesleğinin çeşitlilik ve farklılıklar saygı misyonlarının yerine getirilmesinde önemli yeri olan bir alandır. Sosyal hizmet ve göçmenlerle çalışma literatürü; bu çalışmaların çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınmasını gerektiğini ve özellikle dezavantajlar, eşitsizlikler ve ayrımcılığın göçmenlerin aldıkları hizmetleri şekillendirdiği gerçeğine odaklanmaktadır (Boccagni, 2015). Bahsedilen dezavantajlar ve ayrımcılık uygulamaları ancak etkili uyum çalışmaları ile ortadan kaldırılabilir. Uyum çalışmalarının, göçmenlerin yaşam kalitesini arttırdığı yapılan araştırmalarla da ortaya konmuştur (Choi ve ark., 2019). Fakat bu tez kapsamında yapılan doküman analizinden elde edilen bulgularda uyum alanına dair çok fazla referansla karşılaşılmamıştır.

Türkiye’de göçmenlerin uyumu ile ilgili doğrudan sorumluluğu bulunan kurum YUKK’ta görev ve yetkileri belirlenmiş olan İç İşleri Bakanlığı’na Göç İdaresi’dir. YUKK’un 96.Maddesi’nde bu uyum çalışmalarına dair bilgiler sunulmuştur. Buna göre uyum konusundaki esas sorumluluk Göç İdaresi Başkanlığı’na aittir. Ülkemizde bulunan göçmenlerin “*ülkenin siyasi yapısı, dili, hukuki sistemi, kültürü ve tarihi ile hak ve yükümlülüklerinin temel düzeyde anlatıldığı*” kurslara katılabileceği; kamusal hizmetlerden yararlanma, ekonomik hayata katılma, eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişme; kültürel ve sosyal yaşamla ilgili bilgilendirme faaliyetlerin kamu ve sivil toplum desteği ile planlanabileceği ifade edilmektedir.

Bu bağlamda T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün 2016 yılı Türkiye Göç Raporu’nda (2016) uyum faaliyetleri kapsamında MEB Yaşam Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü ile Göç İdaresi’nin 6-11 yaş arası çocuklara yönelik eğitim ve uyum kitleri hazırladığı ve İnsan Ticareti Mağduru Acil Yardım ve İhbar Hattı kurulduğu (YİMER) ifade edilmektedir. Uyum ile ilgili diğer bağlantılı çalışmalara uluslararası kuruluşlar bünyesinde gerçekleştirilen hizmetlerde rastlanmıştır. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu Türkiye ofisi, belirli illerde kadın ve kız çocukları için güvenli alanlar kurmuş, buralarda birçok göçmen ile toplumsal cinsiyete dayalı şiddet konusunda farkındalık çalışmaları yürütmüş ve kurdukları gençlik merkezlerinde birçok gence ulaşmıştır (UNFPA, 2018). BMMYK ise Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Sosyal Hizmet Merkezleri’nde sunulan hizmetlerin sığınmacı ve mültecileri de kapsayacak şekilde genişletilmesine destek olmaktadır (BMMYK, 2018).

Ayrıca Türk Kızılay’ı da göçmenlerin uyumlarına yönelik hizmetler sunmaktadır. Türkiye’de kamp dışında barınan Suriyeli göçmenlere yönelik

psikososyal hizmetler, koruma, eğitim ve sağlık desteği sunmak amacıyla 8 toplum ve 1 çocuk merkezinde çalışmalar yürütmektedir (TBMM, 2016)

Uyum ve toplumsal bütünleşmenin önündeki en büyük engellerden biri ülkemize kabul edilen Suriyeli göçmenlerin ilk yıllarda “misafir” olarak tanımlamalarıdır. Misafirlik olgusu, en temelde bir geri dönüş durumunu içinde barındırmaktadır. Geri dönüşü beklenen insanların da uyum ve toplumsal bütünleşmesinin tartışılması imkansızdır. Bu nedenle Türkiye’deki göçmenlerin misafir ve geçicilik kavramları üzerinden yaklaşılması uyum çalışmalarını da etkilemiştir. Doküman analizinin verilerine göre de uyum çalışmalarında geri kalındığı görülmektedir; öyle ki analiz kapsamında taranan belgelerde uyum çalışmalarına dair oldukça az referans ile karşılaşmıştır (22 adet). Yıllar geçtikten sonra özellikle Suriyeli göçmenlerin geçici olmadıklarının anlaşılması ile birtakım önlemler ve yasalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Fakat Suriyelilerin “geçici koruma” statüsü altına alınması ile birlikte ortaya çıkan bu yeni önlemler ve yasalar, yine uzun vadeli olamamış ve sonunda vatandaşlık hakkı sunabilecek bir düzeyde yapılandırılmamıştır. Bu nedenle Suriyelilerin ne göçmen ne misafir gibi muğlak bir durumda kaldıkları söylenebilir (Baban ve ark., 2017). Uyum politikalarının geliştirilmesinin, kalıcılığı özendirme ihtimalinden dolayı devletler tarafından sıcak bakılan bir konu olmadığı görülmektedir fakat Türkiye gibi sınırları içinde 1.7 milyondan fazla genç ve çocuk göçmen olan ve araştırmalarda geri dönüş arzularının azaldığı görülen ve 10 yılı aşkın bir süredir Türkiye’de kendilerine yaşam kuran göçmenlerin olduğu bir ülkede artık uyum politika ve çalışmasının tam randımanlı olarak uygulanmasından kaçınmak riskli ve tehlikeli görülmektedir (Erdoğan, 2020).

Göçmenlerin toplumsal uyumu denildiği zaman sosyal haklarının tanınması ön plana çıkmaktadır. Eğitim, barınma, çalışma ve vatandaşlık hakları bu sosyal haklar içinde yer almaktadır (Aygün ve Kaya, 2016). Benzer bir şekilde ABD’de göçmenlerin uyumu ile ilgili yapılan bir araştırmada, eğitim düzeyleri ve iş sahibi olma oranlarının

düşük olduğu göçmen gruplarının toplumsal uyum konusunda en çok sıkıntı yaşayan gruplar oldukları ortaya çıkmıştır. Araştırmacılara göre haneye giren gelir ve eğitim düzeyi yükselmediğinde göçmenlerin topluma uyumu da zorlaşmaktadır (Griffiths ve Loy, 2018). Araştırmada göçmen gruplarının kültürel, ekonomik ve eğitimsel özelliklerine göre özelleştirilmiş hizmetlerin sunulması gerekliliğinin üzerinde durulmuştur. Bu tez kapsamında ortaya çıkan eğitim ve ekonomik bulgular da göçmenlerin ekonomik ve eğitimsel sorunlarını ortaya koymuştur. Bu nedenle göçmenlerin Türkiye'ye uyumunda birtakım sorunlar olduğu söylenebilir. 2019 yılı Suriyeliler Barometresi araştırması da bunu ortaya koymaktadır. Araştırmada Türk katılımcılara, Suriyeli göçmenlerin Türk toplumuna ne kadar uyum sağladıklarına dair bir soru yöneltilmiş ve sadece katılımcıların %13,2'si Suriyelilerin Türk toplumuna bütünüyle uyum sağladıklarını ifade etmişlerdir. Fakat aynı soru Suriyeli katılımcılara yöneltildiğinde %51,6'sı Türk toplumuna uyum sağladıklarını söylemişlerdir. Bu bakış açlarındaki fark, uyum sürecinin duygusal ve sübjektif olarak değerlendirildiğini göstermektedir; fakat uyum süreci göçmenlerin Türkiye'ye olan kültürel yakınlığı, aynı dini paylaşma ve misafirlik-geçicilik gibi temel söylemlerden ziyade hak, hukuk ve sosyal adalet temelinde gerçekleştirilmesi gereken bir konudur. İsrail'e Darfur'dan gelen sığınmacılarla gerçekleştirilen bir çalışma; göçmenlerin uyumu kapsamında İsrail hükümetinin iş, eğitim ve sosyal destek konularında yetersiz kalmasının sığınmacıların ülke içinde olumsuz deneyimler yaşamalarına ve ırkçılığa maruz kalmalarına neden olduğunu göstermiştir (Slonim-Nevo ve Lavie-Ajayi, 2017). Türk devleti, İsrail devleti gibi göçmenlere dair hiçbir yasası veya hizmeti olmayan bir devlet olmamasına rağmen göçmenlere sunulan haklar ve hizmetler noktasındaki gelişmeler sağlanmazsa toplumsal kabul ve uyum süreçlerinde sorunlar çıkacağı öngörülebilir çünkü *“toplumsal kabul ve dayanışmada belirgin bir azalma, endişelerde ise artış gözlenmektedir. Yani Türk toplumunun kabulü, büyük ölçüde “tahammül”e dönüşmektedir.”* (Erdoğan, 2020).

Gerçekleştirilen doküman analizinin bulgularına göre göçmenlerin insan ihtiyaçları kategorilerinde en çok Koruma-Sahip Olma (89) ve Yaşamını Sürdürme-Sahip Olma (62) alanlarında referansa rastlanmıştır. Bu ihtiyaç kategorileri içinde

sağlık, yiyecek ve barınma gibi ihtiyaçları yer almaktadır. İnsan ihtiyaçları açısından en temel ihtiyaçlar olarak görülebilecek olan bu ihtiyaç alanları haricinde; göçmenlerin içinde yaşadıkları topluma uyumları ve insanca bir yaşama sahip olmaya dair ihtiyaçlarını yansıtacak olan Duygulanım, Anlama, Katılım, Etkileşim, Eyleme alanlarında 0-10 arasında referansa rastlanması uyum çalışmalarındaki eksiklikleri göstermektedir denilebilir. İnsanların bir topluma uyumu ve kendilerine güven içinde bir yaşam kurabilmeleri için sadece insani temel ihtiyaçlarının karşılanması yeterli değildir (Max-Neef, 2007). Avrupa Birliği Denetçiler Mahkemesi'nin Türkiye'de göçmenlerle gerçekleştirilen 10 adet projeyi denetlediği çalışmasında tüm denetlenen projelerde göçmenlerin temel barınma, gıda, sağlık ve korunma ihtiyaçlarının karşılanması noktasında yardım edildiği sonucuna ulaşılmıştır (AB Denetçiler Mahkemesi, 2018).

Doküman analizi kapsamında incelenen belgelerden olan “Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu Göç ve Uyum Raporu” içerisinde uyum ile ilgili temel sorumluluğun İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan Göç idaresinde olduğu ifade edilmektedir. Bu rapor kapsamında görüşleri alınan o zamanın Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Müdürü Murat Erdoğan, 2016 yılında komisyonla olan görüşmesinde göçmenlerin uyumundan sorumlu olan Göç İdaresi Başkanlığı'nın topluma uyum konusunda çalışmalar yürütmesinin mümkün olmadığını; çünkü başkanlığın İç İşleri Bakanlığı'na bağlı olmasından dolayı doğası gereği güvenlik odağında olduğunu ifade etmiştir. Bu açıdan uyum ile ilgili faaliyetlerin yükünün yerel yönetimler ve kaymakamlıkların çekmekte olduğunu ve bu şekilde bir sistemin işlemediğini belirtmiştir.

Görülmektedir ki göçmenlere sunulacak hizmet ve oluşturulacak yasal düzenlemelerdeki güvenlik odağı insan ihtiyaçlarının göz ardı edilmesine neden

olmaktadır. Bu durum Türkiye'nin göç alanındaki hedef ve stratejilerinin incelendiği doküman analizinde de ortaya konulmuştur.

Türkiye'nin göçmenlerin uyumuna dair öneriler de bulunan Murat Erdoğan; gerçekleştirilecek uyum politika ve stratejilerinde göçmenlerin katılımının önemini de belirtmiştir. Fakat bu tez çalışmasının bulgularında da görüldüğü gibi göçmenlerin Katılım kategorisindeki ihtiyaçları oldukça ihmal edilmektedir.

TBMM'nin aynı raporu içinde görüşü alınan İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi Başkanı Metin Çorabatır da benzer kaygı ve önerileri dile getirmiştir. Türkiye'nin sığınma sisteminin geçicilik üzerine kurulmuş olmasının göçmenlerin entegrasyonu açısından en temel sorun olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi çekincenin getirdiği sınırlama ile uluslararası hukukta mevcut olmayan yeni göçmen statülerinin YUKK ile birlikte yaratılmak zorunda kalınmasından dolayı özellikle Suriyeli göçmenler özelinde bir statü sorunu olduğunu ortaya koymuştur (TBMM, 2016).

Türkiye'nin uluslararası hukuk ile düzenlenmeyen yeni kavramlar (şartlı mülteci ve ikincil koruma) kullanmasının (TBMM, 2016) göçmen hakları ve en nihayetinde uyum üzerinde olumsuz etkisi olduğu açıktır. YUKK ve GKY içinde de bu kavramlar nedeniyle oluşan bir belirsizlik durumu vardır. Suriyeli göçmenlere verilen geçici koruma statülerinin doğal bir sonucu olarak “geçicilik” ön plana çıkmaktadır ve geçiciliğinin mahiyeti hala net olarak bilinmemektedir. Bu durum geçicilik olgusu ortadan kaldırılmadan insani ihtiyaçlar ve haklar bağlamında sunulan hizmetlerin de kalıcılığını etkilemektedir. Tüm bunlar Türkiye'nin hala göç alanında kalıcı çözümlere dair bir direnci olduğuna işaret etmektedir. Zira Avrupa Birliği Denetçiler Mahkemesi'nin Türkiye ile ilgili raporunda; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde AB fonları desteği ile oluşturulan ve yürütülen göçmenlere yönelik sosyoekonomik destek sisteminin Türkiye tarafından devralınması

beklenirken hala bu adım atılmadığı belirtilmiştir (AB Denetçiler Mahkemesi, 2018). Uyum süreci için kalıcı ve sağlam adımlar atılması gerektiği hem bu tez çalışmasının bulgularında hem de alandaki uzman görüşlerinde ve araştırmalarda ortaya koyulmuştur.

Zihinsel Sağlık

Sağlık hizmetlerine ve sağlık sistemlerine erişim hakkı uluslararası düzeyde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Cenevre Sözleşmesi gibi temel insan hakları metinlerinde tanımlanmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de de göçmenlerin sağlık sistemlerine erişim hakları bulunmaktadır. Bu erişim hakkı ve sunulacak hizmetler YUKK, GKY’de ve AFAD ile Sağlık Bakanlığı’nın yönetmelik ve genelgelerinde açıklanmaktadır. Bunlara göre temel ve acil sağlık hizmetlerine göçmenlerin ulaşabildiği görülmektedir (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2013; Yabancılar ve Uluslararası koruma Kanunu, 2013).

İnsani temel ihtiyaçlar arasında kabul edilen sağlık sistemine erişim incelenen dokümanlar arasında görüldüğü kendisine en geniş yer bulan haklar arasındadır. Zihinsel sağlık açısından baktığımız zaman Sağlık Bakanlığı Geçici Koruma Yönergesi’nin (2015) 8. Maddesi’nde psikolojik ve maddenin kötüye kullanımı sorunu yaşadığı saptanan geçici korunanalar hakkında gereken önlemlerin alınacağı ve ruhsal rahatsızlıkları bulunanların takiplerinin ve işlemlerinin Türkiye Halk Sağlığı Kurumu tarafından belirlenecek kurallara göre gerçekleştirileceği yer almaktadır.

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü bünyesinde Göç Sağlığı Dairesi Başkanlığı bulunmaktadır. Bu başkanlık içinde Göçmen Sağlığı Merkezleri,

Yabancı Uyruklular Polikliniği ve Gönüllü Sağlık Tesisleri yer almaktadır. Ruh sağlığı özelinde bakıldığında ise; AB fonu ile gerçekleştirilen “Geçici koruma altındaki Suriyelilerin sağlık statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi Projesi (SIHHAT I)” kapsamında Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri’nin hem Türk hem Suriyeli nüfusa hizmet etme potansiyeli ile geliştirildiği görülmüştür. Bu merkezler, sadece belirli şehirlerde (Adana, Bursa, Hatay, Şanlıurfa, İstanbul, Mardin, İzmir, Kilis, Gaziantep) mevcuttur ve toplam yardım edilen kişi sayısı 2000’dir (SIHHAT Projesi, b.t). 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla projenin ilerleme göstergeleri arasında “102.859 mültecinin ruh sağlığı ve psiko-sosyal destek hizmetlerinin alması” bulunmaktadır (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2020).

Bahsedilen projenin devamı niteliğinde olan “Geçici koruma altındaki Suriyelilerin sağlık statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi Projesi (SIHHAT II)” nde ise “... hedef illerde mobil hizmetler aracılığıyla ruh sağlığı ve psiko-sosyal destek hizmetlerini en az 75 G/GSM'ye (Göçmen Sağlığı Merkezi) çıkarmayı amaçlamaktadır. Ruh sağlığı ve psiko-sosyal destek faaliyetleri bireysel danışmanlık, vaka yönetimi, hasta sevki ve destek grupları aracılığıyla sağlanacaktır” hedefi belirlenmiştir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2020).

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü bünyesinde Göç Sağlığı Dairesi Başkanlığı’na bağlı ve Suriyeli göçmenler dışında kalan göçmenler için hizmet vermesi planlanmış olan Yabancı Uyruklular Poliklinikleri (YUP) açılmaktadır (Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2021). Bu poliklinikler kapsamında “koruyucu sağlık hizmetleri ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele öncelikli olmak üzere birinci basamak sağlık hizmetleri” sunulmaktadır. Fakat bu poliklinikler kapsamında ruh sağlığı hizmetlerinin sunulup sunulmadığı belirsizdir.

Genel olarak fiziksel sağlık alanında referanslar oldukça fazla olmasına rağmen zihinsel sağlık alanında görece daha azdır. Ulaşılan referanslarda göçmenlerin ruh

sağlığı hizmetlerinden yararlanma oranları da oldukça düşük olarak değerlendirilmektedir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2020). Göçmenlerin, ülkelerinden genellikle olumsuz yaşam olayları nedeniyle ayrıldıkları düşünüldüğünde ise ruh sağlığı hizmetlerinin kritik önemi ortaya çıkmaktadır. Öyle ki alanda yapılan bir araştırmada göçmenlerin, göç kararı öncesinde yaşadıkları zorluklar incelenmiş ve bu zorlukların nerdeyse hepsinin psikolojik travma yaratacak deneyimlerden oluştuğu saptanmıştır. Araştırmaya göre bu deneyimler, sevdiklerinin kaybı, insan haklarından mahrum bırakılma ve hapsedilme, temel ihtiyaçları karşılamada zorluk, askeri güçlerle ile yaşanan çatışmalar, şiddet ve işkenceye şahit olma, ayrımcılık, ailesi hakkında endişe ve son olarak fiziksel yaralanmalardır. Zaten katılımcılarda bu deneyimlerin kendilerinin psikolojik durumlarını bozduğunu, sosyal çevrelerinden ayrı düştiklerini ve sosyal işlevselliklerinde bozulmalar olduğunu ifade etmişlerdir (Cantekin, 2018). Göçmenlerin yaşadıkları zorluklar karşısında göç kararı aldıktan sonra Türkiye'ye gelmeyi takiben ifade ettikleri zorluklar ise göç öncesi psikolojik zorlukların göç sonrası da devam ettiğini göstermiştir. Göçmenler göç sonrasında yaşadıkları zorluklar analiz edildiğinde kimlik, rol ve statü kayıpları; sevdiklerinden ayrı düşme veya kaybetme, ekonomik zorluklar, uyum göstermede yaşanan güçlükler, cinsiyete bağlı ortaya çıkan sorunlar ve sağlık sorunları yaşadıkları saptanmıştır (Cantekin, 2018). Suriyeli göçmenler yapılan bir diğer çalışmada ise araştırmaya katılan 76 Suriyeli göçmenin yaşadıkları sorunlar incelenmiş ve açık ara ile psikososyal sorunların çok fazla olduğu saptanmıştır. Katılımcıların %76'sı sosyal izolasyon, olumsuz duygular, tükenme, kayıp ve travma yaşama, çaresizlik, belirsizlik, kaçırılma korkusu, tanıdık ve akrabalarından uzak kalma, ayrımcılığa maruz kalma ve yakınlarının kaybı konularında endişeler yaşamaktadır (Güneş Aslan ve Güngör 2019).

Fiziksel sağlık ve hayatta kalma elbette en önemli unsurlardan biridir fakat göç sonrası güvenli bir ülkeye geçen göçmenlerin bir anda yaşadıkları tüm psikolojik travmalardan kurtulacağını düşünmek ve güvenli bir ülkeye geldikten sonra da hiçbir zihinsel veya psikolojik sorun yaşamayacaklarını varsaymak oldukça yanlıştır. Bu tez araştırmasının sonucunda da göçmenlerin ruhsal sağlıkları üzerine hizmetlerin yetersiz olarak ortaya çıkması oldukça büyük bir sorun alanı yaratmaktadır. Alanda yapılan araştırmalarda bu bulguları desteklemektedir (Güneş Aslan ve Güngör, 2019; Akgül

Gök ve Arslan, 2019; Cantekin ve Gençöz, 2017; Cantekin, 2018; İnaç, 2018; Gültaç ve Balçık, 2018).

Gültaç ve Balçık'ın Türkiye'deki Suriyeli bireylere yönelik sağlık politikalarını inceledikleri çalışmalarında Türkiye'nin birinci basamak sağlık hizmetlerine ağırlık verdiğini fakat hem vatandaşların hem de göçmenlerin sağlığını korumak adına ilaç ve malzeme temini, çevre sağlığı, sosyal hizmetler ve psikolojik sağlık hizmetleri konularında politikalar geliştirilmesi sonucuna varmışlardır (2018). Bu tez kapsamında yapılan doküman analizinde de birinci basamak sağlık hizmetlerine dair referansların ve buna bağlı hizmetlerin fazla olduğu ama zihinsel sağlık ve psikolojik destek hizmetlerindeki eksiklikler olduğu saptanmıştır.

4.5. Koruma-Eyleme Kategorisindeki İnsan İhtiyaçları

Gerçekleştirilen doküman analizine göre tüm kategoriler arasında en çok referansa rastlanan kategorilerden biri de göçmenlerin koruma-eyleme insan ihtiyaçları kategorisi olmuştur. Koruma-eyleme ihtiyaç kategorisi iş birliği, koruma, planlama, ilgilenme, yardım ve iyileştirme alanlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda analize dâhil edilen belgeler incelendiğinde Türkiye'nin yasa ve yönetmeliklerinde bu alanlarla ilgili ihtiyaçların karşılanması adına yapılanlar ve/veya yapılacaklara dair 20; uluslararası belgelerde ise 15 referansa rastlanmıştır.

Koruma, yardım ve iyileştirme kapsamında incelenen dokümanlar arasında YUKK ve GKY'nin yine temel noktaları ele aldığı görüşmüştür. YUKK'nda refakatsiz çocuklar için çocuğun yüksek yararı ilkesi ile çalışılacağı ve bu çocuklar için 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanun'u uygulanacağı; özel ihtiyaç sahiplerine sunulacak iş ve işlemlerde öncelik verileceği ve işkenceye, psikolojik, bedensel ve

cinsel şiddete uğramış kişilere yeterli tedavinin sağlanacağı ortaya konmuştur. Benzer şekilde GKY’nde koruma ve iyileştirmeye dair hizmetlerin içeriği sosyal yardım ve hizmetler başlığı altında açıklanmış ve ihtiyaç sahibi olanların Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları’ndan yararlanabileceği ve sosyal hizmetlere erişimde sorumlu kurumun Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Çocuk Koruma Kanunu, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunmasına Dair Yönetmeliği’n yabancı kişiler için hemen uygulanacağı da yönetmelikte yer almaktadır. GKY’e göre özel ihtiyaç sahipleri, herhangi bir ücret ödmeden sağlık, psikososyal destek ve rehabilitasyon hizmetlerinden mevcut imkanlar dahilinde yararlanabilir denmektedir.

Koruma alanı söz konusu olduğunda dezavantajlı gruplar ve onların ihtiyaçlarına dair yapılan çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Fakat korumanın niteliğinin ve hangi gruplar için ne anlam ifade ettiği önemli bir noktadır. Bu bağlamda, sosyal bilimler alanında göçmenlerin ülkelerinden ayrılma nedenlerini zorunlu ve/veya gönüllü olarak sınıflandırılması ile verilen göçmen statülerinin eksikliğine dikkat çeken tartışmalar mevcuttur. Buna göre göçün bireysel olarak niteliğinden ziyade sunulan ve elde edilen sosyal haklar bağlamında ele alınması gereken bir kavram olduğu vurgulanmaktadır (Valtonen, 2016; Castles ve Laughna, 2005; Coşkun, 2017). Bu noktada göçmenleri koruyucu ve hak sağlayıcı metinlerde toplumsal cinsiyet ile ilgili bir ayrım sunulmaması göç sürecinden diğer gruplar içinde daha yoğun etkilenen kadınlar ve çocukların durumlarını daha da zorlaştırmaktadır (Valtonen, 2016).

Kadın Göçmenler ve Koruma

Kadınların, sadece kadın ve göçmen olmak ile bağlantılı olarak çoklu eşitsizliklerin etkisini derinden yaşadığı (Morokvasic,1984). Bu durumdan kaynaklı olarak göçmen kadınlar, göçmen erkekler ile karşılaştırıldığında deneyimledikleri hak

ihlalleri ve bununla bağlantılı eşitsizliklerin farklı şekillerde ve seviyelerde ortaya çıktığını (Coşkun, 2016) söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye'nin resmi dokümanlarında ihtiyaç sahipleri olarak tanımlanmış olan nüfus grubu içinde elbette ki kadınlarda vardır. Fakat daha önce de belirtildiği; göçmenlere yönelik koruyucu ve hak sağlayıcı metinlerde özellikle kadın göçmenlere yönelik bir ayırım ve tanımlama yoktur (Valtonen, 2016). Bu tez kapsamında gerçekleştirilen doküman analizinde de kadın göçmenlere dair ayrı tanımlanmış hak ve hizmetlere rastlanmamıştır. Fakat GKY'nin 48. Maddesinde aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

“(3) 8/3/2012 tarihli ve 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve ilgili Yönetmelik kapsamında şiddet mağduru olduğu değerlendirilen yabancılar hakkında derhal önleyici ve koruyucu tedbirler alınır.”

YUKK'na baktığımızda ise özellikle kadın göçmenlere sunulacak veya sunulmayacak hak ve hizmetlere dair bir ayırım bulunmamaktadır. İhtiyaç sahibi olarak tanımlanan bireylerin sosyal yardımlara ve hizmetlere erişiminin sağlanması yönünde genel bir ifade bulunmaktadır (Madde-88). YUKK'nu 3.maddesinde özel ihtiyaç sahibi olan kişiler *“refakatsiz çocuk, özürlü, yaşlı, hamile, beraberinde çocuğu olan yalnız anne ya da baba veya işkence, cinsel saldırı ya da diğer ciddi psikolojik, bedensel ya da cinsel şiddete maruz kalmış kişi”* şeklinde tanımlanmış ve iş ve işlemlerde öncelik sahibi oldukları belirtilmiştir.

YUKK ve GKY incelediğinde kadın göçmenleri de içine alan dezavantajlı nüfus gruplarına yönelik olarak tanım ve ifadeler yer almaktadır. Alanda yapılan araştırmalar ise kadın göçmenlerin sağlık, toplumsal cinsiyet kaynaklı şiddet, ihmal ve istismar, hak ihlalleri ekonomik konularda birçok sorun yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

Özellikle savaş, çatışma ve şiddet gibi durumlardan dolayı gerçekleşen göç; bireyin yaşamında çevresel, fiziksel, kültürel, psikolojik ve sosyal değişikliklere neden olmaktadır. Bu nedenle bireyin yaşı, cinsiyeti ve kişisel özellikleri bu değişikliklere maruz kalma ve bu değişikliklerden etkilenme derecesinde de farklılıklar oluşmasına neden olmaktadır (Topçu ve Başer, 2006). Cinsiyet açısından bakıldığında göç sürecinden en çok etkilenen gruplardan birini kadınlar oluşturmaktadır.

Kadınlar göç sürecinde ve sonrasında sosyal izolasyon, yalnızlık, dil bilmeme ve kültürel anlamda farklı yaşam tarzı gibi birçok stres kaynağı ile karşılaşmaktadır. Stresin insan sağlığına olumsuz etkisi ve başa çıkma araçlarının yetersizliği göç eden kadınların fiziksel ve psikolojik anlamda çok yaygın sağlık sorunları yaşadığı bilinmektedir (Adanu ve Johnson, 2009; Lindstorm ve Munoz-Franco, 2006). Fakat yapılan araştırmalar kadınların, özellikle psikolojik sorunları nedeniyle yardım arama davranışından kaçındığını göstermektedir (Kirmayer ve ark., 2011; Schoevers ve ark., 2009) Üstelik kadınların göç süreçleri sırasında, sürecinde ve sonrasında her türlü istismar, sömürü ve şiddet yaşama açısından ciddi risk altında oldukları bilinmektedir (UNFPA, 2015). Yapılan çalışmalar; göçmen kadın ve erkekler arasında göçün nedeni ve göç sürecinde deneyimlenen yaşam olayları ve göçün kişi üzerinde bıraktığı etkiler konularında ciddi farklılıklar yaşandığını göstermektedir. Bahsedilen bu farklılıkların özünde ise toplumsal cinsiyetine bağlı aile içi roller ve aile içi iş yükünün paylaşımı ve bununla bağlantılı olarak gelenek ve göreneklerin oluşturduğu toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentilerinin artmış olması bulunmaktadır. Ayrıca kadın göçmenlerin göç sürecinden psikolojik anlamda daha olumsuz etkilenmesi ve göç edilen ülkede iş

bulma konusunda daha fazla sorun yaşaması da bahsedilen farklılara yol açan etmenlerdir (Buz, 2008; Akdeniz ve Öz, 2009; Yılmaz, 2005).

Türkiye’de YUKK ve GKY’de belirtildiği gibi çalışma izni alınabilmesi için işverenin başvurusu, Türk hükümetinin belirlediği iş alanlarında çalışılması ve çalışılacak olan iş yerinde 10 Türk vatandaşı çalışıyor olması gerekmektedir. Bu durum göçmenlerin çalışma yaşamına girmeleri önünde bir engel oluşturmaktadır. Kadın göçmenlerin ise cinsiyetlerinden dolayı daha fazla dezavantaj yaşadıkları görülmektedir. Kadın Dayanışma Vakfı’nın 2020 yılında 50 Suriyeli kadın göçmenle gerçekleştirdiği araştırmasında; çalışmayan kadınların sayısı 28, iş arayanların sayısı 6, çalışma izni için başvuru sürecinde olanların 2 ve kayıt dışı çalışanların sayısının 4 olduğu görülmüştür. Geriye kalan katılımcılar da kendilerini öğrenci olarak nitelemişlerdir. Kadınların çalışamama nedenlerine bakıldığında iş bulamamaları ve evde bakımından sorumlu oldukları çocuk, hasta ve/veya engelli birey olduğu görülmüştür (2020a).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın (şimdi Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak anılan) 2015 verilerinde 64.547 çalışma izni verildiği ve bu izinlerden 16.825’nin evde bakım ve temizlik işlerine ait olduğu görülmektedir (ÇSGB, 2015). Bu durum kadın göçmenlerin, çalışma izni alabildiklerinde yine toplumsal cinsiyete dayalı olarak ev içi hizmetlerde istihdam şansı bulabildiklerini göstermektedir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın açıkladığı 2019 yılı çalışma izni verileri incelendiğinde Suriyeli göçmenlere verilmiş olan 63.789 çalışma izninin sadece 4383’ü ve 2020 yılında ise 62.369 çalışma izninin 3967’si Suriyeli kadınlara verildiği görülmektedir. Bu düşük oran kadın göçmenleri kayıt dışı çalışmaya itmektir. Kadın göçmenlerin istihdamı ile ilgili yapılan çalışmalarda kayıtlı olmayan kadın göçmenlerin güvencesizlikten ve mecbur kalmalarından dolayı olumsuz çalışma koşullarına razı olmak zorunda kaldıkları, bu nedenle itaatkâr oldukları ve düşük ücretli çalışmaya karşı gelmeyecekleri düşüncesiyle işverenler

tarafından tercih edildikleri görülmüştür (Coşkun, 2017; Toksöz ve Ünlütürk-Ulutaş, 2012; Erder, 2011; Coşkun, 2016). Bu durum kadın göçmenlerin güvencesiz, tehlikeli ve istismara açık şartlarda kayıt dışı olarak çalışmalarına zemin hazırlamaktadır. Bu şekilde güvencesiz bir durumda çalışmakta olan göçmen kadınların, çalışma yaşamlarında karşılaştıkları cinsel istismar ve taciz konularında sessiz kalma eğiliminde oldukları; çoğu durumda işverenler tarafından korkutuldukları ve ayrıca işverenlerin kadın göçmenleri kayıt dışı olmaları hem de kendi cinsel beklentilerini karşılama beklentisi ile tercih ettikleri alandaki bazı çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır (Coşkun, 2016; Biheal, 2014; Kıvılcım ve Özgür-Baklacioğlu, 2015). Göçmen kadınlarla çalışan ve onlara hizmet veren Kadın Dayanışma Vakfı'nın tespitlerine göre ise göçmen kadınlar iş yaşamında *“Güvencesiz, düşük nitelikli, düşük ücretli işlerde, uzun mesailer boyu çalışma, iş yerinde cinsel taciz ve mobbinge uğrama, çalıştığı halde ücretini alamama, çocukları ile birlikte dilenme”* gibi sorunlar yaşamaktadır (2018). Göçmen kadınların her ne kadar GKY ve YUKK içinde bir takım yorumlanabilir korunma ihtiyaçlarının karşılandığına dair ifadeler yer alsa da çalışma yaşamına resmi olarak girişleri, iş yaşamında karşılaşılan toplumsal cinsiyet kaynaklı şiddet, istismar, ayrımcılık ve eşitsizliklerden korunma temelli insan ihtiyaçları ve haklarının karşılanmasında büyük eksiklikler olduğu ortadadır.

Kadın göçmenlerin korunması bağlamında bağlantı olarak sahip oldukları eğitim fırsatları ve hizmetlerini de incelemek gerekir. Nitekim eğitim, insanların kendilerini korumaları ve haklarını bilmeleri açısından en temel ihtiyaçlarından birisidir. AFAD verilerine göre Türkiye’de bulunan Suriyeli kadın göçmenlerin genel olarak ya hiç eğitim almayan ya da düşük eğitim düzeyinde oldukları görülmektedir (AFAD, 2014b). Her yüz kadından 21’nin okur yazar olmadığı ve ilkokul düzeyinde eğitimini tamamlamış olanlarla birlikte tüm Suriyeli kadınların %64’ünü oluşturdukları görülmektedir (Coşkun, 2016; AFAD, 2014b). T.C. Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2020 eğitim verilerine göre ise kız (%49,18) ve erkek çocukların (%50,82) yaklaşık olarak eşit oranlarda eğitim hayatına katıldıkları söylenebilir. Benzer oranlar okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise düzeyindeki okullaşmalarda birbirine yakın gitse de yükseköğrenim söz konusu olduğunda kız öğrencilerin

oranlarında keskin bir düşüş görülmektedir. Buna göre yükseköğrenim kurumlarına kayıtlı olan kız öğrenci sayısı 54.268’ken buna karşılık erkek öğrencilerin sayısının 100.178 olarak saptandığı görülmektedir (MEB, 2020). Bu duruma kadın göçmenlerin bir başka sorunu olan erken yaşta zorla evlendirmeler neden olmuş olabilir. Zira yapılan araştırmalar ve AFAD raporunda Suriyeli kadınlar arasında evlenme yaşının 15’e düştüğü ve toplam kadın nüfusu içinde evli olanların %60 civarında olduğu görülmektedir (Coşkun, 2016; AFAD, 2014b). Kadın Dayanışma Vakfı’nın gerçekleştirdiği araştırmada da benzer bulgular elde edilmiştir. Araştırmaya katılan 50 Suriyeli kadından 44’ünün yasal veya dini nikahla evli, boşanmış veya eşi vefat etmiş olduğu görülmektedir ve ayrıca katılımcıların çoğunluğunun 18 yaş altındayken evlendiği saptanmıştır (Kadın Dayanışma Vakfı, 2020a). Türkiye’nin ulusal ve uluslararası belgelerinde yer aldığı gibi göçmen kadınların da zorla ve erken yaşta evlendirilmesi yasaktır; fakat göçmenler için durumun böyle olmadığı açıkça görülmektedir. Bu alanda kadınların diğer korunma ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır. Yeterli eğitime sahip olmama, bu nedenle nitelik bir iş elde edememe, zorla ve erken yaşta evlilikler ile eğitim hayatından kopma ve tüm bunların getirdiği riskler; Türkiye’nin resmî belgelerinde saptanan hak ve hizmetlere dair yeni planlama ve koruma hizmetlerinin geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Daha önce belirtildiği gibi kadınlar tüm göç süreçleri içerisinde her türlü şiddet, istismar ve sömürüye karşı ciddi risk altında olan gruptandır (UNFPA 2014). Bunun nedeni hayatın her alanında olduğu gibi göç süreçlerinde de etkili olan toplumsal cinsiyet ve buna bağlı olarak ortaya çıkan şiddettir. Chesley’e göre göçmenlerin Türkiye’ye giriş yaptıktan sonra kayıt olma, kabul alma ve sosyal hakları elde etme ve bunlardan yararlanma süreçlerinde “öncelikli” veya “kırılgan” grup olarak tanımlanan gruplar oluşturulduğu ve kırılganlığın tanımlanmasında toplumsal cinsiyet temelli rol ve beklentilerin belirleyici olduğunu ve bu nedenle mülteci/göçmen koruma sistemi üzerinden toplumsal cinsiyet kalıplarının yeniden üretildiğini savunmaktadır. Bu şekilde kadınlar ve çocukların mağdur ve korunmaya muhtaç olduğu ve bu nedenle sosyal yardımları hak ettiği gibi bir toplumsal söylemin olduğu görülmektedir (2020). Zaten Türkiye’nin resmî belgelerinde de yer aldığı gibi “özel

ihhtiyaç sahipleri” tanımlaması içinde kırılğan gruplar tanımlanmıştır (YUKK 3. Madde). Bakıldığı zaman kırılğan grupların oluşturulması ve önceliklendirilmesi olumlu bir durum olarak görülse de göçmenlerin ve özellikle kadınların sosyal yardım ve haklarını hak edebilmeleri için kendilerini mağdur, savunmasız, korunmaya muhtaç olarak göstermek zorunda kalmalarına ve güçlenmelerinin önünde çok büyük engeller oluşmasına neden olmaktadır. Aynı şekilde toplumsal olarak; göçmen kadınların korunmaya muhtaç, ülkenin korumasını hak eden göçmenler olarak görülüp erkek göçmenlerin ülkesinde savaşmak yerine kaçan “korkaklar” olarak görülmesine neden olmaktadır. Her iki durumda sistem içinde üretilen toplumsal cinsiyet kalıpları ile ilgilidir. Chesley, çalışmasında Türk vatandaşların göçmenleri iş sahibi, genel durumu iyi şekilde gördüklerinde yardımı hak etmediklerini ve Türkiye’nin gelirinden çaldıklarını düşündüklerini göstermiştir. Bu durum, toplumun gözünde göçmenlerin her daim mağdur, güçsüz, yardıma muhtaç ve hatta yoksul olarak görmek istediğini göz önüne sermektedir. Bu, her açıdan toplumsal kabul, uyum ve bütünleşme ve insaniyet açısından tehlikeli bir söylemi beraberinde getirmektedir. Bu durumdan kaynaklanan bir diğer tehlike kadın göçmenlerin bu şekilde çizilen ve üretilen imajının onları istismar, sömürü ve şiddete karşı daha açık hale getirmektedir (2020). Üstelik kadın göçmenlerin sürekli olarak korunma odağından ele alınması onların güçlendirilmesi noktasında eksik kalınmasına ve sürekli olarak korunma ve yardıma muhtaç halde kalmalarına neden olan bir kısır döngü yaratmaktadır. Yapısal kesişimselliği açıklamak adına kadın sığınma evlerinde çalışma yapan Crenshaw; burada bulunan kadınların çoğunun işsiz ve yoksul olduklarını ve bunun yapısal nedenlerinin bilinmeden sunulan hizmetlerin onları güçlendirmedeği ve soruna çözüm olmadığı için eski şiddet içeren evlerine geri dönmek zorunda kaldıklarını göstermiştir. Aynı şekilde sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırk gibi kesişimlerin ortasında bulunan göçmen kadınların ise sadece kadın olmak üzerinden değerlendirilmesi ve bu şekilde alınan önlemler sınırlı ve aynı ayrımcılığı ve baskıyı tekrar tekrar üretecek bir yapıda kalacaktır (Crenshaw 1990; Çapar, 2019). Alanda yapılan çalışmalar da bunu doğrulamaktadır. Kadın Dayanışma Vakfı’nın Suriyeli kadınlarla gerçekleştirdiği araştırmada kadınların yaklaşık %40’nın şiddetin bir türüne maruz kaldığını ve göç sürecinden sonra Türkiye’de hepsinin en az bir kere şiddetin bir türüne maruz kaldıklarını göstermektedir. Hiçbir şekilde şiddete maruz kalmadığını ifade eden kadın yoktur (2020a). Kadınların maruz kaldıkları şiddet türleri sırasıyla psikolojik, fiziksel,

ekonomik, dijital ve cinsel şiddet olarak saptanmıştır. Barın, gerçekleştirdiği araştırmasında Suriyeli kadınların en büyük sorunlarından birinin, kadınların istismar veya şiddete maruz kaldıklarında başvuracak bir mercii bulamama veya bu merciler hakkında bilgi eksikliği olduğunu ve zaten kadınların bu tür saldırılara karşı sessiz kalmayı seçtiğini saptamıştır (2015).

Bu tez çalışmasının bulgularında da yer aldığı; göçmen kadınlar Medeni Kanun ve 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun gibi kanunlardan Türk kadınları gibi eşit şekilde yararlanabilirler. Fakat göçmen kadınların bu imkanlardan yararlanabilmesi için önlerinde engeller vardır. Dil engeli ve toplumsal cinsiyete duyarlı kurumlar ve çalışanların azlığı; göçmen kadınların yaşadıkları şiddet karşısında çaresiz kalmasına neden olabilmektedir. Kadın Dayanışma Vakfı'na başvuruda bulunan göçmen kadınların yaşadıkları deneyimler, yasal belgelerde sunulan hakların işleyişinde birtakım sorunların yaşandığını göstermektedir. Buna göre sınır dışı etmekle tehdit, resmi görevlilerden görülen kötü muamele, 6284 sayılı kanunun uygulamasında çıkarılan engeller ve 6284 sayılı kanunun uygulanmaması gibi sorunlar ön plana çıkmıştır. Göçmenlerle ilgilenen kamu kuruluşlarında çalışanların ve kolluk kuvvetlerinin kadınların yaşam hakkını tehdit eden durumları yeterince anlamadığı, toplumsal cinsiyete duyarlı bakış açısına sahip olmadıkları ve kadına yönelik şiddet hakkında bilgi sahibi olmadıkları kadınların vakfa yaptıkları başvurularda alınan deneyimlerinde oldukça net olarak görülmektedir (2020b).

Kadın göçmenlerin korunması ve güçlendirilmesi ihtiyaçları kapsamında çalışan birçok uluslararası kurum ve sivil toplum örgütleri de faaliyet halindedir. Örneğin; BMMYK, 8 ildeki 43 sosyal hizmet merkezine destek vermiştir. Bu destek kapsamında il müdürlüklerine; risk altındaki kadınlar, şiddet mağdurları, incinebilir çocuk ve ergenler, engelli ve yaşlı bireyler özelinde incinebilirlikleri yüksek ve risk altında olan birey ve ailelere ulaşma konusunda teknik ve lojistik destek sunmaktadır.

BMMYK ayrıca kurmuş olduğu danışma hattına Kasım 2020'ye kadar 20,939 arama geldiğini, bunlardan 2,450'sinin toplumsal cinsiyet temelli şiddete maruz kalan veya kalma riskinde olan kişilerden oluştuğunu bildirmiştir. Bu kişilerden 1350 tanesi toplumsal cinsiyet temelli danışmanlık almıştır (BMMYK, 2020). Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) ise Türkiye'deki Suriyeli kadın ve kız çocukları için toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve cinsel sağlık alanında birçok hizmet sunmaktadır. Bu bağlamda 2020 yılı içinde, 2019 yılında kurulan 35 kadınlar ve kız çocukları için güvenli alanlara ek olarak 6 tane daha güvenli alanlar kurmuş ve yaklaşık olarak 17.336 kadın ve kız çocuğuna toplumsal cinsiyete dayalı şiddet konusunda koruma sağlamış ve eğitimler vermiştir (UNPFA, 2020). Avrupa Birliği (AB) ise Türkiye'de fonladığı birçok proje ile kadın ve çocukların korunmasını ve iyilik hallerinin artırılmasını desteklemektedir (AB Denetçiler Mahkemesi, 2018). Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD) de Türkiye'de bulunan göçmenler için koruma, farkındalık yaratma, uyum çalışmaları yapmaktadır. Bu bağlamda SGDD, UNICEF ile ortak bir şekilde çocuk destek merkezleri ve kadın ve kız çocukları için güvenli alanlar oluşturma çalışmaları yapmaktadır (TBMM, 2018). Daha önce bahsedildiği gibi Kadın Dayanışma Vakfı gibi kadınlar için çalışan birçok dernek ve sivil toplum örgütü de kendi imkanları kapsamında göçmen kadın ve kız çocuklarına yardım etmeye, onların sorunlarına çözüm bulmaya ve iyilik hallerini geliştirmeye çabalamaktadır.

Türkiye'nin sınırları içinde bulunan mültecilerin refahı için karma bir refah sistemi modelinde hareket ettiği görülmektedir. Türk hükümeti ve kamu kurumları ile sivil toplum örgütleri ve uluslararası kurumların yaptığı çalışmalar aynı anda ilerlemektedir. Türk hükümetinin sınırlı alanda geçici koruma merkezlerinde bulunan göçmenlere yönelik çalışma yürüttüğü ve sivil toplumunda şehirlerde yaşayan göçmenlere ayni ve nakdi yardım, psikosoyal ve psikolojik destek, danışmanlık ve tıbbi yardımlarda bulunduğu görülmektedir (Yılmaz, 2018). Fakat sayıları artık 4 milyonu bulan göçmen nüfusun ihtiyaçları ve hakları düşünüldüğünde birbirinden tutarsız ilerleyen bu iki uçlu sistemin yeterli verimlilikte çalışmadığı görülmektedir. Kadın Dayanışma Vakfı'nın 2020 yılında yayınladığı araştırmasında sivil toplum

örgütleri ile çalışma noktasında birtakım sorunlar olduğu da ortaya konmuştur. Bu sorunların en temel nedeni göç alanında çalışan sivil toplum örgütlerinin büyük oranda proje bazlı olarak çalışması nedeniyle sundukları destek ve sosyo-ekonomik yardımların kısa süreli ve kısıtlı olmasıdır. Bu açıdan hangi sivil toplum örgütünün hangi zamanda hangi desteği verdiğinin takibinin oldukça zor ve zaman kaybettirici olduğu görülmektedir (2020a).

Sivil toplum, göçmenler söz konusu olduğunda üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmekte ama proje bazlı çalışmalar ve kısıtlı maddi imkanlar nedeniyle hizmetlerin kısa süreli olması ve istikrarlı bir hizmete dönüşmemesi göçmen kadınlar ve genel göçmen nüfusu için sürekli geçici çözümlerin üretilmesine neden olmakta ve uzun vadeli çözümler üretmemektedir. Özellikle Türkiye'nin 2021 yılı başında İstanbul Sözleşmesi olarak anılan Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden (Avrupa Konseyi, 2011) çekilmesi; genel olarak Türkiye'deki tüm kadınlar ve bu araştırma kapsamında ele alınan göçmen kadın, çocuk ve LGBTI+'ların korunması ve güçlenmesi süreçlerini de etkileyeceği düşünülmektedir. İstanbul Sözleşmesi'nin 4. Maddesinde sözleşmenin hükümlerinin toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim veya göçmen veya mülteci statüsü fark etmeksizin uygulanması da yer almaktaydı.

Bu bağlamda İstanbul Sözleşmesi, tüm göçmen kadınları da kapsayıcı bir koruma aracı olarak öne çıkmaktadır. Göçmen kadınların korunmasında yaşanan engeller düşünüldüğünde bu engelleri aşmak için kullanılabilecek araçlardan bir tanesinin artık kullanılamayacak olması göçmen kadınların haklarını, korunma süreçlerini ve iyilik hallerini de etkileyecektir.

Kadın göçmenlerin hakları ve onlara sunulan hizmetler noktasında Türkiye'nin resmî belgelerinde yeterli referans olmasına ve sivil toplumla iş birliği içinde

olunmasına rağmen pratikte karşılaşılan sorunlar bu alandaki göçmen ihtiyaçlarının ve haklarının geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Çocuk Göçmenler ve Koruma

Göç eyleminin sonuçlarından en çok etkilenen nüfus gruplarından birini çocuklar oluşturmaktadır. Türkiye’de son rakamlara göre neredeyse 4 milyon göçmen bulunmaktadır ve bunlardan yaklaşık 1.7 milyonu çocuklardan oluşmaktadır (UNICEF, 2019a). Göçmenler içinde en büyük nüfus grubunu oluşturan çocukların korunması, hakları, eğitimleri ve sunulan hizmetler; göçmen nüfusu içinde bu tür hak ve hizmetlerden uzak kalınması nedeniyle kayıp bir nesil oluşmaması için kritik bir öneme sahiptir. Eğitim konusundaki durum Anlama-Sahip olma kategorisindeki insan ihtiyaçları başlığında ele alınacağı için bu bölümde genel olarak göçmen çocuklara sunulan hak ve hizmetler; göçmen çocukların yaşadığı sorun alanları ele alınacaktır.

Türkiye’nin göç alanındaki temel yasası olan YUKK’da koruma, yardım ve iyileştirme ihtiyaçları bakımından çocuklar ve refakatsiz çocuklar için yasal çerçeveyi çizen düzenlemeler mevcuttur. Refakatsiz çocuk; Türkiye’ye bakımından sorumlu olan herhangi bir yetişkinin refakati olmadan gelen çocuklar olarak değerlendirilmektedir. YUKK’a göre refakatsiz durumda çocuklarla ilgili yürütülecek tüm iş ve işlemlerde “çocuğun yüksek yararı ilkesine” göre hareket edileceği ve tüm göçmen ve/veya refakatsiz çocuklar için 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun hükümlerinin uygulanacağı ifade edilmiştir. Türkiye’de refakatsiz çocuklar, engelliler, kadınlar gibi özel ihtiyaçları bulunan geçici korunanlar ve uluslararası koruma altındakiler için sunulacak barınma, bakım ve koruma hizmetlerinden Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı sorumlu tutulmuştur. Bu açıdan anılan Bakanlığın özel ihtiyaç gruplarının

çocuk yuvaları, kadın sığınma evleri gibi kuruluşlardan yaralanmalarını sağlayacağı görülmektedir (AFAD, 2014a).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2018-2022 Stratejik planında ise “göç deneyimini yaşamış çocukların sosyal uyum mekanizmalarıyla sosyal hayata katılımları sağlanması” bir ihtiyaç olarak tanımlanmış ve bu bağlamda ise “göç, afet ve acil durumlarda bireylere ve ailelere yönelik psikososyal destek hizmetini koordineli ve etkili bir şekilde sunmak” hedef olarak kendine yer bulmuş ve bu hedeften sorumlu birim Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak ifade edilmiştir. İlgili Bakanlığın en son Şubat 2021 yılına dair sunduğu verilerde; kuruluş bakımında olan 13.424; aile yanında desteklenen 134.400; koruyucu aile yanında bakımı sağlanan 7964 çocuk olduğu görülmektedir. Fakat sunulan istatistiklerde bu çocukların ne kadarının göçmen olduğuna dair bir ayırıcı veriye rastlanmamıştır.

Çocuklar; göçmen olup olmamasına bakılmaksızın Türkiye'nin ilgili yasalarına ve kanunlarına bağlı olan tüm hak ve hizmetlerden yararlanabilirler. Türkiye'nin imzalamış olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin “44. Maddesi Uyarınca Hazırlanan Birleştirilmiş Dördüncü ve Beşinci Periyodik Rapor”da göçmen çocuklara dair birtakım bilgilere yer verilmiştir. Buna göre çocuklarla ilgili hizmetler şu şekildedir.

“Ülkemizde bulunan refakatsiz çocuklardan korunma ihtiyacı olduğu tespit edilenlerin tümü 5395 sayılı ÇKK kapsamında korunma altına alınmaktadır... Ayrıca bu çocuklara yönelik 10 Çocuk Destek Merkezi hizmete açılmıştır.

İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülen “Çocuk ve Gençler Sosyal Koruma ve Destek Programı” kapsamında dezavantajlı uluslararası koruma kapsamındaki çocukların da katılımı

suretiyle topluma adaptasyonları sağlanmakta ve sosyal alanda ve eğitim alanında karşılaştıkları zorlukların ortadan kaldırılmasına çalışılmaktadır.

AÇSHB ve UNICEF teknik iş birliğiyle Türkiye’de geçici barınma merkezi dışında yaşayan Suriyeli çocukların Çocuk Hakları İl Çocuk Komiteleri aracılığıyla topluma entegrasyonlarının sağlanması amacıyla “Geçici Barınma Merkezi Dışında Yaşayan Suriyeli Çocuklara Yönelik Toplumsal Uyum ve Eğitim Programları” uygulamaya konulmuştur.

2014 yılında AÇSHB ve UNICEF Türkiye Temsilciliği iş birliğinde geçici barınma merkezlerinde yaşamını sürdüren Suriyelerin bugünkü yaşam şartlarında, ihtiyaçlarına cevap verebileceği düşünülen Aile Eğitim Programı modüllerinden 19 ünite çocuğun yüksek yararını gözeterek ailelerin güçlendirilmesi amacıyla Arapçaya tercüme edilerek uygulanmaya başlanmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Türkiye’de bulunan uluslararası koruma kapsamındaki yabancıları aile, çocuk ve gençlik konularında bilgilendirmek üzere 60 bin adet Arapça broşür basılıp ilgili müftülüklere dağıtılmak üzere gönderilmiştir.

MEB tarafından psiko-sosyal koruma, önleme ve müdahale hizmetleri kapsamında travma sonrası baş etme becerilerini arttırmak ve normalleşmelerini sağlamak amacı ile öğrencilerle Psikoeğitim (Travma Sonrası Normal Tepkiler) Programı uygulanmaktadır. Savaşın ve göçün travmatik etkisini daha fazla yaşayan ve normalleşmekte zorlanan çocuklarla Grupla Psikolojik Danışma (Toparlanma Tekniklerinin Öğretilmesi) Programı uygulanarak daha ileri düzey çalışmalar gerçekleştirilmektedir. İsmi geçen programların her birinin anne-baba oturumları da öğrencilerin aileleriyle gerçekleştirilerek aile sisteminin desteklenmesi hedeflenmektedir.

Geçici koruma altındaki öğrencilere uygun üst eğitim kurumları, meslekler ve merkezi sınavlara ilişkin bilgilendirme ve danışmanlık hizmeti sunulmaktadır.”

Tüm bu bahsedilen çalışma ve hizmetlere ek olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015 yılında refakatsiz çocuklar ile ilgili Refakatsiz Çocuklar Yönergesi hazırlamıştır (2015). Bu yönergede refakatsiz çocuklarla ilgili yapılacak iş, işlemler ve hizmetlerin koordineli bir şekilde ilerlemesi için düzenlemeler yer almıştır. Genel olarak refakatsiz çocukların koruma ve bakımında ilk tercih aile odaklı hizmetlerden yararlanma yönündedir, fakat bu mümkün olmadığı durumlarda çocuklar ev tipi veya

toplu bakım merkezlerinde bakılmaktadır. Ayrıca ailesinden ayrı düşmüş çocukların aile bütünlüğünü tekrar sağlamak için ilgili kurumlarla iş birliği içinde aile takibi ve aile birleşimi çalışmaları da yapılmaktadır.

Türkiye'nin yasa ve yönetmeliklerinde göçmen çocuklarla ilgili sorumluluk paylaşımı daha önce belirtildiği gibi T.C. Milli Eğitim Bakanlığı ve T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı arasında paylaştırılmıştır. Fakat yapılan doküman analizinde refakatsiz çocuklara sunulacak hizmetlere yoğunlaşıldığı ve MEB'nin sunduğu hizmetlerin ise Anlama-Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçları başlığında ele alındığı gibi güncel ihtiyaç ve sorunlara çözüm olmaktan uzak kaldığı görülmektedir. Elbette refakatsiz çocukların karşılaştıkları zorlukların çözümü ve hizmetlerin sunumu da çok kritik bir öneme sahiptir ama alanda yapılan araştırmalarda göçmen çocukların refakatli ve refakatsiz olmasına bakılmaksızın birçok psikososyal sorun yaşadığını göstermektedir.

Çocuklar, göç sürecinde ve sonrasında birçok maddi ve manevi kayıp ve travma yaşamaktadır. Göçmen çocuklar; ebeveynlerinden ayrı düşme, ebeveynlerin kaybı, sevdiklerini kaybetme, kaçırılma, şiddet görme, fiziksel, duygusal veya cinsel istismara uğrama, alışık olduğu yaşamından kopma, okulundan ayrılma, arkadaşlar/aile gibi sosyal destek mekanizmalarından yoksun kalma, yoksulluk, eğitim hayatına dönememe gibi birçok psikolojik ve psikososyal olumsuzluklar yaşarlar (Utanır Altay, 2017). Göçmen çocukların psikososyal gelişimlerinin hasarsız devam edebilmesini etkileyen birçok faktör vardır. Ailenin çocuk üzerindeki denetimi, aralarındaki sevgi ilişkileri, göç deneyimi, göçün nedeni ve göç hakkındaki tutumlar, eğitim, göçle birlikte ortaya çıkan politik ve sosyoekonomik etmenler ve göç sürecinde veya sonrasında aileden ayrı kalmak olarak sıralanabilir (Köse ve ark., 2011; Polat Uluocak, 2009; Manço, 2000).

Yapılan bir araştırmada da benzer bir sonuca ulaşılmıştır; gmen ve Trk ocukların kaygı dzeyleri araştırılmış ve gmen çocukların srekli kaygı dzeylerinin, Trk ocuklara gre istatistiksel anlamda anlamlı şekilde yksek olduğu bulunmuştur (Grsoy ve ark., 2017). Bu durum şaşırtıcı değildir, g srecinden en ciddi etkilenen grup olduğu dşnldğnde gmen çocukların g srecinde yaşadıkları travmatik deneyimlere ek olarak kaygı, belirsizlik ve gvensizlik gibi sorunlar yaşadıkları; ailelerinin yaşamlarını nasıl srdreceğine dair endişelerini paylaştıkları birçok araştırmada saptanmıştır (zen ve ark., 2001; Kaştan, 2015; Mathews ve ark., 2016; Werner-Seidler ve ark., 2017; Grsoy ve ark., 2017). Psikososyal açıdan gmen çocukların karşılaştıkları zorluklar bağlamında 60 gmen çocukla gerçekleştirilen bir araştırmadaki oranlar da dikkat çekicidir. Bu araştırmaya gre çocukların %26,8'inde bir takım bedensel yakınmalar varken %21,4 oranında travmatik üzüntü ve %21,4 oranında ise davranış problemleri tespit edilmiştir (Betancourt ve ark., 2012). Üstelik Suriyeli ocuklarla yapılan bir araştırmada; ailesinden ayrı dşmş, bir anne veya baba yanında olmayan, destek gremeyen çocukların gelişimsel, fiziksel ve ruhsal açıdan diğer gmen çocuklara gre daha fazla sorun yaşadıkları tespit edilmiştir (Harunoğulları, 2016). Yapılan tm araştırmalar gmen çocukların neredeyse hepsinin psikososyal destek hizmetlerine olan ihtiyaını ortaya koymaktadır.

Gmen ocukların, psikososyal destek hizmetlerine erişimleri hem genel durumlarının iyileşmesi hem g srecinden sonra normalleşmelerinin kolaylaşması açısından eğitim hayatının öneminin çok önemli bir faktr olduğunu gstermektedir. Çocuklar, eğitim hayatına girişle beraber yeni sosyal destek sistemlerine erişebilmektedirler (Karaman ve Bulut, 2018). Eğitim, ocukların korunmasında, g edilen topluma uyumlarında, psikososyal destek alınmasında ve gven duygusunun oluşmasında byk araçlardan biridir (Ferris ve Winthrop, 2010; Sakız, 2016; şeker ve Arslan, 2015). Buna gre alanda yapılan araştırmalardan birinde 30 okul yneticisi ile nitel grşmeler gerçekleştirilmiş ve sadece 9 okulda gmen öğrencilere ynelik rehberlik ve psikolojik hizmetlerin ellerinden geldiğince sağlanmaya çalıştığı

saptanmıştır (Uzun ve Bütün, 2016). Bu sonuç, hizmetlerin geliştirilmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır. Ayrıca göçmen çocukların, korunma ve gelişimindeki en önemli alan olan eğitim alanında genel olarak aşağıdaki sorunların yaşandığı tespit edilmiştir.

- Öğrencilerin Türkçeyi hiç bilmemeleri veya tam hâkim olmamaları nedeniyle müfredatı takip edemedikleri;
- Dil bariyerinden kaynaklı olarak öğrencilerin eğitim seviyelerinin tespitinde zorluklarla karşılaşılması ve seviyelerine uygun olmayan sınıflara kayıtlarının yapılması;
- Okul yönetim kadrosunun ve öğretmenlerin göçmen çocuklarla ilgili yaşanan sorunlarla baş etme konusunda yetersiz kalmaları ve bu konuda kendi başlarına bırakılmaları;
- Savaş ortamını deneyimlemiş bu göçmen çocukların yeterli psikososyal destek alamamasından kaynaklı davranışsal ve psikolojik sorunlar yaşamaları;
- Velilerin ülkelerine dönme ihtimaline karşı çocuklarını okullara yollamak istememesi
- Akran zorbalığı ve olumsuz tavır ve davranışlara maruz kalması. (Seydi, 2014; İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015; Mültecilerle Dayanışma Derneği, 2015; Coşkun ve Emin, 2016).

Göçmen çocukların eğitim hayatında karşılaştıkları zorluklar, bu tez çalışmasının Anlama-Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçları başlığında detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Mülteci Hakları Merkezi'nin refakatsiz çocuklarla ilgili yaptığı bir derleme çalışmasında kendi sözleri ile bu göçmen çocukların yaşadıkları deneyimleri ortaya

koymuşlardır. Deneyimlerini paylaşan 15 çocuk içerisinde neredeyse eğitim hayatı başta olmak üzere birçok psikososyal, ekonomik ve temel insani ihtiyaçlar açısından sorun yaşamayanı yoktur (2018).

“Ailem daha ben doğmadan Afganistan’dan İran’a sđınmıř, ben de İran’da doğdum... 14 yaşındayken Türkiye’ye kaçtım. İran’da lise ikinci sınıfa kadar okumuştum ve aslında  yaz üstü üste yaz okuluna gittiğim için yaşıtlarımdan iki sınıf ilerdeydim. Neredeyse 5 senedir Türkiye’deyim ve maalesef Türkiye’de eğitimime devam edemedim. Kimlik belgemle ilgili uzun süre devam eden bir problemden ötürü okula tam kayıt yaptıramadım.” (19 Yaşında)

“[Türkiye’de] Okula 9. sınıfta başladım. Okula başladıktan sonra Türkiye’ye adapte olmam da hızlandı tabi ki. Ancak sonrasında 10.sınıfta sanki aklım başımda değildi, ikinci dönem hiç gitmedim okula.” (19 Yaşında)

“şuan 11. sınıfta okuyorum, sınıftaki tek yabancı benim. Dersleri anlamakta biraz zorlanıyorum. Okula  dört aydır gidiyorum ama hala arkadaş bulamadım... Derslerimde çok başarılı değilim.” (17 Yaşında)

“Pakistan’da liseyi bitirmiştim. Gelirken diplomamı yanımda getirememiştim ama Pakistan’daki bir arkadaşımdan rica ettim, diplomamı bulup bana postayla gönderdi. Ona çok şey borçluyum. Bu sayede Yabancı Uyruklu ğrenciler Sınavı’na girebildim. Diplomam olmadan hiçbir şey yapamazdım.” (17 Yaşında)

UNICEF’in verilerine göre Türkiye’de bulunan yaklaşık 4 milyon göçmen içinde 1.74 milyonunun ocuk olduğu ve 2019’da okula kayıtlı olan 680 bin göçmen çocuğa karşın 400 bine yakın ocuk eğitim hayatı dışındadır (UNICEF, 2019a). Ayrıca UNICEF’in 2019 yılı sonunda yayınladığı İnsani Durum Raporu’na göre UNICEF bünyesinde olan merkezler yoluyla ulaşılan 255 bin incinebilir göçmenin 200 binini çocuklar oluşturmuştur ve yaklaşık 94 bin genç ve ergen göçmenin ise uyum, yaşam becerileri, iletişim ve spor ile ilgili aktivitelere katıldığı ifade edilmektedir (UNICEF, 2019b). Bu ocukların ve gençlerin kayıp bir nesle dönüşmemesi için UNICEF te eğitimin önemine dikkat çekmektedir.

Göçmen çocukların korunması söz konusu olduğunda çocuk istismarının türlerinden olan çocuk işçiliğine de değinmek gerekir. Alanda yapılan çalışmalar, göçmen çocuklar arasında çocuk işçiliğinin yüksek oranda olduğunu göstermektedir. Bu durum, çocukların eğitim hayatına girememesine veya girse bile eğitim hayatından ayrılmasına neden olabilir. Bu tez çalışmasının daha önceki başlıklarında ele alındığı gibi göçmenlerin yoksulluğu ve yetersiz gelire sahip olmaları; göçmen aileler içinde çocukların da bir şekilde çalışmasına ve eve katkı sağlamasına neden olabilmektedir. Buna bir örnek Iraklı bir göçmen çocukla gerçekleştirilen mikro tarih araştırmasından verilebilir (Utanır Altay, 2017).

“Irak’ta okuluma gidiyordum, derslerim iyiydi, hocalarım çok iyiydi yani anlamıyosan seni bi saat, iki saat, üç saat yani aklın alsın diye seni okutuyolardı, çalıştırıyolardı. Yani elinden geldiklerini her şeyi yapıyolardı okulumu seviyordum. Ben burda okula gidemiyorum abim için çalışıyorum. Burda Yenimahalle’nin orda bi tane okul var, Irak Bakanlık’tan açılma bi okul, oraya gittik, abim için 5, 5.5 milyar filan para verdik abimin okuması için, birazcık pahalı ya sadece abime gücümüz yetti, onu da sağdan soldan borç alıp, gönderdik, küçük kardeşlerimi de abim evde okutuyo birkaç şey öğrensinler işte yani okuma yazmayı bilsinler diye.

Bir akşam amcamlara oturmaya gittik, amcamlarla aynı binada oturan bi abi vardı, beni orda gördü, sen kimsin dedi ben amcamın yiğeniyim, bi misafirliğe geldik dedim, gel seni bi yere götürcem dedi o abi, işte tanıştık filan, meyer berbermiş, yani benim çalışmak aklımda yoktu ki öğrenciydim ben bazen de çobanlık yapardım, babama yardım ederdim. Dedem hep “canımızı kurtaralım herşey güzel olacak, sınırdan geçelim herşey güzel olacak” dedi ama, geldim geleli çalışıyorum abla yine sağolsun müşteriler yani, hepsi çok güzel insanlar bahşiş veriyorlar berber abi öyle dedi o para vermeyecekmiş bana.”

Bu alıntıdan da anlaşıldığı gibi özellikle birden fazla çocuğun olması durumunda, çocuklardan eğitim hakkını alacak olanlar arasında bir çeşit seçim yapıldığı görülmektedir. Bu durumda, deneyimi incelenen göçmen çocuğun bir berberin yanında işe girdiği ve abisinin okuması için fedakârlık yaptığı görülmektedir (Utanır Altay, 2017). Oysaki eğitim hakkı, evrensel bir haktır ve her çocuğun sahip olması gerekir. Fakat verilen örnekte görüldüğü gibi göçmen çocuğun, hiçbir sosyal güvence ve ücret dahi olmadan çalıştırıldığı görülmektedir. Maalesef tüm göçmen çocukların işçiliği, örnek vakadakine benzer şekillerde tezahür etmektedir. Göçmen çocukların genel olarak tekstil sektörü, hizmet sektörü, mevsimlik tarım işçiliği, çobanlık, inşaat işçiliği alanlarında çalıştırıldıkları görülmektedir (Atasü Topçuoğlu, 2015).

Gerçekleştirilen bir araştırmada; 57 aileye ulaşılmış 165 Suriyeli çocuk ile görüşmeler yapılmış ve bunlardan 62'sinin (%36) çalıştığı saptanmıştır. Özellikle dikkat çekici olan nokta; ailelerin birkaçı hariç tüm ailelerde en az bir çocuğun çalışıyor olduğunun ortaya çıkmasıdır. Çocukların çalışmasının nedenlerine bakıldığında ise ekonomik nedenlerle çocukların okula göndermek yerine çocukların çalıştırıldığı aileler tarafından ifade edilmiştir. Özellikle babanın olmadığı veya çalışacak durumda olmadığı ailelerde en büyük çocukların çalıştırıldığı görüşmüş ve kız ile erkek çocukların çalıştırılma oranlarında ise bir farklılık olmadığı saptanmıştır (Lordoğlu ve Aslan, 2018). Kilis ilinde 62 çocuk işçiyle yapılan bir çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Çocukların %71'nin ailesinde ebeveynleri çalışmazken ekonomik tüm sorumluluğun çocuklara ait olduğu görülmüştür. Kilis'teki sanayi sitesinde 100 Suriyeli göçmen çocuk çalışırken Türk çocukları için bu sayı 10 olarak bulunmuştur. Çocukların aylık olarak elde ettikleri kazanç ise 0 ile 600 lira arasında değişmekle beraber büyük çoğunluğu 0-250 tl gibi bir miktar kazanmaktadır (Harunoğulları, 2016). Göçmen çocukların çalışma saatlerinin de sömürüye açık olan çok fazla saati kapsadığı bu araştırmalarda saptanmıştır. Çocukların 8 ile 14 saat arasında ve neredeyse haftanın her günü çalıştırıldığı görülmektedir (Lordoğlu ve Aslan, 2018; Harunoğulları, 2016; Bozok ve Bozok, 2018). Refakatsiz Afgan çocuk göçmenlerle yapılan bir diğer çalışmada ise Afgan çocukların, güvencesiz, tehlikeli ve fiziksel güç gerektiren işlerde Türklere göre daha az ücretlere çalıştığı ortaya

konmuştur. Araştırma kapsamında görüşülen çocukların, yerli işçilerin kötü çalışma koşulları sebebiyle çalışmayı seçmediği lağım kuyusu açma, hamallık, çatı onarma ve yeterli iş güvenliği koşulları sağlanmayan inşaat işlerinde çalıştıkları saptanmıştır. Görüşülen çocuklardan biri durumlarını şu şekilde açıklamıştır (Bozok ve Bozok, 2018).

“Aylık iş bulamıyoruz. Çalışma izni yok. İnşaatlarda günlük çalışıyoruz. Bir gün bir iş bulabiliyorsan numaranı saklıyorlar. Seni beğenirlerse iş olduğunda arıyorlar. İnşaatta her iş yapıyoruz. Ayda aşağı yukarı yirmi gün çalışıyoruz.”

Alanda yapılan benzer birçok araştırmada görüldüğü gibi göçmen çocuk işçiliği; çocuklar için büyük bir risk oluşturarak çoklu alanda bir sömürü ortamı yaratmaktadır. Araştırmalar, göçmen çocukların yerel halk tarafından da sıcak karşılanmadığını göstermektedir. Çalışmak zorunda kalan çocukların, eğitim hayatından kopuşlarının da kaçınılmaz olmasından dolayı; göçmen çocukların fiziksel, bilişsel, duyuşsal, ekonomik, sosyal ve psikolojik açılardan sömürülmekte ve gelişimleri engellemektedir. Göçmen çocukların eğitimleri söz konusu olduğunda UNICEF’in dikkat çektiği gibi kayıp bir nesil oluşmaması için genelde çocuk işçiliğinin özelde göçmen çocuk işçiliğinin dikkatli ve bütüncül olarak ele alınması gereklidir. Türkiye’de şu an eğitim hayatı içinde bulunmayan 400 bin göçmen çocuğun olması göçmen çocuk işçiliğinin boyutları hakkında bir fikir verebilir zira Türkiye’de bu konuda herhangi bir istatistik veya resmi çalışma bulunmamaktadır. Yapılan doküman analizinde de özellikle göçmen çocuk işçiliği konusu üzerine bir referansa rastlanmamıştır. Türkiye İstatistik Kurumu ise 2019 yılına ait Çocuk İşgücü Anketi’nin sonuçlarını yayınlamıştır. Buna göre Türkiye’de 5-17 yaş grubunda ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuk sayısının 720 bin olduğu açıklanmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2020). Fakat bu açıklanan rakamlara göçmen çocukların dahil edilmediği görülmüştür. Üstelik hem Türk çocuklar hem de göçmen çocuklar için resmi olarak çalışmanın dışında daha önce bahsedildiği gibi kayıt dışı çalışma oranı oldukça yüksektir. ILO, Suriyeli göçmen çocukların işçiliği ile ilgili olarak eldeki farklı veriler ve birtakım istatistiksel yöntemlerle ortaya bir tahmin çıkarmıştır.

Buna göre Türkiye’de sadece Suriyeli çocuklar içinde çalışan çocuk sayısı 127.140 olarak tahmin edilmektedir ve bu rakam göçmen çocuk işçiliği konusunda durumun aciliyeti ve ciddiyetini göstermektedir (Caro, 2020).

Engelli, Yaşlı, LGBTİ+ Göçmenler ve Koruma

GKY’nde daha önce belirtildiği gibi özel ihtiyaç sahiplerine sağlanacak olan sağlık, psikososyal destek ve rehabilitasyon gibi hizmet ve yardımların yapılacağı ve öncelikli olarak muamele görecekları belirtilmiştir (Madde 48). YUKK’da da benzer şekilde özel ihtiyaç sahiplerine öncelik sunulacağı ve işkence, psikolojik, bedensel ve cinsel şiddete maruz kaldığı tespit edilen kişiler için yardım ve hizmetlerin imkanlar dahilinde olmak koşulu ile sunulacağı ifade edilmiştir (Madde 67). Ayrıca YUKK ve GKY’de özel ihtiyaç sahipleri benzer tanımlarına yer verilmiştir.

Bu tanımlardan da anlaşılabileceği gibi özel ihtiyaç sahipleri içinde engelli ve yaşlı göçmenlerin olduğu da görölmektedir. Fakat LGBTİ+ göçmenlerle ilgili ne bu tanımlarda ne de doküman analizinde incelenen diğer Türkiye’ye ait resmî belgelerde bir referansa rastlanmamıştır. Bu nedenle göç süreçleri ve deneyimleri bakımından korunma ihtiyacı içinde olan bir nüfus grubunun ihmal edildiği görölmüştür. Çünkü yapılan araştırmalar ülkesindeki baskı, şiddet ve kimi zaman hayati tehlikeden dolayı LGBTİ+’ların göç etmeye mecbur kaldıkları veya daha iyi bir yaşam imkânı için göç ettikleri görölmektedir (Kara ve Çalık, 2016). Türkiye’ye yönelen kalabalık göç akınının içinde yadsınamayacak biçimde LGBTİ+’lar olduğu da açıktır. Bu nedenle insani ihtiyaçlar bakımından korunma ihtiyacına sahip LGBTİ+ göçmenlerin Türkiye’nin yasa ve yönetmeliklerinde ihmal edildiği söylenebilir (Üstübcici, 2020). Bu ihmal, bir takım insan hakları sorunlarına ve fiziksel ve psikolojik olumsuz deneyimlere ve hatta yaşam hakkının ihlaline neden olabilir.

1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'nde mülteci tanımı içinde yer alan beş kriterden biri "belirli bir sosyal gruba mensubiyet" olarak ifade edilmiştir. Cenevre Sözleşmesi'nde doğrudan LGBTİ+'lardan bahsedilmemesine rağmen onların bu belirli bir sosyal gruba mensubiyetten dolayı zulme uğrama riskine sahip oldukları ve bu nedenle mülteci oldukları ve mültecilere sunulacak tüm hak ve hizmetlerden yararlanacakları şeklinde değerlendirilmektedir (Kara, 2017). Kara, Türkiye'nin göç sisteminde güncel olarak cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği kaynaklı sığınma başvurularının uluslararası alanda gerçekleştirilen belirli bir sosyal gruba mensup olmak ilkesi üzerinden değerlendirilip değerlendirilmediği ve LGBTİ+'ların başvurularının hangi kriter ve ilkelere göre düzenlendiği hakkında bir netlik olmadığı ifade edilmiştir (2017). Bu durum daha göçmenlik sürecinin en başında LGBTİ+'ların karşılaştıkları ilk ve statü elde etme ile alakalı olduğu için en önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Fakat Türkiye 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'nin tarafıdır ve bu sözleşmenin temeli ayrımcılık yapılmaması ve temel hakların gözetilmesidir. Bu nedenle korunma ihtiyacı içinde olan bu sosyal grubun Türkiye'nin göç yasa ve yönetmeliklerinde kendine yer bulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Üstelik göç yasaları ve düzenlemeleri hakkında yapılan incelemeler ulusal ve uluslararası boyutta toplumsal cinsiyetin göç hukuku içinde ayrı bir madde olarak tanımladığını ve bu durumun birçok sorun ve ayrımcılığa neden olduğunu göstermektedir (Soykan, Biehl ve Hazan, 2021). Göçle ilgili yasal düzenlemelerde toplumsal cinsiyete kör kalınması; göçün toplumsal cinsiyet ile doğrudan bağlantılı olarak şekillenmesini ve kadınlar ile LGBTİ+'lar için en gibi riskler ve tehditler oluşturduğunun yeterli düzeyde anlaşılamamasına neden olmaktadır (Hennebry ve Petrozziello, 2019). Güvenli, Kurallı ve Düzenli Göç Mutabakatı'nda (BM, 2018) ise LGBTİ+ göçmenlerin haklarına ve cinsel yönelimden kaynaklı ayrımcılığa dair herhangi bir maddeden söz etmek mümkün değildir. Bu durum elbette ki hak kayıplarına ve ihlallerine neden olmakla beraber sadece ulusal düzeyde değil uluslararası düzeyde de LGBTİ+ göçmenlerin görünmez kaldığını göstermektedir. Kadın Mülteciler ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması kapsamında gerçekleştirilen çalışmada BMMYK'nın yine açıkça olmasa da Cinsiyet

Temelli Zulüm Üzerine İlkeler’de toplumsal cinsiyetin de zulüm için bir temel olarak kabul edilmesini önermektedir (Soykan, Biehl ve Hazan, 2021).

Mülteci LGBTİ+’lar Sağlık Hakkı Programı kapsamında elde edilen bilgi ve deneyimler göçmen LGBTİ+’ların sağlık hakkına erişimlerinde ciddi engellerle karşılaştıkları ve çoğu zaman sağlık hizmetlerine hiç erişemediklerini ortaya koymaktadır. Karşılaşılan engeller; yasal düzenlemelerin uygulanması, dil engeli ve sağlık alanında çalışanların gösterdiği ayrımcı davranış ve tutumlardan oluşmaktadır (Kırıkçı ve ark., 2021). Zaten göçmen LGBTİ+’ların ırkçılık ve nefret söylemine maruz kaldığı, her alanda ayrımcı tutumlarla karşılaştığı hazırlanan insan hakları raporlarında da mevcuttur (KAOS GL Derneği, 2016; Araç ve Aydın, 2019).

KAOS GL Derneği’nin İranlı LGBTİ+ mülteciler ile yaptığı bir çalışmada Türkiye’deki LGBTİ+ göçmenlerin yaşadığı sorunlar ortaya konulmuştur. Buna göre İranlı göçmenlerin şartlı mülteci statüsünde üçüncü bir güvenli ülkeye yerleştirilene Türkiye’nin tespit etmiş olduğu uydu kentlerde yaşadıkları ve bu şehirlerde birçok ayrımcılık, nefret ve şiddet davranışına maruz kaldıkları saptanmıştır. Özellikle uzun bekleme süreleri nedeniyle bu kişilerin mağdur oldukları, cinsiyet kimlikleri nedeniyle iş bulamadıkları ve bulanların ise ifşa oldukları zaman işlerini kaybettikleri görülmektedir. LGBTİ+ göçmenlerin hak ve hizmetlere erişemedikleri ve cinsiyet kimlikleri nedeniyle sivil toplum tarafından sunulan yardımlardan da faydalanamadıkları görülmektedir. LGBTİ+ göçmenlerin çoklu ayrımcılığa maruz kaldığı oldukça net olarak görülmektedir. Tüm bu ayrımcılık ve hak ve hizmetlere erişimde zorlukların yaşanması üzerine bu kişiler, yaşadıkları uydu kentlerde sözel, psikolojik, cinsel ve fiziksel şiddete de maruz kalmaktadır. LGBTİ+ göçmenlerin, Türkiye’de yaşamakta olan Türk LGBTİ+’ların daha fazla ayrımcılığa maruz kaldığı da saptanmıştır (KAOS GL Derneği, 2016). Yaşanılan bu olumsuz deneyimler Türkiye’nin göçmen LGBTİ+’lar açısından korunma ihtiyaçlarını yerine getiremediğini de göstermektedir.

YUKK ve GKY’nde yer verilen özel ihtiyaç sahipleri tanımının içinde yaşlı ve engelli göçmenler de yer almaktadır. Daha önceden bahsedildiği gibi bu göçmenlere hak ve hizmetler konusunda öncelik tanınacağı ifade edilmiştir. Türkiye’de göçmen nüfus grubunda içinde yaşlı göçmenlerin sayıları incelendiğinde GİGM’in verilerinde sadece geçici koruma altında değerlendirilen Suriyeli göçmenlere dair bilgilere erişilmiştir (Çizelge 4.2). Uluslararası korunanlarla ilgili detaylı istatistikler bulunmamaktadır.

Çizelge 4.2. 65 Yaş Üzeri Suriyeli Göçmenler

Yaş Aralığı	Sayı
65-69	30,716
70-74	18,556
75-79	9,724
80-84	5,553
85-89	2,803
90+	1,846
Toplam	69,198
Toplam Geçici Korunanlar	3,671,811
Kaynak: GİGM, 21.04.2021, https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638	

Çizelgeye bakıldığında Suriyeli göçmenler içinde yaşlı nüfusun oldukça az olduğu görülmektedir. Buna ek olarak yaşlı göçmenlere yönelik sunulan hizmetler, yararlanılan yardımlarla ilgili resmi kaynaklarda bir veriye de ulaşılammıştır. Bu nedenle alanda yapılan araştırmalardan yaşlı göçmenlerin durumları ve ihtiyaçlarına yönelik bir çıkarım yapılabilir. Mersin ilinde 20 Suriyeli ve 55 yaş üzerinde olan göçmen ile nitel bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Hepsi evli veya dul göçmenler olan bu çalışma grubunun en az 3 ile 15 arasında çocuk sahibi oldukları görülmektedir. Sadece 3 göçmen Türkiye’de bir işte çalıştığı ve sadece 4 tanesinin devletin veya sivil toplumun sunduğu yardımlardan faydalandığı tespit edilmiştir. Geriye kalan 13 göçmenin çocukları veya eşleri tarafından verilen para ile geçindikleri saptanmıştır (Korkmaz Yaylagül ve Aslan, 2020). Özellikle yaşlı göçmenlerin iş piyasasının

dışında kalması ekonomik açıdan da onların bir başkasına veya sunulan yardımlara bağımlı bir hayat yaşamasına neden olmaktadır (Chenoweth ve Burdick, 2001).

Tüm göçmenlerde olduğu gibi yaşlı göçmenler de dil sorunu önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Yapılan çalışmada 5 katılımcı dışında Türkçe bilen katılımcı yoktur. Elbette dil sorunu sosyal ilişki kuramama ve Türkiye’de toplumsal hayata katılamama sorununu da beraberinde getirmektedir (Korkmaz Yaylagül ve Aslan, 2020). Bu nedenle yaşlı göçmenlerin sosyal dışlanma yaşamaları ve dil engeline sahip olmaları en önemli sorunları olarak öne çıkmaktadır. Yaşlı göçmenlerin bilişsel, kültürel ve sosyal olarak diğer göçmen gruplarına göre daha dezavantajlı olması dil engelini onlar için daha da büyük bir sorun haline getirmektedir (Frounfelker ve ark., 2020; Knapp ve Kremla, 2002). Bu nedenle tercüman ihtiyacının yaşlı göçmenlerde daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Fakat yapılan araştırma yaşlı göçmenlerin özellikle sağlık hizmetleri alımı konusunda tercüman eksikliği nedeniyle birçok zorluk yaşadığını göstermiştir.

Göç süreci, her ne nedenle gerçekleşirse gerçekleşsin bireylerde psikolojik, sosyal, fiziksel, ekonomik ve kültürel birçok soruna neden olmaktadır. İlerleyen yaş düşünüldüğünde yaşlı bireylerin göç sürecinin getirdiği olumsuzluklardan daha çok etkilenmesine neden olmaktadır. Diğer göçmen gruplarına göre terk edilmek zorunda kalınan ülkede daha fazla zaman geçirmiş, tüm insan hayatı evrelerini yaşadığı ülkeden ayrılmak yaşlı bireylerde yalnızlık, geçmişe daha fazla özlem, saygın bir birey olarak statü kaybı yaşamak, aile ve akrabalarından ayrı düşmek gibi birtakım deneyimlere yol açmaktadır (Korkmaz Yaylagül ve Aslan, 2020).

Yaşlı göçmenlerle ilgili doküman analizinde, Türkiye’nin resmî belgelerinde çok fazla referansla karşılaşılmamıştır. Yaşlı göçmen grubu özel ihtiyaç sahibi tanımı

içinde yer almış ve diğer göçmenlerde olduğu gibi temel sağlık hizmetlerinden yararlandıkları saptanmıştır. Yukarıda tartışıldığı gibi sağlık hizmetlerinin sunumu sırasında ise tercüman eksikliği ve bu bundan kaynaklanan dil engeli nedeniyle sorun yaşandığı görülmüştür. Yaşlı göçmen bireylere sunulan hizmetlere dair ise ayrılmış bir istatistiksel bilgiyle TÜİK veya ilgili bakanlıklar bünyesinde karşılaşılmamıştır. Alanda yapılan araştırmalarda yaşlı göçmenlere odağın henüz fazla olmadığını göstermektedir. Daha fazla bireyin dahil olduğu nüfus grupları için çalışmaların fazla olması elbette beklenebilir bir durumdur fakat yaşlılık döneminin getirdiği fiziksel, bilişsel ve sosyal sorunlar nedeniyle yaşlı göçmen nüfusuna odaklanan daha fazla hizmet ve çalışma yapılması gerektiği görülmektedir. Yaşlı göçmen nüfusunun az olması, hak, hizmet ve ihtiyaçlara daha az ihtiyaç duydukları anlamına gelmemektedir.

Doküman analizinde çok fazla rastlanmamış olan bir diğer nüfus grubu is engelli göçmenlerdir. Bu engel durumu halihazırda olan bir engellilik olabileceği gibi savaş ve zulümden kaçış sırasında yaşananlardan kaynaklı da ortaya çıkabilmektedir. Yaşlı göçmen grubunda olduğu gibi engelli göçmenlerin sayısına dair bir istatistik ile karşılaşılmamıştır fakat UNFPA Türkiye'nin internet sitesinde Türkiye'de yaklaşık 450 bin göçmenin çeşitli engellerle yaşadığı ifade edilmiştir (UNFPA, 2021). Alanda yapılan bir çalışmada Şanlıurfa ilinde faaliyet gösteren bir derneğe ayda yaklaşık 200 savaş mağduru göçmenin başvurduğu ve 2016 yılında bu dernekten hizmet alan 1500 engelli göçmenin olduğu saptanmıştır (Kaya, 2017). Engelli Suriyeli ve Iraklı göçmenlerle yapılan bir tez çalışmasında ise Ankara ilinde bulunan 550 aile ile görüşülmüş ve bu aileler içinden 268 bireyin engelli olduğu saptanmıştır. Bu 268 birey içinde ise 232'sinin savaş sırasında engelli olduğu görülmüştür (Taşkın, 2018). Bu göçmenlerin, göç sürecinden çok büyük yara aldıkları ortadadır. Bu nedenle güvenli bir bölgeye geldikleri zaman hem tıbbi hem de psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması büyük önem arz etmektedir.

UNFPA Türkiye, TESEV ve KONDA ile birlikte yürüttüğü “Engelli Suriyelilerin İhtiyaçları Araştırması”na göre engelli göçmenler; istihdam, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim alanlarında sorunlarla karşılaşmakta ve sosyal dışlanma nedeniyle psikolojik ve sosyal kırılganlıklar yaşamaktadır. Buna bağlı olarak ise depresyon ve kaygı gibi sorunlara sahip oldukları saptanmıştır. Gerçekleştirilen araştırmaya göre engelli göçmenlerin en fazla sağlık hizmetlerine erişim, ameliyat ve ilaç ile protez ve ortopedik cihaz ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu ciddi ihtiyaçların karşılanmasında ise karşılaşılan zorluklar “*ulaşım zorluğu, maddi imkansızlıklar ve dil engeli, kamusal alanların ve binaların engelli bireylerin erişimine olanak sağlamayan fiziksel yetersizlikleri, kamu kurumlarındaki uzun bekleme süreleri ve toplu taşıma*” olarak sıralanmaktadır (UNFPA, 2021). Alanda yapılan araştırmalarda bu bulguları desteklemektedir.

Elazığ ilinde engelli göçmenlerle yapılan bir çalışmada engelli göçmenlerin barınma koşulları açısından engelli bir bireye uygun olmayan ev ve çadırlarda ikamet ettiği görülmüştür. Ayrıca engelli göçmen bireye sahip ailelerde engelli bireye karşı kötü muamele gösterildiğine dair örneklerle rastlanmıştır. Aynı araştırmada engelliler açısından büyük önemi olan evde bakım hizmetleri ve engelli maaşı gibi hizmetlere dair yasal düzenlemelerin bulunmadığı ve engelli göçmenlerin temel hizmetlere erişmediği ortaya konulmuştur (Kaya, 2017). Yapılan bir diğer araştırmada ise ekonomik sıkıntı yaşayan 261 engelli göçmen olduğu ve 220’sinin uygun fiziksel koşullara sahip olmayan gecekondualarda ikamet ettiği saptanmıştır. Bu araştırmada ortaya çıkan en çarpıcı bulgu ise engelli durumda olan bu göçmenlerin 234’ü engellilikleri ile ilgili sağlık ve destek ekipmanlarına kendi olanaklarıyla erişmeleridir (Taşkın, 2018). Bu bulgular YUKK ve GKY’da özel ihtiyaç sahiplerine öncelik tanınması ve hizmet ve tedavi olanaklarının sunulmasında devletin sahip olduğu sorumluluğun yerine getirilmediğini göstermektedir.

Uluslararası destekli yardım çalışmalarına baktığımızda ise Avrupa Birliği Nüfus Fonu, Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği ile beraber engelli göçmenlerin desteklenmesi adına bir proje başlatmıştır. Bu projeye göre Türkiye’deki engelli göçmenlerin hali hazırda sunulan hizmetler hakkında bilgi sahip olmadığı veya bu hizmetlere erişemediği tespiti ile oluşturulan proje; engelli göçmenler ve onların bakımını üstlenen kişilerin koruma hizmetlerine erişimini arttırılmasını hedeflemektedir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için Ankara ve İzmir’deki iki merkezde engelli göçmenlere ve bakımını üstlenen kişilere “danışmanlık, bilgilendirme, psiko-sosyal destek, toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı önleme ve müdahale hizmetleri ve diğer hizmetlere erişim konusunda yönlendirme ve destek başta olmak üzere koruma hizmetleri” sunuluyor (UNFPA, 2021).

İhtiyaç gruplarına yönelik olarak uygulanan bir program olan Yabancılar Yönelik Sosyal Uyum Yardımı Programı (SUY) içinde engelli, yaşlı ve kadın göçmenlere dair yardımlar bulunmaktadır. Kızılay tarafından verilen kartlarla sunulan bu nakit yardımından faydalanmak için belirli kriterlere uymak gerekmektedir. Bunlar şunlardır.

“Tek başına olan, kimsesi olmayan 18-59 yaş arası kadınlar, kimsesi olmayan 60 yaş ve üzeri yaşlılar; 18 yaşın altında en az bir çocuğu olan yalnız anne veya yalnız babalar; engel düzeyi %40 ya da üzerinde bir ya da daha fazla engelli bireyi olan aileler; 4’ten fazla çocuğu olan aileler; çok sayıda bakmakla yükümlü olunan bireyi (çocuk, yaşlı, engelli) olan aileler.” (<https://kizilaykart.org/TR/faq0.html>)

Görüldüğü gibi bu yardımdan faydalanmak için belirli kriterler belirlenmiştir. Engelli göçmenler özelinde ise engel durumunun engelli raporu ile belirlenmesi şartının birtakım sorunlarına neden olabileceği düşünülmektedir çünkü daha önce bahsedildiği gibi engelli göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişiminde sorunlar yaşanmaktadır (Taşkın, 2018).

Engellilik alanında göçmenlerle gerçekleştirilen çalışmaların yeterli sayıda olmadığı literatür taramasında saptanmıştır. Elde edilen çok az araştırmadan görüldüğü kadarıyla da engelli göçmenlerin birçok sorunlar karşı karşıya kaldığı ortadadır. Savaşın ve göçün getirdiği olumsuz yaşam olayları nedeniyle engelli hale gelen bu insan grubunun ihtiyaçlarının karşılanmasında eksiklikler olduğu açıktır. Yapılan doküman analizinde de engelli göçmenlere dair çok fazla referansa rastlanmamıştır.

4.6. Anlama-Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçları

Doküman analizine dahil edilen tüm belgeler içinde ortaya çıkan insan ihtiyaçlarından diğerlerine göre bu kategorideki insan ihtiyaçlarına dair daha az referans elde edilmiştir (28 adet referans). Eğitim hakkı, insan hakları arasında bulunan en önemli haklardan biridir ve kişinin vatani, ülke içindeki statüsü ne olursa olsun sağlanması gerekir. Göçmenlerin insan ihtiyaçları içinde en az referans bulunan kategorilerden birinin anlama-sahip olma olması oldukça ciddi sorunların göstergesi olabilir.

Doküman analizi sonrasında göçmenlerin eğitim hakkına dair sorumluluğun T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Öğrenim Kurumu'na ait olduğu görülmüştür. Kurumlar, öğrencinin eğitim düzeyini kanıtlar belge varsa buna göre bir seviye belirlemesi yapar fakat öğrencinin sunabileceği bir belge olmadığı durumda kendi beyanı esas alınmaktadır. İncelenen yasalarda eğitim hakkı bütünüyle sağlanmış gibi görünürken göçmen öğrencilerin karşılaşacağı dil ve uyum sorunlarına dair referans bulunmamaktadır. Sadece MEB'nın 2010 yılında çıkardığı Yabancı Uyruklu Öğrenciler genelgesinin bir maddesinde *“Öğrencilerin okul, çevre ve diğer öğrencilerle uyum içerisinde öğrenimlerini sürdürebilmeleri, uyum zorluğu çekenlere*

gerekli destek ve yardımın sağlanması için okul yönetimleri, rehberlik servisleri, rehberlik araştırma merkezleri ile komisyonca gerekli önlemler alınacaktır.” ifadesi geçmektedir. Alan da yapılan araştırmalar da göçmenlerin eğitimi sürecinde ortaya çıkan engelleri ortaya koymaktadır. 2018 yılında T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Suriyeli öğrencilerin okullaşma oranını %63 olarak açıklamıştır. Bu durumun nedenleri üzerine yapılan birçok çalışma yapılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır: öğrencilerin Türkçe’yi hiç bilmemeleri veya tam hakim olmamaları nedeniyle müfredatı takip edemedikleri; dil bariyeri sebebiyle öğrencilerin eğitim seviyelerinin tespitinde zorluklarla karşılaşılması ve seviyelerine uygun olmayan sınıflara kayıtlarının yapılması; okul yönetim kadrosunun ve öğretmenlerin göçmen çocuklarla yaşanan problemlerle baş etme konusunda yeterli olamamaları ve bu konuda kendi başlarına bırakılmaları; savaş atmosferini deneyimlemiş bu göçmen çocukların yeterli psikososyal destek alamamasından kaynaklı davranışsal ve psikolojik sorunlar yaşamaları; velilerin ülkelerine dönme ihtimaline karşı çocuklarını okullara yollamak istememesi ve akran zorbalığı ve olumsuz tavır ve davranışlara maruz kalması. Yaşanan tüm bu sorunlar nedeniyle göçmen öğrencilerin okula uyumları azalmakta; göçmen öğrenciler okullarda dışlanma, akran zorbalığı ve olumsuz tavır ve davranışlara maruz kalmakta ve okullarına yabancılaşması nedeniyle eğitim hayatından ayrılmaktadır (Sevdi, 2014; İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015; Mültecilerle Dayanışma Derneği, 2015; Coşkun ve Emin, 2016).

Göçmen çocuklar bulundukları ülkelerde eğitim açısından ya kendi ülkelerindeki müfredatı izleyen veya bulundukları ülkenin müfredatını izleyen programlarda eğitim alabilir (Özer ve ark, 2017). Türkiye’nin ise her iki seçeneği de kullandığı görülmüştür. Göçmen öğrenciler, Suriye’den gerçekleşen kitlesel akın sonrasında kurulan Geçici Eğitim Merkezleri’nde kendi ülkelerinin müfredatını izleyen bir programda eğitim alabilirken bir yandan da T.C. Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullara kayıt yaptırabilmektedir. Geçici Eğitim Merkezleri; “Türkiye’ye göç eden mültecilerin yarım bıraktıkları eğitim yaşantılarına devam edebilmeleri, ülkelerine geri döndüklerinde ya da Türkiye’de eğitim yaşantılarını sürdürmek istediklerinde sene kaybı yaşamalarını engellemek amacıyla kurulan, ilk ve ortaöğretimi kapsayan hem

kamp içinde hem de kamp dışında faaliyet gösteren ve Arapça eğitim veren kurumlar” olarak tanımlanmaktadır (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2014). Eğitim sistemindeki geçicilik, Türkiye’de bulunmakta olan göçmen nüfus için sorun teşkil etmektedir. Zira 10 yılı aşkın bir süredir Türkiye’de bulunan göçmen nüfus içinde hala Geçici Eğitim Merkezleri’ne kayıt oranı %20’ler civarındadır (BM, 2020). Bu kadar uzun bir süre Türk müfredatına göre eğitim almayan öğrencinin, daha sonrasında Türk eğitim sistemine devam etmesi veya dahil olması daha büyük sorunları ortaya çıkaracaktır. Zira 2018/2019 eğitim-öğretim yılında 646.000’den fazla göçmen çocuğun okullara ve Geçici Eğitim Merkezleri’ne kayıt yaptırdığı fakat ilkokul kayıt oranlarına (%96) göre ortaokul kayıt oranı %55 ve lise düzeyinde kayıt oranı %24 olarak gerçekleşmiştir (BM, 2019). Bu durum göçmen öğrencilerin, sistemsal bir düzenleme olmaması ve okullarda karşılaşılan sorunlardan dolayı eğitim hayatından çekildiğini ve tam anlamıyla karşılanamayan bir insan ihtiyacına işaret ettiği söylenebilir. Anlama-sahip olma ihtiyaç kategorisinde tüm taranan ve analize dahil edilen belgelerde ise en düşük referans sayısına sahip kategori olması da alandaki bu verilerle uyumludur.

Göçmen çocukların ve gençlerin eğitimi konusunda en büyük engellerden biri dil sorunudur. BMMYK’ya göre göçmen çocukların bulundukları ülkede okullara kaydolabilmek için o ülkenin dilini bilme zorunlulukları yoktur (2017). Bu durum eğitim hakkının engellenemez olması ile bağlantılıdır fakat öğrencilerin yaşadıkları ülkenin dilini bilmeden ve öğrenmeleri için herhangi bir sistemli yaklaşım sağlanmadan okullara kaydedilmesi birçok sorunu ortaya çıkarmaktadır. Geçici Koruma Yönetmeliği’nin eğitim ile ilgili maddesinde “her yaş grubuna yönelik dil eğitiminin talebe bağlı olarak düzenlenebileceği” ifade edilmektedir. Fakat bu taleplerin nasıl toplanacağı, göçmen grubun bu talebi sunabileceğini bilip bilmemesi, bilse bile yeterli yönlendirme olmadan bu talepleri nasıl sunacağı, göçmenlerin genel olarak eğitim konusunda bilinçlendirme faaliyetlerinin eksikliği, analizlerde ortaya çıkan eğitim hakkı referanslarını yetersiz kılmaktadır. Suriyeli göçmenlerin eğitimleri konusunda teorik ve alan araştırmalarını inceleyen Duruel, incelediği çalışmaların neredeyse tamamında göçmenlerin eğitimi başlığının birinci sırada değerlendirilmediğini ve hatta hiç ele alınmadığı tespitinde bulunmuştur. Duruel,

yaptığı incelemelerde öncelik olarak beslenme, barınma ve sağlık gibi ihtiyaçlara odaklanıldığı ve hiç ihmal edilmemesi gereken eğitim alanının olukça ihmal edildiğini ve bu durumda göçmen çocuk ve gençlerin eğitimi için gereken düzenlemelerin geç ve sorunu kapsamaktan uzak kaldığını ifade etmiştir (2016). Benzer şekilde Kılcan ve arkadaşları 2014 yılına kadar Türkiye'nin sınırları içinde bulunan göçmenleri geçici/misafir olarak görmesinden dolayı eğitim imkanlarından geri kalmalarına ve sonuç olarak şu anda okullarda yaşanan sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırladığı yönünde değerlendirmelerini yapmışlardır (2017). Türkiye'ye bulunan göçmenlerin 2 milyon kadarının çocuk olmasından dolayı (UNICEF, 2019a) eğitim en büyük öneme sahip ihtiyaçlardan biri haline gelmektedir. Ancak bahsedilen bu eğitim hakkı, araştırmanın bulgularında da olduğu gibi ancak 2014 yılındaki T.C. Milli Eğitim Bakanlığı genelgesine kadar sunulamamıştır.

2017 yılında sınıflarında göçmen öğrenci bulunan 501 sınıf öğretmeni ile gerçekleştirilen bir çalışmada öğretmenlerin, göçmen öğrenciler konusunda kendilerini yeterli hissetmedikleri ortaya konmuştur (Sağlam ve Kanbur, 2017). Benzer bir çalışmada ise bu kez 30 okul yöneticisi ile nitel görüşmeler gerçekleştirilmiş ve yöneticiler en çok karşılaştıkları sorunların dil engeli, kayıt sistemindeki zorluklar ve uyum sorunu olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca sadece 9 okulda göçmen öğrencilere yönelik rehberlik ve psikolojik hizmetlerin ellerinden geldiğince sağlanmaya çalışıldığı saptanmıştır (Uzun ve Bütün, 2016). Tüm bunlar analiz sonuçları ile de paralel olarak eğitim sisteminde göçmenlerin ihtiyaçları ve haklarına yönelik olarak sistemsel birtakım sıkıntıların olduğunu ortaya koymaktadır. Resmî belgelerde maddeler halinde sunulan görevlerin içeriğinin derinleşmemesi ve sistematik olarak bir yapılanma sağlanmadığı için göçmenlerin anlama-sahip olma kategorisi içindeki eğitim ihtiyacının tam olarak sağlanamadığı görülmektedir.

Lisans düzeyinde eğitim faaliyetleri incelendiğinde ise bu alandaki düzenleme sorumluluğunun Yüksek Öğretim Kurulu'nda olduğu görülmüştür. Analiz sonucunda

BMMYK, YÖK ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ile yaptığı iş birliği ile göçmen gençlerin yükseköğrenime erişimlerini desteklemeye çalışmaktadır (BMMYK, 2018). Bu kapsamda “*UNHCR/YTB üniversiteye hazırlık programı ile mültecilere Türkiye’deki üniversitelere girmek için gereken Türkçe dil yeterliliğini kazandırmayı hedefleyen 9 aylık bir yoğun Türkçe dil kursu hazırlanmıştır. 2018 yılında, yeni akademik yıl başlamadan önce bu programı 3.600’ün üzerinde mülteci gencinin tamamlanması beklenmekte ve Eylül 2018’de yeni bir öğrenci alımı planlanmaktadır*”. Bu programdan hariç olarak BMMYK’nin küresel burs programı 2014 yılında Türkiye’de başlatılmış ve o tarihten beri 820 öğrenciye burs sağlanmıştır.

Birleşmiş Milletler kaynaklarına göre ise Suriyeli sığınmacılar özelinde üniversite kayıt sayıları 20,000’i bulmakla birlikte hala istenilen düzeyde değildir. Türkiye, yabancı öğrenciler için devlet üniversitelerinde harçları kaldırmıştır (3RP, 2018). Suriyeli gençler için savaş öncesi dönemde üniversite kayıt oranı %20’dir (BMMYK, 2018). Üniversitelere kayıt yaptıran Suriyeli öğrencilerin 2018-2019 öğretim yılı döneminde ise 27606 kişi olduğu görülmektedir. Göç İdaresi’nin 2019 yıl sonu rakamlarına göre 19-24 yaş aralığında toplam 530.638 genç bulunmaktadır (Erdoğan 2020). Bu durumda üniversite kayıtları açısından Suriyeli gençlerin sadece yaklaşık %5’nin yüksek öğrenime dahil olabildikleri görülmektedir. Tüm bunlar yüksek öğrenim hakkından yararlanamayan çok büyük oranda göçmen gençlerin varlığına işaret etmektedir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin 2019 yılı istatistiklerine göre (UNHCR, 2019) Eylül 2019 itibarı ile Türkiye’de kayıtlı uluslararası koruma altındaki toplam 368320 kişinin %46’sı Afganistan, %39 Irak ve %15 oranında diğer tabiiyetlerdendir. Bu oranlar içinde Afgan göçmenlerin %28’si, Iraklıların %43’ü ve diğer uyruklardan ise %20’si çocuktur. Tüm uluslararası korunanlar içinde ise çocukların oranı %32’dir. Ayrıca GİGM’nin 2019 yılı aralık ayı verilerine göre 3.576.370 geçici korunanlar içinde ise 0-18 yaş aralığındaki çocukların sayısı 1.719.717’dir.

Türkiye’de bulunan tüm milletlerden göçmenler içinde çocukların ve gençlerin çok yüksek oranda olması ve tüm bu istatistiki gerçekler ile okullara kayıt oranları düşünüldüğünde Türkiye’de bulunan göçmen ve genç ve çocukların çok büyük bir kayıp nesil oluşturmakta olduğu görülmektedir. İnsan ve çocuk haklarından en önemlilerinden olan eğitim hakkı ve bununla beraber eğitim ihtiyacının karşılanabilmesi için Türkiye’nin resmi göç belgelerinde yeterince temsil edilmediği sonucu da bu araştırmanın verileri ile uyumludur. Üstelik bu sonuç sadece okul kayıt oranlarından yola çıkılarak ortaya çıkmıştır, kaldı ki eğitim sistemine girebilen göçmen genç ve çocukların da çok büyük sorunlarla mücadele etmek zorunda kalması; eğitim hakkında erişen çocuk ve gençlerin aldıkları eğitimin de niteliğinin sorgulanmasını gerektirmektedir (Sevdi, 2014; İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015; Mültecilerle Dayanışma Derneği, 2015; Coşkun ve Emin, 2016; Duruel, 2016; Uzun ve Bütün, 2016; Kılcan ve ark., 2017; Sağlam ve Kanbur, 2017; 3RP, 2019).

4.7. Özgürlük-Sahip Olma Kategorisindeki İnsan İhtiyaçları

Gerçekleştirilen doküman analizine göre bu ihtiyaç kategorisi, daha öncesinde ele alınan tüm ihtiyaç kategorileri arasında en az referansa rastlanan kategoridir. Doküman analizi kapsamında 20 ve daha fazla referans elde edilen kategoriler değerlendirmeye alınmıştır. Bu bağlamda analize dâhil edilen belgeler incelendiğinde Türkiye’nin yasa ve yönetmeliklerinde bu alanlarla ilgili ihtiyaçların karşılanması adına yapılanlar ve/veya yapılacaklara dair 8; uluslararası belgelerde ise 13 referansa rastlanmıştır.

Özgürlük-sahip olma ihtiyaç kategorisi eşit haklar alanını kapsamaktadır ve genel olarak aslında tüm ihtiyaç kategorilerinin bir özeti olarak değerlendirilebilir. Daha öncesinde ele alınıp tartışılan tüm ihtiyaç kategorileri aslında göçmenlerin insan ihtiyaçları bağlamında haklarını ele almıştır.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013) Üçüncü Bölümü olan Haklar ve Yükümlülükler başlığı altında eşit haklara dair bir madde bulunmaktadır.

“Madde 88- (2) Başvuru sahibine, başvurusu reddedilen veya uluslararası koruma statüsü sahiplerine sağlanan hak ve imkânlar, Türk vatandaşlarına sağlanan hak ve imkânlardan fazla olacak şekilde yorumlanamaz.”

Bu madde ile uluslararası koruma başvurusu olan, reddedilen veya sahiplerine Türk vatandaşlarına sunulan hak ve imkanlardan eşit oranda faydalanma hakkı verildiği çıkarımı yapılabilir. Hem YUKK hem de GKY’nde ihtiyaç sahibi olarak tanımlanan göçmenlerin sunulan sosyal yardımlar ve hizmetlere erişebileceği, eğitim hakkından yararlanabileceği, sigorta ödeme gücü olmayanların primlerinin belli kurallara göre karşılanacağı ve başvuru halinde iş yaşamına katılabilecekleri sonraki maddelerde açıklanmıştır.

Görüldüğü gibi Türkiye’nin iki temel göç belgesinde eşit hak ve hizmetler tanımlanmıştır. Fakat tartışma bölümünün başından beri ele alınan durum eşit hak ve hizmetlere erişimde yaşanan sıkıntıları ve sorunları ortaya koymuştur. Bazı alanlarda hizmetlerin ve hakların daha iyi sağlandığı ama birçok diğer alanda sorunlar olduğu saptanmıştır. Üstelik bu Özgürlük-Sahip olma ihtiyaç kategorisindeki referansların yoğunluğunun genel olarak Türkiye’nin imzaladığı uluslararası anlaşma ve sözleşmelerden kaynaklı olduğu görülmüştür.

Bu bağlamda analize dahil edilen uluslararası belgeler arasında en önemli ve en çok referansa sahip olanı 1951 Cenevre Sözleşmesidir. Bu sözleşme mültecilerin/göçmenlerin haklarını koruma altına alması bakımından oldukça önemlidir. Bu sözleşme zaten ortaya çıkışı gereği herkesin özgürlüklerinin tehdit altında olması durumunda bir başka ülkeye sığınma hakkını, taraf devletlerin topraklarında bulunan bu kimseler için ceza verip onları ülkelerine geri gönderemeyeceğini garanti altına alır. Ayrıca eşit haklar bakımından göçmenlerin ırk, din veya geldikleri ülke bakımından da ayrımcılığa uğramayacağını da garanti altına almaktadır. Türkiye'nin YUKK ve GKY'ye eşit haklar ile ilgili maddeler koymasının nedeni de bu sözleşmeye taraf olmasından dolayı ortaya çıkan yükümlülüklerdir.

Eşit haklardan söz edildiğinde sadece Türkiye vatandaşları ile eşit haklara sahip olmak değerlendirilmemeli; dünyadaki tüm göçmenler ile eşit haklara sahip olma konusu da tartışılmalıdır. Çünkü Türkiye'nin uluslararası hukukta bulunmayan yeni göçmen statüleri oluşturması (TBMM, 2018) başlı başına eşitliği ihlal edici bir özellik taşımaktadır. Tüm Dünya'da geçerli olan mülteci ve sığınmacı kavramları; YUKK ve GKY'de görüldüğü gibi mülteci, şartlı mülteci, uluslararası korunan, ikincil koruma ve geçici korunanlar olarak birçok kategoriye ayrılmıştır. Bu kategori ayrımı; göçmenlerin statü sorunlarından dolayı ulaşabilecekleri hak ve hizmetlerde adaletsizlikler yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu statü karmaşasına neden olan ise Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi çekince'dir. Fakat artık Türkiye'de sayıları 3 milyonu aşan göçmenin bulunması bu karmaşanın acil çözümünü gerektirmektedir. Çünkü bir göçmene mülteci statüsünün verilmesi, onun üçüncü bir ülkeye geçişini ve zaman içinde vatandaşlık hakkı elde etmesine yardım eder. Fakat Türkiye şu an topraklarında doğan göçmen çocuklara bile vatandaşlık hakkı vermemekte ve bu durum birçok vatansız çocuğun ortaya çıkmasına neden olmaktadır (TBMM, 2018).

Bir diğerk görüşe göre Türkiye'nin Suriyeli bireylere mülteci statüsü vermemesinin nedeni olarak mülteci statüsünün ömür boyu devam etmesidir. Bu durum Türkiye'nin Suriyeli bireylerin kalıcılıkları artık toplumsal düzeyde kabul görmüş olmasına rağmen geçicilik üzerinden değerlendirdiğini göstermektedir. Fakat bu tez kapsamında yapılan analizdeki belgelerde yazdığı gibi sunulan eşit haklar konusunda birçok sorun yaşandığı görülmektedir. TBMM'nin yayınlamış olduğu Göç ve Uyum Raporu'nda (2018) görüşleri alınan Suriyelilerle Dostluk Derneği başkanı Kadriye Esra Aygün, Suriyeliler özelinde yaşanan adaletsizlikleri belirtmiştir. Buna göre;

“İş kurmak isteyen bir Suriyelilerin YTK'ları (Yabancı Tanıtım Kartları) iptal edilmekte, bu kişiler çalışma izni almakta ve çalışma izni standardında yaşamaya başlamaktadırlar. Ancak birçok kişi çok küçük işletmeler kurmaya yöneldiği için, YTK'sının iptal edilmesi eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanmalarını engellemekte ve mağdur olmaktadır.

Suriyelilerin kayıtlı bulundukları il dışında, acil sağlık hizmeti haricinde, sağlık hizmetine ulaşamaması sorun teşkil etmektedir.

Kişi başka bir şehre taşınmak istediği zaman YTK'sını değiştirmek zorunda olmakla birlikte, kartın değiştirilmesi sürecinde büyük zorluklar yaşanmaktadır.

Suriyeliler, iş bulabilmek yahut çocuklarının eğitimi devam ettirmek için sık aralıklarla şehir değiştirmek zorunda kalabiliyorlar; ancak çalışma izni bulundukları şehir için verildiğinden ve YTK'lar hızlı bir şekilde değiştirilmediğinden mağduriyetler doğabiliyor.

Bir Suriyelinin bulunduğundan başka bir ildeki kişiyle evlenmesi durumunda YTK nakillerinin yapılmasında zorluklarla karşılaşmaktadır.

Türkiye'ye havayolu ile gelen Suriye vatandaşlarına YTK verilmemektedir. YTK sadece kara yolu ile gelenlere verilmekte olup, daha önce YTK almış olanlar Türkiye'ye havayolu ile giriş yaptıkları zaman, mevcut YTK'ları ellerinden alınmaktadır. Bu durumda olan kişiler eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanamamaktadırlar.

Bankalar, noterler ve diğer resmi daireler sadece YTK sahibi olanların işlemlerini yapmamaktadırlar.

Sadece Ziraat Bankası YTK'yı tanıyarak hesap açmakta, diğer bankalarda ise hesap açmak mümkün olmamaktadır.

Türkiye'de bulunan Suriyeliler mülk edinememektedirler. 1930'larda Türkiye ve Suriye arasında yapılan anlaşma gereği, Türk vatandaşları Suriye'de, Suriye vatandaşları da

Türkiye’de mülk edinememektedirler. Bu durumda alınan mülklerin tapuda tescili Türkiye vatandaşı olan başka birisinin üzerine yapılmaktadır ve bu durumun mağduriyet doğurması olasıdır.

Bankada parası olan bir Suriyelinin ölmesi durumunda varislerinin bu parayı nasıl alacağı konusunda belirsizlik bulunmaktadır.

Suriye’de üniversite bitirmiş olan kişilerin diploma denkliklerinin sağlanmasında sorunlarla karşılaşmaktadır. Tüm Avrupa Birliği üyesi ülkelerin tanınmakta olan Data-Flow şirketinin verdiği denklikleri ise Türkiye kabul etmemektedir. 2011 yılından beri diploma denkliği almak mümkün olmamaktadır. İç savaş öncesi üniversiteye başlamış ancak öğrenimi yarıda kalmış öğrencilerin için diploma denkliği problemi bulunmaktadır.

Türkiye’de sadece Türk vatandaşlarının çalışabilecekleri 11 meslek alanı bulunmakta olup, bu mesleğe sahip Suriyelilere çalışma izni verilmemesi mağduriyetlere yol açmaktadır.

Türkiye’de beş yılını doldurmuş Suriyelilere vatandaşlık verilmesi arzu edilmektedir. Özellikle Türkiye’de doğmuş olan Suriyeli çocuklara Suriye vatandaşlığı verilemediği için bu çocuklar vatansız statüsündedirler ve özellikle bu çocuklar için çözüm üretmek gerekmektedir.”

Uluslararası belgeler ve Türkiye’nin kendi resmî belgelerinde eşit haklara dair maddeler olması uygulamada sorunlar yaşanmadığı veya yaşanmayacağı anlamına gelmemektedir. Yukarıda verilen alıntıda da görüldüğü gibi Suriyelilerin Türkiye’de eşit haklara sahip olduğunu gösterir belgeler olmasına rağmen birçok alanda sorunlar yaşandığı ve mağduriyetlerin doğduğu açıktır. Bu durum bu tez kapsamındaki doküman analizinin de bulguları ile paraleldir.

Alanda Suriyeli göçmenlerle yapılan bir çalışmada 76 Suriyeli göçmenle nitel görüşmeler gerçekleştirilmiş ve yaşadıkları sorunlar irdelenmiştir. Buna göre en sık yaşanan sorunlar, dil sorunu, ekonomik sorunlar, iş yaşamından dışlanma, toplumdan dışlanma, psikososyal sorunlar, sağlık sorunları, barınma sorunları, Türkiye’ye alışma ve uyum sağlama ve sosyal destek ve sosyal hizmetler hakkında bilgi eksikliği olarak ortaya çıkmıştır (Güneş Aslan ve Güngör, 2019). Eşit haklar bağlamında ele alındığında iş yaşamından dışlanma ve ekonomik sorunlar, sağlık ve barınma sorunlarının yaşanması bu alanlarda hala sunulan hak ve hizmetlerin eksikliğine işaret

etmektedir. Bu tez çalışmasında da ele alındığı gibi dokümanlarda kendisine yer bulan çoğu hak ve hizmetin pratikte birçok sorunu çözemediği bir kez daha görülmektedir.

Göçmenlerin Türkiye’deki yaşamlarına uyum sağlayabilmesi ve eşit haklardan yararlanmasındaki en önemli kriter resmi işlerinin düzenli bir şekilde halledilebilmesine bağlıdır. YUKK ve GKY’de de belirtildiği gibi başvuru ve kimlik belgesi alınması ile ilgili yapılan resmi işlemler ve kayıt sistemi göçmenlerin Türkiye’de kendilerine sunulan hak ve hizmetlerden yararlanmasında kritiktir. Fakat yukarıda bahsedilen araştırmada göçmenlerin en çok sorunla karşılaştıkları alanlardan biri resmi işlemler ve kimlik belgesi almak olmuştur. Bunun nedenlerine bakıldığında ise göçmenler; genel olarak dil sorunu yaşadıklarını, uygulamada karmaşa olduğunu, kimi zaman aynı işlemler için farklı belgeler istendiğini, kimi zaman kimlik bilgilerinde yapılan yanlışlıklar nedeniyle işlemlerini yaptıramadıklarını ve uygulamalarda, işlemlerde sıklıkla değişimler olduğunu ve bunu takip etmekte zorlandıklarını ifade etmişlerdir (Güneş Aslan ve Güngör, 2019). Özellikle kimlik belgesi edinmek, Türkiye’de göçmenlerin en öncelikli alanlarından biridir. Çünkü kimlik belgesi olmadan hiçbir iş, işlem, hizmet ve haktan yararlanmak imkansızdır. Bu durum kimliksiz göçmenlerin durumlarını daha da kritik hale getirmektedir. Türkiye’de kayıtsız olduklarından dolayı sayıları net olarak belirlenemese de birçok kimliksiz göçmen olduğu bilinmektedir (Çoşkun, 2017). Kimliksiz ve kayıtsız olmak hiçbir hakka, hizmete ve desteğe ulaşamamayı da beraberinde getirmektedir. Bu durumun birçok dezavantaj ve insan hakları ihlali ortaya çıkardığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Daha önce de ifade edildiği gibi Özgürlük-Sahip Olma ihtiyaç kategorisi; eşit haklar alanını içine aldığı için göçmenlerin tüm ihtiyaçlarından doğan haklarını kapsamaktadır. Bu bağlamda bağımsız kurumlar tarafından yapılan değerlendirmeleri de ele almak da fayda vardır. İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi’nin Ocak-Eylül 2020 arasında mültecilere yönelik hak ihlallerini araştırdığı raporunun sonucunda

birçok adaletsizliğin yaşandığı görülmektedir. Bu raporda karşılaşılan hak ihlalleri Çizelge 4.3'te verilmiştir.

Rapordaki hak ihlalleri sadece Suriyeli göçmenleri kapsamamakta; Pakistan, Lübnan, Afganistan, İran, Fas, Filistin, Bangladeş, Suudi Arabistan, Libya, Gambia, Kongo, Kamerun, Rusya, Çin, Türkmenistan, Cezayir ve Ürdün vatandaşlarının hak ihlallerini de ele almaktadır. Nitekim rapordaki değerlendirmede Suriyeli göçmenlerle ilgili haber, istatistik ve hizmetlerin ön planda olduğu ve bu nedenle oldukça ciddi problemler yaşayan uluslararası korunan olarak tanımlanan göçmenlerin sorunlarının ikinci planda kaldığı ifade edilmiştir.

Çizelge 4.3. İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi Ocak-Eylül 2020 Mültecilere Yönelik Hak İhlalleri (İnsan Hakları Derneği, 2020)

Gözaltı	2
İşkence, kötü muamele	4
Yaşam hakkı ihlalleri: - Güvenlik Güçlerinin neden olduğu ölümler 1 - umut yolculuklarında yaşamını yitirenler 61 - Nefret saldırılarında yaşamını yitirenler 4 - İş cinayetlerinde yaşamlarını yitirenler 62	Toplam: 128
Nefret saldırılarında yaralananlar	20
Sığınma Hakkı İhlalleri - Uluslararası koruma talepleri 59 - Türkiye'ye sığınma talepleri 16	Toplam: 75
Geri Gönderme Yasağı ihlali	6
Geri Gönderme Merkezlerinin koşullarının kötülüğü	4
Kayıp	3
Geçici Koruma Kimliği alamama	10
Vatandaşlık alamama	1
Eğitim hakkı ihlali	3
Tedavi hakkı ihlali	1
İşsizlik, yoksulluk, kamu yardımlarından yararlanamama	10
Çalışma hakkı ihlali- ücret ödenmemesi	5
Seyahat hakkı ihlali	209
Ayrımcılık	1
Kadına yönelik Şiddet, Cinsel İstismar	2
Yabancı ülkelerdeki Türkiyeli mültecilerden gelen başvurular	2
Mültecilere ilişkin haber yapan gazetecilere yönelik baskılar- Gözaltı, tutuklama	12
Mültecilere destek veren avukatlara yönelik engellemeler	1
	Toplam 443

Yasal olarak mülteci statüsünü elde edebilmiş olan göçmenlerin bile sınır dışı korkusu ve dil engeli nedeniyle uğradıkları haksızlıklar karşısında sessiz kaldığı ve adli mercilere başvurmakta isteksiz oldukları tespit edilmiştir. Oldukça geniş imkân ve haklar tanındığı ifade edilen Suriyeli göçmenlerin bile yaşadıkları eğitim, sağlık, barınma, gelire sahip olma, beslenme, adalete erişim ve şiddet ile ayrımcılıktan korunma hakları kapsamında oldukça fazla hak ihaleline uğradıkları bu raporda tespit edilmiş ve diğer göçmen grupları ve kayıt dışı göçmenlerin yaşadığı hak ve yaşam ihlallerinin daha derin olduğuna ve saklı kaldığına işaret edilmiştir. Zaten rapor kapsamında hak ihlallerine dair başvurular açık bir şekilde başvuranların ağzından sunulmuştur (İnsan Hakları Derneği, 2020). Aşağıda raporda verilen örneklerdeki göçmenlerin yaşadığı sorunlar; YUKK'ta ifade edilmiş olan hak ve hizmetlerle ters düşmektedir.

“2014 yılında Türkiye’ye yasal yolla geldik. Eşim ve bir çocuğumla geldik. Geldiğimizde bize ikamet belgesi verdiler. Daha sonra 3 çocuğumuz daha oldu. (Başvurucu bir kahvede sigortasız ve kaçak olarak çalışıyor. Eşi çalışmıyor. Çocuklar okula gitmiyor, yalnızca büyük çocuk A. M. A kuran kursuna gidiyor.) Türkiye’ye geldikten 8-9 ay sonra sokakta kalabalıkta kimlik belgemi kaybettim. Tekrar kimlik belgesi çıkarmak için defalarca İl Göç İdaresine başvurdum. Bu arada pasaportumun süresi de doldu. Pasaportumun süresini uzatmak için kendi konsoloslüğümüze gittim. Ama uzatmadılar. Kimlik de alamadım. Uluslararası koruma için Birleşmiş Milletlere başvurdum, onlar da Yalova İl Göç İdaresine yönlendirdiler. Ancak Yalova Göç İdaresi, orada yaşamam gerektiğini söyledi. Benim de orada kalacak yerim, yapacak işim olmadığından kabul etmeyip İstanbul’a döndüm. Yaklaşık bir hafta önce kızım İ. Z.’nin ateşi yükseldi. Kimlik belgemiz olmadığından hastanelerde sadece ücretli muayene olabiliyoruz. O yüzden kızım için bir eczaneye gidip ilaç aldım. Ancak kızım hala iyileşmeyince mecburen Okmeydanı Eğitim ve Araştırma Hastanesine gittik. Orada muayene edip tahliller yaptıktan sonra çocuk servisine yatış yaptılar. 21.02.2020 tarihinde yatışı yapıldı. Tahlillerde kan değerleri düşük çıktı, demir eksikliği var dediler. 15 gün sonra Çocuk Hematoloji servisine kontrole gelmek şartıyla 25.02.2020 tarihinde taburcu ettiler. Hastane 4 gün için bize 3.897 TL fatura çıkardı. Bu parayı bir şekilde ödedik. Kimlik belgelerimizin çıkartılması ve kızımın tedavisinin yapılması için yardımınızı istiyorum” (İnsan Hakları Derneği, 2020)

“Ben Suriyeliyim. Benim turizm oturum iznim bulunmaktadır, Eylül ortasına kadar geçerlidir. Yalnız eşim Faslıdır. Onun için ve 6 yaşındaki oğlum için turizm oturum izni başvuru

yaptığımızda ret kararı çıkmıştır, diğer sebepler diye belirtmişler. Bu karar oğlum Türk devlet okulunda okumasına rağmen ve belgeler içinde öğrenci belgesi ibraz etmemize rağmen olmuştur. 2 yaşında oğlum var, onun oturum izni daha var ama sadece eşim ve 6 yaşındaki oğlum için bu karar çıkmıştır. Ben şu an vatandaşlık başvuru süreci yaşıyorum. Çocuklarım ve ben Türk asıllıyım. Annem, babam Türk ve DNA testimiz de var ve 24 Eylülde duruşmamız var bu konuda. Ama tüm bunlara rağmen eşim ve oğluma oturum izni başvurumuza ret kararı gelmiştir. Bize dilekçe yazıp bu kararı itiraz etme hakkınız var dediler ama avukat yoluyla olması gerekiyor diye düşünüyorum. Bu konuda bize nasıl yardımcı olabilirsiniz, bu konuda sizin desteğinize ihtiyacımız var. Saygılarımla” (İnsan Hakları Derneği, 2020)

“Yaklaşık 3 yıldır Türkiye’deyiz. Annem, babam ve ben hariç 3 kardeşim var. Tüm kimlik belgelerimiz Suriye’deki evde yandı, hiçbir belgemiz yok. Kimlik çıkarabilmek için Beyazıt’taki ve Tarlabası’ndaki göç bürolarına başvurduk. Ama hiçbir yerde bize belge vermediler. Kardeşim okula gitmek istiyor ama kimliği olmadığı için okula gidemiyor. Kimlik belgelerimizi nasıl çıkaracağımızı öğrenmek istiyoruz” (İnsan Hakları Derneği, 2020).

Raporda sunulan hak ihlalleri, teoride belgelerde ve yasalarda sunulan hizmet ve hakların pratikte uygulanmasındaki ikiliklere ışık tutmaktadır. Bu tez çalışmasında eşit haklar bağlamında Türkiye’nin yasa ve belgelerinde birtakım referanslara ulaşılmasına rağmen pratikte bu alanda daha fazla çalışmanın ve iyileştirmenin yapılması gerektiği görülmüştür.

Tartışma boyunca ele alınan göçmenlerin insan ihtiyaçlarına yönelik tüm eşitsizlikler ve eksikliklerin bütünü kesişimsellik açısından ele almak çok uygundur. Kesişimsellik, tek boyutlu ve tek eksenli olarak ele alınan düşünce yapısına getirilen bir eleştiriye dayalı bir teoridir. Bu kavramı ilk kullanan Crenshaw, siyah kadınların yaşadıkları sorunlar üzerine bir metafor kurmuştur; “*Gelen ve giden dört yolun kesişimini trafik benzetmesi ile düşünün. Ayrımcılık trafikte olduğu gibi kesişime kadar tek bir yönde ya da başka bir yönde akabilir. Kesişimde bir kaza olursa, bu herhangi bir yönden gelen arabalar nedeniyle olabilir, ya da bazen hepsinden birden gelenler nedeniyle. Benzer şekilde siyah bir kadın, eğer kesişimde olduğu için zarar görürse, bunun nedeni cinsiyet ayrımcılığı ya da ırk ayrımcılığı olabilir*” (Crenshaw, 2011). Bu

kesişimde yaşanan kazanın sadece bir akış, tek bir eksen açısından değerlendirilmesi; kazanın diğer nedenlerinin göz ardı edilmesine neden olacaktır. Benzer şekilde göçmenlerin yaşadıkları deneyimler sadece göçmen olmakla ilgili olmayıp engellilik, yaşlılık, cinsiyet, cinsel yönelim ve yaş ile de ilgilidir. Başka bir deyişle kesişimsellik teorisinde açıklandığı gibi birçok farklı ayrımcılık ve ırkçılık türü ile göçmen olma durumu birbiri ile kesişmektedir (Sarigöl, 2017). Bu kesişim noktasında bulunan göçmenlerin birçok açıdan haksızlık ve ayrımcılık ile mücadele etmesini gerektirmektedir. Kesişimsellik Birleşmiş Milletler tarafından “*alt sınıf sistemleri veya birçok ayrımcılık çeşidinin bir veya birden fazlası arasındaki etkileşimden doğan yapısal ve dinamik sonuçlar*” olarak tanımlamaktadır. Bu durumdan kaynaklı olarak ırkçılık, patriyark, ekonomik dezavantajlar ve diğer ayrımcı sistemlerin kadınlar, erkekler ve diğer gruplar için birçok eşitsizlik katmanı oluşmasına neden olur. Bu durumda göçmenlerin insan ihtiyaçları dahil, yaşamlarında birçok katmanlı ve birbiri ile kesişen ayrımcılık ve dezavantajlarla mücadele halinde olmaktadırlar (Çapar, 2019).

Göçmenlerin deneyimlerini sadece göçmen olmak açısından ele almak ve bu bakış açısıyla hizmet üretmek ve hak sunmak birçok diğer sorunlu sistem ve alanın göz ardı edilmesine yol açacaktır. Bu tezin tartışmasında yer alan sonuçlar da bunu desteklemektedir. Göçmenlerin insan ihtiyaçlarına kesişimselliği de dikkate alınarak incelenmesi ve ayrımcılık ve eşitsizlik üretilen alanlara dair gerçekçi ve eşitlikçi çözüm ve hizmetler üretilmelidir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çağımızın artık artan göç hareketleri nedeniyle şekillendiği söylenebilir. Nedeni ve türü ne olursa olsun göç ve göçmenlik olguları beraberinde değişen göç politikaları ve hizmet anlayışlarının oluşturulmasına neden olmuş ve dünya ülkeleri bu konuda farklı çalışma ve hizmet sunumlarını geliştirmek zorunda bırakmıştır. Bu kapsamda göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve olabilecek en üst düzeyde refahı sağlayabilmek adına bu gelişmeler önemlidir. Dünyada en fazla göçmen nüfusuna sahip olan Türkiye’de bu gelişme ve insan hareketliliğinin dışında değildir. Bu nedenle Türkiye’de bulunan göçmenlerin insan ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları karşılayacak politika ve hizmetlerin incelenmesi önemlidir. Bu bağlamda Max-Neef’in insan ihtiyaçları matrisi ve araştırmanın sonuçları ile düşünüldüğünde Türkiye’de göçmen ihtiyaçları açısından en yüksek oranda temel ihtiyaçlar olarak ifade edilebilecek olan Yaşamını Sürdürebilme, Sahip Olma, Koruma ihtiyaçlarına odaklanıldığı görülmektedir. Bu durum Türkiye’nin 2011 yılından beri içinde bulunduğu göç iklimi için acil çözüm ihtiyacı içeren sorunlu bir yapıya işaret etmektedir. Türkiye’nin göç politikaları, siyasal söylemin dışında ele alınarak sayıları dört milyonu aşan göçmenlerin 10 yılı aşkın süre sonunda sadece temel ihtiyaçlarına odaklanmayı aşan sosyal, psikolojik ve toplumsal birtakım ihtiyaçları da içermesi gerekmektedir. Fakat bu araştırmanın bulguları Türkiye’nin göç politikalarının hala göçmenlerin en temel ihtiyaçlarını karşılama ile sınırlı kaldığını göstermiştir. Üstelik bu en temel ihtiyaçların karşılanmasında dahi sorunlar yaşandığı sonucuna varılmıştır.

Sosyal hizmetin en temel ilkelerinden olan insan onuruna yakışır bir yaşam sürdürebilme hakkı; araştırmanın bulguları değerlendirildiğinde duygulanım, anlama, etkileşim ve katılım gibi ihtiyaçlarda yetersiz kalarak karşılık bulamamıştır. Araştırmanın bulguları bu bağlamda göçmenlerin karşılanamayan ihtiyaçlarının sosyal

hizmet meslek ve disiplini için büyük bir ihtiyaç olduğunu da göstermektedir. Buna göre göçmenlerin duygulanım, anlama, etkileşim, katılım ve kimlik ihtiyaç kategorilerini karşılayan doküman ve çalışma olmadığı sonucuna varılmıştır.

Farklı disiplinler tarafından gerçekleştirilen birçok araştırma ve çalışma göçmenlerin karşılanamayan ihtiyaçlarını göç hareketliliğinin başlangıcından bu yana saptamaya çalışmaktadır. Yapılan doküman analizi de bu çalışmalarla uyumlu olarak bu ihtiyaçların karşılanması noktasında resmi dokümanlarda eksiklikler olduğunu ortaya çıkarmıştır. Resmi yapı içindeki bu eksikliklerin; hayatlarını yaşamakta olan göçmenlerin her alanda yaşadıkları zorlukların nedeni olarak öne çıktığı ve temelini oluşturduğu söylenebilir. Devletler, her ne statüde olursa olsun toprakları üzerinde bulunan her insanın bütüncül olarak iyilik halinden sorumludur. Bu iyilik hali, bu araştırmanın bulgularının gösterdiği gibi sadece en temel insani ihtiyaçların ötesindedir.

Sosyal hizmet mesleği, dezavantajlı gruplar içerisinde kendine yer bulan göçmenler için en temel insani ihtiyaçların karşılanması noktasında çalışma sorumluluğu olmasına rağmen hiç referansa rastlanmamış diğer alanlarda da bütüncül olarak insanlarla çalışabilecek bir meslektir. Fakat Türkiye’de sosyal hizmet uzmanlarının göç alanında hâkim meslek grubu olmadığı görülmektedir.

Türkiye’nin bu araştırma kapsamında örnekleme dahil edilen ulusal ve uluslararası dokümanların analizinden çıkan sonuçlara bakıldığında öncelikli olarak göç alanında genel anlamda odağın güvenlik ve kontrol olduğu görülmektedir. Bu durumun Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılım süreçleri ile ilintili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Türkiye’nin coğrafi olarak özel bir konumda olması ve Avrupa ile Asya arasında bir geçiş noktası olmasının getirdiği jeopolitik konumun bir

çıktısı olarak durumu görmek mümkündür. İncelenen dokümanlar, Avrupa Birliği'nin taleplerinin Avrupa'ya geçen göçmenlerin kontrolü odağında olduğunu ve Türkiye'nin de bu doğrultuda düzenlemelere gittiğini ve uygulamalarını gerçekleştirdiğini göstermektedir. Bu durum daha önce de ifade edildiği üzere, insancıl ve bütüncül bakış açısından uzak değerlendirmeleri, karar verme aşamalarını ve uygulamaları beraberinde getirmiştir. Yapılan analizler sadece temel insani ihtiyaçlara odaklanmanın, göçmenler açısından bir takım insan ihtiyaçlarının ihmal edilmesine neden olduğunu göstermiştir.

Bu noktada Türkiye'nin göçmen ihtiyaçları açısından en çok koruma-sahip olma ihtiyaçlarına odaklandığı söylenebilir. Koruma-sahip olma ihtiyaçları içerisinde iş yaşamına ve sağlık sistemine dair ihtiyaçlar söz konusudur. Türkiye, en çok bu alanda çalışma, hizmet ve doküman üretmiştir. Göçmenlerin çalışma izinleri, sosyal güvence hakları ve sağlık hizmetlerinden yararlanma koşulları yasal düzeyde belirlenmiştir ve dokümanlarla sabittir. Fakat en çok odaklanılan nokta olmasına rağmen Türkiye göç politikalarında, resmi dokümanlar dışında kalan diğer dokümanlardan anlaşıldığı üzere göçmenlere verilen çalışma izinleri ve sosyal güvenceler konusunda oldukça yetersiz kalmıştır. Sadece barınma, beslenme ve giyinme gibi temel insani ihtiyaçların ötesinde, bütüncül olarak insanın gelişim potansiyelini gerçekleştirmesi için gereken diğer ihtiyaçları iş yaşamına katılım ve yeterli gelir elde edebilmekle sağlanabildiğinden göçmenlerin iş yaşamına katılımı ve sosyal güvence elde edebilme açısından ihtiyaçlarının yeterli düzeyde karşılanmadığı görülmektedir.

Bahsedilen temel insani ihtiyaçlara odaklanılması yaşamını sürdürebilme-sahip olma ihtiyaç kategorisinde de kendini göstermiştir. Bu ihtiyaçlar açısından da Türk göç politikasının en fazla çalışma, hizmet ve doküman ürettiği görülmüştür. Bu olumlu bir sonuç olmasına rağmen 2011 yılından beri Türkiye'de bulunan göçmen nüfusu ve esnada geçen süre zarfı düşünüldüğünde hala en temel insani ihtiyaçları karşılama noktasında olunması göçmenler açısından olumsuz bir yaşam deneyimi olarak

görülmektedir. Elbette göçmenlerin en temel ihtiyaçlarını karşılamak sosyal hizmet açısından da oldukça önemlidir fakat bunun yanı sıra diğer tüm insan ihtiyaçlarının bütüncül olarak ele alınması ve değinilmesi gerekliliğinin aciliyeti ortaya çıkmıştır. Sosyal hizmet insan ihtiyaçlarını değerlendirme ve insan ihtiyaçlarının hiyerarşik olarak değerlendirmeyen temel mesleklerden biridir. Sosyal hizmet, insan ihtiyaçlarına bütüncül olarak bakan ve onları bir hiyerarşiye göre değerlendirmeyen bir meslektir. Bu nedenle göçmenlerin sadece temel ihtiyaçlarından ziyade bütüncül olarak diğer tüm insan ihtiyaçların karşılanması sosyal hizmet müdahalesinin bütüncül değerlendirme bakış açısını ön plana çıkarmakta, diğer tüm insan ihtiyaçlarının karşılanması noktasında sosyal hizmetin rolü ve önemini vurgulamaktadır. Bu noktada çarpıcı bir sonuç olarak en çok odaklanılan ihtiyaçlardan olan yaşamını sürdürebilme-sahip olma ihtiyaçlarına rağmen yapılan araştırmalarda bu ihtiyaçların hala yeterli düzeyde karşılanmadığının görülmesidir. Göçmenler, koruma altında oldukları ülkelerde büyük yoksunluk yaşamakta ve giderek derinleşen yoksulluk ile mücadele etmektedir. Göçmenlerin, yaşamlarını sosyoekonomik desteklere bağımlı olarak sürdürmesi; günlük olarak kazanılan ücretlerle yaşamını idame ettirmesi sürdürülebilir bir çözüm alanı olarak görülmemektedir. Bu bağlamda en çok değerlendirmeye konu olan bir ihtiyaç kategorisinde de yetersizlikler mevcut olup sürdürülebilir, mutlak çözüm içeren bir görünüm kazanılamamıştır.

Uyum ve psikososyal ihtiyaçlara odaklanan yaşamını sürdürebilme-varoluş kategorisinde ise yukarıdaki iki kategoriye (yaşamını sürdürebilme-sahip olma ve koruma sahip olma) göre daha az çalışma, hizmet ve doküman saptanmıştır. Türkiye, beklenin üstünde göçmen kabul ederek ve transit bir ülke olmasının etkisiyle çok büyük bir göçmen nüfusuna sahiptir. Bu nedenle öngörülemeyen sayılarda göçmenin ülkede bulunması ve özellikle geçici koruma altındaki göçmenlerin kalış sürelerinin öngörülememesi uyum çalışmalarını sekteye uğratmıştır. Uyum açısından yapılan çalışmaların yeterli düzeyde gerçekleşmediği sonucuna varılmıştır. Bu nedenle toplumsal refahın ve kabulün temel taşı olan uyum çalışmalarında Türkiye'nin adım atmakta gecikmiş olabileceği düşünülmektedir. Yapılan geniş çaplı akademik çalışmalar Türkiye vatandaşlarının göçmenlere karşı başta olumlu yaklaşımlarının

yerini tahammüle ve huzursuzluğa bıraktığını göstermektedir. Uyum çalışmalarındaki eksiklikler nedeniyle toplumsal içermenin giderek azaldığı, sosyal dışlanmanın giderek arttığı ve toplumsal huzursuzluğun hâkim olduğu söylenebilir. Karşılıklı olarak toplumsal uyum konusunda önemli eksikliklerin mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Psikososyal açıdan ihtiyaçlara ve göç politikalarına bakıldığında ise psikososyal müdahalede önemli düzeyde eksikliklerin olduğu görülmektedir. Göçmenliğin doğası gereği yaşanan psikolojik, duygusal ve fiziksel zorluklar, travmalar, sosyal ve fiziksel çevredeki değişimler, sosyal ağların yitirilmesi ve şiddetle yüz yüze gelme ile beraber tüm diğer şeylere etki eden bir yapı söz konusudur. Bu anlamda en önemli çalışma alanının göçmenlerin ruh sağlığı alanı olduğu düşünüldüğünde incelenen az sayıdaki doküman, bu ihtiyaç alanının politikalar açısından ihmal edilen önemli alanlardan olduğunu göstermektedir. Zira sivil toplum örgütlerinin bu alanda yürüttükleri sayılı projeler ve hizmetler bulunmaktadır. Bu açıdan Türkiye’de göçmenlerin ruh sağlığı ile bağlantılı ihtiyaçlarının yeterli düzeyde karşılanmadığı ve müdahale ve uygulamalarda sınırlı kaldığı saptanmıştır.

Göçmenlerin insan ihtiyaçları açısından bir diğer önemli ihtiyaç kategorisi ise koruma-eylemedir. Bu kategorideki ihtiyaçlar genel olarak koruma, ilgilenme ve yardım ile iyileştirme çalışmalarıdır. Genel olarak değerlendirildiğinde görece diğer kategorilere göre daha az çalışma, hizmet ve doküman olduğu söylenebilir. Bu dokümanların çoğunluğunun koruma ve yardım kapsamında olduğu görülmüştür. Koruma ve yardım hizmetleri sosyal hizmet mesleğinin odağında yer alan temel müdahale ve uygulamalardır. Bu bağlamda sosyal hizmet mesleğine dair bu kategori önemli çalışma çıktıları vermektedir. Bu bağlamda kadın, çocuk, yaşlı, engelli ve LGBTİ+ göçmenlerin ihtiyaçlarının analizi ve ihtiyaçların giderilmesine ilişkin çözüm yolları incelenmiştir.

Kadın göçmenler söz konusu olduğunda genel anlamda Türkiye’de yaşayan kadınlara sunulan hak ve hizmetlerin göçmen kadınlara da sunulması noktasında düzenlemeler ve hizmetlerin var olduğu saptanmıştır. Fakat hem kadın olmak hem de göçmen olmak durumundan dolayı çoklu ayrımcılığa maruz kalan göçmen kadınların yaşadıkları sorunların ve ihtiyaçlarının farklılaşacağı açıktır. Bu noktada özellikle kadın göçmenlere yönelik özel bir tanımlama ve ayırım dokümanlar bulunmamaktadır. İncelenen diğer dokümanlarda ise özellikle çalışma ve eğitim yaşamına ilişkin kadın göçmenlerin katılım düzeylerinin düşük ve sınırlı kaldığı saptanmıştır. Genel olarak Türkiye’de tüm kadınları etkileyen toplumsal cinsiyet kaynaklı şiddet, istismar, ayrımcılık ve eşitsizliklerin göçmen kadınları daha derin ve farklı şekillerde etkilediği görülmüştür.

Türkiye’nin göç alanındaki resmî belgeler incelendiğinde, toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde ve kesişimsellik yaklaşımı bakış açısı ile politika ve uygulamaların ele alınmadığı değerlendirilmiştir. Özellikle Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nden (İstanbul Sözleşmesi) Türkiye’nin çekilme kararı ile göçmen kadınlar, bu karardan önemli düzeyde olumsuz etkilenen gruplardan biridir. Olumsuz yönde etkilenen ve ihmal edilen bir diğer grup ise LGBTİ+ göçmenlerdir. LGBTİ+ göçmenlerin, diğer özel ihtiyaç sahipleri olarak nitelendirilen grupların yanında resmi dokümanlarda hak ve özel ihtiyaçları açısından kendilerine yer bulamadığı görülmektedir. Yerel dokümanlar incelendiğinde LGBTİ+ göçmenlere dair herhangi bir referansa rastlanmamıştır. Buna bağlı olarak dezavantajlı gruplar arasında yer alan LGBTİ+ göçmenler, kadın göçmenlerle birlikte en çok sorun yaşayan grup olarak değerlendirilmektedir. En temel beslenme, barınma, sağlık gibi ihtiyaçların dahi giderilmesinde önemli düzeyde sorun yaşayan bu grup, eğitim ve iş yaşamına katılma gibi gereksinimleri gidermeye çok uzak kalmaktadır. Bu sonuçlar hem insan hakları hem de yaşam hakkı ihlallerini doğurmaktadır. Aynı zamanda kendini gerçekleştirme noktasında güçsüz bırakılan kadınlar giderek derinleşen yoksulluğun öznelere olmaktadır. LGBTİ+ göçmenlerin ihtiyaçları ve hakları adına sivil toplum örgütlerinin

hak temelli çalışmalar yürüttüğü görülse de insan ihtiyaçları açısından en çok ihmal edilen grubun LGBTİ+ göçmenler olduğu sonucuna varılmıştır.

Koruma ve yardım ihtiyaçları söz konusu olduğunda ihtiyaçları incelenen bir diğer grup ise çocuk göçmenlerdir. Kadın göçmenlerde olduğu gibi çocuk göçmenlerde Türkiye’de yaşayan tüm çocuklara sunulan hak, hizmet ve ihtiyaç karşılama mekanizmalarından aynı şekilde yararlanmakta olup yasal olarak hakları korunmakta ve dokümanlarda bu haklar ifade edilmektedir. Özellikle refakatsiz çocuklara ilişkin detaylı yasal uygulama ve düzenlemeler resmi dokümanlarda yer almaktadır. İncelenen dokümanlarda en kritik ve önemli değerlendirme göçmen çocuklar için planlanan veya uygulanan koruyucu-önleyici çalışmaların eksikliğine ilişkin bulgudur. Göçmen çocuklar, sadece tespit edilebildiği noktada, olumsuz olaylar yaşandıktan sonra korunma sistemi içinde değerlendirilmektedir. Ayrıca çocuk göçmenlerin milli eğitim sistemi için de yaşadıkları sorunlar da oldukça fazladır. Türkiye’de yaşayan çocuklarda olduğu gibi göçmen çocuklarda da en acil istismar alanının çocuk işçiliği olduğu; akademik çalışmalarla beraber resmi dokümanlarda da saptanmıştır. Sosyoekonomik desteklere bağımlı, kayıtlı olarak iş yaşamına katılamayan ve sosyal güvence elde edemeyerek ekonomik açıdan bir bağımsızlığa ulaşmakta zorlanan göçmen aileler içinde çocuk işçiliği çok sık görülmekte ve koruyucu-önleyici hizmetlerin yetersizliğinden dolayı da bu sömürü artarak devam etmektedir. Uluslararası doküman ve araştırmalarda ise son yıllarda göçmen çocuk ve gençler açısından kayıp nesillerin oluştuğuna dair endişeler Türkiye için de geçerlidir. Zira resmi rakamlarda görüldüğü üzere çocuk ve genç göçmenlerin yaşları arttıkça eğitim hayatından çekilmeleri, çocuk işçiliği ve karşılanamayan ekonomik ihtiyaçlar nedeniyle göçmen çocukların büyük risk altında olduğu sonucuna varılmıştır.

Yaşlı ve engelli göçmenler açısından ihtiyaçlara bakıldığında ise resmi dokümanlarda bu kişilere sunulacak hak ve hizmetler genel olarak yer alırken belirsizlik içeren bir durumun varlığı da söz konusudur. Yaşlı ve engelli göçmenlerin,

Türkiye’de yaşayan yaşlı ve engellilerle aynı hak ve hizmetlere sahip olmasına dair net bir bilgi ile karşılaşılamamıştır. Bu durum göçmen yaşlı ve engellilerin sağlık sistemi ve sosyal hizmet müdahaleleri açısından karşılaştıkları sorunlar karşısında meslek elemanlarının öznel çabaları, değerlendirmeleri ve karar mekanizmaları ile hak ve hizmetlere eriştiğine dair olumsuz bir çıkarımı beraberinde getirmektedir. Yaşlı ve engelli göçmenlerin sayıca diğer göçmenler arasındaki popülasyonunun az olması; resmi dokümanlarda bu gruba ilişkin daha az odağın yer alması ihmal edildiklerine işaret ediyor olabilir. Yaşlı ve engelli göçmenler sağlık hizmetlerine ulaşma ve sağlık sistemleri içinde ihtiyaçlarını karşılamak konusunda birçok sorun yaşamaktadır. Yaşlı ve engelli göçmenlerin toplumsal hayata katılımları, destek ve uyum çalışmalarının eksikliğinden kaynaklanmakta olup bu alanda sunulan hizmetler yetersiz düzeyde kaldığı sonucuna varılabilir. Yapılan analiz ve değerlendirmeler sonucunda yaşlı ve engelli göçmenlerin insan ihtiyaçları noktasında ihmal edilen bir diğer grup olduğu kanaati ortaya çıkmıştır.

Doküman analizinde ele alınan bir diğer insan ihtiyacı kategorisi olan anlama-sahip olma kategorisinde ise genel olarak eğitimle ilgili ihtiyaçlar ele alınmaktadır. Eğitim, insan ihtiyaçları açısından bağımsızlaşmayı, insan onuruna yakışır bir yaşam sürmeyi ve yeterli gelir düzeyi elde edebilme hakkını mümkün kılan en önemli etmenlerden biridir. Fakat bu ihtiyaç kategorisi; en temel insani ihtiyaç kategorileri kadar resmi dokümanlarda daha az ele alınan bir kategori olmuştur. Göçmenlerin eğitimi söz konusu olduğunda oldukça ciddi sorunların olduğu görülmektedir. Türkiye’nin resmi dokümanlarında göçmenlere sunulacak eğitim hizmetlerine dair açık bilgiler yer almaktadır. Eğitim alma hakkının bir insan hakkı olması nedeniyle tüm göçmenlere okul öncesinden başlamak üzere sürekli eğitime kadar eğitim hayatına katılma hakkı sunulmuştur. Bu ihtiyaç noktasında öne çıkan en büyük sorunun dil engeli olduğu görülmektedir. Onlarca yıldır Türkiye’de bulunan göçmenler hala dil engelinden dolayı eğitim hayatında sorunlarla karşılaşmaktadır. Türkiye’nin sunduğu dil destekleri yetersizdir. Dil engeli göçmen çocuk ve gençlerin eğitim hayatında karşılaştığı birçok sorunun temelini oluşturmaktadır. Dil engeli özellikle sosyal uyumu da ketleyen en önemli unsurdur. Ayrıca sosyal içermenin önünde duran büyük bir

engel, sosyal dışlanmanın da en büyük kaynağıdır. Dokümanlar incelendiğinde Türkiye'nin on yıl öncesinde göçmen politikasını geçicilik üzerine kurmuş olduğu görülmektedir. Bu yaklaşım onlarca yıl eğitim sorunlarının yaşanmasına neden olmuştur. Önceleri kendi dilinde ve farklı merkezlerde eğitim gören göçmenler, kalıcı bir ikametinin varlığı ile yeterli ön hazırlık ve uyum programı olmadan Milli Eğitim okullarına dahil edilmiştir. İncelenen resmi dokümanlardaki istatistikler Türkiye'deki göçmen çocuk ve gençlerin eğitim düzeyi arttıkça eğitim hayatından çekildiklerini ve göçmen gençlerin ön lisans ve lisans eğitimine katılım oranlarının düştüğünü göstermiştir. Türkiye'de bulunan göçmen genç ve çocukların çok büyük bir kayıp nesil oluşturmakta olduğu değerlendirilmektedir.

Bu araştırma kapsamında ele alınan son ve en önemli ihtiyaç kategorisi ise özgürlük-sahip olma kategorisi ve bu kategorideki ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçlar çok net bir şekilde insanlar arasında eşit haklara sahip olabilmek ile ilgilidir. Fakat resmi dokümanlarda kendine en az yer bulan kategoride bu kategori olmuştur. Türkiye'de göçmenlerin eşit hak ve hizmetlere erişimlerinde sıkıntılar olduğu ve birçok sorun yaşandığı görülmüştür.

Daha önce ele alınan ihtiyaç kategorilerindeki haklara bakıldığında resmi dokümanlarda çoğu hakkın ve hizmetin göçmenlere sunulduğuna ilişkin ifadelerin görülmesine rağmen uygulamada eksik ve sınırlı hizmetlerin olduğu ve göçmenlere dair hakların gerektirdiği şekilde uygulamada sorunların yaşandığı görülmektedir. Bu sorunların temelinde Türkiye'nin göç yasalarında geçici korunan, uluslararası korunan, şartlı mülteci, ikincil koruma gibi statülerin çeşitliliği yer almaktadır. Kavram sorunsalı ve mevcut yasal hakların bu kavramsallaşmaya bağlı kategorizasyonu nedeniyle bireylerin haklarının eşit bir biçimde dağıtılamaması sorunu ortaya çıkmaktadır. Üstelik bu kategorilerin çeşitliliği ve bu statülere sahip göçmenlere farklı hak ve hizmetlerin sunulması da temelde eşitlik ilkesine aykırıdır. Türkiye'nin mülteci statüsü verilmesinde Cenevre Sözleşmesi ve Newyork Protokolü'ne koymuş olduğu

coğrafi alan ve tarih sınırlandırması (1951'den önce Avrupa'da yaşanan olaylardan kaynaklı gelenlere mülteci statüsü verilmesi); çok kısıtlı bir nüfus grubunun mülteci statüsü alabilmesi anlamına gelmekte ve bu durum eşitlik açısından bir takım sorunlara neden olmaktadır. Mültecilik statüsü, hukuksal anlamda eşitliği sağlayıcı bir adımdır. Bu durum farklı statülere sahip göçmenler arasında da olumsuz ilişkilere neden olabilmektedir. Resmi raporlarda sunulan göçmenlerin yaşadıkları hak ihlalleri de oldukça kritik bir sorun alanına işaret etmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin sunduğu göçmen statülerinin karmaşıklığı ve çeşitliliğinin göçmenlerin Türkiye'deki yaşamlarında ihtiyaç, hak ve adalet anlamında birçok sorunun temelinde olduğu sonucuna varılmıştır.

Yukarıda yer verilen sonuçlara istinaden ortaya birtakım öneriler çıkmıştır. Bu öneriler göç politikası ile ilgili öneriler ve göç alanındaki uygulamalara dair öneriler şeklinde iki kategori halinde geliştirilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın sonuçları doğrultusunda ortaya çıkan göç politikası ile ilgili öneriler aşağıda verilmiştir.

Göç Politikası ile İlgili Öneriler

Genel olarak ilk araştırmaya ilişkin sonuçlar değerlendirildiğinde Türkiye'nin göç alanındaki hedef ve stratejilerini güvenlik ve kontrol odağından uzaklaştırarak daha insancıl ve bütüncül bir yaklaşıma doğru değiştirmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Çünkü salt bu odakta olunması; araştırma sonuçlarında da görüldüğü üzere, sosyal hizmetin de temel değerlerinden uzak bir yaklaşım ile insan hakları ihlallerine ve insan ihtiyaçlarının karşılanmasında yaşanan sorunlara neden olmaktadır. Güvenlik ve kontrol odağından bir miktar ayrılmak ve sosyal bakım odağına da yaklaşabilmek için Türkiye'nin uzun vadeli, sürdürülebilir, insan hakları temelinde ve koordinasyonlu yeni bir göç ve uyum politikası oluşturması önerilmektedir. Sadece

güvenlik ve kontrol odağından göç politikalarını şekillendirmekten ziyade güvenlik odağı ile insan hakları odaklı sosyal bakım odağının da göz önüne alınması gerekmektedir. Bu önerilen göç ve uyum politikasının ise artık kalıcılık üzerine kurulması büyük önem arz etmektedir. Zira on yıllar boyunca geçicilik üzerinden sunulan hizmetler ve politikalar bu çalışmanın sonuçlarında da görüldüğü gibi göçmenlerin insan ihtiyaçlarının ihmal edilmesine, geliştirilmesi mümkün olan potansiyellerin ise sınırlı kalmasına ve insani gelişimlerinin sekteye uğramasına neden olmuştur. Bu durum her ihtiyaç kategorisinde görüldüğü gibi en çok eğitim ihtiyaçları alanında öne çıkmış ve göçmenlerden kayıp bir nesil oluşmasına da zemin hazırlamıştır.

Kalıcılığın kabulü ile tüm hizmet, hak ve sunulan ihtiyaç gidermeye yönelik mekanizmaların tekrar güncellenmesi gerekmektedir. Bu durumda analiz sonuçlarının gösterdiği gibi göçmenlerin sadece en temel insani ihtiyaçlarına odaklanmak sorunları çözmediği gibi geçiciliğin de bir sonucu olarak tezahür etmiştir. Yapılacak güncellemeler ile Türkiye'nin göçmen ihtiyaçlarının karşılanması için artık en temel insani ihtiyaç odağından ayrılarak tüm göçmen ihtiyaçlarını bütüncül olarak ele alan ihtiyaç giderme mekanizmaları oluşturması önerilmektedir. Zira bu, insani gelişim ve insan hakları boyutu ile bu kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Göçmenlerin kalıcılıkları üzerinden oluşturulacak yeni hizmet ve politikalar bu alandaki karşılanamayan birçok ihtiyaç kategorisinin de karşılanmasına katkı sağlayacaktır. Kalıcılıkla şekillenen yeni bir çalışma izni ve sosyal güvence sistemi ile göçmenlerin iş yaşamına girişleri kolaylaştırılmalı ve kayıt dışı çalışma ile sosyal güvencesiz çalışma konusunda denetleyici ve önleyici mekanizmaların artırılması sağlanmalıdır. İş yaşamına dair ihtiyaçların karşılanması göçmenlerin yoksulluk ve yoksunluklarla mücadelesindeki en temel koruyucu ve önleyici hizmet olacaktır. Genel olarak yeterli gelir elde edememekten kaynaklı olarak göçmen bireyler her türlü insan ihtiyacı bakımından dezavantajlı konumda kalmaktadırlar. Örneğin yeterli gelir

elde edemeyen göçmen ailelerle çocuklar küçük yaşlarda çalışmaya zorlanmakta ve eğitim hayatından kopmaktadırlar. Eğitim hayatından kopuş, toplumdan da uzaklaşmayı ve yaşamın ileri yıllarında da yeterli gelir elde edilebilecek sosyal güvenceli bir iş elde etme şansını kaybetmeyi beraberinde getirmektedir. Bu noktada politika bağlamında en önemli öneri, kalıcılık üzerinden şekillenen yeni politikalar ile iş yaşamına dair göçmen ihtiyaçlarının bütünlüklü olarak karşılanmasının gerekliliğidir.

Tüm göçmenler arasında insan ihtiyaçları açısından daha dezavantajlı konumda bulunan çocuk, kadın, yaşlı, engelli ve LGBTİ+ göçmenler için özelleştirilmiş hizmet ve politikaların iyileştirilmesi ve artırılması gerekmektedir. Zira çalışma sonuçlarına göre insan ihtiyaçları bakımından en olumsuz deneyimlere sahip gruplar çocuk, kadın, yaşlı, engelli ve LGBTİ+ göçmenlerdir. İlk olarak göçmenler içinde ve aslında genel olarak tüm toplum içinde kayıp bir nesil oluşmaya başlamasının önüne geçebilmek için, çocuk göçmenler ve refakatsiz göçmen çocuklar için koruyucu-önleyici çalışmaların artırılması ve yeni hizmetlerin planlanması, çocuk işçiliği ile mücadele, çocuk göçmenlerin eğitim hayatına girişlerinin artırılması ve çocukların eğitim hayatından kopuşlarının önüne geçilmesi bu anlamda okul sosyal hizmeti çalışmalarının planlanması ve uygulanması önerilmektedir. Okul sosyal hizmeti; öğrencilerin başa çıkma ve gelişme potansiyellerini arttırmak ve onların üzerinde etkileri olan çevrenin kalitesini geliştirmek amacını taşımaktadır (Germain; 1999). Okul sosyal hizmet uzmanları, öğrencilerin genel olarak sergiledikleri davranışları ve yaşadıkları öğrenme zorluklarını, bütüncül ve sosyal içerme yaklaşımı ile ele alır ve buna göre sosyal hizmet müdahaleleri geliştirip uygularlar. Okul sosyal hizmet uzmanları bunu yaparken ekip çalışmasını odak alarak hem mesleki açıdan iş birliği hem de sosyal sistemlerle (okul, aile, mahalle, arkadaş vb.) yaptığı iş birliğiyle çalışır ve çocuk işçiliğinin saptanması ise okullardaki sosyal hizmet uzmanlarının çalışmaları ile daha kolay hale gelebilir. Bu anlamda göçmen çocuklarla çalışırken okul sosyal hizmet uzmanlarının varlığı çok önemlidir. Türk eğitim sisteminde okul sosyal hizmet uzmanları ile birlikte mesleki ekip çalışmasını gerçekleştirecek olan okul psikologları, rehber öğretmenleri ve okul hemşirelerinin varlığı da sorunların çözümü için

gereklidir. Türk eğitim sistemine okul sosyal hizmeti modelinin ivedikle entegre edilmesi göçmen çocuk ve gençler için önemli bir koruyucu-önleyici hizmet olacak ve yaşadıkları sorunların üstesinden gelinmesini engelleyecektir. Ayrıca okul sosyal hizmeti ile birlikte tüm aile, öğretmenler, okul yöneticileri ve dolaylı olarak okulların içinde bulunduğu sosyal çevre ile de bütüncül olarak çalışılabilecek ve toplumsal uyumun sağlanması için de adımlar atılabilecektir. Bu bağlamda göçmenlerin karşılanmayan insan ihtiyaçlarının bütüncül olarak karşılanmasında iş yaşamı kadar elzem bir konuda eğitim hayatı olarak görülmektedir.

Eğitim hayatı ile bağlantılı olarak ortaya çıkan bir diğer sonuç Türkiye’de göçmenler için dil engelinin hala varlığını sürdürmesidir. Bu noktada ise çözüm önerisi en temelde göçmen çocuk, genç ve diğer tüm göçmenler için daha yaygın Türkçe kursları planlanması ve uygulanmasıdır. Bu kursların her kesimden ve her milletten göçmenler için ulaşılabilir ve ücretsiz olmasının sağlanması özellikle önemlidir. Dil bilmek, göç edilen ülkeye uyumda en önemli kriterlerden biridir.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre eğitim hayatında karşılanmayan birçok ihtiyaç olduğu görülmekle beraber önemli tespitlerden biri göçmen gençlerin ön lisans ve lisans düzeyinde eğitim hayatına katılımlarında ciddi düzeyde düşük oranlara sahip olmalarıdır. Bunun önüne geçebilmek için destekleyici kurs ve bilgilendirmelerin yapılması; burs hizmetinin sunulması ve kariyer planlamasına ilişkin bilgilendirme faaliyetlerinin yapılması, göçman ailelere eğitime katılıma ilişkin farkındalık ve bilinçlendirme çalışmalarının düzenlenmesi ve üniversitelerde göçmen öğrencilere kota ayrılması çalışmalarının planlanması ve uygulanmasının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Özellikle yüksek öğrenime katılabilmek göçmenler için yeterli bir gelir getirecek bir işe sahip olmak ve daha sonrasında insan onuruna yakışır bir yaşam kurabilmek adına kritik bir öneme sahiptir.

Göçmenler arasında özellikle dezavantajlı gruplar içinde yer alan yaşlı ve engelli göçmenlerin saptanması ve ihtiyaçlarının karşılanmasına dair sunulan hizmetlerin yaygınlaştırılması ve iyileştirilmesi gerekmektedir. Yaşlı ve engelli göçmenlere sunulan hizmetlere ve haklarına dair bilgilendirme çalışmalarının yapılması ve özellikle Türk toplumuyla kesiştikleri noktalarda (hastane gibi) desteklenmeleri önemlidir. Zira dil konusunda en büyük engeli yaşayan yaşlı bireyler için kültürel olarak da uyum sağlamak oldukça zordur. Bu nedenle yaşlı göçmenlerin psikososyal destek ve uyum konusunda diğer gruplara göre daha çok desteklenmeleri gerekmektedir. Bu noktada toplumla sosyal hizmet uygulamaları kapsamında, mahalle çalışmaları ve hane ziyaretleri ile yaşlı ve engelli gruba ulaşılması, ihtiyaçlarının saptanması ve karşılanması için müdahalelerde bulunmak için alanda sosyal hizmet uzmanlarının çalışmaları önerilmektedir. Bu gruba, kendi yaşadıkları hanelerde ulaşmak özellikle önemlidir zira yaşlı ve engelli göçmenlerin aktif yaşama katılım konusunda diğer gruplara göre daha isteksiz oldukları görülmüştür. Yaşlı ve engelli göçmenlerin saptanması ve ihtiyaçlarının karşılanmasına dair sunulan hizmetlerin yaygınlaştırılması ve iyileştirilmesi gerekmektedir.

Dezavantajlı göçmen grupları içinde özellikle hassasiyetle kesişimsellik yaklaşımına göre değerlendirmelerin gerçekleştirilmesi gereken iki grup kadın ve LGBTİ+ göçmenlerdir. Özellikle LGBTİ+ göçmenler ve haklarına dair Türkiye'ye ait resmi dokümanlarda herhangi bir resmi düzenleme yer almazken uluslararası dokümanlarda da benzer bir biçimde ayrı bir kategori olarak ele alınmamaktadır (Kara, 2017). Bu durum toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve şiddet nedeniyle yaşam deneyimleri en olumsuz etkilenen LGBTİ+ ve kadın göçmenlerin insan ihtiyaçları açısından sosyal adaletten eşit pay alamamasına neden olmaktadır. Bu noktada toplumsal cinsiyete bağlı hassasiyetlerin hem ulusal yasa ve yönetmeliklerde hem de uluslararası anlaşma ve düzenlemelerde kendine yer bulması politika anlamında en önemli öneri olarak karşımıza çıkmaktadır. Göçmen grubu içinde kadınlara ve LGBTİ+'lara yönelik özelleştirilmiş hizmetler planlanıp sunulması ve gerektiğinde pozitif ayrımcılığı sağlayacak politika ve hizmetler geliştirilmesi gerekmektedir. Bu özelleştirilmiş hizmetler kapsamında kadın ve LGBTİ+ göçmenlerin eğitimi ve

istihdamı ve toplumsal cinsiyete dayalı her türlü şiddet türü ile mücadele konularında daha fazla koruyucu, önleyici, destekleyici ve teşvik edici çalışmalar yapılmalıdır. LGBTİ+ göçmenler özelinde ise bu göçmen grubunun ivedilikle YUKK ve GKY’de özel ihtiyaç grubu olarak tanımlaması ve özel ihtiyaç gruplarına tanımlanan tüm hak ve hizmetlerden yararlanmaları için gereken her türlü çalışma sivil toplumla iş birliği içinde yapılması önerilmektedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakat’ta doğrudan tüm dezavantajlı gruplara yer verilmesi ve odaklanması da küresel anlamda göçün ve göçten kaynaklı olumsuz yaşam deneyimlerinin engellenmesi konusunda oldukça önemlidir. Bir dış politika olarak dünyada en çok göçmen nüfusuna sahip olan Türkiye’nin bu konuda adım atması, girişimlerde bulunması ve lobicilik faaliyetleri yürütmesi önemli görünmektedir.

Bu çalışma kapsamında ulaşılan en kritik sonuçlardan biri göçmenlerin ruh sağlığı ihtiyaçlarının en ihmal edilen insan ihtiyaçları alanlarından birisi olmasıdır. Göçmenler gibi en kritik ve travmatik yaşam deneyimine sahip bir müracaatçı grubu için en temel ve en acil ihtiyaç olarak ortaya çıkan bu ihtiyaç alanının ihmal edilmesi, genel olarak tüm toplumun iyilik halini doğrudan etkilediği yönünde bir kanaati ortaya çıkarmaktadır. Tüm göçmen grupları için ruh sağlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve ulaşılabilirliğinin artırılması önerilmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de hali hazırda bulunan toplum ruh sağlığı merkezleri hizmet modeli içinde göçmenlerin yeri, onlara sunulan hizmetler ve bu hizmetlerin yaygınlaştırılması adına birtakım güncellemeler yapılması önerilebilir. Temelden yeni bir hizmet modeli oluşturulmasından ziyade halihazırda bulunan bir hizmet modelinin içine göçmenlerin ihtiyaçlarına yönelik güncellemelerin entegre edilmesi daha kolay olacaktır.

Genel politika anlamında Türkiye göç politikasında mevcut çeşitli göçmen statülerinin gözden geçirilmesi ve mültecilik statüsünün verilmesinin koşullarının değiştirilmesi önerilmektedir. Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve Newyork Protokolü’nde koyduğu ve devam eden coğrafik ve zamansal çekincelerin kaldırılması veya genişletilmesi sosyal hizmet ve insani açıdan Türkiye’de bulunan tüm

göçmenlerin daha eşit ve daha kapsamlı hak, özgürlük ve hizmetlere erişmesi anlamında en büyük adım olacaktır. Daha önce bahsedildiği gibi Türkiye bu alanda ülkeye gelen göçmen sayılarının kontrolü için küresel anlamda dış politikada girişimsel çalışmalar yapabilir. Çeşitli göçmen statülerinin olması ile beraber ortaya çıkan bir diğer konu ise kayıt işlemleri ve kimliksiz göçmenlerin durumudur. Hiçbir şekilde kayıt işlemlerine ulaşamayan, yeterince bilgilendirme ve yönlendirme alamayan veya daha başka birçok sebeple Türkiye’de kayıtsız ve kimliksiz olarak bulunan göçmenlerin durumu ile ilgili de daha fazla çalışılması önemlidir. Zira kayıtsız olarak kalan bu kesimin yaşadığı insan hakkı ihlalleri, ayrımcılık ve dezavantajlı koşulların niteliği tam olarak bilinmemektedir. Türkiye’nin mülteci statüsü verme koşullarını değiştirmesi, kayıtsız ve kimliksiz bu göçmen grubu içinde olumlu bir gelişme olacaktır.

Türkiye’nin ev sahipliği yaptığı göçmen nüfus ve kalıcılıkları düşünüldüğünde göçmen toplum ve ev sahibi toplum arasındaki toplumsal barışın ve kabulün sağlanmasına yönelik olarak kapsamlı bir göç ve uyum planını sosyal hizmet uzmanları, sosyal hizmet akademisyenleri, sivil toplum örgütleri, göçmenler ve yasama, yürütme ve yargı çalışanları ile geliştirmelidir. Bu adım, Türkiye’nin gelecek yıllarda yaşayacağı birçok toplumsal sorun ve zorlukların üstesinden gelinmesi için oldukça önemlidir. Zira toplumun farklı kesimleri arasında gelişebilecek olan düşmanlığın, dışlanmışlığın ve ayrımcılığın bu dönemde öngörülemeyen birçok soruna neden olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışma kapsamında sosyal hizmet açısından öne çıkan en önemli sonuçlarından bir diğeri de göçmenlerle çalışma alanında çalışan meslekler arasında sosyal hizmetin kendisine yeterli düzeyde yer bulamamasıdır. Göçmenlerin insan ihtiyaçlarının tespiti ve karşılanmasında; göçmenlerle ilgili tüm iş ve işlemlerde insanlarla bütüncül bir bakış açısı ile çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sayıca daha çok ve hizmet sunumunda daha aktif yer alması gerekmektedir. Makro düzeyde çalışma

becerisi ve bilgi temeline sahip olan sosyal hizmet uzmanları göç ile ilgili politika, yasa, yönetmelik hazırlanmasında ve hizmet planlamalarında mutlaka karar verici rol almalıdır. Hem mikro, hem mezzo hem de makro düzeyde çalışabilen sosyal hizmet mesleğinin Türkiye için en önemli hizmet alanlarından biri haline gelen göç alanında kilit bir mesleki rol oynaması gerekmektedir.

Göç ve sosyal politikalar bağlamında ele alınan tüm doküman, çalışma ve hizmetlerde kesişimselliğin değerlendirilmesi tüm dezavantajlı grupların iyilik hali ve insan ihtiyaçları açısından göz ardı edilmemesi gereken önemli bir konudur. Çünkü göçmenler bu çalışmanın tamamında görüldüğü üzere birçok farklı dezavantajın ve ayrımcılığın tam kesiştiği noktada bulunmaktadır. Kesişimselliğin göz ardı edilmesi göçmenlerin yaşadıkları olumsuz deneyimleri, karşılanamayan ihtiyaçlarını ve fark edilmesi kolay olmayan birçok ayrımcılığa karşı yapılan her türlü çalışmanın eksik kalmasına neden olacaktır. Bu eksiklik giderilmedikçe tamamen insancıl, insan ihtiyaçları odaklı ve adil bir göç politikasından bahsetmek mümkün olmayacaktır. Bu nedenle özellikle göç ile ilgili çalışma alanlarında kesişimselliğin en temel bakış açısı ve uygulama çerçevesi olarak kabul edilmesi gereklidir. Bu gereklilik hem ulusal hem uluslararası düzeydeki tüm aktörler tarafından ele alınmalıdır.

Uygulama Düzeyinde Öneriler

Göç alanındaki uygulamalara dair öneriler ise sosyal hizmet mesleğinin işlev, düzey, rol ve stratejilerine göre özelleştirilerek geliştirilmiştir. Sosyal hizmet mesleği doğası gereği dezavantajlı gruplarla çalışmaya elverişli bir meslektir. İnsan onuru, sosyal adalet ve insan hakları temelinde işleyen sosyal hizmet, toplumun en dezavantajlı gruplarından olan göçmenlerle çalışmaya dair önemli standartlar

sunacaktır. Sosyal hizmetin işlev, düzey, rol ve stratejileri Çizelge 5’te sunulmuştur. Bundan sonraki öneriler bu çizelgedeki kategorilere göre ele alınmıştır.

Çizelge 5.1. Sosyal hizmetin işlev, düzey, rol ve stratejileri

İşlev	Düzyey	Rol	Strateji
DANIŞMANLIK	Birey ve aile (Mikro)	Muktedir kılıcı	Çözümleri bulmada müracaatçıyı güçlendirme
	Resmi gruplar ve örgütler (Mezzo)	Kolaylaştırıcı	Örgütsel gelişmeyi destekleme
	Topluluk ve toplum (Makro)	Planlayıcı	Araştırma ve planlama yapmak suretiyle program ve politika geliştirmeyi koordine etme
	Sosyal hizmet sistemi	Meslektaşlık/izleme	Mesleki kültürün yayılması için hocalık yapmak, rehberlik etmek ve politika geliştirmeyi desteklemek
KAYNAK YÖNETİMİ	Birey ve aile	Bağlantı Kurucu/Savunucu	Vaka yönetimi yoluyla müracaatçıları kaynaklarla bağlantılandırır
	Resmi gruplar ve örgütler	Uygun hale getirici/aracı	Kaynak geliştirmek için gruplar ve örgütler arsında ilişki ağı oluşturur
	Topluluk ve toplum	Harekete geçirici	Sosyal aksiyon yoluyla değişimi başlatır ve sürdürür
	Sosyal hizmet sistemi	Hızlandırıcı	Disiplinlerarası aktiveler yoluyla toplum hizmetlerini uyarır
EĞİTİM	Birey ve aile	Öğretici	Bilgi işleme sürecini kolaylaştırıcı ve eğitsel program sağlayıcı
	Resmi gruplar ve örgütler	Eğitim	Personeli geliştirme yoluyla yönlendirme
	Topluluk ve toplum	Toplumu Bilgilendirme	Eğitim yoluyla sosyal sorunlar ve sosyal hizmetler hakkında kamuoyunu ve toplumu bilgilendirme
	Sosyal hizmet sistemi	Araştırmacı/Mesleki bilgilendirici	Bilgiler oluşturmak için araştırma keşif sürecine katılma
Kaynak: Miley, O’Melia ve DuBois (1998)			

Danışmanlık İşlevi, Mikro Düzey, Muktedir Kılıcı

Sosyal hizmetin ilk ele alınacak işlevi danışmanlıktır. Danışmanlık işlevi ilk olarak mikro düzeyde birey ve ailelerle çalışırken ele alınacaktır. Bu işlevi mikro müdahale düzeyinde gerçekleştirirken sosyal hizmet uzmanları muktedir kalıcı rolünü üstlenirler. Bu işlevin amacı; sorunları çözmek konusunda müracaatçıları güçlendirmektir. Bu bağlamda çalışmanın sonuçlarına göre; sosyal hizmet uzmanlarının göçmenlerin kendi kaderlerini tayin edebilmesi ve insan onuruna yakışır bir yaşam kurabilmesine yardımcı olmak için özellikle dezavantajlı gruplardan olan kadın, çocuk, engelli, yaşlı ve LGBTİ+ göçmenlerin mikro düzeyde güçlendirilmesi

için mesleki çalışmalar ve müdahaleler uygulaması gerekmektedir. Göçmen grupları içinde de en dezavantajlı olan gruplar olan bu nüfus grupları için vaka yönetimi anlayışı çerçevesinde onların iş yaşamında ve eğitim hayatında karşılaştıkları zorluklarla mücadele edebilmeleri için güçlendirilmeleri oldukça önemlidir. Bir diğer önemli nokta ise göçmenlerin kendi hak ve hizmet talepleri veya bu hak ve hizmetlerdeki aksaklıklarla ilgili olarak farkındalık kazandırılarak sosyopolitik düzeyde güçlendirilmeleridir.

Tüm göçmen müracaatçıların ve özellikle kadın, çocuk ve LGBTİ+ göçmen müracaatçıların yaşadıkları süreçleri ve Türkiye'deki deneyimlerinden kaynaklanan psikososyal tüm sorunlarına yönelik olarak güçlendirme müdahalelerinin uygulanması oldukça önemlidir. Belirtilen tüm sosyal hizmet bu müdahaleleri aslında sosyal hizmet uzmanları tarafından sadece göçmen değil tüm müracaatçılar için uygulanması gereken müdahalelerdir. Fakat burada göçmenler özelinde dikkat edilmesi gereken nokta sosyal hizmet uzmanlarının göçmenlerin içinde bulunduğu kesişimselliğin farkın olmalarıdır. Tartışma bölümünde ele alındığı gibi göçmenler, birden çok ayrımcı sistem arasındaki kesişimden kaynaklanan farklı ve tespit edilmesi daha zor olumsuz deneyime ve ayrımcılığa maruz kalarak insan ihtiyaçları ve insan hakları açısından eksiklik yaşamaktadır. Göçmenlerle çalışan ve/veya çalışacak tüm sosyal hizmet uzmanlarının göçmenlerle çalışmada kesişimselliğe özellikle odaklanması önerilmektedir. Bu konuda uzmanlar kendilerini eğitmeli ve farkındalıklarını arttırmalıdır. Kesişimsellik bakış açısından uzak müdahaleler göçmenlerin yaşadıkları insan ihtiyaçlarının karşılanması noktasında eksikliklerin sürmesine ve toplum içinde sürekli dezavantajlı kalmalarına neden olacaktır. Bu durumda sosyal hizmetin müdahaleleri ve çabaları da sadece yüzeysel bir çabadan öteye geçemeyecektir. Sosyal hizmet uzmanlarını mesleki davranış ve müdahalelerinde kesişimselliğin farkında olması ve bu farkındalığı göçmen müracaatçılarının da edinmesi için onları güçlendirmesi önerilmektedir. Bireysel düzeydeki güçlendirme çalışmalarında sosyal hizmet uzmanlarının özellikle dikkat etmesi gereken bir diğer konu ise göçmenlerin toplumsal cinsiyet rolleri ve ayrımcılığından nasıl etkilendiklerini dikkatli bir şekilde ele almalarıdır. Tartışma bölümünde ele alındığı gibi özellikle kadın ve LGBTİ+

göçmenlerin toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, istismar ve ayrımcılıktan farklı şekillerde etkilendiğini göz önüne alarak sosyal hizmet müdahaleleri planlanması ve güçlendirme çalışmalarının yapılması önemlidir. Sosyal hizmet uzmanlarının toplumsal cinsiyet farkındalığını göçmen müracaatçıların de edinmesi için çalışması da güçlendirici bir müdahale olarak önerilmektedir. Zira bireysel olarak toplumsal cinsiyet ve kesişimsellik farkındalığı kazanmak göçmenler için güçlendirici bir özellik olacaktır. Bireysel düzeyde güçlenen ve farkındalık kazanan göçmenlerin, Max-Neef'in tanımlamış olduğu tabandan tavana hareketle hak ve ihtiyaçlarını karşılamak adına çalışmalarının desteklenmesini sağlayacaktır.

Danışmanlık İşlevi, Mezzo Düzey, Kolaylaştırıcı

Danışmanlık işlevinin mezzo düzeyde uygulandığı alan resmi gruplar ve örgütlerdir. Sosyal hizmet uzmanları bu düzeyde kolaylaştırıcı olarak rol alırlar ve örgütsel olarak gelişmeyi destekleme amacıyla çalışırlar. Bu kapsamda sosyal hizmet kurumlarının göçmen gruplarla ev sahibi toplum üyeleri arasındaki iletişimin kolaylaştırılması için çalışmalar yapması önerilmektedir. Ayrıca çalışmanın mümkün olduğu kurumlarda göçmen ve ev sahibi toplum üyeleri arasındaki etkileşimi artıracak etkinlikler ve sosyal hizmet müdahaleleri uygulaması entegrasyonu artıracaktır. Bu örgütsel düzeyde kurumların daha göçmen dostu olarak gelişmesi için sosyal hizmet uzmanları kolaylaştırıcı olarak rol almalıdır.

Danışmanlık İşlevi, Makro Düzey, Planlayıcı

Danışmanlık işlevi kapsamında makro düzeydeki çalışmalarda sosyal hizmet uzmanları planlayıcı olarak rol üstlenirler. Bu rol kapsamında araştırma ve planlama yaparak program ve politikalar geliştirme konusunda koordinasyon sağlarlar. Bu

amaçla bağlantılı olarak bu çalışmanın sonuçları ile bağlantılı olarak özellikle göç alanında çalışan uzmanların sosyal hizmet kurumlarında, göç ve göçmenlik ve onların yaşadıkları sosyal sorunlara ve insan ihtiyaçlarına dair sürekli ve kapsamlı araştırmalar planlaması ve bu araştırma sonuçlarına göre yeni program ve politikaların oluşması için gereken mercilerle bağlantı kurması önerilmektedir. Bunun gerçekleşmesi içinde özellikle göç alanında olanlarla beraber tüm sivil toplum örgütleri ile iş birliği içinde koordineli çalışmalar ve araştırmalar yapmak gerekmektedir. Ayrıca toplumsal düzeyde sivil toplum örgütleri ile birlikte yeni politika ve programların geliştirilmesi veya halihazırda bulunanların geliştirilmesi için savunuculuk ve lobicilik yapması önerilmektedir. Göçmen grubu içindeki dezavantajlı gruplara yönelik olarak ise yaşlı ve engelli göçmenlerin özellikle sağlık alanında karşılaştıkları sorunlara yönelik olarak koruyucu önleyici hizmetlerin geliştirilmesi; ihtiyaç sahibi engelli ve yaşlı göçmenlerin tespitine yönelik hizmetlerin geliştirilmesi ve sağlık kurumları içinde tercüman desteği hizmetleri için programlar planlayarak önerilerin politika gelişimi için paydaşlarla paylaşılması önerilmektedir. Benzer şekilde kadın, çocuk ve LGBTİ göçmenler için koruyucu-önleyici hizmetlerin desteklenmesi ve geliştirilmesi için kamuoyu oluşturma; ihtiyaç duyulan hizmetlerin koordinasyonu için çalışılması da özellikle önemlidir. Toplumsal düzeyde mümkün olan sosyal hizmet kurumları içinde göçmen ve ev sahibi toplum arasında etkileşimi ve iletişimi artıracak bir takım sosyal aktivitelerin düzenlenmesini planlamak, koordine etmek ve uygulamak önemli öneriler olarak öne çıkmaktadır. Zira tartışma bölümünde ele alındığı gibi toplumsal düzeyde göçmenlere karşı bir tahammülsüzlük ve rahatsızlığın artması söz konusudur. Bu sorunlara toplumsal düzeyde sosyal hizmet uzmanlarının eğilmesi önerilmektedir.

Danışmanlık İşlevi, Sosyal Hizmet Sistemi Düzeyi, Meslektaşlık ve İzleme

Danışmanlık işlevinin gerçekleştiği son düzey ise sosyal hizmet sistemidir. Bu düzeyde sosyal hizmet uzmanlarının meslektaşlık ve izleme rolleri bulunmaktadır. Bunun anlamı mesleki kültürün yayılması için öğretmenlik, rehberlik yapmak ve gereken politik düzeyde geliştirmeyi desteklemek amacıyla çalışmaktır. Bu bağlamda

göç alanı için sosyal hizmet uzmanlarının göç konusundaki farkındalıklarını artırmaya yönelik meslektaşlar arası bilgi ve deneyim paylaşımını sağlaması özellikle önemli bir öneri olarak görülmektedir. Özellikle göç alanında deneyimi fazla olan ve bu alanda aktif olarak çalışan uzmanların, göçmen müracaatçılarla karşılaşan diğer sosyal hizmet uzmanlarına deneyim ve bilgilerini aktarması önemlidir. Bu sosyal hizmetin göç alanındaki mesleki deneyiminin geliştirilmesine katkı sunacaktır. Bu deneyim ve bilgi aktarımı süpervizyon ve vaka tartışmaları ile gerçekleştirilebilir. Bu noktadaki önemli bir diğer kurum ise sosyal hizmet meslek örgütüdür. Bu hususta meslek örgütü aracılığı ile göçmenlerle sosyal hizmet çalışmaları konusunda bir mesleki standart ve ilkeler hazırlanması özellikle önerilmektedir. Böylece göçmenlerle çalışan tüm sosyal hizmet uzmanları için rehber ilke ve standartların belirlenmesi sunulacak hizmetlerin de daha bütüncül ve benzer olmasını sağlayacaktır. Hazırlanması önerilen mesleki ilke ve standartların göç alanında çalışan veya bu alanda gelişmek isteyen tüm sosyal hizmet uzmanlarına meslek içi eğitimlerle verilmesi de bir diğer önemli öneridir.

Kaynak Yönetimi, Mikro Düzey, Bağlantı Kurucu ve Savunucu

Sosyal hizmetin bir diğer işlevi olan kaynak yönetiminde birey ve aile düzeyinde sosyal hizmet uzmanları bağlantı kurucu ve savunucu rollerini üstlenirler. Bu rolleri yerine getirirken ise vaka yönetimini kullanarak müracaatçıları var olan kaynaklarla bağlantılandırmak için çalışırlar. Bu bağlamda ilk olarak göçmenlerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının; bu çalışma sonucunda ortaya çıkan ulaşmakta zorlandıkları ruh sağlığı hizmetlerine ulaşmaları için çalışmaları önerilmektedir. Göçmenlere sunulan ruh sağlığı hizmetleri konusunda hak savunuculuğu yapmak ve sivil toplum ile kamuda var olan kaynaklarla göçmenlerin buluşmalarını sağlamak için çaba göstermeleri önemlidir. Zira ruh sağlığı ile ilgili ihtiyaçlar göçmenlerin en çok ihmal edilen insan ihtiyaçları arasındadır. Kaynak yönetimi işlevi açısından bir diğer önemli nokta göçmen kadın ve çocukların eğitimi ve istihdamı alanında müracaatçıların desteklenmesi ve sorunların çözümü için onları kaynaklarla buluşturmaktır. Eğitim ve istihdam olanakları için müracaatçıların var olan kaynaklarla buluşmasını sağlamak

onların ihtiyaçlarının bütüncül olarak karşılanmasında önemli bir adım olacaktır. Bu çalışmanın sonuçları arasında kendine önemli yer bulan dil sorunları ve dil engeline yönelik olarak ise sosyal hizmet uzmanlarının göçmen müracaatlarını mevcut dil kursları ile bağlantısını ivedilikle sağlaması önerilmektedir. Sosyal hizmet uzmanına müracaat etmiş olan tüm göçmenlerin ilk olarak dil kurslarına ve bu alanda sunulan diğer hizmetlerle buluşmasını sağlamak çok önemlidir. Dil engeli aşıldığında göçmen müracaatların birçok ihtiyacını karşılaması ve haklarını talep etmesi daha kolay hale gelecektir. Mikro düzeyde sosyal hizmet uzmanlarının, göçmen ailelerle çalışırken kullanmaları en uygun yöntem vaka yönetimidir. Bir ailenin tüm fertlerinin ve bütün olarak ailenin ihtiyaçlarını saptamak, karşılamak ve karşılaştıkları zorlukların çözümünde vaka yönetimini kullanmak oldukça etkili olacaktır. Vaka yönetimi anlayışı ile uzmanlar, ailelerin istihdam, eğitim, sağlık ve sosyal haklar ve hizmetlere dair tüm ihtiyaçları için kamuda ve sivil toplumda bulunan kaynaklar ile ailelerin bir araya gelmesini sağlayabilir. Bu nedenle göçmen birey ve ailelerle çalışırken vaka yönetiminin kullanımı önerilmektedir.

Kaynak Yönetimi, Mezzo Düzey, Uygun Hale Getirici ve Aracı

Mezzo düzeyde kaynak yönetimi işlevi resmi gruplar ve örgütler içindeki rol ve işlevlerle ilgilidir. Sosyal hizmet uzmanları kaynak geliştirmek amacıyla gruplar ve örgütler arasında bir ilişki kurmak için uygun hale getirici ve aracı rollerini üstlenirler. Bu çalışmanın sonuçları göçmenlerin insan ihtiyaçlarının karşılanmasında büyük eksiklerin varlığını ve bu eksiklerin karşılanmasında sosyal hizmetin uygun hale getirici ve aracı rolünün olduğunu göstermektedir. Sosyal hizmet uzmanları içinde yaşıyıp çalıştıkları toplum içinde göçmenler açısından eksik kalan ihtiyaç ve hizmet alanlarını tespit ederek kaynakların iyileştirilmesi ve oluşturulması için kamu ve sivil toplumla birlikte çalışmalar düzenlemelidir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları, dil kurslarının artırılması veya hizmetlerin kapsamının geliştirilmesi, kadın istihdamı ve eğitimi için fırsatların yaratılması veya iyileştirilmesi, çocuk işçiliğinin önlenmesi için hizmetlerin planlanması ve göçmen ruh sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi ve

yaygınlaştırılması noktasında yerel ve merkezi yönetimler ile sivil toplum arasında aracı olarak görev almalıdır. Bu açıdan göçmenlerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının ve sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarının kaynak geliştirme ve kaynak yaratma sorumluluklarına odaklanmaları önerilmektedir.

Kaynak Geliştirme, Makro Düzey, Harekete Geçirici

Sosyal hizmet mesleğinin makro düzeyde kaynak geliştirme işlevi ise toplum ve topluluklarla çalışmayı gerektirir. Sosyal hizmet uzmanları sosyal aksiyon ile değişimi başlatma ve sürdürme misyonu ile harekete geçirici rolünü üstlenmelidir. Bu rol göçmenlerle çalışmada oldukça kritik bir öneme sahiptir. Çünkü bu çalışmanın sonuçları birçok alanda ihtiyaçları göz ardı edilen veya yeterli düzeyde karşılanmayan göçmen müracaatçı grubunun yaşam koşullarının iyileştirilmesi için çeşitli alanlarda değişime ihtiyacın olduğunu göstermektedir. Bu ihtiyaç sosyal hizmetin kaynakları harekete geçirici rolüyle örtüşmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının öncelikle yaşlı ve engelli göçmenlerin başta sağlık alanı olmakla beraber yaşadıkları psikososyal sorunların çözümü için ilgili paydaşlarla beraber sosyal eylem başlatılması veya mevcut sosyal eylemlere destek vermesi ön plana çıkmaktadır. Benzer şekilde göç alanında oldukça ihmal edilen bir grup olan LGBTİ+ göçmenlerin sorunlarına ve yaşadıkları hak ihlallerine yönelik de kamuoyu oluşturmak, hak ve hizmetlere erişimlerini sağlamak için sosyal eylemler planlamak veya sosyal eylemlere katılmak da oldukça önemlidir. Sosyal eylem ve kamuoyu oluşturma söz konusu olduğunda sosyal hizmet uzmanlarının destek alacağı en önemli örgütler, sivil toplum örgütleri olacaktır. Bu nedenle özellikle göçmenlerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sivil toplum ile bağlarının güçlü olması, sivil toplum örgütlerine üyelikleri ve bu sivil toplum örgütleri içinde aldıkları görev ve sorumluluklar büyük önem teşkil etmektedir. Göç alanında sivil toplum ile iş birliği içinde olmak sosyal eylem yoluyla değişim başlatmanın en etkili yolu olarak görünmektedir. Bu nedenle sosyal hizmetin sivil toplumla olan ilişkisinin güçlendirilmesi önemli bir öneri olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal hizmet kurumları düzeyinde gerçekleştirilmesi zor olan bu ilişkinin bireysel olarak sosyal hizmet uzmanları ile geliştirilmesinin daha kolay olacağı düşünülmektedir. Bu iş birliği ve ilişkinin göç çalışmalarında ve hizmetlerinde sivil

toplumun rolü ve işlevine de önemli katkı sunacağı düşünülmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının desteği ile güçlenen sivil toplum göçmen ihtiyaçları ve hakları konusunda oldukça güçlü bir savunuculuk faaliyeti sürdürecektir ve hak temelli uygulamayı temsil edecektir. Sivil toplum ile iş birliği, Türkiye'nin göçmenlere dair düzenleme ve hizmetlerinin odağının salt kontrolden ziyade bütüncül ve insani bir yere evrilmesi için de önemlidir. Sosyal hizmet uzmanlarının, sivil toplum ile iş birliği içinde insan hakları ve insan ihtiyaçları odaklı göç politikaları ve göçmenlere sunulan hizmetler ve haklar oluşturulmasında farkındalık ve kamuoyu oluşturması ile mümkündür ve şiddetle önerilmektedir. Bu farkındalık ve sosyal eylem çalışmalarının elbette bir diğer ayağını yine meslek örgütlenmesi oluşturmalıdır.

Kaynak Yönetimi, Sosyal Hizmet Sistemi Düzeyi, Hızlandırıcı

Kaynak yönetimi işlevinin son düzeyi ise sosyal hizmet sistemidir. Bu düzeyde sosyal hizmet hızlandırıcı rolünü üstlenerek disiplinlerarası aktiviteler kullanarak toplum hizmetlerinin uyarılması için çalışır. Sosyal hizmet meslek örgütlerinin bu noktada toplumu ve kaynaklarını harekete geçirme noktasında etkisi büyüktür. Sosyal hizmet kurumlarından bağımsız olarak üyeleri ile göçmen politikaları ve politikaların müracaatçıları üzerindeki etkilerini iyi takip ederek gereken sosyal eylemlerin planlanması ve kamuoyu oluşturmak için gereken kurum, kuruluş ve yönetimlerle iş birliği kurması gerekmektedir. Bu iş birlikleri ve çalışmalar göçmen çalışmalarının çok yönlü doğası gereği disiplinlerarası olacaktır. Bu noktada sosyal hizmet meslek örgütü, farklı meslek örgütleri ile beraber etkinlikler, farkındalık çalışmaları ve sosyal aksiyonlar yürüterek veya bunlara katkı vererek toplumsal düzeyde göçmenlere sunulacak veya sunulan hizmetlere dair hızlandırıcı rolünü gerçekleştirebilir. Bu bağlamda sosyal hizmet meslek örgütü ve sivil toplumun özellikle kadın, çocuk, engelli, yaşlı ve LGBTİ+ göçmenler için disiplinlerarası çalışmalar yürütüp iş birlikleri kurarak toplum hizmetlerinin arttırılmasını veya olası kaynakların harekete geçirilmesinde hızlandırıcı rol alması önerilmektedir.

Eğitim, Mikro Düzey, Öğretici

Sosyal hizmetin son işlevi eğitim işlevidir. Bu işlevde öğretici rolü ile bilgi işleme süreçlerinin kolaylaştırılması ve eğitsel programların sağlanması için çalışılır. Göç alanındaki çalışmaların eğitim boyutunda da sosyal hizmetin hizmet ve müdahale alanı geniştir. Mikro düzeyde birey ve ailelerin Türkiye’de yaşamaya dair ihtiyaçları olan bilgilerin saptanması ve bu yönde müracaatçılarına sürekli eğitim sağlaması en temel taşı oluşturmaktadır. Çünkü göçmenlerin ne kadar uzun süre yaşarlarsa yaşasınlar Türkiye hakkında bilgi eksiklikleri oldukça fazla olacaktır. Bu durum müracaatçılar ve uzmanlar için sürekli devam eden ve sorunlara göre farklılaşan eğitim işlevini sürdürmelerinin önemli olduğunu göstermektedir. Göçmenlerle çalışırken sosyal hizmet uzmanlarının diğer tüm rollerine ek olarak öğretici rolü sürekli devam etmelidir. Göçmen müracaatçı ve ailelerin ihtiyaçları olan her türlü yasal, gelişimsel ve toplumsal konularda eğitim sağlamak veya var olan eğitim ve bilgilendirme çalışmaları ile onları buluşturmak çabasında önemli bir öneri olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda özellikle yaşlı, engelli, kadın ve LGBTİ+ göçmenlerin kendilerine sunulan hizmetleri, sahip oldukları hakları ve yardımların bilgisinin edinilmesi için sosyal hizmet uzmanı öğretici olarak çalışmalıdır.

Eğitim, Mezzo Düzey, Eğitici

Eğitim işlevinin gerçekleştiği bir diğer düzey olan mezzo düzeyde ise sosyal hizmet mesleğinin resmi gruplar ve örgütler içinde eğitici rolünü üstlenmek gibi sorumlulukları bulunmaktadır. Bu şekilde personel geliştirme yoluyla yönlendirme için çalışmak işlevi ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan göçmenlerle sosyal hizmet uygulamaları için eğitim programları tasarlamak ve bunların meslektaşlar arasında ve çalışılan kurum içinde paylaşılmasını sağlamak önemlidir. Özellikle göçmenlerle çalışma konusunda deneyimi ve bilgisi fazla olan sosyal hizmet uzmanlarının eğitim

alışmaları yoluyla bilgi ve deneyimini aktarması dolaylı olarak gçmen ihtiyaçları ve haklarının iyileştirilmesi için katkı sunacaktır. Ayrıca sosyal hizmet uzmanları veya meslek örgütünün sosyal hizmet okulları ve niversiteler ile iş birliği çalışmaları yaparak gçmenlerle sosyal hizmet müdahaleleri hakkında yetişen meslek elemanlarına eğitim vermesi, bilgiyi ve deneyimi yayması önemli görünmektedir.

Eğitim, Makro Düzey, Toplumu Bilgilendirme

Makro düzeyde eğitim işlevi kendini toplumu bilgilendirme rolünde göstermektedir. Eğitim yoluyla sosyal sorunlar ve sosyal hizmetler hakkında toplumun ve kamuoyunun bilgilendirilmesi kapsamında sosyal hizmet uzmanları çalıştığı kurumun ve genel olarak Türkiye yerel ve merkezi yönetimlerinin gçmenlere sunduğu hizmetler ve yardımlar konusunda bilgilenmesini sağlayacak çalışmalar düzenlemelidir. Bu alışmalar broşür hazırlamak, toplantılar yapmak, eğitimler düzenlemek veya mahalle çalışmaları yapmak şeklinde gerçekleştirilebilir. Toplumsal düzeyde içinde çalışılan mahalle, toplum veya özel topluluk içinde gçmen nüfusun yoğunluğuna göre farkındalık eğitimleri düzenlemek ve gçmen ile ev sahibi toplum üyelerinin iletişimlerini artıracak çalışmalar düzenlemek de önemli bir toplumla çalışma önerisidir. Çalışılan topluluk içinde tespit edilen gçmen nüfus ihtiyaçları, hizmet aksaklıkları ve eksikliklerine yönelik olarak eğitimler planlamak ve bilgilendirme çalışmaları yaparak alana çıkmak sosyal hizmet uzmanları için oldukça önemli çıktılar verecektir.

Eğitim, Sosyal Hizmet Sistemi Düzeyi, Araştırmacı/Mesleki Bilgilendirici

Sosyal hizmet sistemi düzeyinde eğitim işlevi, araştırmacı ve mesleki bilgilendirici rolleri açısından önemlidir. Bu rollerle beraber bilgi oluşturmak için

araştırmalara katılmak işlevi bulunmaktadır. Bu işlev ve roller sosyal hizmetin yeni bilgi üretme ve üretilen bilgilere göre mesleki müdahalelerin geliştirme ve düzenlemesi açısından oldukça önemlidir. Göçmenlerle çalışma gibi dinamik bir alan için bu işlev kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının göçmenlerle çalışma bilgisini artırmak için alandaki araştırmaları ve akademik yayınları takip etmesi ve imkanlar el verdikçe bu araştırmalara katkı vermesi gerekmektedir. Karşılarına çıkan araştırma fırsatlarını değerlendirmesi ve araştırmalara destek verilmesi ile Türkiye'deki sosyal hizmet mesleği açısından ortak bir bilgi ve beceri havuzuna erişmesi gereken göçmenlerle çalışma alanı için zenginleştirici olacaktır. Elbette araştırmalardan elde edilecek bilgilerin meslektaşlar arasında ve meslek örgütleri ile paylaşılması ile araştırmalar gerçek amacına ulaşacaktır. Bu bağlamda sosyal hizmet akademisi ile sosyal hizmet uzmanlarının teması ve iletişiminin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle göçmenlerle çalışma özelinde teorik uygulama ve pratiğin birbiri ile iletişim içinde ilerlemesi göçmen ihtiyaçları bakımından işlevsel ve değerlidir. Özellikle göç alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının göçmen müracaatçıları derinden etkileyen kesişimsellik ve toplumsal cinsiyet üzerine kendilerini geliştirmeleri, mesleki olarak da diğer meslektaşlarının gelişimleri için çabalamaları bir diğer önemli öneri olacaktır. Zira toplumsal cinsiyet ve kesişimsellik konusunda derinleşen ve farkındalığını kazanan sosyal hizmet uzmanlarının göçmenlerle çalışma ve müdahalelerinde daha etkili olacağı ve göçmenlerin insan ihtiyaçları ile insan haklarının savunuculuğunda daha etkin rol alacağı düşünülmektedir.

Göçmenlerle Çalışma: Bir Sosyal Hizmet Modeli Önerisi

Sosyal hizmet uzmanları, mesleğin doğası gereği insanları toplumla, kurumlarla ve kaynaklarla bağlantılandırma gibi temel bir role sahiptir. Bu rol, göçmenlerin uyumları için de kritik gerekliliktir. Gerek iş yaşamına erişim gerek temel gıda ve barınmaya erişim olsun sosyal hizmet uzmanları, göçmen müracaatçılarına bütüncül olarak her alanda hizmet ve kaynak sunma potansiyeli taşımakta olup mesleğin

kapsamı gereği buna içkindir. Sosyal hizmet uzmanları, bir ülkeye yeni gelmiş olan insanları; toplumsal süreçlere ve ağlara ulaşımını sağlayarak onların edinmeye çalıştıkları yeni rollere hazırlamakta ve tamamen yeni bir sosyal bağlam içinde nasıl hareket edeceklerine dair yardımcı olmaktadır. Tüm bunlar göçmenlerin bir topluma uyumundaki kilit noktalar (Valtonen, 2001). Bu noktada göçmenlerle çalışmada öne çıkan sosyal hizmet yaklaşımının vaka yönetimi olduğu düşünülmektedir. Vaka yönetimi; Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği tarafından müracaatçı ve aileler adına farklı sosyal ve sağlık hizmetlerinin planlanması, araştırılması, savunulması, müracaatçının faydalandırılması ve tüm hizmetlerin koordine edilmesi olarak tanımlanmaktadır (2013). Bu bağlamda bilmedikleri bir ülkeye ilk defa gelen ve birçok sosyal ve sağlık hizmetine ihtiyaç duyacak olan göçmen grubunun tüm ihtiyaçlarının tek bir uzman tarafından daha koordineli olarak ele alınmasında en etkili yöntem olacaktır. Ayrıca vaka yönetimi, maliyet açısından kaynakların ve personelin etkili kullanılmasına da fayda sağlamaktadır. Bu açıdan göçmen nüfus ile ilgili iş ve işlemlerin Türkiye üzerindeki ekonomik etkisinin de azaltılabilmesine de fayda sağlayacaktır. Vaka yönetimi; birey odaklı hizmetlere odaklanması, çevresi içinde birey yaklaşımına sahip olması, güçler perspektifini kullanması, iş birliğine dayalı takım çalışmasını teşvik etmesi ve mikro, mezzo ve makro düzeyde müdahaleleri kullanabilmesi açısından göçmenlerle sosyal hizmet alanında oldukça avantaj sağlayacaktır (NASW, 2013).

Bu araştırmadan ortaya çıkan sonuçlarla beraber; Max-Neef'in ihtiyaçlar matrisindeki tüm insan ihtiyaçlarını bütüncül olarak kapsayacak olan göçmenlerle sosyal hizmet modeline dair öneriler aşağıda verilmiştir.

İlk olarak göçmenlerle ilgili kimlik ve kayıt, ikamet işlemleri dışındaki tüm iş ve işlemlerin T. C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı bir daire başkanlığı tarafından yürütülmesi; kayıt ve ikamet işlemlerinin ise İç İşleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülmesi düşünülmektedir.

İkinci olarak ise Türkiye'nin sınır illerinde göçmen geçişinin yoğunluğuna göre Göçmen Kabul Merkezleri'nin kurulması önerilmektedir. Bu kabul merkezlerinde; sosyal hizmet uzmanları, psikologlar, doktorlar, hemşireler, sınır olunan ülkeye göre tercümanlar ve kolluk kuvvetlerinden oluşan bir ekip çalışacaktır. Bu kabul merkezlerinin T. C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Göç İdaresi Başkanlığı eş koordinasyonunda yönetilmesi uygun olacaktır. Bu merkezlere ilk varışta göçmenlerin beyanı alınarak hızlı bir şekilde işlemler başlatılacaktır. Ülkeye ilk varışta sınırlarda kurulacak olan Göçmen Kabul Merkezlerinde sunulacak hizmetler ve yapılacak iş ve işlemler aşağıdaki gibidir:

1. İlk fiziki ve psikolojik muayenenin gerçekleştirilmesi ve gerekli hallerde hastaneye sevk edilmesi
2. Acil ihtiyaçların ivedilikle belirlenmesi
3. Göçmenlerin dezavantaj gruplarına göre uzmanlaşmış bir sosyal hizmet uzmanının vaka yönetici olarak atanması
4. En temel ve acil ihtiyaçların karşılanması için kit dağıtılması. Kitin içeriği aşağıdadır.
  - Kıyafet ve yemek verilmesi (ayni yardım)
  - Devamında gelecek süreçleri ve prosedürleri anlatan kendi dillerinde broşürlerin verilmesi
  - Gerekli telefon numaralarının yazıldığı bir rehber verilmesi
  - İletişim için kullanabileceği bir cep telefonu sağlanması
  - İlk birkaç ay ihtiyaçların karşılanması için nakdi yardımın sağlanması
  - İlk kabul merkezinden sonraki süreçte kendisine atanan sosyal hizmet uzmanının kim olduğunun paylaşılması ve iletişim bilgilerinin verilmesi

Bu merkezlerin işleyişinde idari personelin yani temel yöneticinin, organize ve koordine, kolaylaştırıcı, katalizör ve kaynakları harekete geçiren rollerini gerçekleştirmek üzere sosyal hizmet uzmanı olması gerekmektedir. Göçmenleri, beyanlarının alınmasından sonra ilk muayenelerine yönlendirmek ve daha sonrasında acil ihtiyaç tespiti yapmak, temel ve acil ihtiyaç kitlerinin dağıtılması, göçmenlerin bilgilendirilmesi sorumluluğu merkezlerdeki sosyal hizmet uzmanlarının iş tanımı kapsamında yer almalıdır.

Kabul merkezlerinde işlemleri yapılan ve vaka yöneticisine atanan göçmenler GİGM'in belirlediği illere yerleştirilecektir. Bu noktada T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı olarak çalışmalarını sürdüren sosyal hizmet merkezleri hizmet modeli içine entegre bir takım hizmet ve çalışmalar yapılmalıdır. Kaynakları, personeli, hizmet alanları ve fiziki imkanları geliştirilen yeni sosyal hizmet merkezleri, ev sahibi topluma sunduğu tüm hizmetlerin yanında göçmenlere sunulacak özelleştirilmiş hizmetlerin de içinde bulunduğu bir toplum merkezi gibi işlev göstermelidir.

Sosyal hizmet merkezlerinde göçmenlerin dezavantaj gruplarına göre uzmanlaşmış sosyal hizmet uzmanları vaka yöneticisi olarak atanacaktır. Bu gruplar tek başına kadınlar, toplumsal cinsiyete bağlı şiddet mağduru kadın ve çocuklar, refakatsiz çocuklar, yaşlılar, engelliler, LGBTİ+'lar, aileler ve tek ebeveynli veya parçalanmış ailelerden oluşmaktadır. Vakaya atanan sosyal hizmet uzmanları; müracaatçı/müracaatçılarının Türkiye'deki tüm yasal, psikososyal, kültürel, tıbbi, eğitimsel ve ekonomik tüm ihtiyaçları; yani başka bir deyişle Max-Neef'in insan ihtiyaçları kategorisindeki tüm ihtiyaçları ile ilgilenecek ve farklı hizmetler arasında koordinasyonu sağlayacaktır. Ayrıca müracaatçıların durumlarına göre ilk 2 sene yoğun olarak daha sonraki 3 sene ise belirli aralıklarla bu müracaatçılarla çalışmaya devam edilmelidir. Sosyal hizmet planlı müdahale sürecine göre izleme aşamasının sistematik olarak işlenmesi gerekmektedir. İzleme aşaması tam da göçmen grup için

izleme gerektiren ve koruyucu ve önleyici sosyal hizmet uygulamalarını mümkün kılan önemli bir hedef gruptur. Koruyucu ve önleyici sosyal hizmet uygulamalarının ihmal edilmesi ile yeni bir vaka olarak başka bir sosyal sorunla müdahalenin tekrar ele alınması kaçınılmazdır. Bu bağlamda vaka yöneticilerinin atanmasından sonra devlet desteği ile göçmenlerin kendi evlerinde yaşamaları izleme aşamasını mümkün kılan önemli bir detaydır. Buna göre göçmenlere sunulacak kira, eşya ve fatura destekleri ile beraber göçmenlere sunulabilecek olan sosyal konutlar hizmetinin planlanıp uygulanması önerilmektedir. Göçmenlerin toplumun dışında fiziksel alanlarda toplumsal yaşama katılım ve uyumları düşük olacağından toplumun içinde desteklenerek yaşamaları daha uygun olacaktır. Bu nedenle özellikle göçmenler ama genelde Türkiye’de bulunan tüm dezavantajlı kesimlerin kullanımına açık olabilecek bir sosyal konut projesi devlet tarafından ele alınıp uygulanmalıdır. Kapasitesi geliştirilmiş sosyal hizmet merkezlerinde göçmenlere sunulacak hizmetler aşağıda sıralanmıştır.

1. Sosyal hizmet uzmanı ile görüşme, yasal bilgilendirilme yapılması ve yasal kimlik ve kayıt işlemlerinin başlatılması
2. Gerektiğinde sosyal hizmet uzmanının göçmene statü belirleme ve kimlik işlemleri için eşlik etmesi
3. Sosyal hizmet müdahalelerine devam edilerek iş ve eğitim gibi hizmetlere erişim konusunda çalışmalar ve başvurular yapmak,
4. Dil kursuna başlanması
5. Gereken göçmenler için psikososyal veya psikolojik müdahalelerin başlatılması
6. Göçmenlerin tam ve kapsamlı bir sağlık kontrolünden geçmesinin sağlanması ve gereken tedavilerin yapılması/başlatılması
7. Korunma ihtiyacı olan çocuk, kadın, engelli, yaşlı ve LGBTİ+ bireylerin ilgili kurumlara yerleştirilmesi, sosyal yardımlardan faydalandırılmaları işlemlerinin yapılması
8. Ayrı düşmüş aile üyelerine ulaşma ile ilgili çalışmalar yapılması

9. Göçmenlerin devlet tarafından desteklenmesi ile bir kiralık eve veya sosyal konutlara yerleştirilmesi
10. Çocukların eğitimine uyumunda sistematik ve aşamalı bir dil yeterliliği ve eğitim desteğinin çocuklara ve eğiticilere uygun teknik ve yöntemlerle kurgulanarak gerçekleştirilmesi
11. Özellikle dünyada iyi örnek olarak nitelendirilen göçmen uyum programlarının ve merkezlerinin projelerle desteklenerek alanda görev alan meslek elemanları ve akademisyenlerle deneyimlenerek dinamik, değişip dönüşebilen etkinlik, eğitim, hizmet modüllerinin geliştirilmesi yani ARGE çalışmalarının desteklenmesi

Vaka yöneticisi olarak atanan sosyal hizmet uzmanları, bu merkezlerde düzenli olarak göçmenlerle çalışmaya başlayacaktır. Yasal işlemlerin takibi, yönlendirmesi, sağlık hizmetlerine erişimleri ve tedavi planlarının uygulanması, eğitim hayatına katılım için gerekli işlemlerin yapılması, iş yaşamına katılmak için gereken becerilerin kazandırılması, iş arama ve bulma süreçlerine destek, işe yerleştirme ve iş yaşamına uyumda destek, kalınacak bir ev bulunması, evle ilgili kira, fatura ve eşya desteğinin sağlanması, Türkiye'deki yaşama uyum hakkında çalışmalar ve elbette göçmenlerin psikososyal iyilik halleri için planlı müdahale süreçlerinin yürütülmesi sorumluluğu vaka yöneticisi sosyal hizmet uzmanlarına ait olacaktır.

Göçmenlerin iş bulma veya henüz bulamama durumlarından bağımsız olarak bu toplumun içinde kiralık evlerde veya sosyal konutlarda ikametlerinin sağlanması için çalışmalar yapılacaktır. Ev yaşamına geçen göçmenlerin ikamet ettikleri bölgelerde veya yakın bölgelerde hizmet verecek T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı kapasitesi geliştirilmiş olan sosyal hizmet merkezlerinde toplumsal yaşama uyumda destek sağlanan ve göçmen haklarının ve savunuculuğunun gerçekleştiği bir tür destek, sosyo-kültürel merkez olma özelliğini taşıyacaktır.

Kapasitesi geliştirilmiş sosyal hizmet merkezlerinin, göçmenlerin her açıdan destekleneceği bir alan olması düşünülmektedir. Bu merkezle birey, aile, grup ve toplum düzeyinde sosyal hizmet müdahalelerinin bir arada verilmesi ile beraber göçmenlerin ihtiyaç duyacakları alanlarda eğitimlerin ve destek hizmetlerinin sunumu kolaylaşacaktır. Sosyal hizmet açısından vaka yöneticileri, göçmenlerin iş ve eğitim yaşamlarına katılımını ve topluma uyumlarını destekleyecek çalışma ve hizmetler sunma; süreç içinde ortaya çıkan zorluk ve sorunlarla ilgilenme; göçmenlerin bir birey olarak güçlenmelerini sağlama, kültürel ve sosyal anlamda destekleme ve teşvik etme; yasal iş ve işlemlerle ilgilenme ve toplumla sosyal hizmet çalışmaları yürütme gibi temel görevlere sahip olacaktır. Bu bağlamda sosyal hizmet merkezlerinde sunulması önerilen hizmetler ve çalışmalar aşağıdaki verilmiştir.

1. Dil kurslarının verilmesi
2. Kişisel beceri eğitimleri
3. Toplumsal cinsiyet farkındalık eğitimleri
4. Aile eğitim programlarının uygulanması
5. Türkiye'deki yasal prosedürler, sağlık, yardım ve eğitim sistemleri hakkında bilgilendirme eğitimleri
6. İş yaşamına dair kurslar, konferanslar
7. 7/24 yasal destek
8. Kayıtsız/kimliksiz göçmenleri saptama ve gereken bilgilendirmelerin yapılması
9. Psikolojik danışma hizmetleri
10. Türkiye'de halihazırda bulunan göçmenlere yönelik kamu hizmet ve destekleri hakkında sürekli ve güncel bilgilendirmelerin yapılması
11. Kreş hizmetleri
12. 7/24 bilgilendirme destek verilmesi ve bir telefon danışma hattı
13. YUKK ve GKY ile ilgili olarak herkes tarafından anlaşılabilir şekilde açıklama ve bilgilendirmelerin yapılması
14. Her bir göçmene veya aileye atanan sosyal hizmet uzmanı ile görüşmelerin ilk 1-2 sene düzenli olarak devam etmesi ardından azalarak devam etmesi;

uzmanların daha sonraki 5 yıl için yılda bir kere olmak üzere müracaatçıları izleme çalışmaları yapması

15. Bu merkezlerde ev sahibi toplum ve göçmenlerin bir araya geleceği etkinliklerin düzenlenmesi
16. Göçmenlerin içinde bulundukları ili ve Türkiye'nin önemli kültürel ve turistik noktalarını görmeleri için geziler düzenlemek
17. Düzenli olarak Türkiye'de bulunan göçmen gruplarının milliyetine göre toplantı ve etkinlikler düzenleyerek kendi milletinden insanlarla bir araya gelmesini sağlamak
18. Düzenli olarak göçmen sosyal hizmet merkezinden hizmet almış ve almakta olan tüm göçmenleri bir araya getirip forumlar düzenlemek, istek, şikâyet ve önerilerinin tartışılması ve bundan çıkacak raporların ilgili bakanlıklara iletilmesi
19. Göçmen sosyal hizmet merkezlerinde, göçmen meclisleri kurulması ve bu merkezden hizmet alan o bölgede yaşayan göçmenlerin demokratik süreçleri kendi kendilerine yürütmesinin desteklenmesi ile bu bağlamda toplumla sosyal hizmet çalışmaları gerçekleştirmek
20. Sivil toplum örgütleri ile sürekli iş birliği içinde çalışmalar ve projeler yürütmek
21. Göçmen sosyal hizmet merkezindeki görevli sosyal hizmet uzmanlarının o bölgedeki okullar, hastaneler, camiler ve kamusal alanlarda düzenli olarak halkı göçmenlik, göç süreçleri ve ülkede yapılan göç hizmetleri konusunda bilinçlendirme, bilgilendirme ve eğitim toplantıları düzenlemek

Bu model önerisinde aktarıldığı gibi gerçekleşecek hizmetlerle göçmenlerin insan ihtiyaçlarının bütüncül olarak karşılanması hedeflenmektedir. Tüm bu adımlardan en temelde sorumlu olan meslek elemanı sosyal hizmet uzmanı olacaktır. Göçmenlerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının Max-Neef'in insan ihtiyaçları kategorilerini iyi bilmesi ve bu kategoriler ve kesişimleri üzerinden vaka yöneticisi olarak çalışması faydalı olacaktır. Bu şekilde bütüncül olarak göçmen ihtiyaçları ele alınabilir ve göçmenlerin kendi hak savunuculuklarını yapmaları ile insan onuruna yakışır bir yaşama kavuşmaları ve topluma uyumları desteklenebilir.

ÖZET

Sosyal Hizmet Bakış Açısından Türkiye Göç Politikalarının İncelenmesi ve Göçmenlerle Sosyal Hizmet Model Önerisi

Bu araştırmanın amacı; gerçekleştirilen doküman analizi ile Türkiye'nin göç alanındaki politikalarının; insan odaklı gelişim yaklaşımı ile derinlemesine ve sistematik olarak incelenerek Türkiye'de yaşayan göçmenlerin insan ihtiyaçlarının karşılanma durumlarının keşfedilmesidir. Analizde Max-Neef'in oluşturduğu insan odaklı gelişim yaklaşıma ait insan ihtiyaçları matrisi kullanılmıştır. Max-Neef'in oluşturduğu bu matrise göre insan ihtiyaçları değerbilimsel (yaşamını sürdürebilme, koruma, duygulanım, anlama, katılım, boş zaman, yaratıcılık, kimlik ve özgürlük) ve varoluşsal (Varoluşsal, sahip olma, eyleme, etkileşim) olarak iki genel kategoriye ayrılmış ve 36 kategori kesişimi belirlenmiştir. Bu kategorilerden sadece 21 tanesine ait referans elde edilmiştir. En çok referans elde edilen ihtiyaç kategorileri; yaşamını sürdürebilme-sahip olma, koruma-sahip olma, yaşamını sürdürebilme-varoluş, koruma-eyleme, anlama-sahip olma, özgürlük-sahip olma olarak saptanmıştır. Buna göre Türkiye göç politikasının sadece en temel insan ihtiyaçlarına odaklandığını göstermiştir.

Dokümanlarda saptanan referanslara rağmen alanda yapılan araştırmalar ile beraber yapılan değerlendirmede Türkiye'de göçmenlerin insan ihtiyaçların karşılanma durumunun oldukça düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'nin göçmenlerle çalışma deneyiminde teorik ile uygulama arasında kopukluk olduğu ve ihtiyaç karşılanması konusunda eksiklikler olduğu sonucuna varılmıştır. Bu araştırmanın en önemli bulguları; sosyal hizmet için de hassas gruplar arasında bulunan kadın, çocuk, yaşlı, engelli ve LGBTİ+ göçmenlerin insani gelişim açısından gereken insan ihtiyaçlarının karşılanmasında çok büyük sorunların olmasıdır. Üstelik Türkiye göç politikalarının insan hakları ve insan ihtiyaçları odağından ziyade kontrol ve güvenlik odağında olması da önemli bir diğer bulgu olarak görülmüştür.

Tezin sonuçlarına göre insan odaklı, bütüncül ve sosyal hizmet odaklı bir göçmenlerle çalışma yaklaşımının ve hizmetlerinin oluşturulması gerekliliği önerilerine yer verilmiştir. Özellikle sosyal hizmet meslek ve disiplinin göç alanında çalışmada anahtar rol oynaması ve hizmet ve hakların bu bakış açısı ile ele alınması önerilmektedir.

Anahtar Sözcükler: göç, göç politikası, insan ihtiyaçları, insan odaklı gelişim, sosyal hizmet

SUMMARY

Analysing Of Turkish Migration Policy from The Social Work Point of View and A Model for Social Work With Migrants

The aim of this research is to explore the situation of meeting the human needs of migrants living in Turkey by analyzing Turkish migration policy systemically and in deeply. For analysis the human needs matrix of Max-Neef created human scale development approach is used. According to Max-Neef human needs are categorized as existential (being, having, doing, interacting) and axiological (subsistence, protection, affection, understanding, participating, idleness, creation, identity, freedom) human needs. 36 intersections of these two categories and subcategories are identified and used for document analysis. After analysis references for only 21 intersectional categories are found. The most detected categories in Turkish migration policy are subsistence-having, protection-having, subsistence-being, protection-doing, understanding-having and freedom-having. It shows that Turkish migration policy only barely covers fundamental human needs.

Even if there are many references for 21 human needs categories, researches from the field show that levels of meeting the human needs for migrants are very low in Turkey. Documents covering the migration and human needs are far different then the reality of the migrants' life. There is a huge gap between documents and practical usage of them in the field. One of the most important results of this research is that there are really important and unsolved problems for especially disadvantaged social groups (women, children, elderly, disabled and LGBTİ migrants) relevant to human needs. Also, it's seen that Turkish migration policy is relatively focused on control and safety rather than human rights and human needs.

According to results it is suggested that it's important and urgent to develop more humane, whole, and social work focused migration approach and services. Especially social work and social workers should be in the center of all interventions and services provided for migrants in Turkey. As fort his aim a new social work with migrants model is also suggested and explained in detail.

Key Words: human needs, human scale development, migration, migration policy, social work

KAYNAKLAR

- ADANU RM, JOHNSON TR (2009). Migration and women's health. *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, **106**(2): 179-181.
- ADIGÜZEL Y (2016). Göç Sosyolojisi. Ankara: Nobel Yayınevi.
- AFAD (2014a). Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi. Erişim Adresi: [https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/2311/files/Gecici-Koruma_Altindaki_Yabancilara_Iliskin_Hizmetlerin_Yurutulmesi_2014-4_.pdf]. Erişim Tarihi: 23/04/2018
- AFAD (2014b). Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar. Erişim Adresi: [https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/17934/xfiles/turkiye_deki-suriyeli-kadınlar_-2014_2_.pdf]. Erişim Tarihi: 24/04/2018
- AGER A, STRANG A (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, **21**: 166–191.
- AKBAŞ S, ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ Ç (2018). Küresel fabrika kentinin görünmeyen işçileri: Denizli işgücü piyasasında Suriyeli göçmenler. *Çalışma ve Toplum*, **2018**(1): 167-192.
- AKÇADAĞ E (2012). Yasadışı Göç ve Türkiye. İstanbul: BİLGESAM.
- AKDENİZ EB, ÖZ F (2009). Koruyucu ruh sağlığı açısından göç ve kadın. *Kriz Dergisi*, **17**(1): 27-36.
- AKGÜL GÖK F, ARSLAN E (2019). Psychosocial stories of women migrated from syria to turkey: a qualitative study. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, **12**(65): 556-567.
- ARAÇ M, AYDIN, E (2019). LGBTİ+ Alanında İrkçılık İle Mücadele Eğitim Program Raporu. Erişim Adresi: [<https://www.stgm.org.tr/e-kutuphane/lgbti-alaninda-irkcilik-mucadele-egitim-program-raporu>]. Erişim Tarihi: 3/11/2021
- ASLAN GG, GÜNGÖR F (2019). Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye göç sonrası yaşadığı sorunlar: İstanbul örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, **11**(18): 1602-1632.
- ASLANTÜRK O, TUNÇ YE (2018a). Yabancıların Türkiye'de kayıt dışı istihdamı. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, **10**(4): 13-20.
- ASLANTÜRK O, TUNÇ YE (2018b). Türkiye'de yabancıların çalışma izinleri: Suriyeliler örneği. *Ombudsman Akademik*, **4**(9): 141-180.
- ATASÜ TOPÇUOĞLU R (2016). Göç yazınındaki düzenli ve düzensiz göç kavramları: İnsan hakları temelinde bir kavramsal sorgulama. *İnsan Hakları Yıllığı*, **34**(2016): 1-20.

- ATASÜ TOPÇUOĞLU R (2015). Göç ve Sermaye İlişkisi ve Türkiye’de Göçmen Çocuk Emeği. *DİSKAR*, 4: 116-125.
- AYGÜN M, KAYA C (2016). Yabancılar ve uluslararası koruma hukukunda kalıcı bir çözüm olarak yerel entegrasyon. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7(1): 87-142.
- AVRUPA BİRLİĞİ [AB] (2019). Avrupa Komisyonu’nun Avrupa Parlamentosu’na ve AB Konseyi’ne Tebliği: Türkiye’deki Mülteciler İçin Mali Yardım Programının Üçüncü Yıllık Raporu. Erişim Adresi: [[https://www.avrupa.info.tr › sites › default › files](https://www.avrupa.info.tr/sites/default/files)]. Erişim Tarihi: 12/12/2020
- AVRUPA BİRLİĞİ [AB] (2011). Avrupa Birliği İltica Usulleri Yönergesi. Erişim Adresi: [https://euaa.europa.eu/sites/default/files/Guidance_on_asylum_procedure_TR.pdf]. Erişim Tarihi: 12/12/2020
- AVRUPA BİRLİĞİ [AB] (2001). Avrupa Birliği Geçici Koruma Yönergesi. Erişim Adresi: [<http://web.e-baro.web.tr/uploads/73/Gecici%20Koruma.pdf>]. Erişim Tarihi: 12/12/2020
- AVRUPA DENETÇİLER MAHKEMESİ (2018). The Facility for Refugees in Turkey: helpful support, but improvements needed to deliver more value for money (Special Report No. 27). Erişim Adresi: [<https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=47552>]. Erişim Tarihi: 13/08/2017
- AVRUPA KONSEYİ (1963). Avrupa Konseyi İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme Ek Protokol 4. Erişim Adresi: [https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf]. Erişim Tarihi: 13/11/2019
- AVRUPA KONSEYİ (1984). Avrupa Konseyi İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme Ek Protokol 7. Erişim Adresi: [https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf]. Erişim Tarihi: 13/11/2019
- AVRUPA KONSEYİ (2011). Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi. Avrupa Konseyi Sözleşmeler Dizisi - No. 210. Erişim Adresi: [<https://rm.coe.int/1680462545>]. Erişim Tarihi: 04/09/2017
- AVRUPA KOMİSYONU (2012). Türkiye 2012 İlerleme Raporu. Erişim Adresi: [<https://www.ab.gov.tr/48193.html>]. Erişim Tarihi: 28/10/2018
- AVRUPA KOMİSYONU (2013). Türkiye 2013 İlerleme Raporu. Erişim Adresi: [<https://www.ab.gov.tr/49358.html>]. Erişim Tarihi: 28/10/2018
- AVRUPA KOMİSYONU (2014). Türkiye 2014 İlerleme Raporu. Erişim Adresi: [https://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf]. Erişim Tarihi: 28/10/2018
- AVRUPA KOMİSYONU (2015). Türkiye 2015 İlerleme Raporu. Erişim Adresi: [https://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/2015_turkiye_raporu.pdf]. Erişim Tarihi: 28/10/2018
- AVRUPA KOMİSYONU (2016). Türkiye 2016 İlerleme Raporu. Erişim Adresi: [https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/son_2016_ilerleme_raporu_tr.pdf]. Erişim Tarihi: 28/10/2018

Tarihi: 28/10/2018

AVRUPA KOMİSYONU (2018a). Türkiye 2018 İlerleme Raporu. Erişim Adresi: [https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf]. Erişim Tarihi: 28/10/2018

AVRUPA KOMİSYONU (2018b). Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bilgilendirme: AB Genişleme Politikasına İlişkin 2018 Bilgilendirmesi ekindeki Komisyon Çalışma Dökümanı: 2018 Türkiye Raporu. Erişim Adresi: [https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf]. Erişim Tarihi: 28/10/2018

AVRUPA KOMİSYONU (2019a). Türkiye 2019 İlerleme Raporu. Erişim Adresi: [https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2019_trkiye_raporu-tr.pdf]. Erişim Tarihi: 28/10/2018

AVRUPA KOMİSYONU (2019b). Avrupa Komisyonu'nun Avrupa Parlamentosu'na ve AB Konseyi'ne Tebliği: Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programının Üçüncü Yıllık Raporu. Brüksel. Erişim Adresi: [<https://www.avrupa.info.tr/tr/turkiyedeki-multeci-krizine-avrupa-birliginin-mudahalesi-710>]. Erişim Tarihi: 28/10/2018

AVRUPA BİRLİĞİ TÜRKİYE DELAGASYONU (2020). Geçici koruma altındaki Suriyelilerin sağlık statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi Projesi (SIHHAT I). Erişim Adresi: [<https://www.avrupa.info.tr/tr/proje/gecici-koruma-altindaki-suriyelilerin-saglik-statusunun-ve-turkiye-cumhuriyeti-tarafindan>]. Erişim Tarihi: 19/09/2021

BABAN F, ILCAN S, RYGIEL K (2017). Syrian refugees in Turkey: pathways to precarity, differential inclusion, and negotiated citizenship rights. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, **43**(1): 41-57.

BAKEWELL O (2010). Some reflections on structure and agency in migration theory. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, **36**(10): 1689-1708.

BARIN H (2015). Türkiye'deki Suriyeli kadınların toplumsal bağlamda yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, **1**(2): 10-56.

BETANCOURT TS, NEWNHAM EA, LAYNE CM, KIM S, STEINBERG AM, ELLIS H, BIRMAN D (2012). Trauma history and psychopathology in war-affected refugee children referred for trauma-related mental health services in the united states. *Journal of Traumatic Stress*, **25**: 682-690.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER [BM] (2018). Türkiye'de Geçici Korunma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocukların İhtiyaç Analizi. Erişim Adresi: [<https://www.raporlar.org/wp-content/uploads/2018/09/SGDD-Suriyeli-Kadinlarin-ihciyac-analizi-2018.pdf>]. Erişim Tarihi: 12/3/2020

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER [BM] (1948). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. Erişim Adresi: [<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>]. Erişim Tarihi: 20/01/2019

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER [BM] (1951). Mültecilerin Hukuksal Durumuna Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi. Erişim Adresi:

[http://www.danistay.gov.tr/upload/multecilerin_hukuki_durumuna_dair_sozlesme.pdf]
Erişim Tarihi: 20/01/2019

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER [BM] (1950). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. Erişim Adresi: [https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf]. Erişim Tarihi: 20/01/2019

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER [BM] (2018). Güvenli Kurallı ve Düzenli Göç Mutabakatı. Erişim Adresi: [<https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/k%C3%BCresel%20g%C3%B6%C3%A7%20mutabakat%C4%B1.pdf>]. Erişim Tarihi: 09/09/2021

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ [BMMYK] (2020). UNHCR Turkey Fact Sheet February 2020. Erişim Adresi: [<https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2020/03/UNHCR-Turkey-short-Fact-Sheet-February2020f.pdf>]. Erişim Tarihi: 19/12/2021

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ [BMMYK] (2021). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Durum Raporları. Erişim Adresi: [<https://reliefweb.int/search/results?search=UNHCR+Turkey+Operational+Update>]. Erişim Tarihi: 19/12/2021

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ [BMMYK] (2018). BMMYK ve BM Nüfus Fonu 3RP Bölgesel Mülteci & Dayanıklılık Planı 2018-2019. Geneva: Birleşmiş Milletler.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ [BMMYK] (2018). UNHCR Turkey BMMYK-MEB-YÖK-YTB İşbirliği. Erişim Adresi: [https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2019/01/09.-UNHCR-Turkey-Education-Fact-Sheet-September-2018_TR.pdf]. Erişim Tarihi: 11/1/2022

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ [BMMYK] (2020). BMMYK ve BM Nüfus Fonu 3RP Bölgesel Mülteci & Dayanıklılık Planı 2019-2020. Geneva: Birleşmiş Milletler.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ [BMMYK] (2015). BMMYK Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No:11. Erişim Adresi: [<https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa62e64>]. Erişim Tarihi: 13/2/2020

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ [BMMYK] (2019). Turkey Fact Sheet. Erişim Adresi: [<https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2019/11/UNHCR-Turkey-One-Pager-Fact-Sheet-Oct2019.pdf>]. Erişim Tarihi: 13/2/2021

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ [BMMYK] (2017). Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Sıkça Sorulan Sorular. Erişim Adresi: [[http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/faq_for_syrians_\(turkish\)_02032017.pdf](http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/faq_for_syrians_(turkish)_02032017.pdf)]. Erişim Tarihi: 05/06/2018

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ [BMMYK] (1975-2017). BMMYK Conclusions For International Protection. Erişim Adresi: [<https://www.unhcr.org/excom/exconc/3ae68c690/general-conclusion-international-protection.html>] Erişim Tarihi: 13/2/2020

- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ [BMMYK] (2018). Bölgesel Mülteci Dayanıklılık Planı 2019-2020: Ülke Bölümü Türkiye. Erişim Adresi: [<https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2020/10/3RP-2019-2020-TR.pdf>]. Erişim Tarihi: 24/4/2019
- BISWAS-DIENER R, DIENER E (2001). Making the best of a bad situation: Satisfaction in the slums of Calcutta. *Social Indicators Research*, 55: 329–352.
- BOCCAGNI P (2015). (Super) diversity and the migration–social work nexus: A new lens on the field of access and inclusion? *Ethnic and Racial Studies*, 38(4):, 608-620.
- BOZOK N, BOZOK M (2018). “Göçmen istekleri” yaklaşımı ışığında Beykoz, Karasu Mahallesi’ndeki refakatsiz Afgan göçmen çocukların yaşamlarını sürdürme mücadeleleri. *Moment Dergi*, 5(2): 416-440.
- BUZ S (2005). Türkiye’deki sığınmacıların psikososyal sağlığı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16(2): 93-105.
- BUZ S (2008). Türkiye'deki sığınmacıların sosyal profili. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4): 1-14.
- CANTEKİN D (2018). Syrian refugees living on the edge: policy and practice implications for mental health and psychosocial wellbeing. *International Migration*, 57(2): 200-220.
- CANTEKİN D, GENÇÖZ T (2017). Mental health of Syrian asylum seekers in Turkey: The role of pre-migration and post-migration risk factors. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 36(10): 835-859.
- CARO LP (2020). Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler. Erişim Adresi: [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_739463.pdf]. Erişim Tarihi: 09/09/2021
- CASTLES S, LOUGHNA S (2005). Trends in Asylum Migration to Industrialized Countries, 1990– 2001. In *In Poverty, International Migration and Asylum* (s.: 39-69). London: Palgrave Macmillan.
- CHENOWETH J, BURDICK L (2001). The path to integration: meeting the special needs of refugee elders in resettlement. *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 20(1): 20–29.
- CHESLEY MÇ (2020). Mülteci Hakederliği ve Toplumsal Cinsiyet Temelli 143 Kırılmalılık Arasındaki İlişkiyi Anlamak: Uluslararası Koruma Altındaki Mülteciler İçin Sosyal Yardımlar Örneği. In D. D. Kristen Biehl (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender) ve Göç Araştırmaları Derneği (GAR).
- CHOI S, LEE S, KIM JH, NA J (2019). Effects of community integration on quality of life among Asian Americans. *International Social Work*, 62(5): 1404-1415.
- COŞKUN E (2016). Türkiye'nin göç rejiminde toplumsal cinsiyet faktörü: Ugandalı göçmen kadınlar örneği. *Fe Dergi*, 8(1): 90-104.
- COŞKUN İ, EMİN MN (2016). Türkiye’deki Suriyelilerin eğitiminde rol haritası fırsatlar ve zorluklar. Erişim Adresi: [http://file.setav.org/Files/Pdf/20160906135243_turkiyedeki-

- COŞKUN, E. (2017). Türkiye'de Kağıtsız Göçmen Kadınlar ve Sosyal Hizmetler. *Calisma ve Toplum*, **54**(3): 1299-1315.
- CRENSHAW K (2011). Demarginalising the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Anti-racist Politics In H. Lutz, T. H. Vivar and L. Supik (eds.), *Framing Intersectionality Debates on a Multifaceted Conscept In Gender Studeis* (p.: 25-42). Surrey: Ashgate.
- CRESWELL JW (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ÇAPAR G (2019). Kesişimsellik: Postmodern Feminist Bir Yaklaşım. *Hukuk Kuramı*, **6**(3): 1-31.
- DECI EL, RYAN RM (1987). The support of autonomy and the control of behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, **53**(6): 1024–1037.
- DECI EL, RYAN RM (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, **11**(4): 227–268.
- DEHAAN CR, HIRAI T, RYAN RM (2016). Nussbaum's capabilities and self-determination theory's basic psychological needs: Relating some fundamentals of human wellness. *Journal of Happiness Studies*, **17**(5): 2037-2049.
- DEREZOTES, DS (2000). Advanced Generalist Social Work Practice. Thousand Oaks: Sage Publications.
- DIEWALD M, MAYER KU (2009). The sociology of the life course and life span psychology: Integrated paradigm or complementing pathways? *Advances in Life Course Research*, **14**(1): 5-14.
- DOVER MA (2013). Letter from the editors. *Reflections: Narratives of Professional Helping*, **19**(1): 1–3.
- DOYAL L, GOUGH I (1991). A Theory of Human Need. London: Palgrave.
- DÖNMEZ KARA CÖ (2015). *Göç bağlamında uluslararası işbirliği ve Türkiye'nin politikaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- DROMGOLD MS (2015). *A Culture of managing difference: the field of migration management and Syrian movers to Turkey* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- DURUEL M (2016). Suriyeli sığınmacıların eğitim sorunu. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, **30**(5): 1399-1414.
- DUYAN V (2010). Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.
- DÜNYA GIDA PROGRAMI (2018). Türkiye'de Mülteciler: İkincil Kapsamlı Zarar Görebilirlik Haritalandırma Çalışması. Erişim Adresi:

[<https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000100011/download/>]. Erişim tarihi: 6/11/2019

DÜNYA GIDA PROGRAMI (2020). Turkey. Erişim Adresi: [<https://www.wfp.org/countries/turkey>]. Erişim Tarihi: 4/2/2021

ERDER S (2011). Zor Ziyaret: Nataşa mı? Döviz getiren bavul mu? Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen kadınların emek piyasasına girişi. In S. Sancar (Ed.), *Birkaç Arpa Boyu: 21.Yüzyıla girerken Türkiye’de feminist çalışmalar*, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan (s.: 191-219). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

ERDOĞAN MM (2020). Suriyeliler Barometresi-2019: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi. Ankara: Orion Kitabevi.

ERKIRAL TAVAS O (2015). *Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyelik sürecinde uluslararası göç yönetimi stratejisi: bir model önerisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

FERRIS E, WINTHROP R (2010). Education and Displacement: Assessing Conditions For Refugees And Internally Displaced Persons Affected By Conflict. Erişim Adresi: [<http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190715e.pdf>]. Erişim Tarihi: 26/03/2017

FROUNFELKER RL, MISHRA T, DHESI S, GAUTAM B, ADHIKARI N, BETANCOURT TS (2020). “We are all under the same roof”: Coping and meaning-making among older Bhutanese with a refugee life experience. *Social Science & Medicine*, **264**, 113311.

GEÇİCİ KORUMA YÖNETMELİĞİ (2014). T. C. Resmî Gazete, 29153, 22 Ekim 2014.

GEÇİCİ KORUMA SAĞLANAN YABANCILARIN ÇALIŞMA İZİNLERİNE DAİR YÖNETMELİK (2016). T.C. Resmi Gazete, 29594, 15 Ocak 2016.

GERMANIN CB (1999). An ecological perspektive on social work schools. In R. Constable, S. McDonald, & J.P. Flynn (Eds.), *School social work: Practice, research and policy perspectives* (4th ed., p.33-44). Chicago: Lyceum Books.

GIBBONS JL, IVANCEVICH JM, DONELLY J. (1991). Organisations: Behaviour, Structure. USA: Von Hoffmann Press.

GIL DG (2004). Perspectives on social justice. *Reflections: Narratives of Professional Helping*, **10**(4): 32-39.

GÖKALP ARAS NE (2013). *A multi-level and multi-sited analysis of the European Union’s immigration and asylum policy concerning irregular migration and its implications for Turkey: Edirne and İzmir as two major getaway cities* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

GUBA EG, LINCOLN YS (1981) Effective Evaluation. Jossey-Bass, San Francisco.

GRIFFITHS D, LOY C (2019). Primary integration outcomes in a newly resettled Bhutanese refugee community. *International Social Work*, **62**(4): 1213-1229.

GÖÇ STRATEJİ BELGESİ (2003). Göç Strateji Belgesi. Erişim Adresi: [http://www.goc.gov.tr/icerik3/goc-strateji-belgesi_327_344_694]. Erişim Tarihi:

18/01/2019

- GÜLER H (2018). Afganlı Göçmenlerin Göç Süreçleri ve İşçilik Deneyimleri: Uşak İli Örneği. *Çalışma ve Toplum*, 2020/3(66): 1461-1482.
- GÜLTAÇ A, BALÇIK PY (2018). Suriyeli sığınmacılara yönelik sağlık politikaları. *Sakarya Tıp Dergisi*, 8(2): 193-204.
- GÜRİSOY F, AYDOĞDU F, AYSU B, ARAL N (2017). Göçmen çocukların kaygı düzeylerinin karşılaştırılmalı incelenmesi. *Eğitim Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6(3): 113-127.
- HARUNOĞULLARI M (2016). Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği. *Göç Dergisi*, 3(1): 29-63.
- HATİPOĞLU EREN B (2016). Sosyal çalışma açısından insani ihtiyaçların değerlendirilmesine ilişkin modeller ve feminist katkılar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1): 161-177.
- HENNEBRY JL, PETROZZIELLO AJ (2019). Closing the Gap? Gender and the Global Compacts for Migration and Refugees. *International Migration*, 57(6): 115-138.
- IFE J (2002). *Community Development: Community-based Alternatives in An Age of Globalisation*. Melbourne: Pearson.
- IFE J (2008). *Human Rights and Social Work: Towards Rights-Based Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- IFE J (2017). İnsan Hakları ve İhtiyaçlar. In *İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet* (s.: 113-128). Ankara: Nika.
- ILLICH I (1978). Disabling Professions. *India International Centre Quarterly*, 5(1), 23-32.
- İLTİCA STRATEJİ BELGESİ (2003). İltica Strateji Belgesi. Erişim Adresi: [<http://www.goc.gov.tr/icerik3/iltica-strateji-belgesi> 327 344 696]. Erişim Tarihi: 18/01/2019
- İLTİCA VE GÖÇ ALANINDAKİ AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATININ ÜSTLENİLMESİNE İLİŞKİN TÜRKİYE ULUSAL EYLEM PLANI (2005). Erişim Adresi: [<http://www.goc.gov.tr/icerik3/iltica-ve-goc-ulusal-eylem-planı> 327 344 699]. Erişim Tarihi: 18/01/2019
- İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ (2015). Suriyeli Mülteci çocukların Türkiye devlet okullarındaki durumu politika ve uygulama önerileri. Erişim Adresi: [<http://cocuk.bilgi.edu.tr/wp-content/uploads/2015/09/Suriyeli-Cocuklar-Egitim-Sistemi-Politika-Notu.pdf>]. Erişim Adresi: 05/05/2018
- İNAÇ M (2018). *Sığınmacı kadınların ruh sağlığını etkileyen durumların araştırılması (Ege Bölgesi örneği)*. (Yüksek Lisans). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İzmir.
- İNSAN HAKLARI DERNEĞİ (2020). Yaşamın Kıyısındakiler: Mültecilere Yönelik Hak İhlalleri Raporu-2020. Erişim Adresi: [<https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2021/01/Ya%C5%9Fam%C4%B1n-K%C4%B1y%C4%B1s%C4%B1nda-2020-Y%C4%B1l%C4%B1>

İNSAN TİCARETİYLE MÜCADELE VE MAĞDURLARIN KORUNMASI HAKKINDA YÖNETMELİK (2016). T.C. Resmi Gazete, 29656, 17 Mart 2016.

IOM (2017). Migration. Erişim Adresi: [<https://www.iom.int/key-migration-terms#Migration>]. Erişim Tarihi: 13/10/2017

JANİ J, REISCH M (2011). Common human needs, uncommon solutions: Applying a critical framework to perspectives on human behavior. *Families in Society*, **92**(2): 13-20.

JOHNSON LC (1998). Social Work Practice: A Generalist Approach. ABD: Allyn and Bacon.

KADIN DAYANIŞMA VAKFI (2018). Mülteci Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyet Temelli Ayrımcılık ve Şiddetle Mücadele. Ankara: Şen Matbaa.

KADIN DAYANIŞMA VAKFI. (2020a). Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet ve Ayrımcılık: Ankara'da Yaşayan Suriyeli Kadınların Deneyimleri. Ankara: Şen Matbaa.

KADIN DAYANIŞMA VAKFI. (2020b). Kadın Dayanışması Yaşatır: Kadın Dayanışma Vakfı Suriyeli Kadınlarla Çalışma Deneyimi. Ankara: Şen Matbaa.

KAİSER B, KAYA A (2016). Transformation of migration and asylum policies in Turkey. In A. Güney, Tekin, A. (Ed.), *The Europeanization of Turkish Public Policies*. Oxon: Taylor & Francis.

KAOS GL DERNEĞİ (2016). Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli İnsan Hakları İzleme Raporu. Erişim Adresi: [<https://kaosgldernegi.org/images/library/2017lgbt-nsan-haklar-raporu-kaosgl-2016-ocak.pdf>]. Erişim Tarihi: 6/7/2021

KARAMAN HB, BULUT S (2018). Göçmen çocuk ve ergenlerin eğitim engelleri, psikolojik sorunları ve çözüm önerileri üzerine bir araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, **18**(40/2): 393-412.

KAŞTAN Y (2015). Türkiye'de göç yaşamış çocukların eğitim sürecinde karşılaşılan problemler. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, **2**(4): 216-229.

KAYA H (2017). Türkiye'deki Sığınma Sistemi ve LGBTİ Mülteciler. Erişim Adresi: [<https://ayrintidergi.com.tr/turkiyedeki-siginma-sistemi-lgbti-multeciler/>]. Erişim Tarihi: 12/12/2020

KAYIGISIZ Ö (2013). *Ab'nin dışşallaştırma stratejisinin Türkiye'nin düzensiz göç politikalarına etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Girne Amerikan Üniversitesi, KKTC.

KEKEÇ S (2018). Küresel göç ve mülteci mutabakatı. *GPoT*, 53:1-13.

KILCAN B, ÇEPNİ O, KILINÇ AÇ (2017). Mülteci öğrencilere yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Journal of Human Sciences*, **14**(2): 1045-1057.

KIRIKÇI A, AYDIN E, ÇELİK S, SAYAR S, ARAÇ M (2021). Mülteci LGBTİ+ Sağlık Hakkı ve Ayrımcılık Raporu. Erişim Adresi: [https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-05/multeci-lgbti-saglik-hakki-ve-ayrimcilik-raporu_dijital-1.pdf]. Erişim Tarihi: 10/11/2021

- KIRMAYER LJ, RYDER AG, POTTİE K (2011). Common mental health problems in immigrants and refugees: General approach in primary care. *Canadian Medical Association Journal*, **183**(12): 959-967.
- KIVILCIM Z, ÖZGÜR-BAKLACIOĞLU N (2015). Sürgünde Toplumsal Cinsiyet. İstanbul: Derin Yayınları.
- KNAPP A, KREMLA M (2002). Older Refugees in Europe: Survey Results and Key Approaches Guide to Good Practice in the Reception and Integration of Refugees. European Council on Refugees and Exiles (ECRE), Renner Institute. Erişim Adresi>: [https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2016/07/ECRE-Position-on-the-Integration-of-Refugees-in-Europe_December-2002.pdf]. Erişim Tarihi: 6/12/2021
- KORKMAZ YAYLAGÜL N, ASLAN, M (2020). Yaşlılık, mültecilik ve sosyal dışlanma: Suriyeli yaşlı mültecilerin deneyimleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, **29**(4): 406-422.
- KÖSE S, ASLAN M, BAŞGÜL S, ŞAHİN S, YILMAZ Ş, ÇITAK Ş, TEZCAN AE (2011). Bir eğitim ve araştırma hastanesi çocuk psikiyatrisi polikliniğe yönlendirilen adli olgular. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, **12**(3): 221-225.
- LINDSTROM DP, MUNOZ-FRANCO E (2006). Migration and maternal health services utilization in rural Guatemala. *Social Science and Medicine*, **63**(3): 706-721.
- LORDOĞLU K, ASLAN M (2018). Görünmeyen Göçmen Çocukların İşçiliği: Türkiye'deki Suriye'li Çocuklar. *Çalışma ve Toplum*, **57**(2): 715-732.
- MILEY KK, O'MELIA M, DUBOIS B (1998) Generalist Social Work Practice Empowering Approach (s.: 14-23). Boston: Allyn Bacon, Boston.
- MANÇO A (2000). Belçika'da Türklerin 40 yılı (1960-2000): Sorunlar, gelişmeler, değişimler. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, **1**(1): 124-133.
- MASLOW AH (1954). Motivation and Personality. New York: Harper & Row.
- MASOCHA S(2014). Construction of the 'other' in social workers' discourses of asylum seekers. *Journal of Social Work*, **15**(6): 569-585.
- MATHEWS BL, KOEHN AJ, ABTAHİ MM, KERNS KA (2016). Emotional Competence and Anxiety in Childhood and Adolescence: A Meta-Analytic Review. *Clinical child and family psychology review*, **19**(2): 162-184.
- MAX-NEEF MA, ELIZALDE A, HOPENHAYN M (1991). Human Scale Development: Conception, Application and Further Reflections. New York: The Apex Press.
- MAX-NEEF MA (2007). Development and human needs in *Real-Life Economics: Understanding Wealth Creation*. London: Routledge.
- MERRIAM SR (2018). Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber. Ankara: Nobel.
- MOROKVASIC M (1983). Women in migration: beyond the reductionist Outlook. In A. Phizacklea (Ed.), *One Way Ticket* (s.: 13-33). London: Routledge and Kegan Paul.

- MÜLTECİ HAKLARI MERKEZİ (2018). Kendi Sözleriyle Türkiye’de Refakatsiz Çocuk Sığınmacılar. Erişim Adresi: [<https://www.mhd.org.tr/images/yayinlar/MHM-75.pdf>]. Erişim Tarihi: 14/05/2020
- MÜLTECİLERLE DAYANIŞMA DERNEĞİ (2015). Türkiye’de mültecilerin kabul koşulları, hak ve hizmetlere erişimleri. Uydu Kentler İzleme ve Raporlama Projesi. Erişim Adresi: [http://multeci.info/wpcontent/uploads/2016/03/Turkiye-de-Multecilerin-Kabul-Kosullari-Hak-ve-Hizmetlere-Erisimleri-Uydu-Kentler-Izleme-ve-Raporla.pdf]. Erişim Tarihi: 29/05/2018
- HALK SAĞLIĞI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2021). Yabancı Uyruklular Polikliniği. Erişim Adresi: [<https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/yabanc%C4%B1-uyruklar-poliklini%C4%9Fi.html>]. Erişim Tarihi: 10/11/2021
- NUSSBAUM MC (2018). Yapabilirlikler Yaratmak İnsani Gelişmişlik Yaklaşımı. İstanbul: İletişim.
- NASW (2013). NASW Standarts for Social Work Case Management. Erişim Adresi: [<https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=acrzqmEfhlo%3D&portalid=0>]. Erişim Tarihi: 15/12/2019
- OECD (2005). Glossary of Statistical Terms. Erişim Adresi: [<https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=6639>]. Erişim Tarihi: 02/11/2017
- OMRAN (2018). Suriyeli Mültecilerin Türkiye’deki Geçim Kaynağı Zorlukları: Analitik Araştırma. Erişim Adresi: [http://tr.omrandirasat.org/yay%C4%B1nlar%C4%B1m%C4%B1z/suriyeli-multecilerin-turkiye-deki-gecim-kaynagi-zorluklari-analitik-arastirma.html]. Erişim Tarihi: 24/8/2020
- OSHI S, DIENER EF, LUCAS RE, SUH EM (1999). Cross-cultural variations in predictors of life satisfaction: Perspectives from needs and values. *Personality and Social Psychology Bulletin*, **25**: 980–990.
- ÖZER YY, KOMSUOĞLU A, ÖZDE ATEŞOK Z (2017). One common future, two education systems: the case of Syrian children of İstanbul. *European Education*, **49**: 114–132.
- ÖZEN Ş, ANTAR S, ÖZBULUT Ö, ALTINDAĞ A, OTO R (2001). İç göç yaşayan bir grup lise öğrencisinde ruhsal belirti şiddetinin cinsiyet ile ilişkisi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, **8**(3): 156-162.
- POLAT ULUOCAK G (2009). İç Göç Yaşamış ve Yaşamamış Çocukların Okulda Uyum. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, **26**(2009): 36-44.
- PASAPORT KANUNU (1950). T.C. Resmi Gazete, 5682, 15 Temmuz 1950.
- RYAN RM, DECI EL (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions *Contemporary Educational Psychology*, **25**(1): 54-67.
- SAĞLAM Hİ, İLKSEN KANBUR N (2017). Investigation attitudes towards refugee students of class teachers' in terms of several variables. *Sakarya University Journal of Education*, **7** (2): 310-323.
- SAKIZ H (2016). Göçmen Çocuklar ve Okul Kültürleri: Bir Bütünleştirme Önerisi. *Göç*

Dergisi, 3(1): 65-81.

SARIGÖL P (2020). Kesişimsellik teorisi ve farklılıkların feminizmi. *International Journal of Human Studies*, 3(6): 331-352.

SCHOEVERS MA, VAN DEN MUIJSENBORG ME, LAGRO-JANSSEN AL (2009). Self-rated health and health problems of undocumented immigrant women in the Netherlands: a descriptive study. *Journal of Public Health Policy*, 30(4): 409-422.

SEN A (2004). Özgürlükle Kalkınma. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

SHEAFOR WB, HOREJSI JC (2014). Sosyal Hizmet Uygulaması Temel İlkeler ve Teknikler. Ankara: Nika.

SLONIM-NEVO M, LAVIE-AJAYI V (2017). A qualitative study of resilience among asylum seekers from Darfur in Israel. *Qualitative Social Work*, 16(6): 825-841.

SOYKAN C, BIEHL KS, HAZAN C (2021). Kadın Mülteciler ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması. Ankara: Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği.

ŞEKER BD, ARSLAN Z (2015). Eğitim Sürecinde Mülteci Çocuklar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 8(1): 86-105.

SEYDİ AR (2014). Türkiye'nin Suriyeli sığınmacıların eğitim sorununun çözümüne yönelik izlediği politikalar. *SDU Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, 4 (31): 267-305.

TAŞKIN D (2018). *Sığınmacılar ve Geçici Koruma Altındaki Engelli Suriyeliler ile Engelli Iraklılar: Türkiye'de Sağlık ve Rehabilitasyon Hizmetlerine Erişimlerdeki Sorunları ve Çözüm Önerileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi, Ankara.

TAY L, DIENER E (2011). Needs and subjective well-being around the world. *Journal of personality and social psychology*, 101(2): 354-365.

T.C. AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI (2015). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Refakatsiz Çocuklar Yönergesi. Erişim Adresi: [<https://www.aile.gov.tr/uploads/sgb/uploads/pages/yonergeler/refakatsiz-cocuklar-yonergesi-20-10-2015.pdf>]. Erişim Tarihi: 13/12/2019

T.C. AİLE, ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI (2017). 2018-2022 Stratejik Planı. Ankara: T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI (2019). 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı. Erişim Adresi: [<http://www.sp.gov.tr/tr/temel-belge/s/190/2019+Yili+Cumhurbaskanligi+Yillik+Programi>]. Erişim Tarihi: 23/12/2020

T.C. ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI [ÇSGB] (2015) Yabancıların Çalışma İzinleri, 2015 Yılı Raporu. Erişim Adresi: [<http://www.cs.gb.gov.tr/media/3209/yabanciizin2015.pdf>]. Erişim Tarihi: 6/12/2019

T.C. ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI [ÇSGB] (2019) Yabancıların Çalışma İzinleri 2019. Erişim Adresi: [<https://www.cs.gb.gov.tr/media/63117/yabanciizin2019.pdf>]. Erişim Tarihi: 4/12/2020

- T.C. ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI [ÇSGB] (2020) Yabancıların Çalışma İzinleri 2020. Erişim Adresi: [<https://www.csgb.gov.tr/media/87487/yabanciizin2020.pdf>]. Erişim Tarihi: 4/12/2020
- T.C. DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞI AVRUPA BİRLİĞİ BAŞKANLIĞI (2012). Katılım Sürecinde Müzakere Fasılları. Erişim Adresi: [https://www.ab.gov.tr/files/rehber/07_rehber.pdf]. Erişim Tarihi: 30/10/2017
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI (2010). T.C. İçişleri Bakanlığı'nın Mülteci ve Sığınmacılar Konulu Genelgesi. Erişim Adresi: [[http://madde14.org/index.php?title=%C4%B0%C3%A7i%C5%9Fleri_Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1_2010_Genelgesi_\(M%C3%BClteci_ve_S%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1lar\)](http://madde14.org/index.php?title=%C4%B0%C3%A7i%C5%9Fleri_Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1_2010_Genelgesi_(M%C3%BClteci_ve_S%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1lar))]. Erişim Tarihi: 12/10/2018
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI (2006). T.C. İçişleri Bakanlığı 57'nolu Genelgesi. Erişim Adresi: [<https://multeci.org.tr/wp-content/uploads/2021/07/57-Sayili-Genelge-2010-Degisikligi.pdf>]. Erişim Tarihi: 12/10/2018
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI (2010). Yasa Dışı Göçle Mücadele 2010/18. Erişim Adresi: [<https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/Icisleri-Bakanligi-2010-Genelgesi-Yasadisi-Goc-ile-Mucadele.pdf>]. Erişim Tarihi: 12/10/2018
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI (2011). 2011 Harçlar Genelgesi. Erişim Adresi: [<https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/Icisleri-Bakanligi-Harclar-Genelgesi-Nisan-2011.pdf>]. Erişim Tarihi: 12/10/2018
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI (2010). 2011 Mültecilerin/Sığınmacıların Sağlık Giderleri Genelgesi. Erişim Adresi: [<https://multeci.org.tr/wp-content/uploads/2021/07/Icisleri-Bakanligi-Multecilerin-ve-Siginmacilarin-Saglik-Giderleri-Talimati.pdf>]. Erişim Tarihi: 12/10/2018
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI (2005). İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı. Erişim Adresi: [<https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/yonetmelikler/Temel-Belgeler/Iltica-Ve-Goc-Ulusal-Eylem-Plani.pdf>]. Erişim Tarihi: 16/12/2018
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI (2003). Göç Strateji Belgesi. Erişim Adresi: [<https://yimer.gov.tr/TR/Legis/bb1b8b20-6046-4204-9da8-cbe4985d5ead>]. Erişim Tarihi: 16/12/2018
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI (2003). İltica Strateji Belgesi. Erişim Adresi: [<https://yimer.gov.tr/TR/Legis/90a61f0f-ee10-4950-95e9-b34c63600a03>]. Erişim Tarihi: 16/12/2018
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI GÖÇ İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ [GİGM] (2020). Çalışma İzni Sık Sorulan Sorular. Erişim Adresi: [<https://www.goc.gov.tr/calisma-izni-sss>]. Erişim Tarihi: 13/04/2021
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI GÖÇ İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ [GİGM] (2017). T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Stratejik Plan 2017-2021. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI GÖÇ İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ [GİGM] (2016). Türkiye Göç Raporu 2016. Erişim Adresi: [:

https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf.
Erişim Tarihi: 16/11/2019

- T.C. KAMU DENETÇİLERİ KURUMU (2018). T.C. Kamu Denetçileri Kurumu Türkiye’deki Suriyeliler Özel Rapor. Erişim Adresi: [https://www.ombudsman.gov.tr/document/raporlar/ozel_raporlar/suriye_rapor/files/basic-html/page134.html]. Erişim Tarihi: 27/9/2020
- T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI [MEB] (2010). Yabancı Uyruklu Öğrenciler Genelgesi. Erişim Adresi: [http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/967.pdf]. Erişim tarihi: 28/7/2019
- T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI [MEB] (2014). Yabancılar Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri. Erişim Adresi: [Genelge/2014/21.http://mevzuat.meb.gov.tr/html/yabyonegiogr_1/yabyonegiogr_1.html]. Erişim Tarihi: 01.06.2018
- T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI [MEB] (2018). Geçici Koruma Kapsamı Altındaki Öğrencilerin Eğitim Hizmetleri. Erişim Adresi: [https://hbgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_10/23112120_YNTERNET_BYLT_ENY_23-10-2017.pdf]. Erişim Tarihi: 05/06/2018
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2020). Resmi İstatistikler. Erişim Adresi: [https://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/kategori/23]. Erişim Tarihi: 12/12/2021
- T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI (2015). Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslar Hakkında 22.10.2014 Tarihli ve 29153 Sayılı Yönerge. Erişim Adresi: [https://www.saglik.gov.tr/TR,11288/gecici-koruma-altina-alinanlara-verilecek-saglik-hizmetlerine-dair-esaslar-hakkinda-22102014-tarihli-ve-29153-sayili-yonerge.html]. Erişim Tarihi: 12/5/2018
- THE WORLD BANK (2010). Country Profile: Turkey. Erişim Adresi: [http://databank.worldbank.org/data/Views/Reports/ReportWidgetCustom.aspx?ReportName=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=TUR]. Erişim Tarihi: 02/11/2017
- THE WORLD BANK (2012). Net Migration: Turkey. Erişim Adresi: [https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.NETM?end=2012&locations=TR&name_desc=true&start=2012&view=bar]. Erişim Tarihi: 02/11/2017
- TÜRKİYE-AB ORTAK EYLEM PLANI (2015). Erişim Adresi: [https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/15_ekim_2015_turkiye_ab_ortak_eylem_plani_.pdf]. Erişim Tarihi: 18/01/2019
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ (2018). İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu Göç ve Uyum Raporu. Erişim Adresi: [https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2018/04/resources_goc_ve_uyum_raporu.pdf]. Erişim Tarihi: 12/12/2020
- TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK EYLEM PLANI (2015). Türkiye- Ab Ortak Eylem Planı 15 Ekim 2015. Erişim Adresi: [https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/15_ekim_2015_turkiye_ab_ortak_eylem_plani_.pdf]. Erişim Tarihi: 3/12/2019

- TOKSÖZ G, ÜNLÜTÜRK-ULUTAŞ Ç (2012). Is Migration Feminized? A Gender- and Ethnicity-Based Review of the Literature on Irregular Migration to Turkey. In T. S. Seçil Paçacı Elitok (Ed.), *Turkey, migration and the EU: Potentials, challenges and opportunities* (pp. 85-112). Hamburg: Hamburg University Press.
- TOPÇU S, BAŞER A (2006). Göç ve sağlık. *C.Ü.Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, **10**(3): 37-42.
- TOWLE C (1987). Common Human Needs. USA: NASW Press.
- TÜİK [Türkiye İstatistik Kurumu] (2020). Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2019. Erişim Adresi: [<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807>]. Erişim tarihi: 22/04/2021
- TÜRK VATANDAŞLIĞI KANUNU (2009). T. C. Resmî Gazete, 10441, 25 Mayıs 2009.
- TÜRKİYE'DE OTURAN YABANCILARIN NÜFUS KAYITLARININ TUTULMASI HAKKINDA YÖNETMELİK (2006). T.C. Resmî Gazete, 26325, 20 Ekim 2006.
- ULUSLARARASI KORUMA BAŞVURU SAHİBİ VE ULUSLARARASI KORUMA STATÜSÜ SAHİBİ KİŞİLERİN ÇALIŞMASINA DAİR YÖNETMELİK (2016). T.C. Resmi Gazete, 29695, 26 Nisan 2016.
- UNFPA (2021). UNFPA Türkiye ve SGDD-ASAM Avrupa Birliği ile birlikte engelli mültecilere destek oluyor. Erişim Adresi: [<https://turkey.unfpa.org/tr/news/unfpa-t%C3%BCrkiye-ve-sgdd-asam-avrupa-birli%C4%9Fi-ile-birlikte-engelli-m%C3%BCltecilere-destek-oluyor>]. Erişim Tarihi: 04/09/2021
- UNFPA (2017). Regional Situation Report for Syria Crisis Issue No.60. Erişim Adresi: [<https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/regional-situation-report-syria-crisis-issue-no-60-period-covered-1-31>]. Erişim Tarihi: 8/4/2019
- UNFPA (2018). BM Nüfus Fonu 3RP Bölgesel Mülteci & Dayanıklılık Planı Geçim Kaynakları ve İstihdam Verileri Analizi Raporu. Erişim Adresi: [https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/syria_programme/3rp-gecim-kaynaklar-ve-stihdam-verileri-analizi-raporu-.html]. Erişim Tarihi: 8/4/2020
- UNFPA (2015). Regional Report on Syrian Crisis (Issue No 60 August). Erişim Tarihi: [https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/UNFPA_Regional_Situation_Report_for_Syria_CrisisIssue_No._60_August_.pdf]. Erişim Tarihi: 3/12/2019
- UNFPA. (2014). Migration. Erişim Adresi: [<https://www.unfpa.org/migration#readmore-expand>]. Erişim Tarihi: 21/12/2021
- UNFPA (2020). Önce Kadınlar ve Çocuklar. Erişim Adresi: [<https://turkey.unfpa.org/tr/news/%C3%B6nce-kad%C4%B1nlar-ve-%C3%A7ocuklar>]. Erişim Tarihi: 14/01/2022
- UNFPA (2021). Engelli Mülteciler Türkiye’de Umut Buluyor. Erişim Adresi: [<https://turkey.unfpa.org/tr/news/engelli-m%C3%BClteciler-t%C3%BCrkiyede-umut-buluyor>]. Erişim Tarihi: 12/01/2022

- UNICEF (2019a). Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar. Erişim Adresi: [https://www.unicefturk.org/yazi/acil-durum-turkiyedeki-suriyeli-cocuklar]. Erişim Tarihi: 18/05/2020
- UNICEF (2019b). UNICEF Turkey Humanitarian Situation Report No. 36. Erişim Adresi: [https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF%20Turkey%20Humanitarian%20Situation%20Report%20No.%2036%20-%20End-Year%202019.pdf]. Erişim Tarihi: 18/5/2020
- UTANIR ALTAY S (2017). Türkiye'de "Mülteci Bir Çocuk" Olmak: Bir Mikro Tarih İncelemesi. Uluslararası Savaş ve Kültür Sempozyumu, Ankara.
- UZUN EM, BÜTÜN E (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki suriyeli sığınmacı çocukların karşılaştıkları sorunlar hakkında öğretmen görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1),72-83.
- ÜSTÜBİCİ A (2020). Türkiye'de zorunlu göç ve toplumsal cinsiyet: suriyeli mülteciler hakkındaki veriler üzerine bir değerlendirme. *Journal For Women's Studies*, 21(2): 85-106.
- VALTONEN K (2001). Social work with immigrants and refugees: Developing a participation-based framework for anti-oppressive practice. *British Journal of social work*, 31(6): 955-960.
- VALTONEN K (2016). Social Work and Migration: Immigrant and Refugee Settlement and Integration. Londra: Routledge.
- VERMAAK NJ (2006). *A Reconceptualisation of the Concept of Social Capital: A Study of Resources For Need Satisfaction Amongst Agricultural Producers in Vhembe*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). University of South Africa, Güney Afrika.
- WERNER-SEIDLER A, PERRY Y, CALEAR AL, NEWBY JM, CHRISTENSEN H (2017). School-based depression and anxiety prevention programs for young people: A systematic review and metaanalysis. *Clinical psychology review*, 51(Feb): 30-47.
- YABANCILAR VE ULUSLARARASI KORUMA KANUNU (2013). T. C. Resmi Gazete, 28615, 11 Nisan 2013.
- YABANCILAR VE ULUSLARARASI KORUMA KANUNUN UYGULANMASINA DAİR YÖNETMELİK (2016). T. C. Resmî Gazete, 29656, 17 Mart 2016.
- YABANCILARIN TÜRKİYE'DE İKAMET VE SEYAHATLERİ HAKKINDA KANUN (1950). T. C. Resmî Gazete, 5683, 15 Temmuz 1950.
- YARMALI ES, ALP S (2011). Hukuk Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- YILDIRIM A, ŞİMŞEK H (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.
- YILMAZ TT (2005). *Göçün Kadın Yaşamı Üzerindeki Etkileri*. (Yüksek Lisans). T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- YILMAZ V (2019). The emerging welfare mix for Syrian refugees in Turkey: The interplay between humanitarian assistance programmes and the Turkish welfare system. *Journal*

of Social Policy: **48(4)**: 721 – 739.

18 MART 2016 TARİHLİ TÜRKİYE-AB ZİRVESİ BİLDİRGESİ (2016). Erişim Adresi: [https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf]. Erişim Tarihi: 18/01/2019

EKLER

Ek 1. Etik Kurul İzin Yazısı

 GİZLİ
T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu Başkanlığı

Sayı : 56786525-050.04.04 /
Konu : Etik Kurul Kararı Hakkında

27 Şubat 2013

Sayın Ezgi ARSLAN ÖZDEMİR
Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

İlgi: 29/12/2017 tarihli başvurunuz.

“Sosyal Hizmet Bakış Açısından Türkiye Göç Politikalarının İncelenmesi ve Göçmenlerle Sosyal Hizmet Model Önerisi” başlıklı doktora tezi ile ilgili olarak Ankara Üniversitesi Etik Kurulunun 19/02/2018 tarihli toplantısında alınan 03/49 sayılı kararın bir örneği ilişikte gönderilmektedir.

Bilgilerinizi saygılarımla rica ederim.

Pr.
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

EKLER:
Karar Örneği (1 sayfa)

GİZLİ

Ankara Üniversitesi Rektörlüğü 06100 - Tandoğan/ANKARA
Telefon : 0 (312) 60 40 / 2101
Faks : 0 (312) 212 60 49

Ayrıntılı Bilgi İçin

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : 19/02/2018
Toplantı Sayısı : 03
Karar Sayısı : 49

49-Üniversitemiz Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı doktora öğrencilerinden **Ezgi Arslan Özdemir**'in "Sosyal Hizmet Bakış Açısından Türkiye Göç Politikalarının İncelenmesi ve Göçmenlerle Sosyal Hizmet Model Önerisi" başlıklı doktora tezi ile ilgili 29/12/2017 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelenmiştir.

Yapılan görüşmeler ve incelemeler sonucunda, **Ezgi Arslan Özdemir**'in "Sosyal Hizmet Bakış Açısından Türkiye Göç Politikalarının İncelenmesi ve Göçmenlerle Sosyal Hizmet Model Önerisi" başlıklı doktora tezi ile ilgili, araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

ASLININ AYNI DİR
19/02/2018

Prof. Dr. Muharrem ÖZEN
Ankara Üniversitesi
Etik Kurulu Başkanı